

OSREDNJA
KNJIŽNICA
CELJE

P 23196

Celjski zbornik 1967

CELJSKI ZBORNIK

1967

CELJE
1967

EMIL CESAR

PISMENI STIKI MED PESNIKOMA KARLOM DESTOVNIKOM-KAJUHO IN FRANCEM PRIMCEM-PEROTOM

Ob pregledovanju literarne zapuščine pokojnega pesnika Karla Destovnika-Kajuha sem se nekajkrat srečal tudi z imenom Franca Primca, pesnika, pisatelja in prevajalca, Kajuhovega vrstnika in prijatelja iz celjskih gimnazijskih let. Družilo pa ju je tudi podobno svetovnonazorsko prepričanje in enako močna želja po literarnem ustvarjanju. Presojati pesniško delo mladega Primca po maloštevilnih literarnih delih je kaj tvegano. Kljub temu pa nam ti drobci, ki so se ohranili, nadalje veliki literarni načrti, katere spremlja resna skrb, da bi bili rezultati dela čim boljši, in ostalo pismeno gradivo, vsiljuje domnevo, da je bil Primc obetajoč literarni delavec, četudi se njegova pesniška fiziognomija v tem času še ni bila izoblikovala. Zato ni namen tega prispevka podati oceno njegovega dela. Naš namen je predvsem ta, da opozorimo slovensko kulturno javnost, še prav posebno pa njegove celjske rojake, na mladega pesnika, katerega življenjska pot se je tragično iztekla, in jih vzpodbudimo k raziskavi njegovega življenja in literarnega snovanja. Nanj opozarjam ob Karlu Destovniku-Kajuhu, morebiti v zadnjem času Primčevem najboljšem prijatelju, pa tudi zato, ker se je menda vse, kar se je za Primcem pomembnega ohranilo, očuvalo prav v Kajuhovi literarni zapuščini. Ne bo tudi odveč pripomba, da se moramo ob Primcu zavedati tega, da bo moral raziskovalec naprednega kulturnega in političnega življenja na Slovenskem v letih med obema vojnama, poseči v raziskavo življenja in dela nekaterih vidnejših mladih ljudi, aktivnih borcev za nove družbene odnose v dneh, ko se je iztekalo življenje kraljevine Jugoslavije, njihova življenjska pot pa se je prečesto končevala v letih narodnoosvobodilnega boja.

Raziščimo nekoliko stike med Primcem in Kajuhom!

Virov, ki so mi bili pri pisanju na voljo, je več, tako: troje pisem Franca Primca Karlu Destovniku-Kajuhu, pismeni stiki slednjega s Kostjem Nahtigalom in Dušanom Bordonom, osnutek Kajuhove kritike Primčevih pesmi, pismeni razgovori med Primcem in Kajuhom,

nastali so v šoli med poukom, ustne izjave pokojne Marije Destovnikove, Kajuhove matere in pisмени izjavi Alojza Primca, očeta Franca Primca. Važnejše izmed naštetih virov v prispevku v celoti objavljam.

Za uvod le nekaj kratkih biografskih podatkov o Primčevi družini in o pesniku: Oče Franca Primca Alojz Primc (rojen 4. avgusta 1877) je po rodu s Primorskega, kjer je živel z družino do prve svetovne vojne in nekaj časa tudi po svojem povratku iz ruskega ujetništva, od koder se je vrnil šele 1920. leta. V času njegove odsotnosti je živela na družinskem posestvu v vasi Parje pri Pivki njegova žena Marija, rojena Zelje (9. novembra 1878) z otroki. Razumljivo, da so Alojzu Primcu italijanske okupacijske oblasti kot povratniku iz Sovjetske zveze, povzročale težave. Edini izhod iz njih je videl v tedaj kaj pogostem koraku Primorskih Slovencev, v begu v Jugoslavijo. Zaradi tega je leta 1921 posestvo v Parju prodal, z izkupičkom pa si je kupil posestvo v Petrovčah v Savinjski dolini. Tako se mu je sin Franc rodil že v Petrovčah in sicer 28. marca 1925. leta. Kmalu po preselitvi Primčevih v Petrovče, so družino prizadeli hujši udarci. Od 1925 do 1927 je Primčevim umrlo troje otrok. Najhuje pa je bila družina prizadeta 1950. leta, ko je 23. marca umrla pesniku mati, stara komaj dvainpetdeset let, bolelna vse od njegovega rojstva.¹ Huda gospodarska stiska je Alojza Primca (sam se še danes spominja, da ni mogel dve leti prodati hmeljskega pridelka) prisilila, da je prodal tudi posestvo v Petrovčah in se kot izučen mizar naselil v Celju. Tu živijo Primčevi še danes. 1941 so družino Nemci izselili na Hrvaško, od koder so se vrnil po osvoboditvi, 1945. leta.

Franc Primc je začel hoditi v šolo 1929. leta v Petrovčah. V šolskem letu 1934/35 je vstopil v I. b razred celjske gimnazije in sodil vsa leta šolanja v gimnaziji med dobre dijake. Prvi razred je končal z odličnim uspehom, drugega in tretjega s prav dobrim. Do večjih težav je prišlo v četrtem razredu, vendar je tudi tega izdelal, po popravnem izpitu iz matematike, z dobrim uspehom. Enak uspeh je dosegel tudi v petem razredu.² Upad zanimanja za šolske predmete ne gre toliko na račun zahtevnejše snovi, povprečni šolski uspeh je posledica njegovega vsestranskega zanimanja za literaturo.

Kdaj je začel kazati resnejše zanimanje za literaturo in kdaj so nastali prvi Primčevi literarni poizkusi, ne vemo. Njegovi prvi ohranjeni verzi so bili namenjeni bratu v Beograd, kjer je služil vojaščino. Glase se:

*Zdravo, ljubi brat,
da bi kmalu zapustil Beograd.
Dokler pa tam moraš bit,
ne bodi lačen, temveč sit.
Za Tvoj god ga pij en glaž,
če še kak dinar v žepu imaš.³*

Kajuh in Prime
20. aprila 1939
v Braslovčah.

Verzi sodijo, v primerjavi z onimi, ki jih bomo še navedli, res bolj v Primčev pesniški začetek. Iz njih razbiramo le zanimanje in veselje do verzificiranja, manj pa je v njih drobcev, po katerih bi bilo mogoče karkoli določnejšega razbirati o pesnikovih hotenjih, ali razbirati podrobnosti njegovega značaja. Verzi tudi ne bi bili vredni omembe, da niso bili prve priče umetniških prizadevanj mladega pesnika, ki nas zanima tako po življenjski kot po umetniški plati. To pa je tudi vse, kar nam nudi vpogled v Primčev pesniški začetek. Strnjenejši in zato določnejši vpogled v Primca človeka in njegovo literarno delo sega v poznejši čas, v leta, ko je svoje literarne prispevke že objavljial v raznih literarnih glasilih in razpravljial o svojih življenjsko važnih dognanjih z ožjim krogom prijateljev. V Primčevi korespondenci Kajuhu naletimo le na Pola Kudisza. To je tudi vse. Prav gotovo pa se ta krog s tem ni zaključil, čeprav nimamo za tako trditev potrebnih pismenih

dokazov. Morebiti ga bi zaključili z navedbo še katerega izmed Kajuhovih in Primčevih sošolcev. Uverjen pa sem, da je bil stik s Kudiszem za Primčevo nazorno rast izrednega pomena, čeprav tudi razberemo iz istega vira, da Kajuh Primčevemu prijateljstvu s Kudiszem ni bil preveč naklonjen. Ker pa govori Primc v pismih Kajuhu tudi o svojih pomembnih literarnih načrtih — snoval je zbirko jetniških pesmi pod naslovom Jetnik, ki bi obtoževala, kakor vrsta podobnih literarnih del v tem času pri nas, krivce brezizhodnega položaja tedanje družbene stvarnosti, nam prav ta korespondenca nudi med drugim trenutno najboljši in najpopolnejši vpogled v Primčevo literarno snovanje.

Prav tako ne moremo določno ugotoviti, v katero leto seže poznanstvo med Primcem in Kajuhom, čeprav govore nekatera dejstva za to, da sta se spoznala v šolskem letu 1938/39, torej v času, ko je Kajuh zaradi nezadostnega uspeha iz matematike in latinskega jezika, moral peti razred gimnazije ponavljati. Domnevam, da se je v tem letu rodilo njuno prijateljstvo, ki se je v kratkem času, zaradi podobnih nazorskih pogledov in zanimanja za literaturo razvilo v iskreno prijateljstvo. Za to, da se Kajuh ni s Primcem prej поблиže spoznal, govori več tehtnih pomislov: Pred tem ne naletimo na Primčevo ime v Kajuhovi korespondenci s Kostjem Nahtigalom. Poznanstvo bi Kajuh v pismih vsaj omenil, tem prej, ker je Nahtigala dokaj podrobno seznanjal z življenjem na celjski gimnaziji. To bi storil tudi zaradi tega, ker je moral Kajuh mimo zbiranja naročnikov in razdeljevanja glasila, skrbeti tudi za nove sotrudnike dijaškega glasila Slovenske mladine. Če bi Kajuh Primca poznal že v prvih mesecih življenja Slovenske mladine, ki je začela 1938. leta in se še otepala s težavami, značilnimi za nove liste, bi ga prav gotovo pritegnil v stalni krog sodelavcev glasila, kot je to storil na primer s sošolcem Tovornikom. In končno bi to prav gotovo storil tudi zaradi tega, ker je v Primca zaupal in ga spoštoval, kar je izrazil, sicer nekoliko pozneje Nahtigalu v kratki, vendar jedrnatii sodbi: »... ki je tudi pisal v 'Slovensko mladino' in je čisto dober dečko — marksist,«⁴ — medtem ko je o Tovorniku prav v tem času sodil bolj nemilo. Take superiorne sodbe pa srečamo pri Kajuhu v teh letih večkrat, nanj naletimo celo ob Primčevem imenu, kar pa je pozneje, kot vidimo, odločno korigiral. Te Kajuhove duhovne nadmoči pa se je moral Primc zavedati, sam jo je označil v pismu prijatelju z besedami: »Ampak Tvoja pisma so vedno krajša od mojih! Četudi so desetkrat bolj zanimiva! Veš, vsako Tvoje pismo je zame dogodek; vsak Tvoj stavek in vsaka Tvoja beseda kakor prijateljski stisk Tvoje roke.«⁵ Prav zaradi tega tudi premišljena Primčeva prizadevanja, da bi bil v pismih čimbolj izviren. Mislim je skušal dati čim popolnejšo, menim da celo iskano literarno obliko. O tem pričajo miselni utrinki, napisani na posebnem lističu, ki jih je pozneje uporabil (vendar menda ne v celoti) v pismih Kajuhu. Že po tej kratki Primčevi sodbi moremo govoriti o dveh različnih, vendar dopolnjujočih se značajih. Čeprav je med njima razlika v starosti le eno leto, mu je bil Kajuh izkušenejši, življenjsko in umetniško zrelejši tovariš. Pisma in delo iz tega časa nam

razkrivajo povprečno razgledanost prvega po literarnem svetu, ki si jo je sam postopoma širil, dokaj počasi je prodiral v zakonitosti besedne umetnosti, zaradi česar je bil pri delu tudi manj kritičen. Tako pošilja uredništvu Slovenske mladine domala vse, kar napiše. Odkrivajo pa izredno zdrav značaj, poštenje, iskreno predanost, kar izraža tudi v svojih pesniških izpovedih. Njegova filozofija izvira iz življenja, svetovni nazor prej iz okvirnega pogleda, ki ga ne dopolnjuje sistematično. Pravo nasprotje mu je Primc: ustaviš se ob njegovi sugestivnosti, je bister, razmišljujoč, vendar kot mlad človek preveč utesnjen, še v pismih se kaj težko sprosti. Pogrešamo tistega zdravja in dinamike, ki jo sam označuje Kajuh s »kreplekim prijateljskim stiskom roke«. Primc je bil torej bolj umirjenega značaja, morebiti celo preveč zaprt vase, zaradi česar premalo življenjski, zato pa v primerjavi s Kajuhom dokaj strožji ocenjevalec lastnega dela.

Utrinki se vrste v naslednjem vrstnem redu:

*»... Ne misli, da imam novic;
nič novega se ni zgodilo in se še ne bo.
Vse je še staro: človek, zemlja in pravica. Zato
ti pišem tole pismo kar tako...*

*Zdaj marsikomu in pogosto se zgodi, da išče,
kje bi čelo si hladil, kam bi se dal, da bi
ubežal in da bi svoj obup in žalost skril.*

Tu ne pomagajo ne kletoe ne molitoe.

*Saj vendar mora, mora priti —
ni hudič!*

Podpisi na spodnji polovici lista F. Primc, Premc, Prime, z datumi 14. VI. 39, 14. VI. 39 in 6. IX. 39 so morebiti datumi njihovega nastanka. Na nekem drugem lističu pa so še verzi, ki močno karakterizirajo vojno psihozo časa, ki je kmalu zatem zagrabil v svoj vrtnec tudi Jugoslavijo:

*»Ves svet je zdaj ko čorba,
ki v kasarnah in arestih
vojaki in zločinci s sivo žlico
je mešajo in kolnejo,
ker so prisiljeni jo jesti.*

*F. Primc
14. VI. 39*

Da so Kajuhu take izvirno stilizirane misli v pismih prijale, ne moremo dvomiti, saj se je nekaterih od njih pozneje posluževal v svojih pismih drugim, tako v pismu Kostji Nahtigalu in Mariji Medvedovi;⁶ čeprav se nekatere med njimi ne podajo njegovemu značaju in zvone, ob prebiranju celotne njegove literarne zapuščine, tuje. Citati iz Kajuhovih pisem naj našo trditev le podkrepijo. Tako piše Kostji Nahtigalu:

»Ne misli, da imam novic
nič novega se ni zgodilo in se še
ne bo
Vse je staro: zemlja, človek in
pravica
(Klopčič)

Zunaj pada počasi dež in ropoče po žlebu. V kuhinji Ti pišem na lanski številki *»Svobode«*. Mislim počasi, raztreseno ...

Ali si že kaj slišal o zbirki Cvetka Zagorskega, *»Bog umira«*? Si že kaj bral kritike o njej, jo sam prebral ali videl vsaj platnice; če nisi, tedaj jo po možnosti dobi.

Zdaj berem Heineja in Ljub. Zvona proti letnik; v njem Levstik sijajno obdeluje 1g. pl. Kleinmayra in Koseskega; rečem Ti sijajno! Če (bi) Cankar in Levstik še zdaj živela ... bi imela dovolj snovi za pisanje.«

Končuje pa:

»Ali naj bo že dovolj za danes? Veš, rad bi Ti pisal mnogo, vsega hudiča — ampak ni in ni ničesar. Le tu in tam se še kdo obesi ali ustrelji, drugače nič novega ...

Oblaki — ti večni popotniki, gredo čez nebo proti Ljubljani. Mračno je že in tesno mi je pri srcu, vse se mi zdi kot v jetnišnici. Oprosti temu stilu pisanja — ampak danes mi je tako — že veš kako.«⁶

Mariji Medvedovi pa je po opisu svojih brezuspešnih prizadevanj, da bi si priboril, po izključitvi iz celjske gimnazije, vstop v eno izmed ljubljanskih šol, zaključil pismo z vzklikom: »...saj enkrat vendar mora priti, ni hudič. Za Ljubljano mi je zelo žal, toda treba je potrpeti, prav zaradi tega, ker enkrat mora priti.«⁷

Od Primčevih pisem Kajuhu se je ohranilo le troje. Tudi ona razodevajo tiste značajske črte, ki smo jih že omenili. Prav posebno nas zanimajo poročila o njegovem literarnem delu, o katerem smo doslej pravzaprav malo vedeli. Žal pa se nam niso ohranila Kajuhova pisma Primcu. O tem, kje so se izgubila, moremo le ugibati. Morebiti jih je uničeval že Primc sam sproti, kar pa je nerazumljivo, ker vemo, kako je Primc Kajuha cenil. Laže si predstavljamo, da jih je uničil Primc iz previdnosti, pred svojo smrtjo. Ne moremo izključiti tudi tretje domneve, da jih je uničil Kajuh sam po Primčevi smrti, ko je postal

po prijateljevi poslednji želji, lastnik njegove celotne literarne zapuščine. Tak korak bi bil toliko bolj upravičen, ker je bil prav v tem času Kajuh pod skrbnim policijskim nadzorstvom. Na njegovem domu so bile tedaj pogoste preiskave šoštanjkega orožništva, pregledovali pa so tudi njegova pisma. Vsaka neprevidno izrečena misel bi torej sprožila kazenski postopek, usoden za Kajuhovo nadaljnjo eksistenco. Domneva je toliko bolj sprejemljiva, ker je znano, da je v tem času uničeval Kajuh tudi pismene odgovore Kostje Nahtigala, enako pa je nasvetoval slednjemu, da stori z njegovimi pismi. — Kronološko si sledijo Primčeva pisma Karlu Destovniku-Kajuhu v naslednjem vrstnem redu:

1

»Dragi tovariš!

*Ne misli, da imam novic:
nič novega se ni zgodilo in se
še ne bo
Vse je še staro: zemlja, človek
in pravica.
(Klopčič)*

Zunaj pada dež in ropoče po žlebu. Pišem za mizo v kuhinji na stari številkki 'Slovenskega doma' in mislim počasi ter raztreseno ...

Kako živiš? Jaz sedaj nisem ravno 'zabušaval'; najprej sem premetaval opeko (par tisoč kosov vsak dan — in sem videl, kako se godi delavcem, ki jih plačujejo Unger, Uhlmann in Sodin po 1.80!!), preseval sem pesek in ga premetaval na kup — zdaj pa na vse kriplje prevajam roman 'Zagonetna grofica' (!) iz hrvaščine. Pravzaprav pa mi je dolgčas.

S Kudiszem sem se spoznal. Dečko! Razgledan je in kritičen, pravi mentor. Povedal mi je, da ni bilo dobro, da sva toliko tičala skupaj — zaradi konfidentov! Upam, da vendar ni tako nevarno!

Torej 'Slovenska mladina' kot mesečnik ne bo več izhajala. Mislim, da je sklep, naj izhaja kot vsemladinski časopis, prenagljen. Zaenkrat bo časnik zlasti med vajeniško (oz. pomoč.) mladino težko uspeval. Cenzura bo mlatila po tem, kar bo preočitno povedano, tega, kar bo napisano po ovinkih, pa ne bodo vsi razumeli in gmotna stran ... Najbrž bo časopis zaradi majhne naklade tudi drag. — Težko bo, vendar ne mislim biti malodušen. Saj brez dela tj. brez Boga — ni bilo in nikoli ne bo ničesar.

(Si že prebral Požganico? Mi jo boš posodil, veš.) Jutro je pisalo 7. 7. t. l. Ne zdi se mi vse tako, kot je bilo napisano.

V Celju pravzaprav nič novega. Prokleta provincija dolgočasna!

Se neko vprašanje bi Ti rad stavil. — Ali se ti ne bojiš, da bi se po revoluciji proletarci počasi pomeščanili in bi se vse zopet vrnilo v stari tir. Vprašal sem o tem Kudisza, dejal je, da ne; a ne vem, zakaj ne. Vsekakor se mi zdi, da se enakost (= komunizem) ne bi mogla za stalno obdržati!

Sprevidel sem, da spada moj idealistični nauk o plemenitosti za nekaj stoletij nazaj: dandanes z njim ne prideš nikamor! Vendar — po revoluciji bi ga bilo vseeno treba razširjati, ker ne gre brez njega — kajti to je del naše duše.

... Nič kaj Ti ne morem pisati. Le to še pristavljam, da bi rad bil pisatelj in ne pesnik, a kaj, ko nimam talenta za epiko niti malo, za liriko pa vsaj za prvo silo.

Prilagam: Jetnikove pesmi

*Mimo zamrežene line moje celice
vsak dan čudna procesija gre:
Spreдай trop črnih oblek,
za njimi pa ure in ure ljudje:
sivo odefi in napol in čisto nagi.*

*Nad vso procesijo
stare zastave se majó:
Rdeče z zlatimi známenji,
s svilo vezene in z dragimi kamenji
nad glavami črnih gredo,
šivi, polnagi in nagi
za njimi se opotekajo
in plesnive podobe
na obledeli podlagi
v skrivenčenih rokah nesó.
In tako vsak dan
mimo okna moje celice gredo —
in jaz ne vem in sami ne vedo,
čemu in kam ...
A množica brez besede v brezcilnost gre
in stare zastave nad njo valové.*

(19. VI.)

Ampak: Vremena Kranjcem bodo se zjasnila ... Saj vendar mora, mora priti — ni hudič!

Pozdravljam Te in Te prosim, da oprostiš črnilu, peresu, papirju in pisavi in meni.

*F. Primc
Dečkova c. 15*

Dragi Karli!

Ker vem, da čakaš na to, Ti najprej odgovarjam na ono vprašanje glede »Slov. mladine«. To, da »SM« ne bo več izhajala kot mesečnik za srednješolsko mladino, ampak kot vsemladinski časopis, mi je dejal — Pavel Kudisz (reci in beri: Polo Kudiš!) Rekel mi je, da pravzaprav nima smisla ločiti delavske in dijaške mladine, ker imata obe skoraj čisto enake interese in cilje. Presódi sam!

Glede one omembe z ozirom na konfidente, ti moram povedati, da sem Ti jaz o tem nejasno pisal in si zato tudi Ti napačno razumel. Kudisz je namreč dejal, da ni bilo prav, ker *sva m i d v a* (t.j. *T i i n j a z*) bila vedno skupaj, ne pa Polo in jaz. S Kudiszem se itak nisva ravno mnogo sestajala, ker jaz nisem imel (in ga tudi še nimam) preveč časa.

Si kaj napisal tačas? Jaz sem s prevodom sedaj gotov — in bi Te rad prosil za majhno uslugo. Rokopis bi namreč dal rad pretiskati na pisalni stroj. Ako mogoče veš za koga, ki bi to poceni napravil, mi, prosim, sporoči njegov naslov. (Knjiga sama ima 215 strani po 37 vrst à ca. 35 črk.) —

V načrtu imam delo, ki bi bilo gotovo truda vredno, revolucionarno, senzacionalno in kar je še drugih pozitivnih lastnosti, če bi se ga lotil kdo drug. Jaz sem sicer impulziven, toda — ne vztrajen in za to dovolj talentiran. Torej — v načrtu imam delo, zbirko pesmi pod naslovom »Jetnik« (ali kaj takega.) Ta zbirka naj bi izšla seveda šele čez leta; do takrat pa naj bi napisal pesmi jetnika, zaprtega med plesnive zidove današnjega časa, kako v samotni dolbe váse, se s trkanjem na stene pogovarja z ujetimi tovariši in skozi lino svoje celice motri svet tam zunaj, oni svet, ki ni zaprt v jetnišnico današnjih dni.

Z a č e t e k (nekako tako pač — To je vse prešibko!):

Odkar sem se zavedati jel, da živim,
med temi sivimi zidovi ždim.

K o n e c :

Vsak dan si tajna znamenja potrkavamo,

vsako noč si z nohti in prsti krvavimi grebemo v zid.

I. t. d.: Ko bomo z nohti razpraskali zid, se bo sesula jetnišnica in nas mnogo podsula a dosti jih bo vstalo iz ruševin — in ti bodo sezidali novo stavbo, ki ne bo jetnišnica, ampak dom vseh, ki bodo mislili tako, kot danes je misliti greh...

Sodbo zopet prepuščam Tebi.

V prih. šol. letu mislim predavati o temi: O nalogah sodobne slovenske izobražene mladine. (To bi jim jih lahko povedal, vsem nogometlašem, lahkoatletom in dudlerjem!) Vire bi pač dobil iz »Sm«, nekaj mi boš pa še Ti povedal. Ni Ti treba pisati, saj je še časa dovolj; pomenila se bova ustno, ko se začne »šola«.

— Tukaj stavkajo pekovski pomočniki; zbrani so v Delavski zbornici. (Na okno so postavili oso ožgano in zverženo zemljo in poleg nje napis: Pekovskih mojstrov znanost! ...) Veš kaj je pisal »Slovenec« ob tej priliki: Da so stavke krivi neki marksistični krogi, ki so zakrivali, da ni prišlo do sklenitve kolektivne pogodbe. Bog je velik — celjski urednik Slopenca še večji. (Ampak Ti pa še praviš, da je moja, v prejšnjem pismu priložena pesem preveč mračna. Da Ti pa sicer ugaja. Figo Ti ugaja! Tako skrpučalo! — Oprosti tej pripombi — ampak danes mi je tako... Ze veš, kako.)

Ali si že kaj slišal o zbirki Coetka Zagorskega »Bog umira«? Si že kaj bral kritike o njej; jo sam prebral ali videl vsaj platnice; ali si morda že sam napisal kritiko in so Ti jo že zavrnilo?

Zdaj berem Ljublj. Zvona prvi letnik; v njem Levstik sijajno obdeluje Ig. pl. Kleinmayra in Koseskija; rečem Ti — sijajno! Če bi Cankar in Levstik še zdaj živela... bi imela dovolj snovi za pisanje...

Ali si opazil na ovitku zadnjega pisma kaj posebnega, mi-slim, pri naslovu? Oglej si, ker danes ne bo več tega.

Težko Ti že pišem, ker pišem na kolenih, na klopi ob ortu. Iz bližnje hiše prihajajo g l a s o v i klavirja... Ne bom več dolgo trpel tega... zapeljal se bom na stražnico s kolesom in povedal, da v hiši, Dečkova c. 56 nekdo grozovito muči in mrcvari Chopina... mu bodo že pokazali!

Ali naj bo še kar dovolj za danes? Veš, rad bi Ti pisal mnogo, vsega hudiča — ampak ni pa ni ničesar. Le tu in tam se še kdo obesi ali ustreli... drugače nič novega. In Celje nichts neues!

Kako Ti je, mon cher ami?

O, pour moi, c'est le moment crapusculaire!

Oblaki — ti večni popotniki — gredo čez nebo proti Šoštanju. Večeri se, oči me že bolijo od pisanja v somraku. Vse je kakor v jetnišnici.

Bodi pozdravljen!

Tvoj

Vladimir

P. S. Naj bom zate le Vladimir!

Dragi tovariš!

V prvi vrsti se tako Tebi kakor Tvoji puncu iskreno zahvaljujem in Vama želim vso srečo na tem in na onem svetu! Reci ji, da ni treba preveč hiteti; saj se nič ne mudi, in pa, da naj oprostí na hitro čečkanemu rokopisu: prihodnjič bom poslal boljšega.

V drugi vrsti (oziroma odsotku!) pa naj sledijo druge reči — Zdaj živim kar tako — ampak —

*ne veš, kako mi je težko
živeti v tej praznini dni,
ki v njih nikoli nič,
prav nič se ne izpremeni...*

S Kudiszem sva začela skupno študirati Tallheimerjev Uvod v dial. materializem. Zdi se mi — in mislim, da me ta slutnja ne bo prevarala — da je to odlična stvar. (Kaj če bi o tem predaval pri Gantarju? Samo oris.)

Bral sem »zadnje čase« (—, —) Gorkijeve »Trije ljudje« in nekaj novel iz zbirke 1000 najl. novel. Lepe stvari, zlasti M. de Unamuno: Don Kihotov grob. Če tega nisi prečital, moraš čimprej!

Kaj je pri Vas novega? Vem: nič! Ali ste kaj igrali, ali kaj pripravljate? Menda nič! — Pa — v Celju: stokrat nič!! Hudič, hudič!

Zdi se mi, da vse skupaj ne gre nikamor: naša pot na Don Kihotov grob je daljna in težka; kdove kdaj bo naša križarska vojska osvobodila grob od bakalaureatov, župnikov, brivcev, kanonikov in vojvod? Z zvezanimi rokami smo pritisnjeni ob zid, da ne vidimo sijajne, zvočne zvezde in ne moremo iti po poti, ki jo kaže ona in se ne moremo boriti. Kako — b o r i t i? Unamuno odgovarja: Hoditi vedno naprej! Če vidite koga, ki laže, kriknite mu v obraz: laž! — in naprej! Če vidite koga, ki krade, zavpijte: tat — in naprej! Če vidite koga, ki govori neumnosti, ki jih cela množica posluša z odprtimi usti, kriknite tem ljudem: bedaki! — in naprej! Vedno naprej! — Mi pa imamo zamašena usta in moramo nemi poslušati in gledati... Ampak — prišlo bo — saj vendar mora, mora priti — ni hudič!

*Prišel bo dan, ko vojska vsa vstane,
ne kot vojniki izmučena vrsta —
kakor požar, ki izvrtinči se, brizgne in plane
v zubljih krvavih v drveči vihar...*

(Igo Gruden)

Kaj pa — pišeš ne nič? Vem, da ne mnogo; jaz tudi ne morem nič. Od zadnje »Jetnikove pesmi« nisem napisal še nobene cele pesmi. Ti menda tudi ne dosti več?

Pisal si mi, da si bil na taboru v Krškem. O tem mi boš 2. septembra moral obširno poročati! — Kudisz mi je dejal, da bi jaz lahko šel na antifaš. tabor v Slov. gorice, kjer bi bila vsa preskrba zastoj — toda finančna in časovna stiska mi tega ne dovoljujeta. Še rajši kot tam pa bi bil s Teboj v Krškem — res je moralo biti odl.: poslušati onega študenta in pa pedagoga, ki sta oba takšna, da ju ni treba staviti v narekovaj. Takih ljudi ne vidiš vsak dan! — Tukaj so le takšni, hm, taki — da bi kar hodil od enega do drugega in se jim smejal, smejal!

— Ampak Tvoja pisma so vedno krajša od mojih! Četudi so desetkrat bolj zanimiva! Veš, vsako Tvoje pismo je zame do-godek; vsak Tvoj stavek in vsaka Tvoja beseda kakor krepak pri-jateljski stisk Tvoje roke.

Rad bi Te že spet videl in govoril s Teboj.

Zaenkrat pa Te le pozdravljam
in ostajam Tvoj

Vladimir.

P. S.

Ako imaš pri roki (sicer ni treba!) kak srbsko-slovenski slo-var, poišči, prosim, besede, ki so v rokopisu v oklepajih in jih namesti s pravimi.

Če hočeš, prihodnje pismo kar natipkaj in ga priloži pretipk. rokopisu. Znamka 1 dinar.

Pozdravljen!

Vladimir

Primec

Prav gotovo so za nas najdragocenejše tiste izjave, kjer govori Primec o sebi in o svojih literarnih načrtih, o pesniški zbirki Jetnik, o kateri prav za prav do danes nismo ničesar vedeli. Od načrtov do prvih pesmi tega ciklusa je potekel kaj kratek čas. Določneje pa o njej soditi ne moremo. Prav gotovo pa ni presmela domneva, pri čemer nas podpira tudi edina ohranjena pesem tega cikla, da je Primec na zbirki še nadalje intenzivno delal. Ker pa je bila tedaj že šola, so bili zaradi osebnih stikov s Kajuhom, pismeni viri, po katerih bi mogli spremljati nadaljnje Primčevo snovanje, nepotrebni. Menim, da je prišlo do zastoja v pripravah za zbirko le tedaj, ko je preživel Primec hudo psihično krizo, od sredine novembra 1939 dalje. Zanima nas tudi Ka-

juhova sodba o Primčevih načrtih. Čeprav se je slednjemu zdela ideja o jetniških pesmih zanimiva, pa menim, da se je v Primčevo zamisel premalo poglobil. Le tako je mogel soditi o prvi pesmi iz cikla *Jetnik*, da je sicer dobra, vendar prepesimistična. Taka Kajuhova sodba je toliko manj razumljiva, ker se srečujemo z obsodbo družbene ureditve in napovedovanjem njenega propada tudi v njegovih pesmih. Gre le za dvoje različnih načinov izpovedi. Sodim, da je nameraval Prime v tem ciklusu na najbolj neposreden in konkreten način združiti razmišljanja in spoznanja o tedanji družbi in življenju. Z njim je hotel Prime pokazati vse pomanjkljivosti tedanje družbe in političnega sistema kot sestavnega dela te celote. Obsodil je sistem, ki ga je sam najbolj okarakteriziral z jetnišnico. Od vsega je uresničil le *ono*, o čemer iz pisem najmanj izvemo, o prevodu Zagoneine grofice, ki jo je Prime intenzivneje prevajal v počitniških mesecih 1939. Ob tem se mi vsiljuje misel, da je mimo drugih silnic vplival tudi Prime na Kajuhovo odločitev, da se loti prevajanja daljšega teksta in sicer romana srbske pisateljice Milke Žicine »Kajin put«. Kajuh je prijateljevo delo spremljal z vso resnostjo in mu pri tem skušal tudi pomagati. Iz Primčevega pisma Kajuhu razberemo, da je prevod po Kajuhovem posredovanju prepisala s pisalnim strojem njegova prijateljica Marija Medvedova. Kakšna pa je bila ostala Kajuhova pomoč, na primer pri prevajanju manj znanih srbohrvatskih izrazov, ki so povzročali Primcu težave, ne vemo. Vendar tudi na to vprašanje ne bi mogli odgovoriti povsem odklonilno, saj vemo, da kljub počitnicam niso bili pismeni stiki med prijateljema edini način izmenjave mnenj in želja. — Hkrati s tem je Prime že navezoval stike z nekaterimi slovenskimi založbami, ki so morda druga za drugo rokopis odklanjale z izgovorom, da imajo v uredniških predalih polno del, ki čakajo natisa. Morda je bolj tolažilno izzveneval pristavek, da naj s prevodom počaka poznejši čas. Po izjavi Primčevega očeta, so sina taki odgovori močno prizadeli.⁸ Prav zaradi tega je toliko bolj razumljiva Primčeva skepsa ob snovanju dramskega dela, ki sta se ga lotila s Kajuhom.

S tem se približamo poslednjim ohranjenim pismenim stikom med prijateljema. Znano je, da se je položaj v šolskem letu 1939/40 močno poslabšal tudi za Kajuha, ki je obiskoval 6. b razred gimnazije. Razred, v katerega je hodil, je bil po pisanju sodobnikov, verna podoba tedanjega razgibanega strankarskega življenja. Tudi tu so se razvijala največja nasprotja med maloštevilno skupino klerikalno usmerjenih dijakov in napredno usmerjenimi. Oddelek je imel svoj prostor v prvem nadstropju gimnazijskega poslopja, ki so ga, zaradi izredne dolžine in neznatne širine imenovali tudi »vagon«. Kajuh je sedel v šesti klopi pri oknu, sosed mu je bil Prime. Po izjavi sodobnikov med poukom profesorjem nista povzročala težav. Premalo jima je bilo uradne šolske učenosti, zaradi česar sta med poukom često iskala v kratkih stavkih, napisanih na liste šolskih zvezkov odgovore na vrsto vprašanj, ki so pritegovali njuno pozornost in ki so bili tudi sicer glavna tema njunih razgovorov. Listi so toliko pomembnejši, ker nudijo vpogled v psihično

neurejenost mladega Primca, ki se je v nadaljnjem stopnjevala do usodne psihične brezizhodnosti. Hkrati pa razkrivajo zapiski tudi Kajuha, njegovo tenkočutnost, čustvenost in razglablajajočo resnost v taki meri in s tako močno poudarjeno osebno noto kot je ne moremo slediti ne v njegovi tedanji pesmi ne v korespondenci. Vsi ti razgovori niso datirani, nastali pa so v zadnjem obdobju njunega prijateljstva, v prvem polletju šolskega leta 1939/40. Pieteta in vsebinska polnost zapiskov so Kajuhu narekovali, da jih je shranil in ohranil. Prvi ohranjeni zapis takega razgovora je nastal 24. oktobra 1939. Razgovor je začel Primc.

Primc: Tovariš, odpiši mi, kateri dvom te najbolj muči — skoraj vsak dan. In po pravici odpiši! Potem bom tudi jaz! Premisli!

Kajuh: Moj smisel v človeškem občestvu.

Primc: Samo to? Še!

Kajuh: To ti povem ustno.

Primc: Mene pa to: ali sem ali nisem p(esnik). Prepričan sem že o z a d n j e m.

Kajuh: Daj, tudi mene in jaz sem o istem prepričan.

Primc: Ti ne, ti nisi prepričan. Toda jaz — če vzamem v roke Ahlinovo zbirko in zbirko Zagorskega: v prvi polno poezije, v drugi le malo — in jaz sem bliže Zagorskemu kot C. A.

Kajuh: O tem se bova še ustno zdajle po šoli pomenila. Jaz mislim, da si bliže A. C-u.

Primc: Da, ampak tako mislim: da zadnje čase napišem tu in tam verz, ki je veliko bolj Zagorskega kot Ahlina.

Kajuh: Se bova pozneje zmenila vse to! — Primc: Mislim da ni treba. Le eno besedo odpiši: »Da« ali »jasno« ali kaj takega!

Kajuh: To ni res, da lahko iz tistih pesmi sklepaš na več talenta, kot ga imaš ti. Zlasti zato, ker se vidva v talentu, oziroma delih talenta razlikujeta.

Primc: Nedvomno ima več talenta kot jaz!

Kajuh: Ne! To moram odkrito pisati. Ti ga imaš več.

Primc: Kako se ti zdijo Romihove pesmi?

Kajuh: Tako veš, pesmi to niso!

Primc: Zakaj ne? Proza, ne!

Kajuh: Bolj pesmi v prozi! Pesmi za občinstvo to niso, so pač intimne. Za ljubitelje poezije so pa brez dvoma majhen dogodek, zlasti zaradi njegove stanovskosti. Ena ali dve pesmi so precej dobre tudi za široko publiko. Če bi jih popravil (stilno mislim) bi šle lahko v »Sl. ml.«

Primc: Da, talent ima — zato bi še lahko se naredil — ne? Ne, zakaj? Romih ima več dinamike, liričen izraz in tudi nastopanje — stilno je še neobdelan in tehnike ne pozna. Toda to zadnje dvoje — se večinoma da priučiti! Torej —

Kajuh: Toda ti si bolj raznovrsten, bolj neepigonski! Zato! Za zdaj si pred njim. B r e z d v o m a ! Primc:??

Primc: Je ne peux pas croire! Ampak —

Gre za to: kdo ima več talenta!!

Kajuh: Po tistih pesmih, ki si mi jih dal, se ne da sklepati na več talenta kot ga imaš ti! — Prince: Ja tiste so njegove najboljše — in iz njih pač lahko sklepaš na precejšen talent večji kot je moj, n e d v o m n o, b r e z d v o m a v e č j i. To je fakat!

Na enak način je med šolsko uro dozorela misel, da bi se lotila pisanja drame. Za fabulo, ki jo je predlagal Kajuh in ki bi se je morala s Princem lotiti, se slednji skraja ni navduševal in šele pozneje, ko sta se odločila za dramatizacijo krajšega obdobja ilegalnega mladinskega gibanja, ki je v zaključku privedlo do sarajevskega atentata, se je Prince načrtov kasneje oklenil. Zapiski nudijo vpogled v začetne priprave, ker pa se je Kajuh tudi za bivanja v Mariboru ponovno oklenil iste misli, bi sodili, da sta v Celju začrtala drami le osnovni in idejni okvir. Dalj zaradi Primčevih pomislekov, pozneje pa zaradi njegove smrti nista prišla. Kljub temu, da imamo pred seboj prvikrat dokaz o skupni zamisli, pa moremo iz njega razbrati, da sta se o pisanju drame že prej pogovarjala in sta sedaj z razgovorom le nadaljevala.

Kajuhovi dotedanji stiki z dramatiko so bili omejeni na recitacijo in igro. Pri slednji moremo trditi, da je bil Kajuh kot amater nadpovprečno nadarjen, kar razbiramo tudi iz ocen šoštanjskega recenzenta gledaliških prireditev v Slovenskem narodu. V korespondenci pa naletimo na kritične ocene dramskih del. Vse to govori, zlasti ko poznamo podoben primer iz medvojnega obdobja, da ni bilo za tem le golo zanimanje za dramatiko, temveč tudi želja po lastnem tovrstnem ustvarjanju. Prav ob tem je spoznaval zakone dramatičke, hkrati pa je ob njih kritično presojal lastne stvariteljske sposobnosti. — Prepričljivi Kajuhovi dokazi so pomisleke do neke mere ovrgli in sodili bi, da je Princea za delo delno pridobil in da sta potem o drami pogosto razmišljala. Tu je začetek njunega razgovora:

Prince: To je vse dobro pisano v romanu Gospod iz Konopišta, ki je izhajal do nedavnega v Jutru.

Kajuh: To bi bila odlična drama, seveda bi jo moral pisati dolgo, na podlagi materiala, ki bi ga zbral in prebral.

Prince: Toda ta snov je bila uporabljena v neki »nacionalistični«
drami, naslova ne vem več. — Sicer pa to ni važno. Morda bi taka drama bila precej, zelo težka naloga za najudva! Precej študiranja bi bilo treba in potem: kako naj se drama začne, to je že samo zase veliko vprašanje. Konča pa se lahko sijajno — in to je plus! — O tem se bova še danes pomenila.

Kajuh: Začne se lahko kje v kakem stanovanju? Ali nekako tako podobno.

Prince: Treba se bo o vsem točno poučiti, ker mora biti kolikor toliko zgodov.

Kajuh: — Res je — toda o tem so že mnogo pisali tudi marksisti, tako da stvar ne bi bila tako zelo huda. Le, da bi nama uspelo stvar življenjsko prinesiti.

Prime: »Vse res je, vse res je, ni treba mi nobenega dokaza.«

Gradnik

Upam torej, da bo šlo. A kaj naj bi prikazala: borbo česa proti čemu? tu bo treba paziti, da ne bova zavila na stranpot!

Kajuh: — Predvsem borbo dobrega proti zlemu, toda brez tendence! Treba bi bilo preštudirati natanko tudi predatentatno dobo.

Prime: Jaz mislim: borbo proti nesvobodi, borbo proti okosteneli oblasti, ki ne pusti prostega razvijanja zdravih sil. — Kajuh: ter mladih sil.

Prime: Tu se bova morala učiti ob Cankarjevem Hlapcu Jerneju!
Pr.

Razgovor o tem sta nato nadaljevala po pouku. Pismo sta se ga lotila spet 27. septembra. Tudi tokrat ga je sprožil Kajuh, s tem pa so se pismeni razgovori na to temo zaključili. Razmišljanja so zamisel razvijala, vsebina postaja vedno jasnejša in prav to živo skupno sodelovanje je moralo Primčeve načelne pomisleke proti pisanju drame ovreči, pri zamisli pa je začel aktivneje sodelovati.

Kajuh: Kaj pa kaj z najino mislijo o pisanju drame, odpiši o vseh pomislekih, ki se te lotevajo o tej stvari.

Prime: 1. pomislek: Nimava prostora, kjer bi lahko pisala, zlasti ne zdaj v jeseni in pozimi. To veš. Kajuh: Da, ali morala bi ga najti.

2. pomislek: Pesimistično gledam — če Ti povem odkritosrčno — na vso stvar. Dramo je namreč — najlažje pisati, a hkrati tudi najtežje. Jaz mislim, da bi midva nikakor ne mogla napraviti kaj več od M r a k a: bojim se neživih oseb, možganskih tvorb, ki jih v življenju ni — zato za letos predlagam likvidacijo tega.

Kajuh: Stvar ni tako enostavna, da bi jo dali kar tako »ad acta«. Če bi imela dobro fabulo je stvar precej lahka, zlasti še, če delava dva. Kaj iz zgodovine bi šlo zelo dobro.

Prime: Ali se Ti ne zdi, da je slovenska zgodovina že čisto izrabljena v dramatiki? — Ker predlagaš izumitelja, si bral Čapkov RUR?

Razgovori kažejo za Kajuhov značaj močno značilno navdušenje, ki se pa ne bi ustavilo in zadovoljilo z načrti, ter trezno Primčevo preudarnost. Slednji je prišel po tehtnem premisleku do prepričanja, da je misel, če že ne neizvedljiva, vsaj preuranjena. Drama bi morala biti po zamisli živo delo in ne anemičen dramski monolog. Pri tem se je z vso upravičenostjo ustavljal pred tako važnima prvinama kot sta fabula in obdelava, ki bi morala biti taka, da bi gledalca prepričala. Čeprav naslova dela ne poznamo, moremo iz razgovora le razbrati, da sta zastavila dramskemu poizkusu vsebinski okvir in kar je še važnejše, tudi njegovo idejno zasnovo, v skladu z njunim življenjskim vodilom — na strani ljudstva boriti se za etične in moralne cilje. Zaradi obeh del bi trdili, da je Kajuhu samo pesniški klic kot sredstvo za mobilizacijo prevaranega ljudstva premalo. Od tod potem želja po širši epski

zasnovi. Tudi pri drugem poizkusu se je poslužil Kajuh podobnega načina dela kot pri prvem, le da je bila zasnova fabule realnejša, menim, da je bila zelo blizu tudi njegovemu življenju. Poizkus s Primcem ga je vzpodbujal pri pisanju naslednje drame *Mati*, zaradi česar verjetno prav prenapet način pisanja. Ob odhodu v Maribor je odnesel Kajuh koncept s seboj, trdno odločen, da z delom nadaljuje. Med svojimi načrti v pismih Mariji Medvedovi dramo sicer le enkrat omenja in to po povratku iz Ivanjice. Zamisli se je menda oklenil zaradi moreče policijske kontrole, saj se je prav zaradi tega tudi družbi namerno izogibal. Kot za delo v Celju pa tudi tu ne vemo ali se je Kajuh drame resnično lotil ali je ostalo tudi sedaj le pri načrtih. Neznani nam je tudi odgovor na vprašanje, kako daleč je Kajuh z delom prišel. Domnevam, da so ga že v snovanju prekinili vojni dogodki.

Kljub temu, da je kritičnost ustvarjalcu potrebna, pa so prav Primčeve izjave toliko večje vrednosti za morebitni študij njegove psihe in njegovega končnega dejanja. Zlasti zadnji zapis kaže že močno zapadanje v življenjsko brezizhodnost. Primčevi ugovori preidejo iz splošnih ugibanj v žgočo osebno izpoved. Razgovor sta vodila 21. novembra 1939, torej štirinajst dni pred Primčevim samomorom. Prav gotovo pa ni mogel Kajuh že tedaj slutiti in se zavedati vse resnosti prijateljevih izjav, zlasti še, ker je na hiše zapadal, kakor vidimo iz zapisov, v podobno situacijo, značilno za razvoj mladega človeka, tudi Kajuh.

Kajuh: Ali bi se ubil, dokazal bi, da sem močen.

Prime: Dokazal bi, da si s l a b. Da se ne upaš boriti z življenjem.

Kajuh: Nasprotno! Mnogi bi se hoteli ubiti pa se ne upajo.

Prime: To je spet drugo. Jaz nimam nikogar (razen tebe), ki bi mu bilo žal za menoj, ti pa moraš misliti na starše, na Mico.

Kajuh: Pero, tako žalosten sem, kar umrl bi.

Prime: Le na gornje misli. Vse se mi zdi nekaj irealnega. Ta neznana sila nad življenjem in smrtjo, vsi te slutimo, nihče ne pozna.

Kajuh: Ne muči me zdaj s takimi stvarmi, sem čisto blizu smrti, ubil bi se, ubil.

Primčev odgovor na to je prečrtan, prečrtal ga je Prime sam, glasi pa se: Kako je vse bedasto... Moje življenje je brez smisla. Mesto tega pa je napisal: Veš, meni bi res ne bilo težko umreti: Jaz nimam ne sedanjosti ne bodočnosti, jaz nimam mesta na zemlji. S teboj je čisto drugače, čisto drugače.

Kajuh: Ne, Pero, ravno tako, zakaj drugače. Saj živiš tudi zame — z menoj.

Prime: Ti živiš za več ljudi jaz za n i k o g a r. Točno, za nikogar. Zato se bom morda odločil kdaj... Kajuh: Dokaz za nikogar — ti jaz nisem nič.

Prime: Veš, edino ti me vežeš, da ne preidem v smrt. Sicer si ne bi pomišljal niti malo. Do vsega mi ni p o p o l n o m a n i č, do

hudiča nič. Saj ne bi imelo nikakega smisla več ničesar, če bi te ne bilo. Tako pa si mi v veliko moralno oporo — in mi braniš.

Kajuh: Pero, pustiva to zdaj! Sem preveč žalosten, da bi ti lahko odgovoril.

Od tod morebiti tudi pobuda za Kajuhov osnutek ocene Primčevega pesniškega opusa. Iz ohranjenega torza razberemo, da mu je dal Princ z izborom še stroga navodila, kako pesmi ocenjevati, česar se je Kajuh tudi držal; nadalje, da je skušal biti Kajuh do Primčevega dela objektivni, čeprav čutimo ob tem tudi večjo prijateljevo zavzetost, saj mu skuša izpodbiti pesimistično sodbo o njegovem delu in ga prepričati o nasprotnem. Škoda le, da se konča odlomek tam, kjer preide Kajuh h konkretnemu ocenjevanju pesmi. Ohranjeni osnutek pa je hkrati pomemben tudi za proučevalca Kajuhovega dela, saj se ob njem prvič srečamo z njegovim pogledom na poezijo in funkcijo pesniške izpovedi:

»Pri pisanju sem se držal vseh navodil, to Ti moram najpreje povedati. Pesmi sem pregledal kolikor mogoče kritično. Mnogo je res šare v njih, ki nima vrednosti; vendar moram istočasno reči, da nisem zapazil med njimi skoro nobene pesmi, ki bi bila absolutno slaba. Skoro v vsaki je namreč kak verz, ki ima ali večjo ali manjšo vrednost. Že samo po tem bi človek sklepal, da imaš nekaj talenta. Toda nekaj talenta še vedno ni dosti za pesnika, zato ga je treba precčj. In prav to zadnje bom tudi Tebi ob Tebi dokazal. Poleg posameznih verzov, ki dokazujejo nekaj talenta vsakega pesnika, moram omeniti drugi faktor iz katerega lahko sklepamo na več, to je na pesniško silo, ki je baza vsega pesniškega ustvarjanja. Pesniške sile pri začetnikih ne opazimo mnogo, kajti ona je stvar razvoja, vsaj deloma, vendar pa je nujen faktor vsakega začetnika. Posebno pri mladem pesniku, ki se šele razvija ne moremo govoriti o pesniški sili nasploh. Delimo jo v več posameznih oddelkov — sestavnih delov kot so na.pr: dinamika, liričnost izraza, tehnika, vsebinska uravnoveščenost i.t.d. Vsem tem pogojem in še marsikaterim drugim mlad pesnik v svojem razvoju skoro nikoli ne more popolnoma zadostiti, zaradi tega pa moramo pri vsakem mladem talentu opaziti vsaj nekatere teh lastnosti; potem lahko govorimo o lastnostih, ki so lastne vsakemu posamezniku in ki so eden sestavnih delov smotra biti pesnik. Govoriti pri tebi o pesniški sili, kakor že rečeno tudi pri vsakem mladem pesniku, se pravi govoriti o sestavnih delih nje same. Da preidem na stvar: konstatirati moram in to bi lahko vsakdo konstatiral, da imaš razvito predvsem p(esniško). nastrojenje, (to sicer v malo manjši meri od liričnosti izraza) ...«

Izjave dajo slutiti, da sta, tako prvi kot drugi o funkciji in vrednosti lastnega življenja in dela veliko razmišljala. Primčeve izjave ponovno dokazujejo, kar smo že ugotovili, da je z vso tenkočutnostjo in odkritostjo presojal sebe in položaj, v kakršnem je bil. Sodili bi, da mu je bila ob vsej svoji osamljenosti, toliko hujši, ker se je na tej poti čutil odtrganega tudi od doma, edino oprijemljiva točka literatura

sploh, predvsem pa lastno literarno ustvaranje. Zaradi tega ne preseneča izjava, da ga vežejo na življenje le tovariške vezi s Kajuhom. Po vsem povedanem ne bo mogel morebitni Primčev raziskovalec mimo Kajuhovih, vseskozi doslednih prizadevanj resnično pomagati prijatelju in ga ob lastnem delu prepričati o nasprotnem. Žal je bil Kajuh menda edini, kateremu se je Primc razkril, njegove besede, čeprav iskrene pa premalo avtoritativne, da bi ga povsem pomirile. Niso mu pomenile toliko, da ne bi zdvomil vase ob vseh svojih sposobnostih, ki jih moremo slutiti predvsem v velikih in zrelih pesniških načrtih. Tako je zdvomil v lastno izpovedno moč ob imenih — vemo pa, da objava še ne daje objavljenemu delu tudi pečat resnične umetnine — danes v slovenski literaturi neznanih avtorjev. Gornji zapis odkriva Primca kot psihično načetega človeka. Njegova življenjska pot se je v osamljenosti, po daljšem, preveč samostojnem in intenzivnem razmišljanju, dokončno zrušila. Pretrgala se je sredi velikih literarnih načrtov. Kot se spominja Kajuhova mati, je prišel Primc prve dni decembra peš iz Celja h Kajuhu po slovo. Iz razgovora je moral Kajuh razbrati tovariševo duševno stisko in tudi nameravano dejanje. O srečanju je Kajuh po slovesu, kljub Primčevemu zagotovitvi o popolni pomiritvi, razmišljal in sklepal o morebitnih posledicah. Znano je, da se je potem Primc odpeljal z vlakom iz Šoštanja v Celje, za vožnjo mu je dala, na sinovo prošnjo, Kajuhova mati, in se nato iz celjske železniške postaje napotil proti Štoram, kjer je skočil pod kolesa drvečega vlaka.

Pokopali so ga 7. decembra 1939 v Žalcu. Kakor izvemo iz kratke osmrtnice v Izvestjih celjske gimnazije, so se udeležili pogreba njegovi sošolci, med njimi je bil tudi Kajuh, gimnazijo pa so zastopali razrednik prof. Marjan Čadež, prof. Anton Knap in prof. dr. Fran Žgeč. V imenu sošolcev se je ob pokojnikovem grobu poslovil Ljubomir Knop.⁹ Primčevo smrt je uradno časopisje močno razpihnilo. V svoje propagandne namene se je je posluževala predvsem slovenska vladna klerikalna stranka. Morda je tudi služila kot delna pobuda in argument tedanji banovinski upravi, v boju proti marksistični usmerjenosti mladine, predvsem dijaštva. Zato je Kajuh kot Primčev najboljši prijatelj čutil dolžnost, da se oddolži njegovemu spominu v glasilu, katerega sodelavec je bil tudi pokojnik, v Slovenski mladini. Kajuh se je dobro zavedal, kaj je privedlo Primca do usodnega koraka in kdo je bil krivec njegove smrti. Hkrati pa se je tudi zavedal, da zahtevajo številne obdolžitve kar najbolj načelen odgovor. Želja, da se o vsebini osmrtnice pogovori še s kom, ga je vodila do urednika Slovenske mladine Dušana Bordona, ki je tedaj nadomestoval Kostjo Nahtigala. Bordon je Kajuhovi prošnji nemudoma ustregel. V odgovoru, ki je v kratkem sledil, mu je poslal okvirne smernice zanj: »Dovoli, da Ti na vprašanje, kako naj sestaviš svoje spominske besede pokojnemu Primcu, dam jaz kratek migljaj. Dasi ne vem, kaj je nagnilo v slednji konsekvenci Primca v njegovo obupno dejanje, bi vendar dejal, da ima tu vpliv žalostno okolje, v katerem mu je bilo dano živeti, svoj znaten, če ne odločilen delež. Dobro vem sicer, da je duša mladostnika vse prerahel instrument,

da bi bilo z njim mogoče s par stavki o kaosu, v katerem je njegovo življenje zajeto, stvar opraviiti, vendar sem prepričan, da mora biti težišče take osmrtnice prav v obtožbi tega okolja, pod katerim jaz razumem ves oni obup in razočaranje, ki ga nered, v katerem se danes zvija mlad človek kot kača v precepu, doživlja kot končno rezultanto svojih mladih spoznanj. Ti boš lahko svoje besede, oziroma jih moraš, če hočeš, da bodo v resnici tople in občutene, naslonil na svoje intimno vživetje v pokojnika, moraš napisati svoje slovo, iz srca, vendar ne boš opravil svoje naloge, če ne boš opozoril na one silnice, ki so s svojim celotnim učinkom pognale mladega človeka v smrt, če ne boš označil sodobne stvarnosti, ki gloda in ubija ljudi, ki so s seboj prinesli na svet nekaj več občutljivosti kot pa mesarji, ki hladnokrvno koljejo poedince in milijone.

Tvoja osmrtnica naj torej ne bo znanstvena analiza pa tudi ne liričen izliv kot jih danes po dogotovljenem kalupu producirajo za dnevnike, ampak nagrobno slovo blizkega prijatelja, ki pa ne more zapreti oči pred kriminalom, ki moramo v njem gaziti mi, mladi.

Sprejmi ta površni napotek, ki je samo majhen memento. Tvoja stvar pa je, kako boš spominske besede napisal. Prepričan sem, da boš to storil kot se spodobi.¹⁹ Bordonov odgovor je moral Kajuhovo zamisel, kako osmrtnico formulirati, le podpreti. Zato se je moral lotiti pisanja takoj po prejemu njegovega pisma, v kar ga je sililo tudi izživajoče obtoževanje oficialnega tiska in jo že v nekaj dneh poslati kot prispevek za prvo naslednjo številko Slovenske mladine, ki bi morala biti v tiskarni predvidoma 5. januarja 1940. Osmrtnica pomeni — ako izvzamemo neprimerno skonstruiran konec — prikrit, vendar boleč in hkrati udaren odgovor na številne obtožbe uradnega časopisja na napredno usmerjenost slovenske mladine, ki ji je bila uradna politična orientacija, zaradi svojega reakcionarnega koncepta vse bolj tuja. Glasi se:

V spomin Francu Primcu

Pred dobrim mesecem so naši dnevniki objavili vest o samomoru dijaka Primca Franca iz Celja. Nič preveč besedi niso izgubljali. Skušali so sicer razjasniti tragičen korak mladega človeka, o dejstvih, tistih dejstvih, ki so ga do tega privedla, pa so molčali.

Nič črnih zastav ni bilo, nič pevcev in godbe; kar tako kot po navadi, če siromak umre. Tisti pa, ki jim življenje nikoli ni delalo brig, so se čudili in spraševali: »Čudno, kaj neki ga je gnalo v smrt?« Čeravno je od vsepovsod kričalo, da ga je svet s svojo kruto brutalnostjo k temu napotil, niso hoteli spregovoriti in niso odprli oči.

V nas mladih pa je vse to zapustilo neizbrisen pečat, ki ga nihče ne izruje, a kar smo čutili pri tem, je težko dopovedati. Vsi smo še

bolj na široko odprli oči in si prilili v srca sovraštva in mržnje do vsega sveta, ki daje milost brezsrčnim, surovim tiranom, ki jim ni mar za življenje milijonov.

Pa bi prišel kdo od nekod in rekel: »Lažete, tega ni svet zagrešil.« Tako bi mu rekli, vsi mladi, brez vsakih razlik, bi mu rekli: »Stradal je? Kdo je kriv tega?« In onemel bi.

Pa bi še dalje mu rekli: »Videl je svet ves lažen in gnil in mračen tako, da svoje ni videl mladosti!«

Vprašali bi ga, ki bi nam rekel, da lažemo: »Koga boš sodil — dobo ali človeka, ki se je v krčih boril proti njenemu nasilju? Koga — povej?!« In spet bi utihnil.

Lahko bi mu zastavljali vprašanja ves dan, ves teden... Slednjič bi morda spoznal in nam rekel: »Star sem že, vidim že slabo, oprostite, da sem vas žalil!«¹¹

Po pričevanju Primčevega očeta je po sinovi smrti prišel Kajuh prvič na njihov dom, vendar tudi takrat le zaradi Primčeve poslednje želje v poslovilnem pismu staršem, da izročijo njegovo literarno zapuščino Kajuhu. Z njo pa je imel Kajuh posebne namene. V naslednjem svojo trditev podkrepujem: Šele Kajuhu je uspelo prodati in to kmalu po prijateljevi smrti prevod Zagonetne grofice, denar pa je, po izjavi Kajuhove matere izročil kot podporo celjski dijaški kuhinji. Prav ta prodaja prevoda vsiljuje domnevo, da je nameraval Kajuh objaviti čim več, umetniško kolikor toliko zrelega gradiva, s čimer bi oživil zanimanje za Primčevo literarno delo. Politični dogodki v Evropi, ki so vedno bolj grozeče pljuskali tudi do meja Jugoslavije, so tedaj Kajuhovo namero preprečili. Dejstvo, da se od Primčeve literarne ostaline ni ločil, kljub težavam, v kakršnih se je nahajal v letih okupacije, našo domnevo le podpira. Razpad stare Jugoslavije in prihod Nemcev je dočakal Kajuh s skupino tovarišev, ki so odšli prostovoljno med branilce napadene domovine. Skupina, sestavljali so jo komunisti in somišljeniki komunistične partije, se je po tem, v želji po nadaljnjih navodilih zatekla v Zasavsko hribovje. Nenaden nemški napad je povzročil, da se je razbil eden prvih oboroženih oddelkov na Štajerskem, ki je imel vse pogoje, da bi se izoblikoval v partizansko bojno enoto. Vendar pa se je pot Kajuhovega ahasverstva v letih okupacije s tem šele začela. Znano nam je, da so ga kmalu nato odpeljali Nemci v gestapovske zapore v Šmartnem pri Slovenjem Gradcu, od tod pa je kmalu po izpustitvi pobegnil na tovarnjaku čez Mozirje, Gornji grad in Kamnik v Kranj z namenom, da se prebije čez nemško-italijansko mejno črto v Ljubljano. Zanimivo pa je, da je Kajuh tedaj vzel na to dokaj tvegano pot, mimo najnujnejšega, le še del Primčeve literarne ostaline. Korak vsiljuje domnevo, da je nameraval Kajuh v času, ki se je rojeval v krvi in terorju na razvalinah tiste družbe in njene ureditve, ki sta jo s prijateljem motrila s tako kritičnim pogledom, opozoriti nanj z objavo pesmi in ostalega literarnega gradiva. Spomin nanj pa je skušal še osvežiti morebiti z informativnim sestavkom o

njem. Vendar zamisli med okupacijo ni mogel uresničiti. Dejstvo, da se je od rokopisov, kljub težavam in negotovostim, tako trdovratnim spremljevalkam Kajuha izgnanca, ločil šele pred odhodom v narodno-osvobodilno vojsko, nas uverja, da je to nameraval storiti v času, ko bi bilo za to več priložnosti, v ponovno osvobojeni domovini. Da pa bi le Kajuh mogel Primca slovenski javnosti pravilno in vsestransko predstaviti, ne moremo dvomiti. Pač pa se ga je v tem času, zvesti njunemu prijateljstvu, spomnil ob drugi obletnici njegove smrti. Tokrat v pesmi, ki nam prav tenkočutno odkriva Primca človeka. V pesmi pretrese tudi opis vojnih grozot. V nizanju dejstev iz krvavega referendum naroda za svoj nacionalni obstoj, čutimo utrip trpke stvarnosti, zato sodi po svoji dokumentarni detajlnosti med redke stvaritve te vrste v Kajuhovi medvojni pesmi. Hkrati pa izraža pesem še poslednjič neomajno Kajuhovo vero v moč prijateljeve pesniške besede s tem, da kaže na mesto ob sebi. Pesem sliči po svoji zgradbi na predvojno V nočeh pred vstajenjem. Odlikuje jo izredna skladnost, ki jo gradi pesnik skozi celotno prvo kitico. Pristno izraženo občutje, ki prehaja že skoraj v idiličnost, se nato vedno bolj umika v stvarnost, hkrati pa nudi intimen vpogled v pesnikovo notranjost. Je skrajno preprosta, vendar iskrena izpoved, ki jo Kajuh v zvezi s tedanjo predvojno stvarnostjo prekine s simbolično hladno in mrko ostrino žandarskih bajonetov v drugem delu. Taka je pesem V nočeh pred vstajenjem. Ta podoba je v pesmi Perotu ob drugi obletnici njegove smrti drugačna in v celoti resnična. Prav takšno je čustvovanje. To grozotno podobo vojne pretrga tako, da se odtrga od razmišljanja. Čas terja delo in pesnik se zaveda svoje funkcije, ki jo postavlja predenj vojna vihra. Čeprav bolj slutiti moč svoje izpovedi, poklanja temu boju to, kar si postavlja že vrsto let za svoj življenjski cilj — po doživetosti in pristnosti izraza močno pesniško izpoved. Pesem slove:¹²

Perotu ob drugi obletnici njegove smrti

Motto

*Če kdo v čašo krop naliže
kupa počí, se razbije.
Tebi so do vrha jo nalili
z mučenjem vso kri so ti izpili.*

*Tebe niso z rodnih tal pregnali,
niso živega te pokopali,
niso te za talca ustrelili,
z bajoneti ne ob zid pribili.*

*Z ognjem so ti dušo žgali,
z mesaricami srce razklali,
iz tvojih muk so burke brili,
s tabo pesem so ubili.*

*Doba se odtlej ni ravno spremenila,
le kristala je še več pobila,
rane s plesnijo nam je prekrila,
kupe s kropom nam čez rob nalila.*

*Vsako jutro žalost nas predrami.
Talce streljajo v gramozni jami.
Mrtveci plujó po Savi.
To čas tirja dolg krvavi.*

*Vendar je lepo živeti
in v surovih dneh stremeti
po pesnitvi, nežni kakor mesečine soj.
Tre me le, da tebe ni z menoj.*

OPOMBE

¹ Podatke o smrti mi je posredoval na mojo prošnjo župnijski urad v Zalcu, 29. septembra 1966.

² Izpis iz vpisnice mi je poslalo ravnateljstvo celjske gimnazije.

³ Pismena izjava Alojza Primca, september 1966.

⁴ Pismo Karla Destovnika-Kajuha Kostji Nahtigalu, 10. avgusta 1939.

⁵ Nedatirano pismo Franca Primca Karlu Destovniku-Kajuhu.

⁶ Pismo Karla Destovnika-Kajuha Kostji Nahtigalu, 10. avgusta 1939. sta 1939.

⁷ Pismo Karla Destovnika-Kajuha Mariji Medvedovi, 18. septembra 1940.

⁸ Pismena izjava Alojza Primca, september 1966.

⁹ Izvestja drž. real. gimnazije — Celje 1939/40, str. 18.

¹⁰ Pismo Dušana Bordona Karlu Destovniku-Kajuhu, 2. junija 1940.

¹¹ Slovenska mladina, december 1939, št. 3. str. 67.

¹² Pesem je bila prvič objavljena v Kajuhovem Zbranem delu, Pesmi. (Ljubljana 1966), str. 241.

FRANCE JESENOVEC

AŠKERČEV SLOG V LIRSKIH IN EPSKIH POEZIJAH

(Ob sedemdesetletnici izida druge Aškerčeve pesniške zbirke)

UVOD

Druga Aškerčeva pesniška zbirka z naslovom Lirske in epske poezije je izšla poleti 1896. V nji je naš največji epik zbral 82 pesmi, med njimi 79 takih, ki jih je objavljajal po naših revijah med leti 1882 in 1896, med temi veliko večino v LZ, tri pa so prvo objavo doživele šele v naši zbirki — v razpravi jo bomo označevali s kratico LE. Vsebinsko je Aškerc razdelil to pesniško zbirko v štiri skupine z naslovi: Razni motivi, Iz popotnega dnevnika — te pesmi so odmev pesnikovih popotovanj v letih 1887 po našem jugu in Madžarski, 1891 po Italiji, Češki in Poljski ter 1893 po Bolgarski in Turčiji — Iz pesmarice neznanega siromaka (vse iz 1895 in 1896, med njimi tri nove), četrta skupina pa vsebuje epiko z naslovom Balade, legende, romane.

Zbirka LE je izšla v času Aškerčevega pesniškega preloma, zato kaže dvojno lice: na eni strani utegnemo v nji še brati bisere slovenske epike, na drugi pa vidimo, kako se že začenja Aškerčeva pesniška pot navzdol. O prvih ugotavlja Anton Slodnjak, da »v drugi pesniški zbirki beremo balade, ki še prekašajo balade prvih pesniških let«¹ — tu misli Slodnjak predvsem na pesmi Iškarijot, Mea Kulpa, Ponočna potnica — o drugih pa že beremo pri Ivanu Prijatelju takole obsodbo: »A pesnitev (v mislih ima pesem Satanova smrt) je že dolgovezna kakor socialistični govor v predmestni gostilni. In kar je še hujše: v pesem so zašli s ceste banalni kriki in vulgarne psovke »dolgin suhe«, »oblizano človeče«, zastopnik prestola pa je »tolst in debel ko pustno prase...«² Pesnik je namreč postajal vse bolj propagandist svobodne misli in filozofskih ter socialnih idej kakor pa častilec boginj pesništva v Apolonovem svetišču.

* Kakor so sodbe naših literarnih zgodovinarjev in kritikov o vsebini Aškerčevih pesmi pozitivne in negativne, tako imamo tudi dvojno mnenje o njegovem slogu. Vsi cenijo prvotno jednatost Aškerčevega sloga, a obenem grajajo njegovo kasnejšo dolgoveznost in gostobesednost.

Ivan Cankar ga hvali takole: »Aškerčev slog je primeren kompoziciji: krepak, kolikor mogoče enostaven...«³ »Trdo in težko udari vsaka beseda, še pretrdo in pretežko... Vse je kakor od kamna, solidno, resno in moško. Popolno, naravnost demonstrativno nasprotje mehki in zgovornosti Simona Gregorčiča...«⁴ Kasneje je prav isti pisatelj med prvimi spoznal, kako je ravno v zgovornosti Aškerc prekosil Gregorčiča...

Podobno hvalo o jedrnatem Aškerčevem slogu je izrekel Ivan Grafenauer: »S kratko potezo narisana ekspozicija, dramatičen razvoj dejanja, največkrat z markantnim dialogom, krepak in kratek sklep so značilne lastnosti Aškerčevih klasičnih balad mladostne dobe... Romance so risane s čistimi in jasnimi potezami brez moteče gostobesednosti...«⁵

Enake misli beremo pri Antonu Slodnjaku: »Oblika Aškerčevih prvencev je tradicionalna, jezik trd, brez metaforike, bolj prozaičen kakor pesniški...«⁶ Z dramatično kompozicijo balad je v jedrnatem, odsekanem in trdem ritmu, ki ga podkrepljuje dialektični naglas in besedni izraz, ustvaril svoj epski slog, ki ga je ohranil tudi še takrat, ko je že davno izčrpal motive in se ponavljal...«⁷

Marja Boršnikova imenuje Aškerčev slog »skrajno preprosti in jasen, kakor je pesnik sam«, o njegovi govorici pa pravi, da je »sočna, stvarna, zdrava«, pa da je »brezokrasna, krepka, prirodna«, saj »so njegove balade in romance iz osemdesetih let močne in enostavne, kakor iz žive skale izklesane.« Za kasnejšo dobo pa ga graja, ker »je žrtvoval obliko tendenci«, ker je »s silo hotel prekričati svojo enoličnost«, ker je »postal pretežak, preokoren za polet. Ostal je na zemlji, priroden, špartansko reden in zmeren — in takšna je ostala tudi njegova pesem. Premalo poezije je bilo v njem in preveč je bil enostaven, da bi ne pričel utrujati.«⁸

Vse omenjene in še mnoge druge tako pozitivne kakor negativne sodbe o Aškerčevem slogu so razen redkih primerov le sintetične. Namen tele razprave pa je, da vse te sodbe podkrepi z analitičnim pregledom Aškerčevega sloga v LE, da omenjena mnenja poglobi in razširi, pomanjkljiva dopolni, deloma nepravilna pa popravi ali ovrže. Med zadnje sodijo zlasti tiste sodbe, ki trde, da je Aškerčev slog »brez pisanih olepšav«, da je njegova dikcija »brezokrasna«, da »ni v njem nikjer shem in stopičnih vzorcev«, da je »brez metaforike in slikovitosti«, da pesnik »okraskov ne ljubi« ipd.

ANALITIČNI PRIKAZ AŠKERČEVEGA SLOGA

Da bi naša razprava dosegla zgoraj označeni namen, si moramo nadrobno ogledati vse stilne posebnosti Aškerčevega sloga. Semkaj sodi najprej pregled njegovega besedišča v LE, pri čemer je treba govoriti o stari in novi podobi Aškerčevega besednega zaklada. Staro podobo nam bodo prikazale stare, v živem slovenskem govoru tedaj že mrtve besede, ki jih je pesnik povzel ali iz slovarjev ali iz starejših piscev.

Podobno velja za staro podobo v oblikah in pisavi. Prav tako daje posebno barvo pesnikovemu slogu odmev štajersčine v njegovih pesmih, medtem ko se nova podoba v besedišču kaže posebno v tem, kakšen je bil Aškerčev odnos do sprejemanja in rabe slovanskih izposojenk in tujk. Posebej pa si bomo še ogledali pesnikovo rabo zložen in nje-gove samovoljnosti pri nenavadnih oblikah in v nenavadnih besednih zvezah, ki sicer v tedanjem knjižnem jeziku niso bile več v navadi. Pogled v vse te smeri nam bo odkril v pesnikovem slogu nove značilnosti, ki doslej še nikjer niso bile poudarjene. Da pa ovržemo pretirano podčrtovanje tako imenovane »brezokrasnosti« v Aškerčevem slogu, si bomo v drugem delu razprave ogledali trope in figure v LE in hkrati preizkusili, koliko se je precej samovoljni pesnik oziral na metrična pravila in koliko ne. Tudi v tej zadnji točki bo treba dosedanje sodbe o pesnikovem slogu malce spremeniti.

STARINSKA PODOBA AŠKERČEVEGA SLOGA

Starinske besede in zveze

Kar precej dolga je pri Aškercu vrsta starinskih, v živem govoru tedaj že mrtvih besed, ki jih niti Pleteršnik ni več sprejel v svoj slovar. Še mnogo več pa je starinskega nadiha v Aškerčevih oblikah in sintaktičnih zvezah v LE. Med starinske ali sicer nenavadne, redke besede sodijo: život v pomenu življenja (spremljaj život moj), svetec, otec, sezvati,⁹ vsednji¹⁰ (odkazujejo vsednjo ti pot), so se porodili, vigred, zabil sem oskromnih¹¹ darov, okomig¹² (na okomig vsa teža pade), v nakras,¹³ čislo za število (čislo znamenj zlovešćih množi se), poddanik,¹⁴ ljud za ljudstvo, vniti¹⁵ (ne vnišel v nirvane bi raj), pesen,¹⁶ pesni, na strani četiri,¹⁷ zbrav¹⁸ (zbrav srebrnih črez pleča mu las), deva, sedaj mečtanj¹⁹ je čas, vojarna²⁰ za vojašnica, vnov²¹ (ne uničujem jaz jih vnov). peržki²² za perzijski, dečad,²³ sobrožan,²⁴ tolpa²⁵ v pomenu množica, mejsobni²⁶ (mir mejsobni), pala²⁷ kap mu je, o delu svojih je živeło rok (namesto ob delu ali od dela), po gradeh,²⁸ z železnim okončnikom,²⁹ zbok³⁰ tebe, iskati resnice³¹ (rodilnik namesto tožilnika), pokaj³² tako hrumite, pokaj tako jezite se ipd.

Starinske oblike

V pisanju starinskih oblik so bili pred približno sto leti vsi naši pesniki in pisatelji pod močnim Levstikovim vplivom. Ta je namreč po letu 1863 začel z vso silo preganjati vse analogne oblike in jih spreminjati v etimološko pravilne. Ker je bil najvplivnejša osebnost v drugi polovici 19. stoletja, so mu sledili vsi mladoslovenci — sprva celo Stritar — in tako so te starinske oblike skoraj vsesplošno zavladale in ostale v našem pisanem jeziku tja do Pleteršnikovega slovarja, Levčevega pravopisa in moderne — celo Cankar je sprva pisal nekaj teh Levstikovih oblik. Tako je razumljivo, da je v pisavi starinskih oblik

tudi Aškerc posnemal Levstika, čeprav je res, da mu v vseh primerih ni sledil. Po Levstikovih reformah, ki so močno motile naravni razvoj našega pismenega jezika, je pisal Aškerc v LE tele starinske oblike:

1. Rodilnik množine v ženski -i- sklanjatvi na -ij: dnij, jedij, kostij, ljudij, lučij, mislij, močij, nedrij, nočij, vasij²⁵ — in to popolnoma dosledno v vsej zbirki.

2. Razen redkih izjem piše Aškerc po Levstiku predlog mej za med. Primeri z »med« so v LE samo trije: med narodi, med nama, med njimi.

3. Povsem dosledno mehča pesnik z pred nj v ž: ž njo, ž njim, ž njimi, celo v predlog »iz« sega to mehčanje: iz nje.

4. Oziralni zaimek piše Aškerc skoraj stalno z izpadom polglasnika v obliki: kateri, analogno obliko kateri, ki jo je Levstik v zadnjih letih svojega življenja že zelo pogosto pisal, najdemo v LE le dvakrat.

5. Dosledno piše Aškerc kratke oblike glagola hočem: čem, češ, če, neče, hteji, je htel itd.

6. Posebno zanimiva je oblika mestnika ednine v moški in srednji sklanjatvi. V tem sklonu sta se že od 16. stoletja dalje bojevala med staro mehko sklonilo -i (na polji) in analogni -u iz praslovanske četrte sklanjatve (pri sinu). Razumljivo je, da je Levstik za mehкими soglasniki dosledno zahteval le i-, čeprav je tudi semkaj že davno prodrli -u. Aškerčeve oblike nudijo v tej rabi in pisavi prav mikavno podobo: proti 123 primerom mestnika z u-jem je zapisal 53 primerov z i-jem. Za mehкими soglasniki namreč zelo dosledno piše -i, piše ga pa tudi za trdimi, zlasti če to terja rima. Zadnjih primerov je v LE 15. Za trdimi soglasniki piše večinoma -u, a ga ima tudi že za mehкими, ne da bi to zahtevala rima. Tudi takih primerov je v LE 15. Nekaj primerov i-ja za trdimi soglasniki: na prestoli — naokoli, v logi, v obloki — visoki, v časi — v klasji, po glasi — na vasi. Torej so res vsi i-ji zaradi rime. In nekaj primerov -uja za mehкими soglasniki: v solncu, v svetišču, v srcu, v gimnaziju, v plašču (vsi ti primeri so sredi verza in niso nič vezani na rimo).

7. Zvesto piše Aškerc po Levstiku j- pred e v oblikah jeden, jednajst.

8. Levstikovo obliko nesem za nisem je Aškerc v LE zapisal samo enkrat, sicer piše stalno nisem. Prim.:

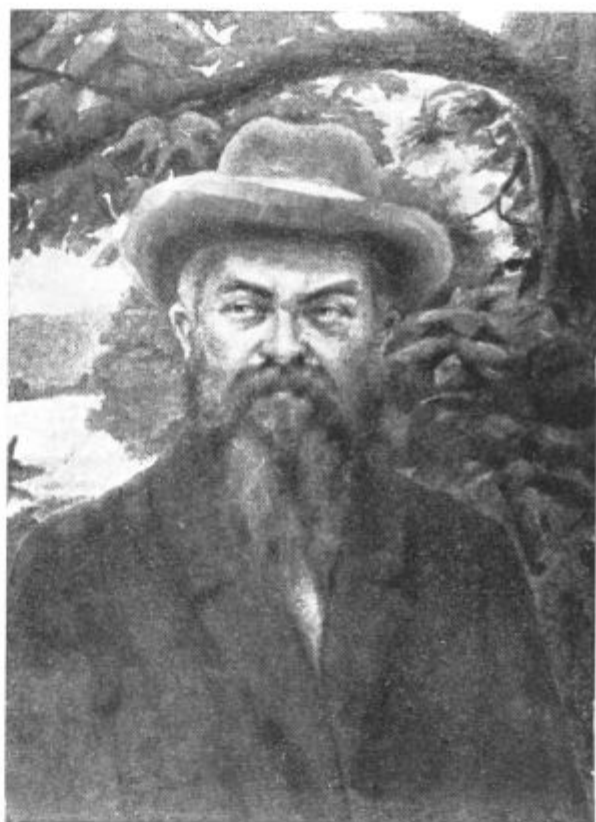
Kaj pravica je — tega v resnici ne vem,
kar živim, o njej sanjal še nesem.

(Satanova smrt).

Ni pa sledil Aškerc Levstiku v oblikah: v roci, družega, dobrej južini, dvignoti, uže, ino ipd.

Na splošno pa smo po Levstiku pisali nepoudarjeni polglasnik v primerih lahko, geniti, razmeknil, ugeniti, delniti, in sicer vse tja do Ramovš—Breznikovega pravopisa 1935, zato ni nič čudnega, če vse te in take oblike piše tudi Aškerc.

Rudolf Jakhel:
Anton Aškerc
(olje; ok. 1910)

Prav tako smo daleč v 20. stoletje pisali drugotni polglasnik v rodilniku množine: sodeb. Tako beremo tudi pri Aškercu oblike: pušek, barev in imenovalnih ednine blisek. Poleg polglasnika v pridevniki, kakor so strašen, temen, piše Aškerc po Gregorčičevem zgledu tudi oblike s prehodom polglasnika v á: legák, temán, strašán, ipd.

V obliki pol in polu izkazuje naš pesnik nihanje v razmerju 3:2 v dobro stare oblike polu:

Polu — polusanje, polumesec, opoludne, polutema, poluglasno, polunoči.

Pol — polboga, polnagih, poldnevno, polglasno.

Med starinske oblike sodi poleg drugih tudi zvalnik na -e, ki ga najdemo ne le pri Levstiku, marveč tudi pri Aškercu: »Pozdravljam te, brate balkanski!« — »Tite, Marce, oh, tu sem te našel!«

Starinsko barva Aškerčev slog tudi precej pogosta raba v živem govoru že davno mrtvih deležnikov na -ši, -vši in na -e, ki je z njimi pesnik skrajšal priredje ali podredje. Tudi v tej rabi je videti močan Levstikov vpliv. Naj navedemo nekaj primerov!

Primeri skrajšanega podredja z deležniki na -ši ali -vši

In zadrignivši vrv okrog vratu si —
visi na njej.
(Iškarijot)

In podprši³⁴ glavo si z rokama,
v polutemi toži poluglasno ...
(Natanova prikažen)

... poklonivši se v pas mu, spregovori ...
(Afanasij Sjemjonovič)

... ulovivši ga, koj ga obesite!
(Afanasij Sjemjonovič)

Poljubivši tam Satanu konca kopit
reče žalostno ...
(Satanova smrt)

Telesno pokazavši svojo moč
pokažimo zdaj tudi moč duha!
(Slovenskim Sokolom)

Da, moj Ahmed, modruje, prijatelj,
pihnivši v zrak siv kolobar ...
(Bazarska parabola)

Kaj je mislil prerok modri,
zadrignivši ti obraz?
(Mohamedniki)

Turčin, pobegnivši iz Bude,
uplenil nam mnog je zaklad ...
(Našli so rokopise)

Skrajšano podredje z deležniki na -e.

Počasi govoré si razbremenjuje vest ...
(Mutec Osojski)

... svetuje jim mož govoré ...
(Našli so rokopise)

In držé se za trebuh grohoče tako ...
(Satanova smrt)

Gledaje k tlom po ulicah sem bežal ...
(Iškarijot)

Roke na prsih si držé navskriž
on reče modrecu poln spoštovanja ...
(Buddova čudesa)

Nekoliko starinskega nadiha daje Aškerčevemu slogu tudi raba predpreteklega časa, saj ga naš živi govor komajda še pozna, pa tudi malokateri pesnik ali pisatelj ga še zapiše. Zato tudi veljavna slovnica ugotavlja, da je »predpretekli čas oblikovno malo v rabi, ker ga večinoma lahko nadomesti pretekli čas.«³⁵ Da nam bo raba pluskvamperfekta v Aškercu razumljivejša, je treba nekaj razmisliti. Doslej so namreč naše slovnice pod precejšnjim vplivom klasičnih jezikov videle v tem času le tako imenovani antepreteriti, saj so njegovo funkcijo videle predvsem v tem, da »izraža dejanje, ki se je zgodilo pred nekim drugim dejanjem v preteklosti«. To je tako imenovana predobnost.³⁶ Breda Pogorelčeva pa je ugotovila, da je antepreteriti le ena izmed funkcij pluskvamperfekta, in to še precej postranska, kajti v vseh drugih funkcijah ta čas ni antepreteriti, marveč pravi pluskvamperfekt. Kot tak pa je relativni čas in večinoma kaže, da »se je s koncem njegove akcije začelo novo stanje, ki ima posledice ali v preteklosti ali v sedanosti ali v prihodnosti.«³⁷ Izraža tudi dejanje v zelo oddaljeni preteklosti, kar tudi že prejšnje slovnice omenjajo.³⁸ nazadnje pa je lahko njegova raba celo modalna, zlasti kondicionalna ... »da sem bil spoznal ob tisti uri — krajše bi bilo trpljenje tvoje in moje.« (Ivan Cankar).

Da so vse te ugotovitve pravilne, lepo potrjuje Aškerčeva raba predpreteklega časa v LE, kajti od osmih primerov sta le dva v funkciji antepreterita, v vseh drugih pa je to pravi predpretekli čas, razen v enem, v katerem je »bil« samo mašilo, da je pesnik izpopolnil število zlogov v verzu. Značilno pa je, da v vseh teh osmih primerih rabi Aškerc le dovršnike.³⁹

Pravi antepreteriti vidimo v tehle dveh primerih:

In kakor bila se dogovorila,
tako sta kana res oba storila.
(Istorija o miru)

H govorniku tiho se je bil popel,
sočutno pogledal v oči mu je žive ...
(Bajramska legenda)

Davno preteklost nam kaže tale primer:

Umrli sem že bil in — prebudil se spet.
Kdo ve, kaj mej tem pač preteklo je let?
(Legenda o zlati roži)

Sedanje stanje v prezentu kot posledico dejanja v preteklosti nam izpričujejo tile trije primeri:

Še veš, kaj mi včeraj bil tam si dejal?
(Herkulov kip)

Neznan kot bil je prišel in tuj ostane vsem ...
(Mutec Osojski)

Iz dna že dospela sta s svatbe bila
od rož, trav povodnjih ovita še vsa.
(Balada o jezeru)

Tudi sam pluskvamperfekt lahko izraža stanje, zlasti v preteklosti, kar nam dokazuje primer:

In ko zasvital se je dan —
bil zmrznil je berač Boštjan.
(Balada o sv. Martinu)

Zgolj mašilo pa je predpretekli čas v verzih:

O prešlih le sanjal sem dneh,
zamislil bil v stare se čase.
(Na Kalemejdanu)

Narečna barva v Aškerčevem slogu

V slogu vsakega besednega umetnika je mogoče najti več ali manj odmevov iz njegovega domačega narečja bodisi v besedišču, bodisi v oblikah ali tudi v poudarku. Tak odmev je v Aškerčevem slogu še posebno viden v oblikah in poudarku, nekaj manj v besedišču. Za besedišče iz narečja naj zadostujejo tile primeri: baš, danj,⁴⁰ dver,⁴¹ hleb⁴² v pomenu kruh, vrač, vračiti, zvrčiti.⁴³

Odmev štajerskih oblik pa je večji; da navedemo nekaj primerov!

1. Med narečnimi oblikami je treba na prvem mestu omeniti sklonilo -oj v orodniku ednine ženske -a- sklanjatve, saj prav ta daje Aškerčevemu slogu barvo, ki je ne najdemo skoraj pri nobenem drugem pesniku. Le Kette jo je po njem povzel. To obliko rabi Aškerc zelo dosledno pri samostalnikih ženske -a- sklanjatve, in to ne samo takrat, kadar je sklonilo -oj poudarjeno, marveč analogno tudi v samostalnikih s poudarkom na osnovi; dalje tudi v pridevnih, zaimkih in deležnikih, en primer pa imamo celo v ženski -i- sklanjatvi.

Primeri s poudarjanjem -ój pri samostalniku: pred temoj, z rokoj, z ženoj, nad zemljoj, za goroj, z Moskvoj.

Primeri za nepoudarjeni -oj pri samostalniki: pred hišoj, pred podoboj, s sľoj, z levicoj.

Primeri pri pridevniki: s svetoj, tajnoj, modroj, novoj, čarobnoj, belokamenoj, mirnoj.

Primeri za zaimke: z manoj, s saboj, ž njoj, nad njoj, s svojoj, s toj.

Primer iz ženske -i- sklanjatve: nad vasjoj.

2. Aškerc dosledno piše skupini čre in žre: črez, črevljar, čezenj, črevlji, žreblje. Edino predlog čez je pod vplivom pismenega jezika zapisal 4-krat brez r.

3. Štajersko obliko dnes najdemo v LE proti knjižnemu danes v razmerju 5:7.

4. Zelo dosledno piše naš pesnik štajersko obliko kak za književno kako: kak moli, kak tiho, kak tožno, kak odvrniti ipd.

5. Za ljudsko narečno prê⁴⁴ iz prejo, pravijo najdemo v LE tele primere:

...kip ta, prê, iz samega brona je vlit
(Herkulov kip)

...učitelji, prê, delali so čuda
(Buddova čudesa)

...Milijoni umirajo, prê, od gladu
(Satanova smrt)

6. Skupini tl in dl, asimilirani v jugovzhodnih slovenskih narečjih v l, sta značilni tudi za LE in sta v njih z neasimiliranimi skupinama tl in dl v razmerju 4:1. 1. Prim.: je ukral, ni pala, palo bo, je napal — je padla.

7. Zelo pogosto piše Aškerc štajerski podvojeni kazalni zaimek toti, tota, toto.

8. Narečno obliko daje Aškerčevemu slogu tudi poudarek. V LE beremo tele štajerske poudarke: ôtok, ôdpre, pogúbľjen, vspêh, se pôpneš, detêta, dêkle, mólite! ôstánite! izzvénite! zbérimo!

9. Štajerski — in tudi gorenjski — prislov koj⁴⁵ za knjižno »takoj« in »kar« beremo v LE na dveh mestih v verzu: koj prideva, koj v domačijo« (Vojakova nevesta).

Zloženke. Tudi zloženke sodijo med opazne besede Aškerčevega sloga, še posebej zato, ker so precej nenavadne in po veljavnem pravopisu in slovnici nepravilno sestavljene ter tudi napačno pisane.⁴⁶ So namreč take, ki imajo dva poudarka, prva beseda v njih pa je načinovni prislov. Take zloženke je zelo rad pisal že Gregorčič.⁴⁷ V LE najdemo tele: za Moskoj belokamenoj, vila bajnokrásna, črnookih deklet, strune sladkoglasne, slovesnoresen psalm, smolnatočrnih las, Perun srebrnoglavi, verze togepolne, Perun zlatobradi ipd.

Slovanske izposojenke. Aškerčev slog v LE nima samo starinskega nadiha, marveč tudi takrat sodobno, napredno črto. Kakor mnogi drugi pisci pred približno osemdesetimi leti je bil namreč tudi Aškerc zelo naklonjen sprejemanju slovanskih izposojenk, saj so prav njega morda še najbolj spodbujala k rabi teh njegova potovanja po slovanskem svetu. Zato je prav pri njem vrsta mladih izposojenk dolga, za pesnika gotovo predolga, saj besedni umetnik ni časnikar. Pesnik bi se moral zavedati, da je treba pisati kar najčistejši jezik, če hoče biti razumljiv tudi našemu preprostemu človeku. Te naloge se je Aškerc vse premalo zavedal, saj je samo v naši zbirki zapisal okrog 50 srbohrvaških in ruskih izposojenk in besednih ter stavčnih zvez, ne da bi jih bil pod črto ali v opombah razložil.⁴⁸ Poleg drugih je rabil zlasti tele: boja, broj, ne-broj, čaroben, čim, čuvstvo, diven, drug v pomenu tovariš, dučan, džerdan⁴⁹, handžar, jadni, jedva, kleti,⁵⁰ kist, magariac,⁵¹ motriti, očina,⁵² omladina, opasen, opasnost, oriti se, osveta, osvetiti se, ostaviti v pomenu zapustiti, nedostajati, otrov, pobeda,⁵³ posetnik,⁵⁴ proučavati, procvitati, proklet, pronikniti, pušiti, rob in robstvo, smelo, spas, svrha, šetati, tolpa, valjda,⁵⁵ vztočni,⁵⁶ zlost. Značilne so tudi tele zveze: molkom molči, čudom se čudi,⁵⁷ imenujem te vezirjem ipd.

Tujke. Kar smo ugotovili o rabi slovanskih izposojenk v LE, velja v polni meri tudi za odnos našega pesnika do rabe tujk. Tudi v tem pogledu je pesnik premalo mislil na besedno čistost našega knjižnega jezika, saj je samo v naši zbirki zapisal nič manj kot 116 tujk, kar je za slovensko pesem, ki naj bo pisana v čistem jeziku, vsekakor preveč. Čeprav je s tujkami pesnikov slog zelo moderniziran, nikakor ni prav, da mora celo danes, po osemdesetih letih, brati ne le naš preprosti človek, marveč tudi izobraženec Aškerčeve pesmi s slovarjem tujk v roki, pa niti v Bradaču niti v Buncu ne bo našel vseh, ki jih je pisal Aškerc. Njegove tujke so iz klasičnih in romanskih jezikov, zelo veliko jih je iz arabščine in turščine, kajti te je pesnik povzel iz govora in pismenega jezika na slovanskem jugu. Ne da bi našteji vseh 116 tujk v LE, naj navedemo le tiste, ki jih še danes moramo iskati po slovarju. Mednje sodijo: fibula,⁵⁸ gaz ali gaza,⁵⁹ huri ali huris,⁶⁰ mujezin,⁶¹ moka,⁶² nargile ali naržile,⁶³ perivoj,⁶⁴ pagoda,⁶⁵ sibarit ali sybarit.⁶⁶

— — —

Ob koncu tega poglavja, ki smo v njem pokazali vse vrste opaznih besed in oblik, zaradi katerih je dobil Aškerčev slog te ali one zanj tako značilne barve, naj omenimo še nekaj nadrobnosti.

1. Mikavno je, da je Aškerc posebno rad pisal glagole pete vrste namesto po prvem po drugem razredu. Vemo, da je med prvim in drugim razredom te vrste v našem živem govoru zavladala bujna analogija, tako da je cela vrsta teh glagolov prešla iz drugega v prvi razred. To pomeni, da se sedanjik glagola jahati utegne glasiti jaham

ali jašem. Aškerc je kot Štajerc večinoma pisal primer »jašem« z jo-tacijo, ki je značilna za drugi razred pete glagolske vrste. Prim.: dišem, dvižem, jašem, prijašem, pišem k nedoločniku pihati in po-kapljem k nedoločniku pokapati. Vse te oblike se tudi sicer rabijo v knjižnem jeziku, le dvižem je malce nenavadno, zato ga SP 1962 ni zapisal.

2. Veznik ali poudarjeni prislov i, ki ga danes rajši zamenjavamo z in, celo, tudi, je Aškerc večkrat zapisal. Prim.: Za boj ta krvavi vadimo poslej i mi Slovani se za rana, molitev je dobra i vaša. I jaz sem takšen božji hram; i jaz jo imam v spomin zmage.

3. Starocerkvenoslovanski prislovni primernik mǫnje je dal v slovenščini mǫnje, po podaljšanju notranjih kračin pa mánje. Ko je odpadel končni e, smo dobili v severozahodnih narečjih in v knjižnem jeziku obliko manj, zlasti v vzhodnih narečjih pa menj.⁶⁷ Tako piše tudi Aškerc: Boga ljubite menj ko hudiča; menj bilo trinogov, menj bilo robov.

4. Pri pridevnikih, ki označujejo barve, po veljavnih slovničnih pravilih tvorimo primernik in presežnik le opisno, pri Aškercu pa najdemo tudi pravilno stopnjevanje: tema najčrnejša pada...

5. Starinski nadih daje Aškerčevemu slogu tudi pridevnik »cene«, saj ga sicer rabimo le v primerniku in presežniku — cenejši in najcenejši. V osnovniku rajši pišemo podaljšano obliko »cenen«. Prim.: Ni drag, sila cen je.

6. Nedoločni zaimek »vsaki« rabi Aškerc po takratni splošni navadi pridevniško: Slovenec vsaki bodi sokol hraber; a življenje to samo ob sebi — s čim plača ga vsaki zemljan?

7. Raba krajevnih prislovov gor in gori ter dol in doli je v LE še povsem neurejena, ker pesnik ni ločil tožilnikov dol in gor od mestnikov doli in gori. Tako je napačna njegova raba v primerih: ozira pač se često doli, a ko duh tvoj z raja doli se ozrl bi; stok, vzdih še čujem tam gor, kdo gor tam na svodu visokem sestavil je ta mozaik?

PESNIŠKI SLOG V LE

V drugem delu bo naša razprava prikazala Aškerčev pesniški slog, zato bomo v njem govoril o tropu — metafori in metonomiji — o glasovnih in besednih figurah ter o metriki. To poglavje bo nekatere dosedanje sodbe o Aškerčevem pesniškem slogu potrdilo, še več jih bo pa ovrglo. Res je, kar pravi Slodnjak, da »je Aškerc vedno laže logično pripovedoval, dramatično zapletal in aforistično razreševal snovi, kakor da bi jih klical z lirskimi toni in podobami v bralčevo zavest.«⁶⁸ Ne velja pa o Aškercu preostira Gregorčičeva sodba, češ da »je Aškerčev pesniški slog tako suh in brez vseh pesniških lepote, da drdra kakor kmetški voz po kraškem kamenju...⁶⁹ Ako bi bilo dobesedno res tako, bi v Aškerčevem pesniškem slogu zaman iskali lepih okrasov, tropov in figur. Tale razbor nam bo dokazal nasprotno resnico,

da je skoraj ni v poetiki figure, ki je ne bi našli v LE. Pač pa je izrazito jasen Aškerčev odpor proti Stritarjevi formalistični šoli in prav tako proti stalnim pesniškim oblikam, kakor bomo videli spodaj. Prav v tem je Aškerčeva pesem že nakazala prehod k prostim oblikam, ki jih je za njim naša moderna razvila do kar najvišje mere in stopnje.

TROPI

Pri tropih govorimo o rabi besed v prenesenem pomenu in jih delimo v metaforo in metonomijo. Metaforo delimo dalje v imensko in glagolsko. Imenska metafora pa je popolna ali komparacija in delna, ki v nji predvsem govorimo o ukrasnem pridevniku, medtem ko je glagolska povečini personifikacija. Najprej si oglejmo primere popolne imenske metafore v LE.

Primeri iz komparacije:

Konjič tvoj mi dirja ko piš!
(Vojakova nevesta)

(Oči) črne (so) ko temna brezmesčna noč
(Delavčeva hči)

Obraz tvoj, oh, blede je ko zid!
(Vojakova nevesta)

In zdaj razcapan je berač
in bos ko gos Boštjan kovač.
(Balada o sv. Martinu)

Glej, vrat ima silen ko mlad kakov bik ...
(Herkulov kip)

Pač, iz množice stopi mladenič jak,
kakor jelka je raven in visok je ...
(Afanazij Sjemjonovič)

Tolst in debel ko pustno je prase ...
(Satanova smrt)

V Aškerčevi komparaciji, kakor smo videli, nastopajo kot predmeti, s katerimi so drugi predmeti primerjani, predmeti iz živalskega sveta in iz narave sploh in iz kmečkega življenja: oči so črne ko noč, obraz je blede ko zid, kovač je bos ko gos, ima vrat ko mlad bik, mladenič je raven kakor jelka. Torej same kmečke primere, ki je o njih dejal Oton Župančič, da bi »dal zanje cekin.« S tem je obenem potrjen Aškerčev realistični, stvarni in naravni slog.

Ukrasni pridevki. Ukrasni pridevki so navadno najpogostejša značilnost pesniškega sloga, zato jih najdemo tudi v LE dolgo vrsto, in to predvsem v obliki pridevnikov, med katerimi je mnogo stvarnih, ki resnično pripadajo osebam in stvarjem, še več pa je metaforičnih, izvirajočih iz komparacije. Posebno ljubi so našemu pesniku pridevniki: beli, krasni in prekrasni, lepi, sveti, zeleni in zlati.

Beli so pri Aškercu: cvet, Čerkeske, dan, družice, hleb, hram, kapelica, lasje, Ljubljana, oblaček, oblačila, robec, svet, šotor in vila.

Krasni in prekrasni so: boj, brlog, dan, grad, graščina, hiša, krsta, mir, obraz, pesem, pismena, rožica, svetišče in vila.

Smeli so: govornik, krotitelj, most.

Zeleni so: gaj, gozd, ravnina, ravan, turban.

Zlati so: čaša, dan, križ, lanec, oblak, plašč, prestol, skleda, svetilka, svoboda, up, in zibel.

Pisani in pestri so: čilim, freske, gneča, legije, množica, poslanci in turban.

Lepi in prelepi so: dan, dekle, fant, kapelica, obraz, oči, ples, roža, usta.

Sveti so: hrepenenje, reka, pesem, senca, stremljenje, voda, zemlja.

Manj številni pa so primeri: jasen dan, solnčni žarki, tihi gozd, hrabra pest, močna pest, težka pest, žalni krik.

V visoki stopnji ali elativu nastopajo ukrasni pridevki s predpono pre: predrzne misli, prekrasna hiša, pregrešno vprašanje, prekrasen brlog, prelestne vasi, prelestna noč, prelestna usta, prenežno srce, prepestra množica, preslani epigrami, presrečni človek, presveta nebesa, pretesni tir, pretežke skrbi ipd.

Glagolsko metaforo ali *personifikacijo* prikazujejo tile primeri v LE:

Žarki poljubljajo vso pokrajino,
zlatijo livado in log...

(Poslednji žarki)

Kak smelo turban pestri
na glavi ti sedi!

(Sopotnik)

Topov grom in pušek razsaja!

(Na Kale-mejdanu)

Kajkrat že boben je pel!

(Selamlík)

in v žile gre vino, divjá bakanal...

(Caligulove igrače)

Pala kap mu je menda od smeha.

(Satanova smrt)

Metonimija

Metonomija pomeni splošno zamenjavo oseb, reči in pojmov. V LE je vidna iz tehle primerov:

Ne veš še, črvič moj nežni ...
(Pokaj ...?)

Ugiblje vsa Roma zelo radovedna ...
(Legenda o zlati roži)

Pod čelom prikrita
dva oglja gorita ...
(Ponočna potnica)

In drže se za trebuh grohoče tako,
da dvorana bobni in se stresa ...
(Satanova smrt)

Tam zdaj vene na tujem moj beli cvet ...
(Afanasij Sjemjonovič)

Poseben primer metonomije je *sinekdoha*, ki v nji pesnik zamenja določeno število z nedoločnim ali ednino z množino. Prim.:

Sto vil bo na svatbi, sto belih družic.
(Balada o jezeru)

Sto parov v plesu se vrti.
(Poslednja straža)

Po sto in sto vsak imel je gradov ...
(Istorija o miru)

Nikdar več sužnjik Bolgar ne bo tvoj —
(Šumi, Marica)

Zamenjavo občih in lastnih imen, ki jo imenujemo *antonomazija*, nam izpričujeta primera:

Hotel bi živeti — Robinzon nov ...
(Prinkipo)

Od Betlehema je trpljenja pot
do Golgate se vila tvoja kruta ...
(Božična pesem siromakova)

FIGURE

Figure so poleg tropov najlepša značilnost pesniškega sloga. V njih daje pesnik besedam poseben pomen in poseben poudarek, zato govorimo o besednih figurah. Pa tudi glasove rabi pesnik na poseben način, v posebnih razvrstitvah, jih na poseben način ponavlja ipd. V tem primeru pa govorimo o glasovnih figurah: o aliteraciji, asonanci in rimi.

Glasovne figure

Aliteracija je posebno razvrščanje in ponavljanje istih soglasnikov ali njihovih skupin. Prav ta glasovna figura je za Aškerčev slog posebno značilna, saj ga prav ta, poleg kratkih stavkov, dela trdega in odrezavega, kar pa velja seveda le za prvi del LE, medtem ko je v drugem delu že videti znamenja gostobesednosti, kakor je ugotovil Slodnjak posebej za pesnitev Zakaj je v brlogu nastal nemir, saj jo imenuje »oblikovno prisiljeno, mnogo preobširno in pregostobesedno basen.«⁷⁰

Nekaj primerov trdega sloga z aliteracijo:

Ne goni jih iz stanovanja
polnagih venkaj v mraz in mrak!
(Jaz)

Ne vem, kaj je življenje, smrt,
neznana srd sta mi in črt...
(Jaz)

Na turbane pisane sije
in vmes na rdeč kje kak fes.
(V Husrev-begovi džamiji)

Ob puško v zometu opri
stoji na straži mrtev, trd.
(Poslednja straža)

Priplava oblak mu na čelo črn...
(Afanasij Sjemjonovič)

Tam mrak in mraz — smrt sama tam kraljuje...
(Sveti ogenj)

Asonance v LE ni nobene.

Rime

O Aškerčevih rimah so bile doslej izrečene skoraj same negativne sodbe. Menda je najhujša tale Gregorčičeva: »... od Aškerca popravljati si ne dam, ker nima sluha ne za blagoglasje ne za rime. Samo v zadnji pesmi Zrinjski in Frankopan ima v sedmih kiticah rime, katerih bi

nikoli ne zapisal Tvoj — Šime.«⁷¹ Malo mileje se je o Aškercvih rimah izrazil Slodnjak: »... rim pogosto nima, in ako jih ima, jih ne izbira predolgo. Neredko ima jako ohlapne...«⁷²

Najdrobnejši pretres rim v LE omenjene sodbe le deloma potrjuje. Od 82 pesmi jih je res nekaj brez rim, a samo 7, tako da je rimanih kar 92 odstotkov. Čistih moških rim je 13, čisto žensko rimo pa ima le ena pesem. Najljubša je v LE Aškercu mešana rima, se pravi moška in ženska v isti kitici hkrati, saj jo najdemo v nič manj kakor 63 pesmih, med njimi pa je tudi več tekočih rim. Te zadnje seveda tvori pesnik večinoma z naslonkami: se, je, me, mu in nas. Prim.:

jezite se	pesen je	brani nas	večen je	premotravaj me
bojite se	resen je	kani nas	neoporečen je	proučavaj me
			vgasne mu	
			jasne mu	

Da Aškerc v resnici ni dolgo izbiral rim, dokazuje v LE dolga vrsta nepravih rim pri soglasnikih in nečistih rim pri samoglasnikih. Nekaj primerov *nepravih* rim:

obraz	kras	stas	doboš	vnet	nit	popred	hop
nas	obraz	obraz	mož	Mohamed	Vid	svet	grob
			smrt	oprt			
			srd	trd			

Nekaj primerov *nečistih* rim:

gròb	nebròj	stràh	bòlj	kak vspèh	sred pèkla
ròb	nocój	rokàh	nizdòl	v skrbèh	pričèkla

Med prave in čiste rime pa je treba šteti primere rim »močij« — mladi, kajti —ij v rodilniku množine je bila samo Levstikova grafična reforma, medtem ko so seveda govorili »moči«. Prim.:

vasij	očij	nočij	časti	me ti	godi	spi	kostij
mudi	žari	očmi	dnij	ljudij	dnij	dnij	ledeni

Da Aškerc le ni bil popolnoma brez posluha za rime, nam poleg 92 odstotkov rimanih pesmi v LE dokazujejo tudi številne rime, ki jih je zapisal celo v istem verzu. Prim.:

Glej, v duši sem ga nosil
obraz ta nekđaj jaz. (Oblaku)

Revi lepota opasna je dota...
(Delavčeva hči)

Nocoj grem na desni breg tvoj!
(Ponočna potnica)

Ves čoln že je skoro je poln.
(Ponočna potnica)

Spet diha božji sveži zrak,
kako legak mu je korak!
(Osvoboditeljica sužnjev)

Sladke, gladke besede teko nam iz ust,
a lažniva je vsaka in kriva.
(Satanova smrt)

O razvrstitvi in zaporednosti rim bomo govorili pri kiticah v zadnjem poglavju.

Besedne figure

Že zgoraj smo ugotovili, da je Aškerčev pesniški slog zelo bogat z besednimi figurami, saj je skoraj ni v poetiki take, da bi je ne našli v LE. O teh podobah in zgoraj navedenih primerih je dejal Ivan Cankar, da »so jasne, enostavne, brez pisanih olepšav, brez besedičenja — prijel bi jih človek.«⁷³ Ravno besedne figure oporekajo sodbam, češ da je Aškerčev slog preveč prozaičen. Ker hoče naše razglabljanje dokazati, da njegov slog prav glede besednih figur ni prazen in suh, hočemo prikazati to bogastvo v LE.

Iteracije. Na prvem mestu je treba omeniti vse vrste ponavljanj ali iteracij, kot so: anafora, epifora, anadiploza, epanalepsis in geminacija.

Od devetih primerov *anafore* ali ponavljanja istih besed na začetku verza naj navedemo tele tri:

pel si o ljubezni,
pel o domovini ...
(Pred spomenikom Petöfijevim)

zdaj si zadolžen povsod,
zdaj gre vse križem po hiši,
zdaj gre vse rakovo pot ...
(Selamlík)

in te pesmi mu šume po glavi
in te pesmi mu zvene še v duši ...
(Natanova prikazen)

Primer za *epiforo*, ponavljanje besedi na koncu zaporednih verzov:

To od kamenčkov žlahtnih leskeče se vse
in od biserov samih bleskeče se vse.
(Bajka o odprtem nebu)

Od petih primerov naj navedemo tri primere *anadiploze*, ki se v nji ponavlja beseda na koncu prejšnjega in na začetku prihodnjega verza:

svetilka zlata v njem gori,
gori vse dni in vse noči.
(Večna luč)

znancev često, drugov zvestih,
drugov zvestih in častilcev
(Firduzi in derviš)

Osvetljuje v klopi glavo sivo,
sivo glavo Natana rabina
(Natanova prikazen)

Primeri za *epanalepsis*, ponavljanje iste besede na začetku in ob koncu istega verza:

Postoj nad njoj, postoj!
(Oblaku)

vse stanove tu vidiš pomešane, vse —
(Satanova smrt)

Bolan si, moj ljubi! Kaj ne da, bolan?
(Bajramska legenda)

Od enajstih primerov *geminacije*, podvojene besede v istem verzu, naj jih navedemo pet:

Da narod, da narod naš živ pokopan...
(Vesni)

šumi, šumi Drava...
(Ponočna potnica)

pa iščejo, iščejo dalje...
(Našli so rokopise)

Le tiho, le tiho, dekle!
(Vojakova nevesta)

To bil je pot, to bil je pot iz mesta ...
(Iskarijot)

Težka, težka je ločitev
in slovesa grenka ura!⁷⁴
(Kaznovani paša)

Ne zameri, ne zameri,
da pokaral sem te javno!⁷⁵
(Kaznovani paša)

Nekaj primerov za *anominacijo*,⁷⁶ pesniško figuro, pri kateri sta povedek in predmet iz istega korena. V slovnici pravimo tej figuri notranji ali vsebinski objekt:

Nikdar sanj ne sanjaš zlatih
(Mohamedanki)

piš hladen piše s Tatré ...
(Brat Slovak)

Z Ormazdom boj bije večni
demon Ahriman.
(Firduzi in derviš)

Zaradi živahnosti pripovedovanja pesnik velikokrat opusti vse veznike, kar imenujemo *asindeton*. Nekaj primerov:

Slovanska hrabra, močna, težka pest ...
(Slovenskim Sokolom)

vila zračna, živa,
krasna se mi zdiš!
(Srbsko dekle)

... moli, posti, pokori se ...
(Pramloča)

in polj brezmejnih, njiv, vrtov, lesov.
(Istorija o miru)

Nasprotno pa mnogokrat pesnik vse člene poveže z in, kar imenujemo *polisindeton*. Nekaj primerov:

kar hira nas in strada in zmrzava ...
(Božična pesem siromakova)

To šum je in hrum je in hrup ...
(Zakaj je v brlogu nastal nemir)

in Scit in Ilir in Panonec in Galec ...
(Caligulove igrače)

Zaradi jedrnatega sloga pesnik mnogokrat izpusti kak stavčni člen, največkrat povedek. To figuro imenujemo *elipsa*. Nekaj primerov:

Delavec oče moj, delavka mati!
(Delavčeva hči)

če lakota v deželi — kaj za to!
(Istorija o miru)

in kakor bila se dogovorila ...
(Istorija o miru)

Vse vrgel v tempelj!
(Iškarijot)

Aposiopeza pomeni figuro, pri kateri zamolčimo konec misli.
Primer:

Kaj ne veš, da vrana vrani ...?
(Kaznovani paša)

Pomembni so tudi nagovori ali *apostrofe*. Primer:

Vzidi, vzidi, solnce že,
dan svobode naš brez kraja!
(Na Velegradu)

Svobodo si zlato mu vrnil, gospod.
(Najlepši dan)

Hej, junaki, vince pijte!
(Mea Kulpa)

Med figurami imamo tudi govorniško ali *retorično* vprašanje in tudi odgovor. Primer:

O rojenice! Zakaj pač mu v zibel
dote nasule ve niste svoj čas?
Dote?! — Oh, saj jo tu nosim na licih!
(Delavčeva hči)

Oh, kam, oh kam z manoj letiš
čez ravni, čez hribe, čez reke?
(Vojakova nevesta)

Kaj, dob stoletni, stresaš veje svoje?
(Perunov žrec)

Klimaks pomeni figuro, pri kateri izražamo neke lastnosti z vedno močnejšimi izrazi. Primer:

In žena vzravna se,
glej, veča se, rase —
ves čoln je že skoro je poln.
(Ponočna potnica)

Grešil sem, prevzvišeni mojster,
grešil sem hudo, prehudo...
(Grešnik)

V *hiperboli* pretiravamo lastnosti in dejanja. Primer:

Zlata podedoval na kupe,
zlata priženil celo kad.
(Večerna molitev siromakova)

Boj ljuti že besni tri dni,
v potokih teče rdeča kri...
(Mirza)

Vse pisano po tratah danes ljudstva!
(Perunov žrec)

Ironija ali zasmeh je pri Aškercu kaj pogosta, mnogokrat pa preide v oster zasmeh ali *sarkazem*. Primer:

Derviš Mahmud mi se smili,
ker bolan je revež hudo...
(Firduzi in derviš)

Pomislite, kakšen je to požeruh:
v dneh petih pojedel je on že pet muh!
(Zakaj je v brlogu nastal nemir)

O sancta simplicitas! Ha-ha-ha-ha!
na ves glas Caligula se zakrohoče...
(Caligulove igrače)

A pod jastrebjim nosom drže se v zasmeh
usta blede, sarkasna, široka ...
(Satanova smrt)

Čestitam ti na včerajšnji kupčiji, apostol, he!
(Iškarijot)

Antiteza ali nasprotje je figura, pri kateri vežemo dva nasprotujoča si pojma v miselno celoto. Primer:

Vesoljnost jaz sem, ti — atom.
(Jaz)

Ti oče suženj — sin vladar ...
(Mirza)

Ni preproga, ki on tke jo —
pesem piše, dolgo, krasno:
epos Šah-Namé
(Firduzi in derviš)

oči žare ti živo, a bled je tvoj obraz
(Muteč Osojski)

I, kaka v brlogu je totem navada?
Trije tu so siti, a jeden tam strada!
(Zakaj je v brlogu nastal nemir)

Oksimoron ali bistroumni nesmisel je tista figura, pri kateri vežemo dva izključujoča se pojma v eno celoto. Primer:

Kaj treba luči v — grobu!
(Osvoboditeljica sužnjeva)

Hiazem pomeni zamenjavo stavčnih členov v drugem delu stavka. Če ju zvežemo, pisana drug pod drugim, dobimo namreč grško črko »hi«, po kateri je figura dobila ime. Primer:

Pod saboj vidi vse in vse motri.
(Slovenskim Sokolom)

Nesmrtnost pijo iz čaš zlatih,
iz zlatih tam skled jo jedo ...
(Na mohamedanskem grobišču)

Tautologija nastane, če navajamo različne besede, a pomenijo en sam pojem. Primer:

jaz razderem, raztrgam prijateljsko vez ...
(Satanova smrt)

mirno ôzre se po gostih,
mirno reče jim in pravi ...
(Firduzi in derviš)

kot sina suženjske krvi prezira, zaničuje ...
(Mirza)

To šum je in hrum je in hrup ...
(Zakaj je v brlogu nastal nemir)

Tudi *ljudska števila* tri, sedem, devet lahko štejemo za posebnost pesniškega jezika. Primer:

Boj ljuti že besni tri dni ...
(Mirza)

»Kan devete dežele!« šepče ves zbor ...
(Satanova smrt)

Ni bil li v samostanu nad sedem dolgih let?
(Muteč Osojski)

In ko je na Osojah napočil tretji zor ...
(Muteč Osojski)

Paradoks je nepričakovana zaključna trditev, ki zaostri presenetljivo misel. Primer:

Ne velejavaj loviti Tatarja tam!
Saj Tatar — si ti, Ivan Vasiljevič,
ti utrgal si rožo mi, ljubico,
ti ukral mi Natašo, nevesto si!
(Afanasij Sjemjonovič)

Za pesniški slog so pomembne tudi pomanjševalnice ali *deminutiva*. V Aškercu najdemo tele: bratec, črvič, hiška, kapelica, konjič, ladjica, ljubica, lučica, oblaček, rožica, vince in vetrič.

Eksklamacija pomeni vzklik, ki nastane v pesniku iz močnega duševnega pretresa. Prim.:

Oh, še nocoj — v ljubezni skleneš se z menoj!
(Skala v Savinji)

Hej, kak smo jih bili sovrage!
(Vojakova nevesta)

Hej, junaki, vince pijte!
(Mea Kulpa)

Hej, kakšno življenje, oh, vi Sibariti!
(Zakaj je v brlogu nastal nemir)

Ah, južna noč, prelestna ta!
(Poslednja straža)

Tudi *inverzija* je posebna pesniška figura. V nji imamo zaobrnen besedni red. Pri pesnikih ga najdemo predvsem v zapostavljanju prilastkov, kar je v LE skoraj splošen pojav. Nekaj primerov: na polji širnem, konjiček krilati, v gomili častni svoji, v besedi naši, na zemlji sveti, boja najljučjega, v boju tem kulturnem, za boj ta krasni, zakon svoj železni, na glavi rusi, srp lunin, po ulici tej čaropolni, mati mlada, robeč bel, tema najčrnejša itd.

Dalje dobimo inverzijo v zaobrnenem besednem redu celotnega stavka. Prim.:

Rajša razkrila obličja bi svojega kras...
(Haremski roži)

derviš Mahmud mi se smili...
(Firduzi in derviš)

mir med nama krasen vlada
(Istorija o miru)

Tam z lučjo bil svojoj prižgal...
(Grešnik)

Nazadnje najdemo inverzijo tudi v zamenjavi pridevnika in svojilnega ali kazalnega zaimka. Za LE prim.: žive svoje dni, beli ta svet, divji ta krik, nadležni ta godec, prelestni tvoj stas, v prozorno to gaz ipd.

K tropom in figuram lahko dodamo tudi *ljudska rekla* in splošno ljudsko izražanje. Pri Aškercu najdemo tale: Pokopali ubogo so paro, ubijam se pri delu, premeril že sem križem svet, vse dobi se za denar na svetu, so do grla pijani in siti, izpiti je čašo do dna, oborožen od pet do brade, od vin in jedij vse mize se šibijo, do pasu visi mu brada siva, na sleparje svoj žolč si izlil, napasel si je oči, v kalni vodi loviti; sam ne vem, kje stoji že mi glava.

Etični dativ

Iz ljudske pesmi je prišel v umetno slovstvo tudi tako imenovani etični dativ,⁷⁷ to je dajalnik, ki pravzaprav ni nikak stavčni člen, marveč izraža le čustvo govoreče osebe. Iz dolge vrste teh v LE naj jih navedemo nekaj:

In Ahasver, čevljar predmestni stari,
pred hišoj *mi* sedi...

(Iškarijot)

Tam v celici tesnobni leži *mu* nemi brat...

(Muteč Osojski)

On smelo premeri *ti* križem ves svet...

(Pegaz in osel)

pa *ti* tragokomedijo gledam —
zgodovino naziva jo svet,

(Titus Marcus)

lep fant *vam* Antonio Costa baš ni —

(Legenda o zlati roži)

tu stojiš *mi* pesnik...

(Pred spomenikom Petöfijevim)

Konjič tvoj *mi* dirja ko piš!

(Vojakova nevesta)

Na trati stojita tu mizi *jim* dve...

(Zakaj je v brlogu nastal nemir)

IZ METRIKE V LE

Že zgoraj smo omenili, da Aškerc ni bil naklonjen stalnim pesniškim oblikam, da je bil odločen nasprotnik Stritarjeve in Cimpermanove formalistične šole in da je glede tega s svojo pesmijo tvoril prehod k moderni. O teh svojih nazorih je tudi sam govoril mladim pesnikom:

»Svarimo pa Vas in vse začetnike še enkrat pred vsemi stalnimi pesniškimi oblikami, kakršnen je n.pr.: sonet. Skoro vse takšne stare oblike si je iznašel in izmislil dogmatično-formalistični duh romanski. Svoboden in pravi pesniški duh si dandanes ne da več vezati peroti! Oblika se mora ravnati po misli, ne pa misel po obliki! Navdušene, moderne pesmi si ne moremo misliti v pedantično — okorni sonetni obliki.«⁷⁸ Tako je Aškerc učil Ketteja, našega drugega mojstra sonetov!

Aškerc so potemtakem dušile vse vezane, stalne pesniške oblike, zato ni pisal ne sonetov ne glos ne trioletov ne gazel. Po Slodnjakovem mnenju »ga je ovirala celo lastna, čeprav v zadnjih letih vse bolj in bolj sproščena verzifikacija.«⁷⁹ Boj za svobodo mu je iz družbenega in narodnega življenja bolj in bolj silil tudi v pesniški slog.

V LE je bil Aškerc šele na začetku te svoje nove poti. Res ni pisal vezanih oblik, nikakor pa ni mogel popolnoma prezreti vseh pravil metrike, če je hotel postati in ostati pesnik. Zato je, zlasti pod vplivom ljudske pesmi, pisal pesmi v določenih stopicah, verzih in kiticah, četudi jih je nepretrgoma spreminjal in variiral po svoje.

Stopice. — Med dvozložnimi stopicami mu je bil jamb trikrat ljubši od troheja, saj je v LE spesnil v jambu kar 32 pesmi, v troheju pa le 12. Med trozložnimi stopicami pa je pri njem na prvem mestu amfibrah s tridesetimi pesmimi, medtem ko je v daktilu in anapestu zapel le po štiri.

Verzi. — Med verzi zavzemata prvo mesto tristopni in štiristopni amfibrah, vsega skupaj v dvajsetih pesmih, takoj za njima pa je štiristopni jamb v devetnajstih pesmih. Druga polovica pesmi v LE pa je glede na verze zelo pisana: sedem je tristopnih jambov, šest peterostopnih jambov, devet je štiristopnih trohejev, dva sta tristopna troheja, štirje so ali tristopni ali štiristopni daktili, deset verzov pa je glede na stopice povsem mešanih. Enkrat samkrat nastopa srbski deseterec, medtem ko so štiri pesmi spesnjene v anapestu. Tako tudi tu vidimo Aškercjev odpor proti stalnim verzom, saj ni npr. nobene pesmi spesnil v heksametru, pentametru, endekasilabu ali v čistem aleksandrincu.

Kitice. — Tudi stalnih kitic — tercin, kvartet, oktav in decim Aškerc ni hotel pisati, marveč je pesnil kitice od dveh do sedmih verzov, in še te je poljubno spreminjal. Najljubše so mu v LE štirivrstične kitice, saj te najdemo kar v šestinšestdesetih pesmih, torej v enainosemdesetih odstotkih pesmi. Na drugem mestu so dvovrstičnice, v njih je spesnil pet pesmi, na tretjem pa so pesmi brez kitic — štiri pesmi. V treh pesmih imamo petvrstičnice, v dveh šestvrstičnice in v eni sedemvrstičnice. Ena pesem je povsem mešana, sestavljena iz dvovrstičnih in trovrstičnih kitic. Ker nam nudijo najbujnejšo razvejanost prav kitice s tristopnimi in štiristopnimi amfibrahi, jih hočemo ponazoriti v shemah.

1. Pozdravljam te, Vesna, iz srca globin,	u — u	u — u	u — u	u —	a
tolažbo po zemlji troseča!	u — u	u — u	u — u		b
Budilka življenju planin in dolin,	u — u	u — u	u — u	u —	a
k ljubezni, veselju vabeča.	u — u	u — u	u — u		b

Vesni, iz LZ 1884, LE 9.

2. Na postelji smrtni kralj stari leži,	u—u	u—u	u—u	u—	a
pri postelji hči mu jedina kleči.	u—u	u—u	u—u	u—	a
Sosedi so snubit jo prišli trije,	u—u	u—u	u—u	u—	b
vsem trem je kraljičina vžgala srce.	u—u	u—u	u—u	u—	b

Najlepši dan, iz LZ 1883, LE 96.

3. Glej jezera, ljubi, globoke vode!	u—u	u—u	u—u	u—	a
Globočja ljubezen je moja za te!	u—u	u—u	u—u	u—	a

Balada o jezuru, iz LZ 1887, LE 94.

4. Pri turbanu turban, fes ... pisana gneča!	u—u	u—u	u—u	u—u	a
Lestenci razlivajo luči nebroj.	u—u	u—u	u—u	u—	b
Noč v veliki džamiji v Mekki je sveti	u—u	u—u	u—u	u—u	c
prečaral spet bajram v dan bajen nocoj.	u—u	u—u	u—u	u—	b

Bajramska legenda, iz LZ 1893, LE 190.

5. Po trgu atenskem od kraja do kraja	u—u	u—u	u—u	u—u	a
poet Philaleth se počasi spreha.	u—u	u—u	u—u	u—u	a
Pred Herkula kipom nakrat obstoji,	u—u	u—u	u—u	u—	b
z rokama na hrbtu junaka motri.	u—u	u—u	u—u	u—	b

Herkulov kip, iz LZ 1893, LE 105.

6. Da pôpneš se v zrak, nedostaje ti sil.	u—u	u—u	u—u	u—	a
Za vzlet tak posebnih, veš, treba je krill!	u—u	u—u	u—u	u—	a
Pegazu Zeus jih je vstvaril,	—u	u—u	u—u		b
magarcu ni jih podaril.	—u	u—u	u—u		b

Pegaz in osel, iz LZ 1891, LE 140.

Teh šest primerov naj zadostuje za dokaz, kako je Aškerc znal prikazovati v najrazličnejših variantah štiristopni amfibrah ali pa ga je kombiniral s tristopnim tako, da je uporabljal vse tri mogoče verze — hiperkatalektičnega, katalektičnega in akatelektičnega. Prav podobne variante vidimo pri tristopnem amfibrah, ki ga je menjal z dvostopnim, pa tudi pri daktilih in anapestih, manj pa pri trohejskih in jambskih verzih. Iz vsega tega spet lahko sklepamo, da bi pesnik, ki bi bil prav brez vsakega posluha za metrum in ritem, kaj takega ne zmogel.

Zapovrstnost rim. — Že pri pregledu kitic smo omenili, da je Aškerc najrajši pesnil štirivrstičnice, saj jih je v LE 81 odstotkov. Zato bo najboljše, če si zaporednost rim ogledamo prav iz njih.

V petih pesmih najdemo nenavadno pretrgano rimo: a a b a
V štirih naletimo na zaporedne rime: a a b b

V šestih pesmih je zapisal prestopne rime: a b a b

V 40 pesmih pa beremo navadne pretrgane rime: a b c b

Skupno je tedaj v pretrganih rimah spesnil 45 pesmi, kar znaša v LE 55 odstotkov vseh pesmi. Oklepajočih rim v naši zbirki ni. Zanimiva pa je še zapletena razvrstitev rim v petvrstičnicah, šestvrstičnicah in sedemvrstičnicah:

v petvrstičnicah je zaporednost rim takale: a b c c b

v šestvrstičnicah si rime takole slede: a b a b c c

v sedemvrstičnicah pa najdemo zaporednost: a b b c c d d

MAŠILA V VERZIH

Med slabostmi Aškerčevega pesniškega sloga, še posebej v metriki, smo že prikazali njegove nepravilne in nečiste rime, nepotrebno opuščanje rim, silo, ki jo je pesnik delal knjižnemu jeziku, zlasti z narečnimi poudarki, in gostobesednost, ki vanjo že zahaja v naši zbirki. Semkaj je treba prišteti še mnogotera nepotrebna mašila v verzih, h katerim se pesnik zateka v želji, da bi bil verz popoln, a so vsebinsko brez slehernega pomena. Ta mašila so predvsem osebni zaimki, poudarne, a nepotrebne členice, pa tudi krajevni in časovni prislovi. Naj navedemo le nekaj takih primerov:

Kak tiho, kak tožno *ti* morje leži!

(V gondoli)

Počasi, počasi, *ti* ladja!

(Po Bosporu)

O lepi, o lepi *ti* svet!

(Pomladnja oda siromakova)

Tu združim zdaj se *jaz s* teboj!

(Skala v Savinji)

Zakrivaj, gaj, me *ti*!

(Iškarijot)

Ta dim oskromnih naših *tu* darov...

(Perunov žrec)

prišle v raj so k nam *gor* skozi oblake...

(Natanova prikazen)

najboljše, da v jamo pogledat *pač* gremo!

(Zakaj je v brlogu nastal nemir)

v dneh petih pojedel je *on* že pet muh!
(Zakaj je v brlogu nastal nemir)

umolkni *ti* moj spev!
(Tujega goslarja poslednja pesem)

A jedino je rožico meni *on* vzel...
(Afanasij Sjemjonovič)

Če svojih iščeš *ti* pravic...
(Mirza)

tvoj, je — li, današnji *pa* zopet je dan?
(Caligulove igrače)

Poljubivši *tam* Satanu konca kopit...
(Satanova smrt)

Na brate *dol* sije na nas...
(V Husrev-begovi džamiji)

ZAKLJUČEK

Analitični prikaz Aškerčevega sloga v Lirskih in epskih poezijah iz 1896 je pokazal:

1. da so pravilne dosedanje sodbe o jedrnatosti Aškerčevega sloga v pesnikovih mladih letih. Ta sega tudi v prvo polovico naše zbirke, medtem ko v drugi polovici že zahaja zaradi prevelike zgovornosti v razvlečeni in gostobesedni slog. To potrjujejo zlasti pesmi: Natanova prikazen, Zakaj je v brlogu nastal nemir, Afanasij Sjemjonovič, Istorija o miru, Buddova čudesa, Titus Marcus, Caligulove igrače in Satanova smrt;

2. da kaže pesnikov slog v besedišču dvojno lice. To je po eni strani zelo starinsko, ker je Aškerc pisal mrtve besede iz slovarjev in uporabljal že davno preživele oblike in besedne zveze, po drugi strani pa je besedišče že kar moderno, ker se naš pesnik prav nič ni obotavljal sprejemati v pesem množico nepotrebnih slovanskih izposojenk in tujk;

3. da daje Aškerčevemu slogu posebno barvo zelo bogat odmev štajersščine v njegovih pesmih, in to v besedišču, oblikah in poudarku;

4. da ne veljajo sodbe, da bi bil Aškerčev slog brez vseh pesniških ukrasov in lepot, saj skoraj ni ne tropa ne figure, ki bi jih ne bili našli v naši pesniški zbirki;

5. da so pravilna dosedanja mnenja o odporu našega pesnika proti stalnim pesniškim oblikam in proti Stritarjevi formalistični šoli;

6. da so le deloma pravilne sodbe, češ da Aškerc nima sluha ne za blagoglasje ne za rime. Res je, da je napisal v LE vrsto nepravilnih in nečistih rim, ki smo jih zgoraj tudi navedli, obenem pa je tudi res, da je prav v naši zbirki od 82 pesmi le 7 pesmi brez rim, torej komaj 8 odstotkov;

7. da kažejo Aškerčeve pesmi v LE kar bujno življenje najraznovrstnejših variacij glede na stopice in kitice.

Vsi citati v razpravi so zvesto povzeti iz izvirne izdaje LE 1896, zato je natančno prikazana tudi Aškerčeva pisava iz tistih let. Najavtoritativnejša kasnejša izdaja pesmi iz druge pesnikove zbirke je izdaja Marje Boršnikove iz leta 1946. V nji je urednica pisavo modernizirala po veljavnem Slovenskem pravopisu, če to ni motilo metruma, rim ali pa narečne barve pesnikovega jezika in sloga.⁸⁰

OPOMBE

¹ Anton Slodnjak, Pregled slovenskega slovstva, Ljubljana 1934, str. 323.

² Ivan Prijatelj, Aškerčeva čitanka II, Ljubljana 1920, str. 36.

³ Ivan Cankar, Anton Aškerc, ZS II, Ljubljana 1925, str. 320.

⁴ Isti, Anton Aškerc in njegova doba, ZS XVI, str. 105 iz predavanja v Trstu dne 5. oktobra 1912, objavljeno v Zarji 9. in 10. oktobra 1912.

⁵ Ivan Grafenauer, Aškerc Anton, članek v SBL I, str. 17.

⁶ Anton Slodnjak, l. c., str. 314.

⁷ Isti, l. c., str. 320–321.

⁸ Marja Boršnik, Aškerc, MP 1939, str. 415–418.

⁹ Pleteršnik II, 474 je tudi zapisal besedo sezval, vzel jo je iz Janežiča.

¹⁰ Pleteršnik II, 803 je vzel vsednji = vsakdanji iz Cigaleta.

¹¹ Pleteršnik I, 855 je zapisal oskromni iz Janežiča in Levstika (oskromna mladost).

¹² Na okomig pomeni: kot bi mignilo oko, kot bi mignil. Pleteršnik I, 813 je zapisal to besedo iz Janežiča in Slomška in jo opredelil s »stsl«.

¹³ Namesto v nakras pišemo danes v ukras, v kras. Pleteršnik I, 646 pozna besedo nakras iz Cigaleta.

¹⁴ Besede podanik Pleteršnik še ni zapisal. Aškerčev podvojenj d v tej besedi primerjaj s podružnico v Drobničevem slovarju iz 1858. Glej moj članek o njem v CZ 1965, 352. Tudi Pleteršnik II, 78 je zapisal podružnica s pripombo, da navadno pišemo podružnica. SP zahteva le besedo podložnik namesto podanik.

¹⁵ Izraz vniti pozna Pleteršnik II, 779 iz Miklošiča, rabil pa ga je tudi Levstik.

¹⁶ Besedo pesen je Pleteršnik II, 26 zaznamoval kot starejšo obliko za pesem, vzel pa jo je iz Alazija. Besedo pesen sta pisala tudi Trubar in Levstik.

¹⁷ Tudi Pleteršnik I, 101 je še zapisal besedo četiri s pripombo, da navadno govorimo in pišemo štirje, štiri.

¹⁸ Besedo zbrav pozna tudi Pleteršnik II, 904, piše jo tudi Janežič: obriše si sitno lasnato zbrav s čela.

¹⁹ Izraza »mečtanj je čas« Pleteršnik ne pozna. Aškerc hoče reči, da je sedaj čas premišljevanja, razglabljanja, razgovora in bojevanja. Menda bi bilo mogoče izraz razložiti iz glagolov mečati, mečevati. Torej gre za besedni boj. Potemtakem bi bil pravilen izraz »mečanj je čas« in bi bil zato tisti t le tiskarski škrt.

²⁰ Pleteršnik II, 782 pozna izraz vojarin le v pomenu vodja.

²¹ Besedo vnov štejem lahko za Aškerčevo tvorbo, kajti Pleteršnik je ne pozna.

²² Oblike peržki Pleteršnik nima, SP pozna le peržanski, Marja Brošnikova pa je Aškerčevo obliko peržki popravila v perški.

²³ Skupnega imena dečad nimata niti Pleteršnik niti SP. Je pa dobra tvorba, saj jo je Aškerc čisto preprosto naredil analogno po besedi otročad.

²⁴ Sobrožana Pleteršnik ne pozna, je menda le Aškerčeva tvorba.

²⁵ SP in knjižni jezik poznata tolpo le kot tatinsko ali roparsko družbo, medtem ko jo Aškerc še rabi v pomenu navadne, torej tudi mirne množice.

²⁶ Izraza mejsobni za medsebojni Pleteršnik ne pozna.

²⁷ Pala kap mu je — je gotovo narečno reklo. Navadno pravimo: kap ga je zadela, kap ga je udarila, medtem ko pademo le v omedlevico. Glej Pleteršnik I, 586.

²⁸ Primerjaj iz Gregorčiča: po doleh in po bregih: (Mojo srčno kri škropite).

²⁹ Pleteršnik in SP sicer poznata glagol okončati, okončnik pa bo zopet Aškerčeva ali narečna tvorba.

³⁰ Pleteršnik II, 905 je zapisal obliko zbok iz Navratila. Današnji SP piše samo zbog.

³¹ Pleteršnik I, 207 je postavil pri glagolu iščem roditelja na prvo mesto, češ da ga pišemo že od Trubarja dalje, šele na drugo mesto postavlja tožilnik: kar si iskal... Danes seveda postavlja SP tožilnik na prvo, pa roditelja na drugo mesto in dostavlja še celo pomenski razložek: iščem svojo družbo — iščem katerekoli družbe.

³² Pokaj je zapisal Pleteršnik II, 117 iz Gutsmana, ta pa iz Dalmatina, Za Aškercem je to obliko namesto navadne »zakaj« spočetka pisal tudi Ivan Cankar.

³³ Še pri Ivanu Cankarju beremo leta 1899 oblike: strani, strastij, dnij, iz prsij.

³⁴ Podobno obliko odprši je pisal tudi Levstik. Glej Anton Slodnjak, Frana Levstika ZD III, 332! Marja Boršnik je Aškerčevo obliko odprši popravila v podprši, kar pa ni bilo prav, saj za soglasniki tvorimo ta deležnik le s -ši, a ne z -vši: umrši. Glej Breznik IV, str. 108 in 115.

³⁵ Slovenska slovnica iz 1956, str. 214.

³⁶ Ibidem.

³⁷ Breda Pogorelec, O pluskvamperfektu v knjižni slovenščini, JiS VI, str. 152—160.

³⁸ Anton Breznik IV, str. 154.

³⁹ V zbirki Balade in romance iz leta 1890 ima Aškerc devet primerov pluskvamperfekta, tudi tam vse z dovršniki. Glej Boris Merhar, JiS, VI, str. 275.

⁴⁰ Pleteršnik I, str. 121 je zapisal dan in danj iz SN in pristavil kot vir »sh«.

⁴¹ Pleteršnik I, 187 in SP poznata le množinsko obliko dveri kot ljudsko obliko iz Vzhodnega Štajerja.

⁴² Hleb v pomenu kruh (Aškerc: pšenični hleb) pozna Pleteršnik I, 271 iz Cafa in ga označuje z oznako »jvzhštaj«. SP pa pozna le hleb kruha, to je prvi pomen iz Pleteršnika.

⁴³ Pleteršnik II, 791 pozna le nedovršnik vračiti iz Cigaleta, enako SP. Dovršnik zvračiti je tedaj Aškerčeva tvorba, pač naslonjena na štajersko narečje.

⁴⁴ Pleteršnik II, 216 je vzel izraz »prè« iz Cigaleta s pripombo »vzhštaj«: ima prè denarje.

⁴⁵ Pleteršnik I, 419 navaja besedo koj iz Murka, Cigaleta in Janežiča in dodaja rečenico: še koj lep.

⁴⁶ SP namreč na str. 75 in 76 določa, da so prave zloženke le tiste, ki imajo sam en poudarek, in da narazen pišemo zveze, kjer je prva beseda načinovni prislov, kar velja tudi za pridevnike, ki označujejo barvo.

⁴⁷ Nekaj podobnih primerov iz Gregorčiča: mrtvobled, jasnomodri, snegobela, sončnojasno, srebrnočiste, sončnoblesteča ipd.

⁴⁸ Slovanske izposojenke so sprejemali v naše slovarje od Pohlina in Gutsmana do Janežiča in Cigaleta. Aškerc pa jih je lahko vzel tudi iz časnikarskega jezika, posebno iz N in SN. Nadrobneje o tem glej Antona Breznika razpravo Jezik naših časnikarjev in pripovednikov, Cvetje 19 iz leta 1944.

⁴⁹ Džerdan zlat ovija vrat lobodji tvoj — piše Aškerc. V Rečniku II, 1928 Rističa — Kangrge beremo na str. 192 džerdan s pomenom: ovratni trak, rutica. Pleteršnik izraza ne pozna.

⁵⁰ Pleteršnik I, 406 pozna le samostalni kletnik, pridevnika klet pa ne. Pač pa ga poznajo naša narečja — namesto preklet.

⁵¹ Magarca Pleteršnik v svoj slovar ni sprejel.

⁵² Pleteršnik I, 758 je očitno izpisal očina iz Cigaleta in iz Jurčič—Levstikovega Tugomera.

⁵³ Pobede Pleteršnik ni sprejel v svoj slovar.

⁵⁴ Pleteršnik II, 165 ima le glagol posetiti iz stsl. in rus. SP pa pozna le še posetnico.

⁵⁵ Izraza valjda Pleteršnik ni zapisal.

⁵⁶ Pleteršnik izraza vztočni ni sprejel v svoj slovar.

⁵⁷ Zvez »čudom se čudi« ipd. Pleteršnik ni sprejel.

⁵⁸ Fibula izhaja iz latinščine in pomeni zapon. Glej Bradač str. 65 in Bunc str. 140.

⁵⁹ Gaz ali gaza je francoska beseda. Pomeni lahko tkanino in se tako imenuje po mestu Gaza v Palestini. Glej Bradač str. 71 in Bunc str. 157.

⁶⁰ Huri ali huris divne, tudi huriske — izhajajo iz arabščine in pomenijo večno mlada dekleta v mohamedanskem raju, družice moslemov. Glej Bradač str. 82.

⁶¹ Mujezin na stolpu vitkem — je arabskega izvora in pomeni klicarja k molitvi. Glej Bradač str. 150.

⁶² Moka je arabska turška kava, imenovana tako po kraju Mokka v Jemenu.

⁶³ Francosko narguile, Aškerc piše kar fonetično: kadim ko Turek naržile, pomeni turško pipo pa tudi perzijsko vodno pipo. Glej Bunc str. 294.

⁶⁴ Perivoj pomeni cvetlični vrt. Glej Ristič-Kangra II, str. 643.

⁶⁵ Pagoda pomeni budistično svetišče v Indiji. Glej Bradač str. 159, Bunc str. 345 in SP str. 559.

⁶⁶ Sibarit je pomehkuženi uživač, tako imenovan po prebivalcih grškega mesta Sibaris v južni Italiji. Glej SP str. 779.

⁶⁷ Anton Janežič piše v prvi izdaji svoje slovnice obe obliki: manji in menji, manjši in menjši ter manj in menj. Enako še v tretji izdaji iz leta 1864. Glej Breznik IV, str. 93 in France Tomšič, Staro cerkveno slovanska slovnica in čitanka str. 58.

⁶⁸ Anton Slodnjak, Realizem II, ZSS III, str. 151.

⁶⁹ Iz Gregorčičevega pisma Ivanu Vrhovniku z dne 8. julija 1901. Glej Marja Boršnik, Aškerc, str. 500.

⁷⁰ Anton Slodnjak, Nova struja, ZSS IV, str. 26.

⁷¹ Iz že citiranega Gregorčičevega pisma Vrhovniku, glej Marja Boršnik, Aškerc, str. 500.

⁷² Anton Slodnjak, Anton Aškerc, Izbrane pesmi, Kondor št. 58 iz leta 1963.

⁷³ Ivan Cankar, Anton Aškerc in njegova doba. ZS XVI, str. 105.

⁷⁴ V navedenih verzih je viden Prešernov vpliv. Prim.: Kak težka ura je slovesa, Krst pri Savici.

⁷⁵ Primerjaj spet Prešerna: Ne zameri, ne zameri, cvet lepote, dekle drago. Dohtar.

⁷⁶ Anton Breznik, SS IV, str. 221. Omenjeni vsebinski objekt v tožilniku imajo glagoli, ki so sicer neprehodni. Kasnejše slovnice po Brezniku tega predmeta sploh ne navajajo več.

⁷⁷ Nekaj primerov etičnega dativa iz ljudske pesmi: Tam beli Dunaj mi stoji... Na kranjski zemlji mi žive... ko strela hitro mi leti... Iz Pegama in Lambergerja. Slovenske ljudske pesmi, Kondor 45 iz leta 1961.

⁷⁸ Aškerc Ketteju v novembrski številki LZ 1896 v listnici uredništva. Glej Ivan Prijatelj, Aškerčeva čitanka II, str. 38.

⁷⁹ Anton Slodnjak, Nova struja, ZSS IV, str. 20.

⁸⁰ Marja Boršnikova je v svoji izdaji Lirskih in epskih poezij popravila tele primere: angelj v angel, baklja v bakla, baršun v baržun, berivo v berilo, britki v bridki, čegav v čigav, čerkeski v čerkezke, črevljar v čevljar, črez v čez, čuvstvo v čustvo, z daljnjih poljan v daljnih poljan, daljnje čase v daljne čase, kar je napačno, dopada v dopade, geniti v ganiti, gracijozno v graciozno, ja v ju v dvojnji, jadernih v jadrnih, jedna in najdajsta v ena in enajsta, kolikor v kolkor, lahko v lahko, ladija v ladjica, mej v med, menj v manj, najboljše v najbolje, orglje v orgle, peržki v perški, pesen v pesem, podprši v podprvi, kar je napačno, praporja v prapora, predpono pro -v pre-, predno v preden, a nedosledno, razmeknil v razmaknil, rudeč v rdeč, Savina v Savinja, socialni v socialni, solnce v sonce, starejšina v starešina, šator v šotor, toga v tuga, toljko v tolko, udova v vdova, vshod v vzhod, vspne v vzpne, vsprejmi v sprejmi, za rana v zarana, zbok v zbog. V roditelju množine močij je seveda izpustila -j; uvedla je male črke na začetku verza in odpravila vsa nepotrebna poudarna znamenja. — Pustila pa je štajerski orodnik na -oj, ker daje Aškerčevemu slogu posebno barvo, dalje je pustila skrajšane oblike kateri, čem; kak hitro, hitel bi, ž njim, dnes, prezi, makar, tofi, vnov, je vnišel, pa tudi vse slovanske izposojenke in tujke.

LITERATURA

Lirske in epske poezije. Napisal A. Aškerc. V Ljubljani 1896, strani 196. — Anton Bajec, Slovenske izposojenke, JiS II, 145—151. — Marja Boršnik, Aškerčeva bibliografija, CZN XXX, priloga, str. 1—120. — Marja Boršnik, Aškerc, MP 1939, str. 300, 411, 415, 417—419. — Marja Boršnik, A. Aškerc, Zbrano delo I, leta 1946, str. 159—329 in 366—394. — Fran Bradač, Slovar tujk iz leta 1942, passim. — Anton Breznik, Slovenska slovnica IV iz leta 1934, passim. — Anton Breznik, Jezik naših časnikarjev in pripovednikov. Cvetje 19. zvezek iz leta 1944. — Stanko Bunc, Slovar tujk iz leta 1963. — Ivan Cankar, Anton Aškerc, ZS II iz leta 1925, str. 307—321. — Ivan Cankar, A. Aškerc in njegova doba, ZS XVI, str. 101—111. — Ivan Grafenauer, Aškerc Anton, članek v SBL I iz leta 1925, str. 16—18. — Francè Jesenovec, Odmev štajersčine v slovenskem knjižnem jeziku, CZ iz leta 1962, str. 205—224. — Francè Jesenovec, Drobnicev slovar iz leta 1858, CZ iz leta 1963, str. 343—355. — Francè Koblar, Simon Gregorčič, Zbrano delo I iz leta 1947, passim. — Boris Merhar, Pluskvamperfekt pri Prešernu, JiS VI, str. 272. — Boris Merhar, Slovenske ljudske pesmi, Kondor štev. 45, str. 39—45. — Maks Pleteršnik, Slovensko nemški slovar iz leta 1894 in 1895. — Breda Pogorelec, O pluskvamperfektu v knjižni slovenščini, JiS VI, str. 152—160. — Ivan Prijatelj, Aškerčeva čitanka II iz leta 1920, passim. — Fran Ramovš, HGSJ, Morfologija — kot skripta. — Ristič—Kangrga, Rečnik II iz leta 1928. — Slovenski pravopis iz leta 1962. — Anton Slodnjak, Pregled slovenskega slovstva iz leta 1934, str. 310—331. — Anton Slodnjak, Realizem II, ZSS iz leta 1961, str. 151. — Anton Slodnjak, Nova struja, ZSS IV, iz leta 1963, str. 20—26. — Anton Slodnjak, Frana Levstika ZD III iz leta 1931, str. 332. — Anton Slodnjak, Anton Aškerc, Izbrane pesmi, Kondor štev. 58, zlasti opombe. — Francè Tomšič, Starocerkvenoslovanska slovnica in čitanka iz leta 1945, passim. — Jože Toporišič, Pripovedna dela F. S. Finžgarja iz leta 1964, str. 209—266 in 335—338. — Silva Trdina, Besedna umetnost II iz leta 1958, passim.

ZUSAMMENFASSUNG

Der Verfasser stellt in seiner Abhandlung den Stil des slovenischen Epikers Anton Aškerc in seiner zweiten Dichtersammlung *Lirske in epske poezije* aus dem Jahre 1896 dar. Die Abhandlung zerfällt in zwei Teile: im ersten Teil beschreibt der Autor stilistische Besonderheiten des Wortschatzes, welcher sowohl ein altes als auch ein neues Bild zeigt, im zweiten Teile aber spricht er über die Dichtersprache in der erwähnten Dichtersammlung. Die vorliegende analitsche Abhandlung bestätigt viele bisherige Meinungen über den Stil unseres Dichters, manche Meinungen dagegen aber widerlegt sie. Sie liefert auch den Beweis, dass der Stil des Dichters sowohl kernreich als auch redselig ist, dass er viele dialektische Besonderheiten einschliesst, dass Behauptungen über die dichterische Unschönheit seines Stils keine Geltung haben, denn in diesen Dichtungen finden wir beinahe alle dichterische Figuren. Weiter beweist die Abhandlung, dass die bisherigen Meinungen, die den Widerstand unseres Dichters gegen die vorgeschriebenen dichterischen Formen und gegen die stritarianische formalistische Schule betonen, richtig sind. Zuletzt liefert sie den Beweis, dass unser Dichter keine besondere Aufmerksamkeit den Reimen schenkte. Trotzdem liess er in unserer Dichtersammlung, die 82 Dichtungen enthält, nur sieben Dichtungen ungereimt.

Die Abhandlung ist der 70. Wiederkehr der Dichtersammlung *Lirske in epske poezije* gewidmet.

JANKO GLAZER

DROBIZ O AŠKERCU

1. Še neznani Aškerčevi verzi

V albumu fotografij, ki je nekoč bil last ing. Vojka Koprivnika, zdaj pa ga hrani Študijska knjižnica v Mariboru pod signaturo Ms 299, je razglednica s sliko Vintgarja, ob kateri so natisnjeni naslednji Aškerčevi verzi:

Pozdrav iz Vintgarja!

Veličastna soteska... romantični kraj!

Hej ti divji in divni slovenski naš raj!

Ti gromeči slapovi

In ti smeli mostovi,

In ta struga globoka, skrinostna in skalna,

Pa ta Radovna čista, kristalna!...

Ah, ti Vintgar! kdor videl tvoj skriti je čar,

Ne pozabi te več nikdar, več nikdar!

Aškerc

Spominska knjiga 11. junija 1899.

Razglednico je založil Jakob Žumer iz Gorij pri Bledu, ki je kot župan v Gorjah največ pripomogel, da se je v letih 1891—1896 skozi Vintgar zgradila pot in je tako soteska postala dostopna. Imel je ob gornjem izhodu iz Vintgarja restavracijo »Vintgar« in po vsej verjetnosti je tam bila spominska knjiga, v katero je Aškerc vpisal svoj »pozdrav«. Žumer je verze znanega pesnika porabil za razglednico najbrž kmalu po nastanku (razglednica v Študijski knjižnici je bila odposlana z Bleda 25. julija 1900), pač kot reklamo, kakor si je tudi drugače prizadeval, da Vintgarju pripomore do slovesa. Istega leta (1899) je založil tudi knjižico Vintgar, opis tega dela »gorenjske Švice«, ki ga je objavil Ivan Godec, takrat kaplan v Gorjah, najprej v Domu in svetu 1899, potem pa Žumer izdal kot ponatis. (Gori navedeni podatki o Vintgarju in Žumrov restavraciji so deloma iz te knjižice, deloma iz Planinskega vestnika 1899, 102.)

Verze objavljam, ker doslej — kolikor mi je znano — še niso bili v evidenci. Kar se kvalitete tiče, se sicer niti z mislijo niti z besedo ne dvigajo nad albumsko konvencionalnost, izpričujejo pa, da je med pesnikovimi temeljnimi čustvi bilo domovinsko čustvo in da je v naravi Aškerc bil dojemljiv predvsem za to, kar je »veličasno«, »divje«, »romantično«. To kaže tudi njegova označitev Bleda, kakor jo je skoraj točno štiri leta pozneje poslal Ljudmili Poljančevi (Aškerčev zbornik, Celje 1937, 75), češ da mu je tam vse »premajhno«, »preidilsko«.

2. Iz kroga Aškerčevih znancev v Šmarju

Med dopolnili k Aškerčevi bibliografiji, ki jih je v Aškerčevem zborniku objavil Vlado Novak, je na str. 230 navedena zalepka, ki jo je Aškerc poslal Jožefu Rotnerju in se hrani zdaj v Študijski knjižnici v Mariboru (sign. Ms 198); knjižnici jo je poklonil 26. novembra 1940 dipl. tehnik Ivan Šetinc, ta pa jo je prejel od Rotnerjeve vdove Antnije. Napisal je zalepko Aškerc 16. marca 1890 v Juršincih, od koder se naslovljenca za god »prijateljsko spominja z odbranim spoštovanjem in slov. pozdravom«. Rotner je bil takrat sodni pristav v Šmarju pri Jelšah in je spadal med ljudi, ki so tvorili tamkajšnjo slovensko družbo v času, ko je bil Aškerc v Šmarju kaplan.

Po Aškerčevem odhodu v Juršince (v avgustu 1889) se z Rotnerjem nista več videla vse do leta 1906, ko se je v Ljubljani praznovala tridesetletnica »Triglava«. Takrat je Rotner s svojo ženo obiskal Aškerc, svojega starega znanca in prijatelja iz Šmarja — in s tega obiska je gospe Rotnerjevi ostala v spominu značilna pesnikova izjava. Ko je njen mož med pogovorom pripomnil, koliko se je spremenilo, odkar sta se videla zadnjič, ga je Aškerc zavrnil: »Nič se ni spremenilo — le da je prej nosil brado Rotner, zdaj jo pa nosi Aškerc.« Rotner je namreč v letih, ko je bil v Šmarju, imel brado, pozneje pa se je obril.

3. Aškerčev podpis v cirilici

Izbor Aškerčevih pesmi v srbskem prevodu, ki ga je pod naslovom *Odabrane pesme* leta 1952 izdala založba Novo pokolenje v Beogradu, ima na naslovni strani ovitka Aškerčev podpis v faksimilu, in sicer — skladno s celo knjigo — v cirilici. Da bi se dosegel vtis intimnosti, kar je gotovo bil nagib za tako opremo, bi faksimile moral biti pristen, duktus podpisa avtentičen. To pa žal ni. Primerjava podpisa v naslovu *Odabranih pesmi* z Aškerčevim resničnim podpisom kaže, da podpis v *Odabranih pesmih* ni posnet po cirilskem izvirniku, ampak je samo »pociriljen« latinski podpis. Pa še to je izvedeno zelo neizrazito, brez občutka za potezo Aškerčeve roke; zlasti preseneča medli in popolnoma neznačilni začetni A, čeprav je to črka, ki je obema črkopisoma skupna.

Na mestu bi bil za nameravani namen pač edino faksimile, posnet res po Aškerčevem rokopisu. To bi tudi brez težave bilo izvedljivo, saj

se je Aškerc podpisal v cirilici ponovno in ob raznih prilikah. En tak podpis, že iz zgodnjih let, je na odhodnici, izdani 18. septembra 1888 od vodstva osnovne šole v Šmarju pri Jelšah, kjer je Aškerc kot tamkajšnji kaplan bil takrat katehet. Odhodnico (zdaj shranjeno v Pokrajinskem arhivu v Mariboru) sta razredni učitelj in vodja šole izpolnila dvojezično, nemško in slovensko. To je Aškercu očitno ogorčilo — saj je prav v Šmarju zaradi narodne neodjenljivosti imel razne konflikte, zlasti, ko je odklonil krst v nemškem jeziku — in v znak protesta

*Imitacija Aškercovega podpisa na
Odabranih pesmah*

*Posnetek izvirnega podpisa
iz leta 1906*

se je pod nemško-slovenski dokument podpisal v cirilici. Pozneje najdemo take podpise ponovno v dopisih dr. Ivanu Zmavcu in Ljudmili Poljančevi, ki jih hrani Študijska knjižnica v Mariboru (sign. Ms 181 in Ms 224); tu se je večinoma podpisal po rusko, s trdim znakom na koncu. Na splošno so ti podpisi izraz Aškercovega slovanofilstva, morda kdaj tudi izraz želje, da se oddeli od ljudi svoje okolice, ponekod pa imajo tudi značaj zaupnosti, posebno v dopisih brez ovitkov, npr. na razglednicah. Tu objavljeni podpis je posnet po razglednici, ki jo je pesnik pisal Poljančevi v januarju 1906.

EVA BAUMAN

BIBLIOGRAFIJA VLADIMIRA LEVSTIKA

Kronološki pregled

UVOD

V svoji bibliografiji sem poskusila zbrati vse bibliografsko gradivo o Vladimiru Levstiku od 1903 do 1966.

Bibliografija ima naslednja poglavja:

- A. Pesništvo
- B. Pripovedništvo
- C. Dramatizacije
- Č. Levstikovi eseji, kritike in članki
- D. Korespondenca
- E. Literatura o Levstiku
- F. Vladimir Levstik v prevodih
- G. Vladimir Levstik — prevajalec
- H. Levstikovi psevdonimi
- I. Vladimir Levstik v podobi

V poglavju A popisujem Levstikove pesmi. Vladimir Levstik ni nikoli izdal samostojne pesniške zbirke. Svoje pesmi je večkrat spreminjal in popravljaj. Ker pa se rokopisi niso ohranili, ne beležim variant.

V poglavju B beležim Levstikova pripovedna dela. Iz prve dobe pisateljevega literarnega ustvarjanja je ostalo nekaj nerazrešenih psevdonimov. Originalna dela, ki so izšla v samostojni knjižni izdaji, navajam vselej na prvem mestu, v okviru letnice, in jim dodajam kritike, ki jih zaradi večje preglednosti beležim v poglavju E še enkrat.

Poglavje C vsebuje Grünovo dramatizacijo Levstikovega romana »Gadje gnezdo« pod naslovom »Kastelka« in sicer ocene knjižne izdaje, podatke o uprizoritvi v Celju in Trstu ter gostovanju celjskega gledališča v Beogradu in gostovanjih Slovenskega gledališča iz Trsta in recenzije le-teh. Pričujoča bibliografija ne upošteva drugih uprizoritev Kastelke v manjših slovenskih krajih.

Poglavje Č popisuje Levstikove eseje, kritike in članke, ki so bili povečini objavljeni v različnih časnikih in časopisih.

V poglavju D navajam Levstikovo korespondenco. Korespondenca do leta 1941. se je, skoraj vsa, z neznatnimi izjemami izgubila.

Levstikovo korespondenco hranijo njegovi sorodniki, prijatelji in znanci, rokopisni odderek v Narodni in univerzitetni knjižnici v Ljubljani, Študijska knjižnica v Celju, Sokličev muzej v Slovenjem Gradcu ter Osnovna šola Šmihel nad Mozirjem.

Vsebina poglavja E so časniška in časopisna poročila o posameznih pisateljevih knjigah in njegovem življenju. Gradiva iz različnih študij, esejev, kritik itd. bibliografija ne upošteva.

V poglavju F navajam prevode Levstikovih del v tuje jezike. Teh prevodov je več, kot jih navaja pričujoča bibliografija, vendar so objavljeni v tujih publikacijah (periodika), ki mi niso bile dostopne.

Poglavje F ne potrebuje posebnega komentarja.

Poglavje G, ki beleži Levstikove prevode, je zelo obširno, saj je Vladimir Levstik posvetil vso svojo ustvarjalno moč in energijo prav temu delu. Kjer ponovna izdaja na knjigi ni navedena, jo označujem v oglatem oklepaju.

Poglavje H prav tako ne potrebuje posebnega komentarja.

Poglavje I beleži umetniške upodobitve: slike, bronasto plaketo in kip. Fotografij ne beležim.

Bibliografija prav tako ne beleži rokopisov.

V okviru kronološkega sistema je razpored bibliografskega gradiva v vsaki skupini abecedni.

Vrstni red: Letnica izdaje, ime časopisa ali časnika, naslov pesmi, pripovednega dela ali članka, psevdonimi ali šifre ter morebitna pojasnila. Pri časopisih navajam stran in sicer za naslovom dela, pri časnikih pa datum za naslovom časnika. Strani in številke časnika ne beležim. Pisateljevo ime in priimek beležim le tedaj, ko se podpiše s šifro, psevdonimom ali spremenjenim imenom npr. Vlado. Vsi psevdonimi in šifre so v okroglem, pojasnila pa v oglatem oklepaju. Če je kako delo izšlo dvakrat ali celo večkrat, navajam ponovno izdajo pri drugi v oglatem oklepaju.

Pri korespondenci navajam, razen pri dopisih, za katere nimam podatkov, kraj, datum in vrsto dopisa ter nahajališče.

Uporabljene so kratice iz SBL in SBibl.

Na prvem mesu se zahvaljujem svojemu predstojniku prof. Vladu Novaku, direktorju Študijske knjižnice, za pomoč pri zbiranju bibliografskega gradiva. Nadalje se zahvaljujem Levstikovima sestrama gospema Jeli in Veri Levstikovi za poslane podatke o korespondenci ter g. Radu Nakrstu iz Trsta za podatke v zvezi z uprizoritvijo Kastelke v Trstu.

A. PESNIŠTVO

1903

LZ: Izgubljeni raj, 83 (Vlado Levstik)

1905

LZ: Poezija, 567 (Vladimir)

Pred uganko, 627 (Vladimir)

V pomladnih sanjah, 493—494 (Vladimir Andrejev) — 3 soneti

Sn: Domovina I—II, 535 (Vladimir) — 2 soneta

Kralj Matjaž, 270—272 (Vladimir)

Prešernovim manom, 314 (Vladimir)

1906

LZ: Balada, 471—472 (Vladimir)

Bele grudi, 410 (Vladimir)

Buddha, 601

Dan, 566 (Vladimir)

Demon, 93 (Vladimir)

Grški motiv, 576 (Vladimir)

Juristom, 166 (Vladimir)

Jutro, 221 (Vladimir)

Lilija, 561 (Vladimir)

Moj grob, 648

Molitve I, II, III, 109—110 (Vladimir) — 3 soneti

Morana, 417 (Vladimir)

Pramorje, 511 (Vladimir)

Skrivnost, 617

Solnčna svatba, 624

Sonet, 578

Sveti čas, 675

Svoboda, 628

Štirski romanca, 641—642

Tiha kraljica, 459 (Vladimir)

Tvoje ime, 559 (Vladimir)

Vresje, 738

Sn: Roman na gori, 112 (Vladimir)

Tebi!, I, II, 88 (Vladimir) — 2 soneta

USTNICAM SFINGE. Pred svetiščem, Romanca, Nate mislim, Faust. Izpoved, Vagabund, 225—226 (Vladimir)

Vila, 140 (Vladimir)

V spominsko knjigo, 115 (Vladimir)

1907

LZ: Akord v molu, 88

Atila, 521—522

Bolest I, II, 56 — 2 soneta

Carovnica, 9

Diadem, 666

Ivonne, 96

Kazak Semjon, 225

Kralj Matjaž in Alenčica, 111

Log temni, 376

Moja pesem, 522

Na razpotju, 457

Nauk, 754

Noč I—IV, 449—451 — 4 soneti

Oči, 584

- Oktava, 514
- Oktava, 620
- Pesnik in jutro, 730
- Po zatonu, 141
- Prošnja, 561
- Rokoko, 630
- Romanca o študentih, 129—131
- Trenotek, 535
- Večerno srečanje, 708
- Zrno, 199
- Sn:** Božji pogled, 207
- Junaki, 276
- Kerubim, 102
- Kitajski sonet, 521
- Lepota, 102
- Molitev, 236
- Mrtva roža, 296
- Sn:** Pastir, 271
- PESMI. Trubadur. Jez. Dekle in slavec. Tri rože, 129—139
- VERZI. Življenju. Svoboda. Impresija. Kazak in vran. Tri ljubice, 65—66

1908

- LZ:** Kamen modrih, 323
- Kar hrast šumi. Moj prapor. V uri tesnobe. Sonetje I—III. Alkejska. Kondotir. Karkoli. Vi drugi, 28—31
- Maksima, 280
- Moj Bog, 449
- Moja sreča, 257
- Ob trudnem smehu, 356
- Sonet, 65
- Sonet, 600
- Sonet, 641
- Tri ptice, 204
- VERZI. Kralj. Mlada Laïs. Maksima. Stud. Bajke o mladosti, 193—194
- ND:** 8. januarja: Mecenat
- Sn:** Balada, 72
- Dalmatinova biblija, 215
- Ko nikoli, 15
- Majski sonet, 179
- Moja pesem, 40
- Nekdaj, 377
- Tiha pesem, 40
- Trubarju, 196
- Ver sacrum, 9
- Vožnja, 280

1909

- LZ:** Balada, 321
- Desetniki, 66
- Hipoteza o lepi duši, 606
- Iz epistole v sonetih I—III, 449—450 — 3 soneti
- Jaz nisem, da bi šel med vsemi, 257—258
- Pesem, 665
- Pesem treh duš, 385
- Prijateljski sonet, 680
- Slovo, 353
- Tercine o večni luči, 129—130

Sn: Imperator, 181
 Iz novega katekizma, 262
 Mušketir, 109
 NOVI STIHI. Motto. Le bon roy desenchante. Molčanje.
 Sonet, 151—152
 Pesem, 262
 PESMI. Grohot iz teme. Apostolom. Verzi. Čuvaj te Bog!, 293—294
 Pismo, 76
 Sonet, 277
 Večer, 80

1910

LZ: Komandija, 44
 PESMI. Trieri, Morje Sanj. Samogovor. Sonet. Bajka življenja.
 193—196
NZ: Ilircem sploh, 160
Sn: Blagor, ki čakajo... 276
 Domovini, 232
 Dvom, 206
 Jesenski izprehod, 232
 Pomlad, 199

1919

Svoboda: Jetnikovo pismo, 22
 V ostrogu, 2

1926

Razgled I (Praga): Danilu, 58

1928

Gostilničarski list: Štirski romanca 3 [Objavljena l. 1906 v LZ, 641—642.]

1929

J: 30. marca: Bobek
 4. avgusta: Kikec jaše z doma
 25. avgusta: Kikec nagaja
 21. aprila: Metuljček Belček
 3. novembra: Na očetovem grobu
 11. avgusta: Naš Palček
 25. junija: Peterček in Bredica

1931

J: 1. januarja: Zibka poje

1932

Gostilničarski vestnik: 6. februarja: Štirski romanca (Vl. Levstik.) [Objavljena l. 1906 v LZ, 641—642 in v Gostilničarskem listu 1928, 3]

1951

Celjski zbornik: Omnia mea mecum porto, 213
 Smreka na gori, 180—181

1952

Legiša Lino — Lili Novy: Lirika v času moderne.

Ljubljana 1952. (Klasje 32.)

1. Večerno srečanje, 176 [Objavljena l. 1907 v LZ, 708.]
2. Majski sonet, 177 [Objavljen l. 1908 v Sn, 179.]
3. Pastir, 178 [Objavljena l. 1907 v Sn, 271.]

1958

NO: Sestri Jeli, 14 [Zadnja dva izmed petih sonetov, ki jih je V. Levstik posvetil svoji sestri Jeli ob njeni šestdesetletnici.]
Obz: Štiriska romanca, 847 [Samo 1. kitica.]

1959

Savinjski zbornik, Celje 1959: Moj grob, 42 [Predelan ponatis iz LZ 1906, 648.]

B. PRIPOVEDNISTVO

1904

S: 15. in 16. decembra Divji graben. Črtica iz gorâ (V. L.)
4. do 6. oktobra: Oče — Peroris iz družbe (V. L.)
27. oktobra: Sorodna duša (V. L.)
16. julija: Za dom v bojni grom. Črtica (V. L.)

1905

Sn: Povest iz temne noči. Noveleta, 290—296 (Vladimir)
SN: 28. januarja: Nerodni ženin (V.)

1906

LZ: Prijatelj Satan, 544—551
Sn: Bele roke, 154—158 (Vladimir)
Jadranska rapsodija, 206—210 (Vladimir)
Saša Lokar. Novela, 374—380

1907

ZK Slovenske Matice XIX. Ljubljana 1907.

Pigmalion. Novela, 105—141

Sirota Jerica. Novela, 142—178

Ocenil: LZ 1908: 444—446 in 504—506, Iv[an] Merhar

Sn: 1908: 155—157, Adolf Robida

LZ: Historija o kugi, 357—363, 409—412, 469—473

ND: 12. oktobra: Cez sedem let. — Obraz

19. oktobra: Domovina! Obraz

27. novembra: Indijska pravljica

2. novembra: Poslednje dekle grofa Mudina. Slika

14. decembra: Puška

9. novembra: Spomini slepega pinča

28. avgusta: Toča. Obraz

Naš list: 20. decembra: Monna Ema, petero tujcev in gospod Bog. Božična pravljica.

29. novembra: Zenica v očesu. Obraz

Sn: Dimitrij Pavlovič in grda ženska. Novela, 153—155, 179—182, 208—209

Slovenija: Absint, 116—118

Gospa Markiza, 55—54, 40

Kravata davkarja Korca, 80—81

1908

LZ: Aforizmi, 374

Dninarica Liza, 49—53

ND: 17. februarja: Čuden človek. [Objavljeno v Sloveniji 1907, 80—81 pod naslovom Kravata davkarja Korca.]

5. in 8. februarja: Kmet Luka. [Objavljeno v SN 30. marca do 2. aprila 1908 pod naslovom Gozdar in Veliko Poželjenje.]

- Mladoletje, 21—25, 52—56, 92—94, 122—126, 151—154, 181—184, 245—248, 281—284 [Z avtorjevo sliko po fotografiji.]
 SN: 30. marca do 2. aprila: Gozdar in Veliko Poželjenje [Objavljeno v ND 5, in 8. februarja 1908 pod naslovom Kmet Luka.]
 15. in 17. februarja: Prapor na mlaju (Vladimir) [Objavljeno v Sn 1906, 134—138 pod naslovom Bele roke.]

1909

OBSOJENCI. V Ljubljani, L. Schwentner — t. A. Slatnar v Kamniku 1909, (VI) + 201 str. 8.º

Vsebina: Nenormalni piščanec, 1—27
 Razmišljeni Vid, 29—69
 Mlada Breda in slepec, 71—118
 Rikard Mallopprou, 119—201

Ocene: DS: 135—184 [L[epold] L[enard]
 LZ: 315—316, 374—375, Jos[ip] Tominšek
 LZ: 182 [Notica o izidu.]
 NZ: 117
 RP: 6. marca [Anonimno]
 SN: 6. marca Kobal Fr.
 Sn: 95—96 [Anton] Dolar

INK: L'Exterminateur, 73—98

LZ: Blagorodje doktor Ambrož Čander, Imaginarna karikatura, 153—164, 223—231, 289—296, 339—348, 401—403, 470—477, 515—523, 579—592, 647—665, 709—732

RP: 21. decembra: Pravljica o knježnji Modrooki

Sn: Aforizmi, 367

Ataka, 295—300

Princesa Cicipé, baronček in uzurpator, 206—210, 248—249

SN: 20. novembra: Doživljaj prepovedane ideje

11. decembra: Neumnost in čudežno ozdravljenje idiota

28. oktobra: Ob studencu. Iz »Črnega runa«

24. decembra: Povest enorokega. Tempi passati

4. oktobra: I. Spomini. O detinstvu

5. oktobra II. Župnik Jakob

6. oktobra: III. Anarhist

7. oktobra: IV. Črke in knjige. Prvo zaljubljeno pismo

8. oktobra: V. Laž in pomen laži. Pravljica pod staro česnjo. Kako je mali postal literat

9. oktobra: VI. Čolnič na Savinji. Odkod se rode otroci? Sosedov junček. Spol in pohota

1910

SVOBODA! V Ljubljani, »Jutro« 1910, 60 str. 8.º

Jutro /Plut/: 20. do 26. maja: 1., 7.—8. junija: In vstali so divji psalmi...

4. in 5. maja: Moderna pravljica

2. marca: Rdeči ptič

13. marca: V sivi hiši

Sn: Sphinx patria. Roman, 5—8, 35—38, 67—70, 100—104, 184—186, 218—219, 251—253, 285—287 [Nedokončano.]

19. februarja do 14. marca: Oton Lah. [Objavljeno v Sn 1906, 374—380 pod naslovom Saša Lokar.]

25. in 29. januarja: Sinje morje in beli ogenj. Fantazija [Objavljeno v Sn 1906, 206—210 pod naslovom Jadranska rapsodija.]

6. in 13. junija: Zaroka (V. L.)

RP: 14. in 19. avgusta: Cekin.

Sn: Gospa Melita in Aristidov učitelj. Historija, 239—261

Kmet Gregorač in »svetnica«, 335—336

Koča za vasjo, 364—365

SN: 5. marca: Pravi in lažifakir. Vztočna prilika
26. februarja: Pepelnica

1915

Marko Stojan [ps.]: **ZA SVOBODO IN LJUBEZEN**. Roman.
Ljubljana, Založba IT 1915, 568 str. 8.º

IT: 16. januarja: Doktorjev dolg [Ilustr.]

11. decembra: Glavni dobitek

Marko Stojan [ps.]: Za svobodo in ljubezen. Roman z Balkana. [Cel letnik.]

1914

IT: 1., 8., 15., 22., 29. januarja in 5. ter 22. februarja: Marko Stojan [ps.]: Za
svobodo in ljubezen. Roman z Balkana [nadaljevanje iz leta 1915.]
1. januarja: Mož. (Ilustr.)

Literarna pratika za 1914. leto: Okvir brez slike, 51—65

Sn: Janovo, 290—295, 322—327, 355—358

1915

Sn: Janovo, 14—17, 46—50, 75—79, 101—105, 133—137

1918

GADJE GNEZDO. Povest iz dni trpljenja in nad. V Ljubljani, Zvezna tiskarna
1918, 219 str. 8.º (Narodna knjižnica 6—9.)

Ocene: DS 1920: 84—85, A[nton] Breznik [Jezikovna ocena.]

Jsla 23. decembra

Jsla: 1919, 23. septembra, Ivan Albreht

LZ: 1919, 627—628, J[oža] A[nton] G[lonar]

LZ: Gadje gnezdo, 179—189, 251—260, 317—329, 393—405, 451—465, 523—535,
596—607, 708—715

1919

ZAPISKI TINE GRAMONTOVE. V Celju, Omladina 1919 (II) + 264 + (II)
str. 8.º

Oceni: LZ: 499—500, J[oža] A[nton] G[lonar]

P: 125, Dr. S.

Jsla: 19. januarja do 28. decembra: Višnjeva repatica. Roman

1920

VISNJEVA REPATICA. Satiričen roman. V Ljubljani, Zvezna tiskarna 1920.
507 str. 8.º 2 dela I. del: 1—256, II. del: 257—507. (Knjižnica Jugoslavije 2—5.)

Oceni: LZ: 565—566, J[oža] A[nton] G[lonar]

ND: 14, avgusta

Jsla: 1. do 30. januarja: Višnjeva repatica

1921

Jsla: 12., 14., 16., 17., 18. in 21. junija: Bog na hribu.

1922

KCM: Slovenska mati, 59—48

Novi rod: Kastor, 151—158

Lisica, sestrice in volk, 75—76

Maček in lisica, 90—92

Trdobj in Nisa, 105—109

Prosveta: Celestin in njegova nesmrtnost, 269

1925

GADJE GNEZDO. (2. izd.) V Ljubljani, Ign. Kleinmayr & Ferd. Bamberg 1925. 162 str. 8°.

Ocena: DS 1924: 45—46, France Koblar

Jutranje novosti: Slovenska mati, 5—6 (V prilogi.) /Objavljena v KCM 1922, 39—48./

Novi rod: Deček brez imena, 39—42, 55—59, 71—77, 86—91

»Jak, jak! Jaka junak!«, 2—7, 21—26

O godčevem Janku, lesenem konju in ukleti kraljici, 69—72, 87—92 (ilustriral A. Černigoj.)

1924

DEČEK BREZ IMENA IN DRUGE ZGODBE ZA MLADE ČITATELJE. V Ljubljani, Tiskovna zadruga 1924. 129 + (I) str. 8°.

Vsebina: Deček brez imena, 5—42

Trdoboj in Nisa, 43—53

Kastor, 53—72

Jaka junak!, 73—96

Živali med seboj, 97—110

O godčevem Janku, lesenem konju in ukleti kraljici, 111—129

Ocena: DS 1925: 189, Iv[an] P[regelj]

M 1925: 69, R Č. [= F. S. Finžgar.]

LZ: Rdeči volk in Minchaha. Indijanska povest, 479—495, 561—569, 603—615, 679—688

SN: 13. avgusta: Dušica Ljubica. Pravljica

14. avgusta: Dušica Ljubica. Pravljica

24. in 25. septembra: Inženjerjev izum

20. julija do 5. avgusta: Kri na jeklu. Novela

7. in 11. septembra: Le izlepa!...

8. in 9. avgusta: Markiz de Morillac

23. in 24. decembra: Moralen doživljaj

1925

KAKO SE NAUČIM FOTOGRAFIRATI. Celje. (Drogerija Sanitas). 1925. 41 str. 8°.

J: 18. oktobra: Kako sva šla s Tičo na komisijo in kaj sva tam našla — Hoja na Golico

SN: 25. in 27. januarja: Kako je Bog ustvaril svet in kako ga je vrag popravil. (:Po klinopisih učenega Nabuklobasarja.)

2. in 21. februarja: Kako je dobil človek roge in žena sina. (:Po klinopisih učenega Nabuklobasarja.)

6. in 8. decembra: Oči

1926

PRAVICA KLADIVA. Povest. V Ljubljani, Vodnikova družba 1926. 144 str. 8°.

Ocene: **J:** 1. decembra: [Levstikov odgovor R. L. Tomincu.]

8. decembra: Ivan Lah

31. oktobra

LZ 1927: 125—125, J[akov] Kelemina

Morgenblatt [Zagreb], 27

Orjuna: 11. decembra, Sava [ps. = Franc Derganc.]

8: 27. novembra, Roman L. Tominec

5. decembra, Roman L. Tominec

J: 3. aprila: Farizej

31. oktobra: Hišica z vrtičkom

24. januarja: Honor

21. novembra: K poglavju o mlinskem kamnu

5. oktobra: Razgovor z gospodom pisateljem

19. decembra: Tarzanizem, Amundsen in Monsieur Froncard
 15. do 18. julija: Zgodba gospoda Jeromina
 LZ: Hilarij Pernat, 325—341, 409—426, 519—525, 618—626, 647—654, 775—783
 Oblodovci, 183—196, 269—284

1927

KAKO SE NAUČIM FOTOGRAFIIRATI? 2. izd. Celje, Goričar in Leskošek
 1927. 41 str. 8°.

- J: 26. junija: Albanska himna (Mordax)
 30. januarja: Cempir
 24. decembra: Jožef
 8. maja: Materinski dan (Mordax)
 25. novembra: Miklavžev izhod iz zagate
 3. aprila: Moralen feljton (Mordax)
 1. januarja: Novo leto Štefana Marternika (Mordax)
 15. februarja: Pet mož za tucat pušic
 16. oktobra: Tri knjige o velikih prigrudah
 LZ: Hilarij Pernat, 86—95, 170—177, 300—307, 423—433, 475—483, 516—527,
 579—590, 644—659, 708—712. [Objavljen l. 1966 v knjigi, Ljubljana
 DZS.]

1928

- J: 8. julija: General Arlecchino
 30. decembra: Hiromantija
 1. novembra: Marija se smeje. Vsesvetska elegija
 10. avgusta: Radić govori...
 23. decembra: Reginin Božič. Poglavlje iz fragmenta »Na prevalu«
 7. aprila: Štručica
 1. maja: Zeleni list

1929

- J: 8. decembra: Belko
 10. februarja: Kako sem postal oče
 1. novembra: Koliko je prejokala gospa Rozinova
 30. marca Lisa na vratu
 6. januarja: Pesem visoke hiše
 28. julija: Po dvanajstih letih
 10. maja: Sveti Duh in Martin Mrcina. Binkoštna legenda (Mordax)
 17. marca: Veriga
 8. decembra: Zgodba o slepem slavcu

1930

- J: 10. avgusta: Pismo v nebesa. (Ob obletnici Cankarjeve smrti.)
 24. decembra: Stekleno srce. Božična pravljica
 1. januarja: Zadnje poglavje
 19. aprila: Za žarek smrti. Poglavlje iz romana »Otok Bianke Marije«.

1931

- J: 1. novembra: Celestin in njegova nesmrtnost
 18. oktobra: Jesen je
 7. junija: Konec detektiva Barbitscha
 10. maja: Mati

1932

- J:** 24. julija: Boy
 10. aprila: Civilizacija
 9. oktobra: Jakov salač [S fotografijo dr. Vrhovca.]
 5. maja: Kar šel bi kam...
 28. avgusta: Lastovke se zbirajo...
 23. oktobra: Leon Daudet o vinu
 15. marca: Ribiči
 24. decembra: Vladko gre na božične počitnice [Ilustiral Niko Pirnat.]
Kresnice Mladinske Matice: Vladko sanjari, 29—31 [Z Levstikovo portretno risbo Nika Pirnata in kratkimi biografskimi podatki.]
J: 23. julija: Post festum
 29. januarja: Tezis Obabulbos
 11. junija: Vodljari
 15. aprila: Vstajenje
Mlado Jutro: 11. junija: Dušica Ljubica [Ilustiral Niko Pirnat. Objavljena 13. avgusta l. 1924 v SN.]

1934

DEJANJE. V Ljubljani, Vodnikova družba 1934. 172 str. 8°.

Ocene: J: 16. decembra L[ah] Iv[an]

M: 1935: 172, 235—234

Sodobnost: 1935: 137—141, Filip Kalan [ps. = Filip Kumbatovič.]

ZiS: 519—520, A[nton] D[ebeljak]

Kalan Filip [ps. = Kumbatovič Filip]: Nemirni čas.

Ljubljana 1938: Mnogo hrupa za nič, 117—126 (Nekoliko spremenjen ponatis iz Sodobnosti 1935, 137—141.)

Koroški Slovenec: 24. in 31. januarja: Sloveni na pohodu

Mlado Jutro: 31. aprila: Dvajset orehov za drobne zobe. Velikonočne uganke

1936

Žena in dom: Zgodba o slepem slavcu, 238 [Objavljena 8. decembra 1929 v J.]

1937

ZiS: Zakaj in kako sem postal novinar?, 153

1938

J: 16. aprila: O možu, ki je požrl niagarske slapove

1939

J: 24. decembra: Legenda o ponižnem vojaku

Žena in dom: Mati, 187 [Objavljeno 10. maja 1931 v J.]

1940

J: 24. decembra: Lorenzo Pesceani (:1916/17,.) [Ilustr.]

Naš rod: Peter in Kostja. Ilustiral Maksim Gaspari, 4—9, 38—44, 72—78, 100—104, 133—138, 165—171, 198—203, 230—237, 227—236

1941

J: 6. aprila: V zanki

1943

Razglednik Jutra: Rusalka. Ribiška zgodba, 8—13

1944

Zbornik zimske pomoči: Pot v Koseze, 57—63

1958

GADJE GNEZDO in **ZAPISKI TINE GRAMONTOVE**. (Ilustriral I. Subic. Spremnio besedo napisal B/ožidar/ Borko.) Ljubljana, CZ 1958. 345 + (I) str. 8°.

Ocene: Celjski T: 1959: 9. januarja [Vera Strmečková].

Knjiga 1958: 357—361: [Božidar] Borko: Ponatis uvoda h knjigi.

NZ: 1959: 46 Avguštin Milan

1959

Savinjski zbornik. Celje 1959: Vladko in veter, 40—42 [Nekoliko popravljen ponatis črtice »Vladko sanjari«, ki je bila objavljena v Kresnicah Mladinske matice 1932, 29—31. S sliko V. Levstika po fotografiji.]

1966

HILARIJ PERNAT. Ljubljana, DZS 1966. 181 + (I) str. 8°. (Zbirka Kiosk.)

Ocene: PDK: 4. decembra Sl[avko] Ru[pe]l

C. DRAMATIZACIJE

Grün Herbert

Vladimir Levstik—Herbert Grün: **KASTELKA**. (:Gadje gnezdo:.) Igra v dvanajstih slikah. Maribor, Obzorja 1961. 76 + (I) str. 8°.

Ocene: PDK: 31. decembra: Ru[pe]l, Sl[avko]

Upizoritve:

Celje: Krstna uprizoritev: 27. novembra 1959 v SLG Celje.

Režiser: Branko Gombač

Recenzije:

Celjski T: 11. decembra [Hribar Drago]: Slovenska noviteta:

Kastelka na celjskem odru

Den: 5. decembra: mm [Miloš Mikeln]: Levstik Grün: Kastelka

Delo 4. decembra: Pogačnik Bogdan: Celjska Kastelka, Domača odrska noviteta, [Z dvema slikama.]

Gledališki list SLG Celje 1959-60: Grün Herbert: Nekaj beležk ob Kastelki, 19—20

LD: 25. novembra: »Kastelka« — slovenska noviteta na celjskem odru, [S sliko.]

2. decembra: Predan Vasja: Levstik—Grün: Kastelka

Večer: 21. novembra: —y [= Strmečková Vera]: Levstikovo »Gadje gnezdo« na celjskem odru.

Pred premiero dramatizacije domačega dela, [S sliko V. Levstika.]

27. novembra: »Kastelka« nova slovenska drama,

Danes krstna predstava v celjskem ljudskem gledališču

5. decembra: Smasek Lojze: Kastelka, Jugoslovanska praižvedba Grünove Kastelke

po Levstikovem Gadjem gnezdu v SLG Celje, 29. nov. 1959

12. decembra: [Roš Fran]: Celjske bodice, Zmagovita »Kastelka«.

Beograd: 6. februarja u Savremenom pozorištu.

Gostovanje SLG — Celje. Režija Branko Gombač.

Recenzije:

Borba: 9. februarja: Selenić S.: Osveženje beogradskog kazališnog života. Povodom gostovanja Slovenskog narodnog gledališča iz Celja.

Celjski T: 12. februarja: Beograjski odmevi. Ob gostovanju celjskega gledališča.

Delo: 5. februarja: Celjsko gledališče na poti v Beograd, [S sliko.]

10. februarja: Radović R.: Uspesen zaključek gostovanja celjskega gledališkega ansambla v Beogradu.

Politika: 8. februarja: Finai, Eli: Gostovanje slovenskog ljudskog gledališča iz Celja. Kao neka moderna Nioba »Kastelka« Vladimira Levstika u obradi Herberta Grüna, [S sliko.]

Večernje novosti: 2. februarja: Maksimović J.: Dobar dramski ansambl, [S sliko.]

Trst: Predpremiera 26. decembra 1959 v Sv. Križu

Premiera 27. decembra 1959 v Avditoriju v Trstu. Režiser: Jože Babič

Recenzije:

Delo: (Trst): 15. januarja 1960: Dve novi premieri Slovenskega gledališča v Trstu: »Kastelka«

Demokracija: 15. januarja 1960: Vladimir Levstik—Herbert Grün: »Kastelka: [Gadje gnezdo]

Gledališki list S. G. v Trstu 1959/60: Herbert Grün: Vladimir Levstik in »Kastelka«

Gospodarstvo: 1. januarja 1960: jj: Premiera slovenskega gledališča — »Kastelka«

Mladika (Trst) 1960: Vladimir Levstik—H. Grün: »Kastelka«, št. 1—3

PdK: 24. decembra 1959: Grün, Herbert: Vladimir Levstik in »Kastelka« [S sliko.]

11. oktobra 1959: Grünova »Kastelka« — prva predstava nove sezone Slovenskega gledališča [S sliko.]

27. decembra: »Kastelka« včeraj v Križu odlično sprejeta

27. decembra 1959: JIC: Miniaturalni intervju z Nado Gabrijelčičevo [S sliko.]

29. decembra 1959: -r [= Ruđer Rado]: Po letošnji drugi premieri slovenskega gledališča, Levstik—Grün: »Kastelka«

6. decembra 1959: Župančič Jože: Po »Gadjem gnezdu« Vladimira Levstika je Herbert Grün ustvaril »Kastelko« [S sliko V. Levstika.]

Soča: 9. aprila 1960: Po gostovanju Sl. gl. iz Trsta, »Kastelka« je prevzela goriško občinstvo

Unita: 30. decembra 1959: »Kastelka« predstavljena dal Teatro Sloveno

Gostovanja Slovenskega gledališča iz Trsta:

1. 30. decembra 1959 na Opčinah

2. 3. januarja 1960 pri Sv. Ivanu

3. 6. januarja 1960 na Kontovelu

4. 12. januarja 1960 v Izoli

5. 13. januarja 1960 v Kopru

6. 22. januarja 1960 v Škedenju

7. 3. aprila 1960 v Gorici

8. 4. aprila 1960 v Novi Gorici

9. 5. aprila 1960 v Anhovem

10. 6. aprila 1960 v Ajdovščini

Č. LEVSTIKOVI ESEJI, KRITIKE IN ČLANKI

1904

DS: A. P. Čehov. Črtica iz ruske književnosti, 105—106

(Vladimir Mihajlovič.) [Ilustr.]

Iz novejšje ruske lirike. Književna studija, 46—51

(Vladimir Mihajlovič.)

1906

LZ: Jens Peter Jacobsen, 658—664, 713—721

Sn: Josip Stritar. Slovstvena študija, 97—102 [S sliko J. Stritarja.]

Ljudmila Poljanec: Poezije, 255

P. J. Odavič: Pesme: — Novele, sveska I, 317—318 (L. V.)

SN: 24. novembra: Odprto pismo ali adventna pridiga vsem brumnim dušam v pohujšanje in preudarek

1907

LZ: V Babilonu svobode. Piše Vladimir Levstik, 34—41, 73—79, 157—162, 200—205, 289—296, 349—353, 667—672, 745—750

Zasebna risarska in slikarska šola Rih. Jakopiča in M. Sternena, 374—375

Sn: Nove knjige, 349—350 [O 2. izdaji Kettejevih poezij, ponatisu Šorlijevih »Novel in črtic«, Cankarjevem »Alešu iz Razora« in Sanaovih »Poezijah«.]

Plemič Ferdo: Tilko in drugi. Zbirka humoresk in satir, 220—221

Risarska in slikarska šola..., 318—319 (V. Levstik.)

Zakonite določbe glede literarnih prevodov, 331—332 [S sliko L. N. Tolstoja.]

1908

Sn: Literarno pismo, 10—15
Slovenskim prelagateljem, 64

1909

LZ: (Druga) II. umetniška razstava v paviljonu R. Jakopiča: Hrvatsko umetniško društvo »Medulić«, 759—765
Poizkus o lepem slovstvu v Slovencih, 594—400, 464—469
Prva umetniška razstava v paviljonu R. Jakopiča: Slovenski umetniki, 496—501, 524—528

1910

Jutro (Plut): 26. marca: A. Aškerc. Pesnitve. Peti zbornik
14. marca: Anton Medved. (Nekrolog.)
4. maja Brezžični telegraf
25. marca: Cvetko Golar. Pisano polje (V. Levstik.)
2. marca: Književnost, gledališče, umetnost
4. aprila: K vprašanju o »Pisateljskem podpornem društvu« in o podpiranju slovenskih pisateljev.
17. in 18. novembra: Literarno pismo
18. maja: P. Odavič: Suton i sjenke
28. in 30. marca: Pomladna razstava v paviljonu R. Jakopiča
6. aprila: Predavanje v Jakopičevem paviljonu
19. marca: Tretja umetniška razstava v Paviljonu R. Jakopiča

Kaleidoskop:

12. maja: En dan sardina
15. marca: Kaj je smola?
2. maja: Kako se je sultan učil strahu
22. julija Kongresna anegdota
22. maja: Lamentacija
16. aprila: Ljubi bližnjega kakor sebe
17. marca: Monopoli
7. marca: Nasveti za finančnega ministra
12. septembra: Od lškarijota do značaja
6. marca: Parada. Koncept domače naloge drugošolca Solzislava Luknjehlčka
14. maja: Pisana suknja
10. marca: Pomlad prihaja...
24. aprila: Premišljevanje o svetem devištvu
20. marca: Primere
2. marca: Razpis nagrade
20. julija: Reklama
21. maja: Slepa putka
28. marca: Slovenec sem...
29. junija: Sramežljivost
14. aprila: Starina
26. junija: Ubogi komet
8. marca: Umetnost in stranišča
2. aprila: Ura in kolesca
1. maja: V dnevih kometa
26. marca: Vstajenje
6. maja: Zvečer
18. maja Zucht und Sitte

21. aprila: Zelje
5. aprila: Življenja srečna pot
20. junija:***

(King-Fu.)

1911

Sn: Lojze Dolinar, 255 [Kratka biografija.]

1918

LZ: Obnovitev ali preporod? Misli o »Narodnem gledišču«, 664—667

1919

KK: XXII. zvezek, 564 [O Juša Kozaka Razorih.]

1920

LZ: Fran Erjavec: Za staro pravdo, 121—122
Marija Kmetova: Bilke, 566 (V. Levstik.)

1921

SN: 28. avgusta: Ob sedemdesetletnici Emila Leona [ps. = Ivan Tavčar.]

1925

SN: 7., 9. in 10. junija: Od rapsodije do epa. (:Razmišljanja ob Dimitrijevičevem »Kosovu«.)
17. maja: P. J. Odavić (:P. J. Odavić: Srodne duše. P. J. Odavić: »Eseji«.)

1926

J: 27. junija: Kako se naučim tujih jezikov? Nekaj za naše samouke
24. oktobra: Misli o slovenščini
1. decembra: »Pravica kladiva«, P. Rozman Tominec in Valentin Vodnik
9. maja: Značaj Ivana Cankarja
LZ: Gustav Krklec, Dostojevski kao čovek, 155 (V. Levstik.) Jovan Paliković: Prognani, 152—153 (V. Levstik.)
Pesma nad pesmama. Preveo Svetislav Stefanović, 154 (V. Levstik.)
[O srbskem prevodu »Visoke pesmi«.]

1927

J: 18. decembra: Najlepše knjige Zofke Kvedrove (:Vladka in Mitka.:)
27. februarja: Nemška ali francoska kulturna orientacija
16. oktobra: Tri knjige o velikih prigodah

1928

J: 11. decembra: Misli ob desetletnici Cankarjeve smrti [S perorisbo I. Cankarja.]

1929

J: 5. marca: »Junka Kures«. (Ob brošuri dr. Noemi Strickerjeve »Junka Kures« est-elle une meurtrère?.)
29. junija: Vroče sonce [Ob smrti Gr. Zerjava.]

1930

J: 21. marca: Dva obiska pri Adolfu pl. Kappusu
21. decembra: Ljuba Prennerjeva, pisateljica našega nedeljskega romana »Pohorska vired«
4. maja: »Škorec« [O dijaškem listu 6. razreda realne gimnazije v Ljubljani.]

1931

- J:** 7. marca: Med dvema dobama (:Gusti Jirku, Zwischen den Zeiten.)
 25. januarja: »Tri rože« [O knjigi Fr. Knafliča.]
Mlado jutro: 8. marca: Bernardinci, (Mordax) [Ilustr.]
ZiS: Fran Levstik in naša književnost. Iz razgovora s pisateljem Vladimirjem Levstikom, 352 [S sliko V. Levstika po fotografiji.]
 Moja srečanja z Dostojevskim. Namestu razgovora, 142—144 [S Pirnatovo portretno sliko V. Levstika.]

1932

- J:** 17. marca »Aristide Briand in nikdar več!«
 24. aprila: Bistro. Sličice s pariške periferije
 26. marca: Francija in Jugoslavija, intervju s Spalajkovičem
 6. marca: Hiša vseh možnosti
J: 3. aprila: Kaplja v morju piše potočku
 17. aprila: Ob robu bulvarja
 18. februarja: Pariško pismo
 31. januarja: Spremenljivi Pariz

1933

- J:** 3. septembra: Savinjska jesen
 22. aprila: O verižniški čeljusti, Krilovjevih »Basnih« in ljubitelju lepih knjig
 27. oktobra: Vzhodni pakt, USA in Slovanska unija

1934

- LZ:** Poslanstvo besede, 65—75

1936

- LZ:** Okoli »Slovenskega pravopisa«, 113—116
 Zapiski na pivniku, 575—578

1938

- Proboj:** 14. maja: Pomni narod (Beseda V. Levstika ob grobu judenburških junakov.)

1940

- J:** 12. maja: Bodimo pripravljeni!
 23. marca: Jugoslavija zdaj in vedno [Z Levstikovo sliko po fotografiji.]

1945

- Spominski zbornik I. Podoba Ivana Cankarja:** Štirintrideset let, 142

1952

- Tovariš:** Celjsko pismo (:Ob 500-letnici Celja.), 378—379

1953

- Knjiga 1953:** Moja srečanja z gospo Bovaryjevo, 132—137
Savinjski vestnik: 31. januarja: Slovenske knjige. Ob tednu slovenske knjige od 1. do 7. februarja

1956

- LD:** 24. januarja: Razgovor ob jubileju. Ob sedemdesetletnici pisatelja in prevajalca Vladimirja Levstika

1957

- LdP:** 26. decembra: Moja srečanja z gospo Bovaryjevo [Ob 3. slovenski izdaji Flaubertovega romana.]

D. KORESPONDENCA

Prejemniki Levstikovih dopisov:

Algoud Albert: 1 pismo datirano s 15. oktobrom 1937. [Vladimir Levstik si je z A. Algoudom dopisoval skoraj petdeset let. Ohranjeni sta dve nedokončani pismi, ki ju je Vladimir Levstik pisal svojemu prijatelju Albertu Algoudu in njegovemu sinu Philippu tik pred smrtjo. Po pisateljevi smrti ju je Levstikova vdova poslala obema v spomin. Pre-pisa hrani Studijska knjižnica Celje.]

Algoud Philipe: 1 pismo datirano z 22. novembrom 1957.

Borko Božidar: 1 pismo datirano z 22. decembrom 1957

[Zadnje Levstikovo pismo, ki ga hrani Božidar Borko v Ljubljani.]

Cankar Ivan: 15 dopisov iz l. 1906—1916

1. Komenda, s. d. 1906 — razglednica
2. Ljubljana, 22. decembra 1908 — 2 lista
3. Ljubljana, 25. decembra 1908 — razglednica
4. Ljubljana, 28. decembra 1908 — 2 lista
5. Ljubljana, 5. februarja 1909 — 4 listi
6. Ljubljana, 25. februarja 1909 — 2 lista
7. Ljubljana, 5. septembra 1909 — razglednica
8. Ljubljana, konec leta 1909 — vizitka
9. Ljubljana, 7. januarja 1910 — 2 lista
10. Ljubljana, 30. avgusta 1910 — 2 lista
11. Mittergrabern, 26. avgusta 1915 — dopisnica
12. Mittergrabern, 12. marca 1916 — dopisnica
13. Mittergrabern, 5. novembra 1916 — dopisnica

GL: Cankar Ivan: Korespondenca NUK Ms 819, ovoj 4.

Dolar Anton: 1 pismo in 1 dopisnica iz 1910.

1. Ljubljana, žig 15. junij 1910 — pismo
2. Ljubljana, 15. septembra 1910 — dopisnica

GL: Studijska knjižnica Celje.

Dular Pepina: 265 dopisov iz l. 1915—1919

1. Hainburg/Donau, 15. junija 1915 — pismo [V nemščini.]
2. Hainburg/Donau, 22. junija 1915 — dopisnica [V nemščini.]
3. Hainburg/Donau, 24. junija 1915 — razglednica
4. Hainburg/Donau, 1. julija 1915 — pismo [Brez ovoja.]
5. Hainburg/Donau, 14. julija 1915 — dopisnica
6. Sitzendorf, 17. julija 1915 — dopisnica [V nemščini.]
7. Mittergrabern, 30. julija 1915 — dopisnica [V nemščini.]
8. Mittergrabern, 16. avgusta 1915 — pismo [V nemščini.]
9. Mittergrabern, 14. oktobra 1915 — pismo
10. Mittergrabern, 15. novembra 1915 — dopisnica [V nemščini.]
11. Mittergrabern, 24. novembra 1915 — pismo [V nemščini.]
12. Mittergrabern, 17. decembra 1915 — dopisnica [V nemščini.]
13. Mittergrabern, 27. decembra 1915 — dopisnica
14. Mittergrabern, 9. januarja 1916 — pismo
15. Mittergrabern, 20. januarja 1916 — dopisnica
16. Mittergrabern, 23. januarja 1916 — pismo
17. Mittergrabern, 2. februarja 1916 — dopisnica
18. Mittergrabern, 5. februarja 1916 — dopisnica
19. Mittergrabern, 7. marca 1916 — dopisnica
20. Mittergrabern, 8. marca 1916 — dopisnica
21. Mittergrabern, 12. marca 1916 — dopisnica
22. Mittergrabern, 19. marca 1916 — dopisnica
23. Mittergrabern, 30. marca 1916 — dopisnica
24. Mittergrabern, 8. maja 1916 — dopisnica
25. Mittergrabern, 11. maja 1916 — dopisnica [V nemščini.]

26. Mittergrabern, 29. maja 1916 — dopisnica [V nemščini.]
27. Mittergrabern, 12. junija 1916 — dopisnica
28. Mittergrabern, 19. junija 1916 — dopisnica
29. Mittergrabern, 19. junija 1916 — pismo
30. Mittergrabern, 20. junija 1916 — dopisnica
31. Mittergrabern, 21. junija 1916 — dopisnica
32. Mittergrabern, 27. junija 1916 — dopisnica
33. Mittergrabern, 29. junija 1916 — dopisnica
34. Mittergrabern, 1. julija 1916 — dopisnica [V nemščini.]
35. Mittergrabern, 7. julija 1916 — dopisnica [V nemščini.]
36. Mittergrabern, 8. julija 1916 — dopisnica [V nemščini.]
37. Mittergrabern, 11. julija 1916 — razglednica
38. Mittergrabern, 12. julija 1916 — dopisnica
39. Mittergrabern, 22. julija 1916 — dopisnica
40. Mittergrabern, 24. julija 1916 — dopisnica
41. Mittergrabern, 24. julija 1916 — dopisnica
42. Mittergrabern, 27. julija 1916 — dopisnica
43. Mittergrabern, 27. julija 1916 — dopisnica
44. Mittergrabern, 29. julija 1916 — dopisnica
45. Mittergrabern, 1. avgusta 1916 — dopisnica
46. Mittergrabern, 4. avgusta 1916 — dopisnica
47. Mittergrabern, 5. avgusta 1916 — dopisnica
48. Mittergrabern, 8. avgusta 1916 — dopisnica
49. Mittergrabern, 12. avgusta 1916 — dopisnica
50. Mittergrabern, 14. avgusta 1916 — dopisnica
51. Mittergrabern, 15. avgusta 1916 — dopisnica
52. Mittergrabern, 17. avgusta 1916 — dopisnica
53. Mittergrabern, 20. avgusta 1916 — dopisnica
54. Mittergrabern, 1. septembra 1916 — dopisnica
55. Mittergrabern, 1. septembra 1916 — dopisnica
56. Mittergrabern, 1. septembra 1916 — dopisnica
57. Mittergrabern, 2. septembra 1916 — dopisnica
58. Mittergrabern, 5. septembra 1916 — dopisnica
59. Mittergrabern, 6. septembra 1916 — dopisnica
60. Mittergrabern, 8. septembra 1916 — dopisnica
61. Mittergrabern, 10. septembra 1916 — dopisnica
62. Mittergrabern, 15. septembra 1916 — dopisnica
63. Mittergrabern, 19. septembra 1916 — dopisnica
64. Mittergrabern, 20. septembra 1916 — dopisnica
65. Mittergrabern, 21. septembra 1916 — dopisnica
66. Mittergrabern, 26. septembra 1916 — dopisnica
67. Mittergrabern, 30. septembra 1916 — dopisnica
68. Mittergrabern, 2. oktobra 1916 — dopisnica
69. Mittergrabern, 8. oktobra 1916 — dopisnica
70. Mittergrabern, 11. oktobra 1916 — dopisnica
71. Mittergrabern, 13. oktobra 1916 — dopisnica
72. Mittergrabern, 15. oktobra 1916 — dopisnica
73. Mittergrabern, 18. oktobra 1916 — dopisnica
74. Mittergrabern, 19. oktobra 1916 — dopisnica [V nemščini.]
75. Mittergrabern, 25. oktobra 1916 — dopisnica
76. Mittergrabern, 25. oktobra 1916 — dopisnica
77. Mittergrabern, 28. oktobra 1916 — dopisnica
78. Mittergrabern, 29. oktobra 1916 — dopisnica
79. Mittergrabern, 5. oktobra 1916 — dopisnica
80. Mittergrabern, 12. novembra 1916 — dopisnica
81. Mittergrabern, 13. novembra 1916 — dopisnica
82. Mittergrabern, 15. novembra 1916 — dopisnica
83. Mittergrabern, 18. novembra 1916 — dopisnica

84. Mittergrabern, 22. novembra 1916 — dopisnica
85. Mittergrabern, 24. novembra 1916 — dopisnica
86. Mittergrabern, 26. novembra 1916 — dopisnica
87. Mittergrabern, 27. novembra 1916 — dopisnica
88. Mittergrabern, 28. novembra 1916 — dopisnica
89. Mittergrabern, 29. novembra 1916 — dopisnica
90. Mittergrabern, 4. decembra 1916 — dopisnica
91. Mittergrabern, 5. decembra 1916 — dopisnica
92. Mittergrabern, 6. decembra 1916 — dopisnica [V nemščini.]
93. Mittergrabern, 8. decembra 1916 — dopisnica
94. Mittergrabern, 13. decembra 1916 — dopisnica
95. Mittergrabern, 15. decembra 1916 — dopisnica [V nemščini.]
96. Mittergrabern, 15. decembra 1916 — dopisnica
97. Mittergrabern, 19. decembra 1916 — razglednica
98. Mittergrabern, 23. decembra 1916 — dopisnica
99. Mittergrabern, 27. decembra 1916 — dopisnica
100. Mittergrabern, 31. decembra 1916 — dopisnica
101. Mittergrabern, 5. januarja 1917 — dopisnica
102. Mittergrabern, 9. januarja 1917 — dopisnica [V nemščini.]
103. Mittergrabern, 11. januarja 1917 — dopisnica
104. Mittergrabern, 14. januarja 1917 — dopisnica
105. Mittergrabern, 15. januarja 1917 — dopisnica
106. Mittergrabern, 18. januarja 1917 — dopisnica
107. Mittergrabern, 20. januarja 1917 — dopisnica [V nemščini.]
108. Mittergrabern, 21. januarja 1917 — dopisnica
109. Mittergrabern, 22. januarja 1917 — dopisnica
110. Mittergrabern, 24. januarja 1917 — dopisnica
111. Mittergrabern, 27. januarja 1917 — dopisnica
112. Mittergrabern, 30. januarja 1917 — dopisnica
113. Mittergrabern, 1. februarja 1917 — dopisnica
114. Mittergrabern, 4. februarja 1917 — dopisnica
115. Mittergrabern, 6. februarja 1917 — dopisnica
116. Mittergrabern, 9. februarja 1917 — dopisnica
117. Mittergrabern, 10. februarja 1917 — dopisnica
118. Mittergrabern, 13. februarja 1917 — dopisnica
119. Mittergrabern, 14. februarja 1917 — dopisnica
120. Mittergrabern, 17. februarja 1917 — dopisnica
121. Mittergrabern, 20. februarja 1917 — dopisnica
122. Mittergrabern, 22. februarja 1917 — razglednica
123. Mittergrabern, 1. marca 1917 — dopisnica
124. Mittergrabern, 2. marca 1917 — dopisnica
125. Mittergrabern, 4. marca 1917 — dopisnica
126. Mittergrabern, 7. marca 1917 — dopisnica
127. Mittergrabern, 10. marca 1917 — dopisnica
128. Mittergrabern, 12. marca 1917 — dopisnica
129. Mittergrabern, 14. marca 1917 — dopisnica
130. Mittergrabern, 18. marca 1917 — dopisnica [V nemščini.]
131. Mittergrabern, 20. marca 1917 — dopisnica
132. Mittergrabern, 23. marca 1917 — dopisnica
133. Mittergrabern, 24. marca 1917 — dopisnica
134. Mittergrabern, 27. marca 1917 — dopisnica
135. Mittergrabern, 30. marca 1917 — dopisnica
136. Mittergrabern, 3. aprila 1917 — dopisnica
137. Mittergrabern, 11. aprila 1917 — pismo
138. Mittergrabern, 13. aprila 1917 — pismo
139. Mittergrabern, 14. aprila 1917 — dopisnica
140. Mittergrabern, 18. aprila 1917 — pismo

141. Mittergrabern, 22. aprila 1917 — razglednica
142. Praga, 26. aprila 1917 — dopisnica
143. Praga, 28. aprila 1917 — pismo
144. Praga, 1. maja 1917 — dopisnica
145. Praga, 4. maja 1917 — dopisnica
146. Praga, 7. maja 1917 — pismo
147. Praga, 8. maja 1917 — pismo
148. Praga, 11. maja 1917 — pismo
149. Praga, 14. maja 1917 — dopisnica
150. Praga, 16. maja 1917 — dopisnica
151. Praga, 19. maja 1917 — razglednica
152. Praga, 21. maja 1917 — pismo [Brez ovoja.]
153. Praga, 21. maja 1917 — razglednica
154. Praga, 22. maja 1917 — dopisnica
155. Praga, 23. maja 1917 — dopisnica
156. Praga, 25. maja 1917 — razglednica
157. Praga, 25. maja 1917 — pismo
158. Praga, 27. maja 1917 — dopisnica
159. Praga, 27. maja 1917 — dopisnica
160. Praga, 29. maja 1917 — razglednica
161. Praga, 31. maja 1917 — dopisnica
162. Praga, 2. junija 1917 — razglednica
163. Praga, 5. junija 1917 — pismo
164. Praga, 7. junija 1917 — razglednica
165. Praga, 8. junija 1917 — dopisnica
166. Praga, 9. junija 1917 — pismo
167. Praga, 12. junija 1917 — [Brez ovoja.]
168. Praga, 15. junija 1917 — razglednica
169. Praga, 16. junija 1917 — dopisnica
170. Praga, 18. junija 1917 — pismo
171. Praga, 20. junija 1917 — pismo
172. Praga, 22. junija 1917 — razglednica
173. Praga, 27. junija 1917 — razglednica
174. Praga, 30. junija 1917 — dopisnica
175. Praga, 4. julija 1917 — dopisnica
176. Praga, 6. julija 1917 — dopisnica
177. Praga, 8. julija 1917 — razglednica
178. Praga, 9. julija 1917 — pismo
179. Praga, 12. julija 1917 — razglednica
180. Praga, 14. julija 1917 — razglednica
181. Praga, 18. julija 1917 — pismo [Brez ovoja.]
182. Praga, 26. julija 1917 — pismo
183. Praga, 1. avgusta 1917 — razglednica
184. Praga, 2. avgusta 1917 — pismo [Brez ovoja.]
185. Praga, 7. avgusta 1917 — dopisnica
186. Praga, 12. avgusta 1917 — dopisnica
187. Praga, 14. avgusta 1917 — dopisnica
188. Praga, 17. avgusta 1917 — pismo
189. Praga, 19. avgusta 1917 — dopisnica
190. Praga, 25. avgusta 1917 — dopisnica
191. Praga, 25. avgusta 1917 — pismo
192. Praga, 27. avgusta 1917 — pismo
193. Praga, 28. avgusta 1917 — dopisnica
194. Praga, 5. septembra 1917 — dopisnica
195. Praga, 15. septembra 1917 — dopisnica
196. Praga, 17. septembra 1917 — pismo [Brez ovoja.]
197. Praga, 18. septembra 1917 — dopisnica

198. Praga, 19. septembra 1917 — pismo
199. Praga, 23. septembra 1917 — dopisnica
200. Praga, 26. septembra 1917 — pismo
201. Praga, 27. septembra 1917 — pismo
202. Praga, 2. oktobra 1917 — pismo
203. Praga, 7. oktobra 1917 — dopisnica
204. Praga, 11. oktobra 1917 — dopisnica
205. Praga, 15. oktobra 1917 — pismo
206. Praga, 20. oktobra 1917 — pismo
207. Praga, 23. oktobra 1917 — pismo
208. Praga, 28. oktobra 1917 — razglednica
209. Praga, 30. oktobra 1917 — razglednica
210. Praga, 2. novembra 1917 — pismo
211. Praga, 6. novembra 1917 — pismo
212. Praga, 11. novembra 1917 — dopisnica
213. Praga, 16. novembra 1917 — dopisnica
214. Praga, 16. novembra 1917 — dopisnica
215. Praga, 20. novembra 1917 — dopisnica
216. Dunaj, 22. novembra 1917 — dopisnica
217. St. Jur pod Taborom, 25. novembra 1917 — pismo
218. St. Jur pod Taborom, 28. novembra 1917 — dopisnica
219. St. Jur pod Taborom, 1. decembra 1917 — razglednica
220. St. Jur pod Taborom, 4. decembra 1917 — pismo
221. St. Jur pod Taborom, 6. decembra 1917 — dopisnica
222. St. Jur pod Taborom, 8. decembra 1917 — dopisnica
223. St. Jur pod Taborom, 12. decembra 1917 — pismo
224. St. Jur pod Taborom, 16. decembra 1917 — dopisnica
225. St. Jur pod Taborom, 18. decembra 1917 — pismo
226. St. Jur pod Taborom, 23. decembra 1917 — pismo
227. St. Jur pod Taborom, 23. decembra 1917 — razglednica
228. St. Jur pod Taborom, 24. decembra 1917 — pismo [Brez ovoja.]
229. [St. Jur pod Taborom], 5. januarja 1918 — pismo [Brez ovoja.]
230. [St. Jur pod Taborom], 11. januarja 1918 — pismo [Brez ovoja.]
231. St. Jur pod Taborom, 16. januarja 1918 — pismo
232. St. Jur pod Taborom, 28. januarja 1918 — razglednica
233. St. Jur pod Taborom, 29. januarja 1918 — dopisnica
234. St. Jur pod Taborom, 30. januarja 1918 — pismo
235. St. Jur pod Taborom, 1. februarja 1918 — dopisnica
236. St. Jur pod Taborom, 4. februarja 1918 — pismo
237. St. Jur pod Taborom, 6. februarja 1918 — dopisnica
238. St. Jur pod Taborom, 9. februarja 1918 — pismo
239. St. Jur pod Taborom, 11. februarja 1918 — dopisnica
240. St. Jur pod Taborom, 15. februarja 1918 — razglednica
241. St. Jur pod Taborom, 16. februarja 1918 — pismo
242. St. Jur pod Taborom, 22. februarja 1918 — dopisnica
243. St. Jur pod Taborom, 28. februarja 1918 — pismo
244. St. Jur pod Taborom, 4. marca 1918 — pismo
245. St. Jur pod Taborom, 8. marca 1918 — dopisnica
246. St. Jur pod Taborom, 10. marca 1918 — dopisnica
247. St. Jur pod Taborom, 13. marca 1918 — pismo
248. St. Jur pod Taborom, 16. marca 1918 — pismo
249. St. Jur pod Taborom, 20. marca 1918 — pismo
250. St. Jur pod Taborom, 21. marca 1918 — dopisnica
251. St. Jur pod Taborom, 23. marca 1918 — dopisnica
252. St. Jur pod Taborom, 23. marca 1918 — pismo
253. St. Jur pod Taborom, 28. marca 1918 — dopisnica
254. St. Jur pod Taborom, 29. marca 1918 — dopisnica

255. St. Jur pod Taborom, 2. aprila 1918 — pismo
 256. St. Jur pod Taborom, brez datuma 1918 — pismo
 257. Ljubljana, 5. julija 1919 — pismo [Brez ovoja.]
 258. Bled, 6. julija 1919 — razglednica
 259. Bohinjska Bistrica, 7. julija 1919 — razglednica
 260. Bohinjska Bistrica, 7. julija 1919 — razglednica
 261. Bohinjska Bistrica, 7. julija 1919 — razglednica
 262. Ljubljana, 12. julija 1919 — pismo [Brez ovoja.]
 263. Ljubljana, 21. julija 1919 — pismo
- Gl.: Študijska knjižnica Celje.

Dular-Levstik Pepina: 21 dopisov iz l. 1922—1931

1. Ljubljana, 23. julija 1922 — pismo
 2. Stražišče pri Kranju, 25. julija 1922 — pismo [Brez ovoja.]
 3. Ljubljana, 26. julija 1922 — dopisnica
 4. Ljubljana, 3. avgusta 1922 — dopisnica
 5. Ljubljana, 8. avgusta 1922 — dopisnica
 6. Ljubljana, 9. avgusta 1922 — pismo [Brez ovoja.]
 7. Ljubljana, 16. septembra 1926 — pismo
 8. Ljubljana, 19. septembra 1926 — pismo
 9. Ljubljana, 21. septembra 1926 — dopisnica
 10. Ljubljana, 24. septembra 1926 — pismo
 11. Ljubljana, 26. septembra 1926 — pismo
 12. Ljubljana, 17. avgusta 1928 — pismo
 13. Ljubljana, 10. septembra 1929 — pismo
 14. Ljubljana, 19. septembra 1929 — pismo [Brez ovoja.]
 15. Ljubljana, 28. septembra 1929 — pismo
 16. Ljubljana, 30. septembra 1929 — pismo [Brez ovoja.]
 17. Ljubljana, 9. oktobra 1931 — pismo
 18. Ljubljana, 21. oktobra 1931 — pismo
 19. Ljubljana, 5. novembra 1931 — pismo
 20. Ljubljana, 29. novembra 1931 — pismo
 21. Dopisnica — brez kraja in datuma
- Gl.: Študijska knjižnica Celje.

Dular Tonica: 3 pisma iz l. 1930—1931

1. Ljubljana, 5. aprila 1930 — pismo
 2. Ljubljana, 21. septembra 1931 — pismo
 3. Ljubljana, 16. novembra 1931 — pismo
- Gl.: Študijska knjižnica Celje.

Govekar Fran: 37 dopisov iz l. 1906—1922.

1. S. L. s. d. 1906 — 1 list
2. Pariz, 9. januarja 1907 — 4 listi
3. Dunaj, 7. aprila 1907 — 2 lista
4. Mittergrabern, 23. januarja 1915 — dopisnica
5. Mittergrabern, 15. oktobra 1915 — 2 lista
6. Mittergrabern, 2. decembra 1915 — dopisnica
7. Mittergrabern, 10. decembra 1915 — dopisnica
8. Mittergrabern, 27. decembra 1915 — dopisnica
9. Dunaj, 1. februarja 1916 — 4 listi
10. Dunaj, 12. februarja 1916 — dopisnica
11. Dunaj, 16. februarja 1916 — dopisnica
12. Dunaj, 16. februarja 1916 — dopisnica
13. Mittergrabern, 29. marca 1916 — dopisnica
14. Mittergrabern, 26. junija 1916 — dopisnica

15. Mittergrabern, 1. avgusta 1916 — dopisnica
 16. Mittergrabern, 16. avgusta 1916 — dopisnica
 17. Mittergrabern, 29. avgusta 1916 — dopisnica
 18. Mittergrabern, 29. avgusta 1916 — dopisnica
 19. Mittergrabern, 2. septembra 1916 — dopisnica
 20. Mittergrabern, 7. septembra 1916 — dopisnica
 21. Mittergrabern, 7. septembra 1916 — dopisnica
 22. Mittergrabern, 21. septembra 1916 — dopisnica
 23. Mittergrabern, 22. septembra 1916 — dopisnica
 24. Mittergrabern, 7. oktobra 1916 — 2 dopisnici
 25. Mittergrabern, 8. oktobra 1916 — dopisnica
 26. Mittergrabern, 3. novembra 1916 — 2 dopisnici
 27. Mittergrabern, 12. decembra 1916 — dopisnica
 28. Mittergrabern, 21. decembra 1916 — dopisnica
 29. Mittergrabern, 30. januarja 1917 — dopisnica
 30. Mittergrabern, 2. februarja 1917 — dopisnica
 31. Dunaj, 9. aprila 1917 — dopisnica
 32. Mittergrabern, 13. aprila 1917 — dopisnica
 33. Praga, 27. aprila 1917 — 2 lista
 34. Praga, 4. maja 1917 — dopisnica
 35. Praga, 14. maja 1917 — dopisnica
 36. Praga, 7. septembra 1917 — 2 lista
 37. Stražišče, 14. aprila 1922 — 2 lista
- Gl.: Govekar Franc: Zapuščina NUK Ms 1011, IV.

Gradišnik Fedor: 1 pismo iz l. 1956

1. Celje, 13. marca 1956 [Ob petdesetletnici gledališkega dela].
Hrani Fedor Gradišnik, Celje.

Levstik Franka: 26 pisem, 6 dopisnic in 1 brzojavka iz l. 1946—1953.

1. Ljubljana, 6. aprila 1946 — pismo
2. Ljubljana, 8. aprila 1946 — pismo
3. Ljubljana, 11. aprila 1946 — pismo
4. Ljubljana, 2. julija 1946 — pismo
5. Ljubljana, 5. julija 1946 — pismo
6. Ljubljana, 11. julija 1946 — pismo
7. Ljubljana, 16. julija 1946 — pismo
8. Ljubljana, 13. julija 1946 — pismo
9. Celje, 15. avgusta 1947 — pismo
10. Celje, 24. avgusta 1947 — dopisnica
11. Celje, 26. avgusta 1947 — dopisnica
12. Celje, 3. maja 1949 — pismo
13. Celje, 8. maja 1949 — pismo
14. Celje, 17. maja 1949 — pismo
15. Celje, 23. maja 1949 — pismo
16. Celje, 26. aprila 1950 — pismo
17. Celje, 19. junija 1950 — pismo
18. Celje, 20. junija 1950 — pismo
19. Mozirje, 26. junija 1950 — pismo
20. Mozirje, 30. junija 1950 — pismo
21. Celje, 4. oktobra 1950 — pismo
22. Celje, 6. oktobra 1950 — dopisnica
23. Celje, 9. oktobra 1950 — dopisnica
24. Celje, 10. oktobra 1950 — dopisnica

25. Celje, 17. oktobra 1950 — brzojavka
 26. Mozirje, 1. julija 1952 — pismo
 27. Mozirje, 8. julija 1952 — pismo
 28. Mozirje, 12. julija 1952 — dopisnica
 29. Celje, 8. oktobra 1953 — pismo
 30. Celje, 10. oktobra 1953 — pismo
 31. Celje, 11. oktobra 1953 — pismo
 32. Celje, 29. oktobra 1953 — pismo
 33. Celje, 5. novembra 1953 — pismo
- Gl.: Študijska knjižnica Celje.

Levstik Jela: 39 dopisov iz l. 1921—1957.

1. 3. novembra 1921
 2. 31. oktobra 1945 — pismo
 3. 14. januarja 1946 — pismo
 4. 28. januarja 1946 — pismo
 5. 26. marca 1946 — pismo
 6. 31. januarja 1947 — pismo
 7. 4. aprila 1947 — pismo
 8. 5. junija 1947 — pismo
 9. 15. marca 1948 — pismo
 10. 29. maja 1948 — pismo
 11. 13. julija 1948 — pismo
 12. 16. julija 1948 — pismo
 13. 28. julija 1948 — pismo
 14. 29. julija 1948 — pismo
 15. 9. junija 1949 — dopisnica
 16. 23. avgusta 1949
 17. 16. novembra 1949
 18. 24. februarja 1950 — dopisnica
 19. 26. marca 1950 — dopisnica
 20. 11. maja 1950 — dopisnica
 21. 20. maja 1950 — pismo
 22. 24. junija 1950 — dopisnica
 23. 30. avgusta 1950 — pismo
 24. 11. oktobra 1950 — dopisnica
 25. 24. oktobra 1950 — dopisnica
 26. 23. januarja 1951 — dopisnica
 27. 3. januarja 1952 — pismo
 28. 23. februarja 1952 — dopisnica
 29. 29. aprila 1952 — dopisnica
 30. 26. junija 1952 — dopisnica
 31. 18. avgusta 1952 — dopisnica
 32. 16. avgusta 1953 — pismo
 33. 6. novembra 1953 — dopisnica
 34. 13. julija 1954 — dopisnica
 35. 18. junija 1955 — dopisnica
 36. 21. avgusta 1955 — dopisnica
 37. 16. avgusta 1956 — dopisnica
 38. 25. oktobra 1956 — dopisnica
 39. 13. avgusta 1957 — pismo
- Hrani pisateljeva sestra Jela Levstikova v Mariboru.

Levstik Jela: 1 pismo iz l. 1930

1. Ljubljana, 30. septembra 1930 — pismo [Brez ovoja.]
- Gl.: Študijska knjižnica Celje.

Levstik Neža

Ljubljana 20. januarja 1915 — pismo za god.

Levstik Vera: 29 pisem, 26 dopisnic in 3 razglednice iz l. 1938—1957.

1. Litija 9. decembra 1938 — dopisnica
2. Litija 20. aprila 1939 — dopisnica
3. Ljubljana 2. decembra 1943 — pismo
4. Ljubljana 29. julija 1944 — pismo
5. Celje 28. julija 1948 — pismo
6. Celje 10. avgusta 1948 — pismo
7. Celje 3. decembra 1948 — pismo
8. Mozirje 24. junija 1950 — dopisnica
9. Celje 11. oktobra 1950 — dopisnica
10. Celje 2. decembra 1950 — dopisnica
11. Celje 8. januarja 1951 — pismo
12. Celje 13. aprila 1951 — razglednica
13. Celje 2. decembra 1951 — pismo
14. Celje 3. januarja 1952 — pismo
15. Celje 8. februarja 1952 — pismo
16. Celje 18. marca 1952 — dopisnica
17. Celje 5. aprila 1952 — dopisnica
18. Celje 10. maja 1952 — dopisnica
19. Ljubno 13. junija 1952 — razglednica
20. Mozirje 6. julija 1952 — dopisnica
21. Celje 2. decembra 1952 — pismo
22. Celje 27. decembra 1952 — pismo
23. Celje 5. marca 1953 — dopisnica
24. Celje 4. aprila 1953 — pismo
25. Celje 21. aprila 1953 — pismo
26. Celje 7. avgusta 1953 — pismo
27. Celje 7. avgusta 1953 — pismo
28. Celje 17. septembra 1953 — dopisnica
29. Celje 1. decembra 1953 — pismo
30. Celje 7. januarja 1954 — dopisnica
31. Celje 6. marca 1954 — dopisnica
32. Zagreb 8. maja 1954 — dopisnica
33. Celje 13. julija 1954 — dopisnica
34. Celje 28. oktobra 1954 — pismo
35. Celje 4. januarja 1955 — pismo
36. Celje 7. januarja 1955 — pismo
37. Celje 2. marca 1955 — pismo
38. Celje 9. maja 1955 — pismo
39. Celje 22. oktobra 1955 — dopisnica
40. Celje 2. decembra 1955 — pismo
41. Mozirje 9. junija 1956 — dopisnica
42. Celje 19. junija 1955 — dopisnica
43. Celje 1. avgusta 1956 — dopisnica
44. Celje 23. oktobra 1956 — dopisnica
45. Celje 28. novembra 1956 — pismo
46. Celje 16. decembra 1956 — dopisnica
47. Celje 13. februarja 1957 — dopisnica
48. Celje 1. junija 1957 — dopisnica
49. Celje 24. junija 1957 — pismo
50. Celje 28. junija 1957 — dopisnica
51. Celje 9. julija 1957 — pismo
52. Mozirje 20. julija 1957 — razglednica
53. Mozirje 30. julija 1957 — pismo

54. Celje 15. avgusta 1957 — pismo
55. Celje 22. avgusta 1957 — dopisnica
56. Celje 3. septembra 1957 — dopisnica
57. Celje 14. septembra 1957 — pismo
58. Celje 2. decembra 1957 — pismo

Hrani pisateljova sestra Vera Levstik na Vranskem.

Meško Ksaver: 1 pismo iz l. 1956

Celje 9. februarja 1956 — pismo

Gl.: Meškova zapuščina v Sokličevem muzeju v Slovenjem Gradcu.

Novak Vlado: 1 razglednica iz l. 1957.

Mozirje 3. avgusta 1957 — razglednica.

Hrani jo Vlado Novak Celje.

Prijatelj Ivan: 45 dopisov iz l. 1908—1936.

1. Ljubljana 24. avgusta 1908 — 2 lista
2. Ljubljana s. d. 27. decembra 1909 — 2 lista
3. Ljubljana 8. marca 1910 — 2 lista
4. Ljubljana 20. avgusta 1910 — 2 lista
5. Ljubljana 14. novembra 1910 — 3 listi
6. Ljubljana 20. novembra 1910 — 2 lista
7. Ljubljana s. d. 24. novembra 1910 — dopisnica
8. Ljubljana s. d. 24. novembra 1910 — dopisnica
9. Ljubljana s. d. 29. aprila 1911 — dopisnica
10. Ljubljana 29. marca 1912 — 1 list
11. Mittergrabern 3. avgusta 1915 — 2 lista [V nemščini.]
12. Mittergrabern 2. aprila 1916 — dopisnica [V nemščini.]
13. Mittergrabern 3. maja 1916 — 2 lista
14. Mittergrabern 20. julija 1916 — dopisnica [V nemščini.]
15. Mittergrabern 8. avgusta 1916 — dopisnica
16. Mittergrabern 15. novembra 1916 — 3 listi
17. Praga 28. aprila 1917 — dopisnica
18. Praga 7. maja 1917 — 4 listi
19. Praga 10. maja 1917 — dopisnica
20. Praga 17. junija 1917 — dopisnica
21. Praga 23. junija 1917 — 1 list
22. Praga 9. julija 1917 — 1 list
23. Praga 25. julija 1917 — 1 list
24. Praga 2. avgusta 1917 — 3 listi
25. Praga 11. oktobra 1917 — 2 lista
26. Praga 13. oktobra 1917 — dopisnica
27. Praga 15. novembra 1917 — dopisnica
28. Praga 15. novembra 1917 — dopisnica
29. Praga 20. novembra 1917 — dopisnica
30. Celje 24. novembra 1917 — dopisnica
31. Št. Jurij 26. decembra 1917 — dopisnica
32. Št. Jurij 5. januarja 1918 — 1 list
33. Št. Jurij 30. januarja 1918 — 2 lista
34. Št. Jurij 10. februarja 1918 — 1 list
35. Št. Jurij 13. februarja 1918 — dopisnica
36. Št. Jurij 16. februarja 1918 — 1 list
37. Št. Jurij 22. februarja 1918 — dopisnica
38. Št. Jurij 9. marca 1918 — dopisnica
39. Ljubljana 21. oktobra 1918 — dopisnica

40. Stražišče 15. decembra 1919 — dopisnica
 41. Stražišče s. d. december 1919 — dopisnica
 42. Stražišče 30. decembra 1919 — dopisnica
 43. La Garonne 26. marca 1932 — 2 lista
 44. Mozirje 21. novembra 1936 — 2 lista
 45. Mozirje 29. decembra 1936 — 3 listi
- Gl.: Prijatelj Ivan: Korespondenca NUK Ms. 893.

Smrekar Hinko: 1 dopis iz l. 1908.

Gl.: Smrekar Hinko: Korespondenca NUK Ms. 835.

Schwentner Lavoslav: 5 dopisov iz l. 1907—1916.

1. Ljubljana 19. septembra 1907 (Po postrežku.)
2. Mittergrabern 12. septembra 1916 — dopisnica
3. Mittergrabern 21. septembra 1916 — dopisnica
4. Mittergrabern 8. oktobra 1916 — dopisnica
5. Pismo brez datuma.

Hrani pisateljeva sestra Vera Levstikova na Vranskem.

Smihelskim pionirjem

Celje 17. maja 1937 — pismo

Gl.: Osnovna šola Smihel nad Mozirjem.

Zbašnik Fran — 2 dopisa iz l. 1907.

1. Pariz 18. januarja 1907 — razglednica
2. Ljubljana 8. avgusta 1907 — razglednica

Gl.: Zbašnik Fran: Korespondenca NUK Ms. 966 št. 12.

Zorman Ivan — 1 pismo iz l. 1918.

1. Št. Jur pod Taborom 17. januarja 1918 — pismo

Zupančič Oton: 14 pisem in 11 dopisnic iz l. 1906—1928

1. Dunaj 18. oktobra 1906 — pismo
2. Ljubljana 21. novembra 1907 — pismo
3. Ljubljana 1. julija 1907 — pismo
4. Ljubljana 10. julija 1907 — pismo
5. Ljubljana 4. marca 1908 — pismo
6. Ljubljana 10. aprila [1908] — pismo
7. [Ljubljana 23. oktobra 1911] — dopisnica
8. [Firenze, verjetno 9. februarja 1911] — dopisnica
9. Ljubljana 4. januarja 1913 — pismo [Brez ovoja.]
10. [Mittergrabern] 15. novembra 1916 — dopisnica
11. [Mittergrabern] 12. decembra 1916 — dopisnica
12. [Mittergrabern] 3. januarja 1917 — dopisnica
13. [Dunaj] 9. aprila [1917] — dopisnica
14. [Praga] 27. aprila [1917] — dopisnica
15. [Praga 10. maja 1917] — dopisnica
16. [Praga 21. maja 1917] — dopisnica
17. Št. Jur pod Taborom 22. decembra 1917 — pismo [Brez ovoja.]
18. Stražišče 8. oktobra 1922 — pismo [Brez ovoja.]
19. Stražišče 11. oktobra 1922 — pismo [Brez ovoja.]
20. [Stražišče] 29. novembra 1922 — dopisnica
21. Ljubljana 24. novembra [?] 1926 — pismo
22. 14. julija 1926 — dopisnica

23. Ljubljana 4. januarja 1927 — pismo
 24. Ljubljana 7. aprila 1927 — pismo [Brez ovoja.]
 25. Ljubljana 22. januarja 1928 — pismo [Brez ovoja.]
 Gl.: Župančič Oton, Korespondenca. SAZU Lj.

E. LITERATURA O LEVSTIKU

1907

- DS: Bregar, Franc [= Cankar Izidor]: Ponižani in razžaljeni.
 Poslovenil Vlad. Levstik, 566
 LZ: Civis: F. M. Dostojevski: Ponižani in razžaljeni.
 Poslovenil Vladimir Levstik, 634
 S: 11. septembra: Spectator: Ponižani in razžaljeni.
 ... Poslovenil Vl. Levstik.

1908

- Cas: U[šeničnik], A[leš]: Leposlovna knjižnica. VI. Champel (!Champol)
 — V. Levstik: Mož Simone. Roman. — VII. T. Sevčenko. — J. Abram:
 Hajdamaki (:Kobzar II. del:), 299—300
 DS: -m-: Mož Simone. »Leposlovna knjižnica«, VI. zvezek.
 Roman. Preložil V. Levstik, 281—282
 LZ: Ana Karenina, Roman grofa L. N. Tolstega. Iz ruščine prevedel X [= Vla-
 dimir Levstik], 55 [Notica o izidu in kratka ocena.]
 Merhar Iv[an]: Zabavna knjižnica »Slovenske Matice« XIX (:1907:),
 444—446, 504—506
 Zločin in kazen, 117 [Notica o izidu.]
 Sn: Robida, Adolf: Zabavna knjižnica XIX. zvezek, 155—157
 Š[lebinger] J[anko]: Dostojevskij F. M.: Zločin in kazen ...
 Preložil Vladimir Levstik, 127
 Tolstoj Lev L. N.: Ana Karenina (! Karenina). Iz ruščine prevel X [= Lev-
 stik Vladimir], 29

1909

- DS: L[enard], L[epold]: Levstik Vladimir: Obsojenci, 153—154
 LZ: Leonid Andrejev: Rdeči smeh ... Preložil Vladimir Levstik, 633 [Notica
 o izidu.]
 Tominšek Jos[ip]: Vladimir Levstik: Obsojenci, 314—316, 374—375
 Vladimir Levstik: Obsojenci, 182 [Notica o izidu.]
 NZ: Vladimir Levstik: Obsojenci, 117
 RP: 6. marca: V. L. Obsojenci
 Sn: Champol: Mož Simone. Prevel Vladimir Levstik, 50
 Dolar [Anton]: Levstik Vladimir: Obsojenci, 95—96
 SN: 6. marca: Kobal, Fr.: Vladimir Levstik: Obsojenci
 SPf: Kidrič, France: Slovinska literatura, 326—336

1910

- J(Plut): 2. decembra: Taras Buljba
 Savremenik: Kvedrova Z[ofka]: Slovenske knjige in pisci, 650—654
 Sn: Tominšek, Jos[ip]: »Slovenske knjige in pisci.« [Ocena eseja Z. Kvedrove
 o slovenski literaturi v 9. številki »Savremenika« 1910, omenjen V.
 Levstik], 416—417

1911

- Veda: P[rijatelj], I[van]: N. Gogolj: Taras Buljba. Povest.
 Iz ruščine prevedel Vladimir Levstik, 169—171
 Zarja: 30. decembra: -an: Polom. (Le Debaclé.) Spisal Emile Zola. Prevedel
 Vlad. Levstik.

1912

- LZ: Debeljak Ant[on]: Émile Zola, Polom. Roman iz vojske l. 1870/71. Preložil Vladimir Levstik, 52—53
 Sn: Govekar, Fr[an]: Polom. Roman iz vojske 1870/71. (:Prevod Vladimir Levstik:), 317—318
 Zupan, Vinko: Emil Zola: Polom. Roman iz vojske leta 1870/71. [Poslovenil Vladimir Levstik], 60—61

1913

- DS: Š[ilc Jakob]: F. M. Dostojevski: Zapiski iz mrtvega doma. Prevel Levstik, 75—76
 LZ: Debeljak, Anton: A. (!F) M. Dostojevski: Zapiski iz mrtvega doma, Prevel Vladimir Levstik, 106—107
 LZ: Debeljak, Ant[on]: Maksim Gorki: Foma Gordjejev, 219—220

1914

- Savremenik: Kveder Zofka: Literarna pratika za 1914. leto, 115—116 [Omenen V. Levstik.]

1915

- DS: Š[ilc], J[akob]: Gustave Flaubert: Gospa Bovaryjeva, Prevel Vladimir Levstik, 204—205

1918

- Jsla: 23. decembra: Gadje gnezdo

1919

- DS: F[inžgar], F[ranc] S[aleški]: F. M. Dostoevskij: Besi... Preložil Vladimir Levstik, 299
 Jsla: 23. septembra: Albreht, Ivan: Gadje gnezdo
 LZ: G[lonar] J[oža] A[nton]: Levstik, Vladimir: Gadje gnezdo, 627—628
 G[lonar] J[oža] A[nton]: Vladimir Levstik. Zapiski Tine Gramontove, 499—500
 P: Dr. S.: Vladimir Levstik: Zapiski Tine Gramontove, 125
 Savremenik: Kveder, Zofka: Iz Slovenije i iz Ljubljane, 46—49

1920

- DS: Breznik, A[nton]: Vladimir Levstik: Gadje gnezdo, 84—85 [Jezikovna ocena.]
 LZ: G[lonar] J[oža] A[nton]: Levstik Vladimir: Višnjeva repatica, 565—566
 ND: 14. avgusta: »Višnjeva repatica«, velezanimiv roman Vladimirja Levstika...

1923

- DS: A. Conan Doyle: Zgodbe Napoleonovega huzarja. Prevel V. Mihajlovič, 189 [Notica o izidu.]
 Maurice Leblanc: Arsene Lupin. Gentleman-vlomilec. Poslovenil Vladimir Levstik, 189 [Notica o izidu.]
 Pregelj, I[van]: L. N. Tolstoj: Hadži-Murat... Poslovenil Vladimir Levstik, 299
 Waldemar Bonsels: Prigode čebelice Maje... Poslovenil Vladimir Levstik, 189 [Notica o izidu.]

1924

- DS: Koblar, France: Vladimir Levstik: Gadje gnezdo, 2. izdanje, 45—46
 LZ: Vidmar, Josip: L. N. Tolstoj: Hadži-Murat... Poslovenil Vladimir Levstik, 185—186

1925

- Kritika I.** 1925-26: Koštial, Ivan: Slovensčina Vladimira Levstika, 51—54
DS: P[regelj], I[van]: Vladimir Levstik: Deček brez imena in druge zgodbe za mlade čitatelje, 189
M: R. C. [= Finžgar F. S.]: Deček brez imena in druge zgodbe za mlade čitatelje. Spisal Vladimir Levstik, 69

1926

- J:** 8. decembra: Lah, Ivan: Nepravda o nepravdi
 31. oktobra: »Pravica kladiva« [S Šubičevo portretno risbo V. Levstika]
Kritika II. 1926—27: Ob Levstikovi »Pravici kladiva«, 61
LZ: Debeljak A[nton]: Daniel de Foe: Robinson Crusoe.
 Za slovensko deco priredil Vladimir Levstik, 309—310
Morgenblatt (Zagreb): Woran arbeiten die jugoslawischen Schriftsteller, 27
Orjuna: 30. januarja, 6. in 13. februarja: Bakotić, Petar: Orjunaški pisci.
 Vladimir Levstik. (:O priliki štiridesetletnice:.)
Pobeda (Zagreb): Orjunaški pisci. Vladimir Levstik, št. 4, 5, 6 (Ponatis iz Orjune 30. januarja, 6. in 13. februarja 1926.)
S: 27. novembra: Tominec Roman L.: Nepravda »Pravice kladiva«
 5. decembra: Tominec Roman L.: Vladimir Levstik in njegova polemika (:Jutro, št. 277, dne 1. decembra:.)

1927

- LZ:** Kelemina, J[akob]: Vladimir Levstik: Pravica kladiva, 123—125

1929

- J:** 1. januarja: Prošlost in bodočnost. Lanske napovedi za leto 1928. — Naš Mordax bije preroške rekorde vsega sveta!... Mordax o Jugoslaviji v bodočem letu
LZ: Vidmar, Josip: L. N. Tolstoj: Ana Karenina. Prevel Vladimir Levstik, 119—121

1930

- J:** 1. novembra: Originalna revija slovenskega leposlovca
ND: 30. decembra: Rabindranath Tagore: Dom in svet

1931

- DS:** Silc J[akob]: Rabindranath Tagore: Dom in svet. Po angleškem besedilu poslovenil Vladimir Levstik, 186—188
J: 28. marca Borko B/ožidar/: Naši obiski in razgovori. 5. pisatelj Vladimir Levstik [Intervju s perorisbo V. Levstika.]
LZ: Pajk, P[ero]: Rabindranath Tagore: Dom in svet... Po angleškem besedilu poslovenil Vladimir Levstik, 376—378

1932

- DS:** Orel Boris: Jack London: Dolina meseca... poslovenil Vladimir Levstik, 330—331
 Silc, J[akob]: L. N. Tolstoj: Vojna in mir. Poslovenil Vladimir Levstik, 332—333
J: 23. aprila: Glasovi o Levstikovem »Gadjem gnezdu«
 [Tuje sodbe v izvlečku.]
 27. februarja: Nov glas o angleškem prevodu Levstikovega »Gadjega gnezda«
 10. februarja: Stevensonov »Ugrabljen« v prevodu Vladimirja Levstika
LZ: Dva angleška romana: Robert L. Stevenson: Ugrabljen... Prigod Davida Balfourja prvi del, 313—315

MP: 1932/33: Mohoričeva, Milena: Robert Louis Stevenson: Ugrabljen, Roman. Prigod Davida Balfourja prvi del. — Catriona, Roman. Prigod Davida Balfourja drugi del... Poslovenil Vladimir Levstik, 377—380

Nova doba: (Split): 25. februarja: [Kritika Gadjega gnezda.]

Obzor (Zagreb): 1. aprila: [Kritika Gadjega gnezda.]

S: 7. junija: Slovenski književnik in njegova žena prestopila v muslimansko vero

1933

Odmevi: Naši prevodi, 108 [Omenjen V. Levstik.]

Tolstoj: Vstajenje, 120 [Notica.]

1934

DS: Sile Jakob: L. N. Tolstoj, Vojna in mir, Poslovenil Vladimir Levstik, 326—328

J: 16. decembra: L[ah] Iv[an]: Dejanje. [S sliko.]

1935

M: Vladimir Levstik: Dejanje, 235—234

Sodobnost: Kalan, Filip: Vladimir Levstik: Dejanje, 137—141

ZiS: D[ebeljak], A[nton]: Vladimir Levstik: Dejanje, 519—520 [S Pirnatovo portretno risbo V. Levstika.]

1936

J: 9. maja: Epos materinstva. — Pearl S. Buck: »Mati«

S: 12. septembra: Nemo propheta in patria [Recenzija »Dejanja«.]

1938

J: 14. aprila: Francoska študija o naši sodobni poeziji [Omenjen V. Levstik]

LZ: Ocvirk Anton: Pregled slovenske literature od leta 1918 do 1938, 596

Pravda: [Beograd]: 10. aprila: Rakočević M[ilan]: Slovenski književnici govore: »Mrzim i prezirem svaku klasnu književnost, umetnost uvek može biti samo jedna«, izjavio je Vladimir Levstik, jedan od najboljih i najplodovitijih slovenačkih pisaca

1940

J: 2. februarja: André Maurois: Zgodovina Anglije [Omenjen V. Levstik.]

Naš rod: Župančič, Jože: Vladimir Levstik, 1—5 [S sliko V. Levstika na naslovni strani po fotografiji Jožeta Župančiča.]

Prijatelj: Ariem [Ravljen Davorin]: Vladimir Levstik. Pogled v njegovo delavnico, 156—158 [S slikama pisatelja in njegove matere po foto-

1941

Zadružni koledar za godinu 1941: Vodnik, France: Savremena slovenačka književnost, 114 [Omenjen V. Levstik.]

1946

LdP: 17. julija: Potrč, Ivan: »Kako se je kalilo jeklo«

5. januarja: emka (= Košir Marko): V boju do zmage. (:Ob prevodu knjige Ostrovskega: »Kako se je kalilo jeklo«.)

Obz: Legiša, Lino: Prevodi iz ruščine:... Kako se je kalilo jeklo, delo Nikolaja Ostrovskega, 182 [in prevodu Kruha Alekseja Tolstoj.]

SPor: 10. januarja: Janež, Stanko: Ostrovski, Kako se je kalilo jeklo

8. decembra: Kreft, Bratko: Maksim Gorki: Artamonovi (:Prevel V. Levstik...)

16. aprila: L[egiša], L[ino]: Aleksej Tolstoj: Kruh

1947

- LdP:** 18. decembra ALPA [= Papler Albert]: L. N. Tolstoj: Kavkaške povesti
 2. marca: B[rnčič] V[era]: Maksim Gorki: Mati
 11. marca: Popravek
 10. avgusta: Kastelic, Jože: Aleksej Tolstoj: Trnova pot
MIR 1947-48: Gliha, Marta: Dve novi knjigi DZS [o L. prevodu Tolstojevih kavkaških povesti], 250—251
Obz: Z[agorski], C[vetko]: Knjige Cankarjeve založbe, 91 [O Levstikovem prevodu Maksima Gorkega Artamonovi.]
SPor: 13. julija: Kreft, Bratko: Aleksej N. Tolstoj (:1883—1945:) (:Ob izidu njegove trilogije »Trnova pot«, ki jo je v prevodu V. Levstika izdala Drž. založba Slovenije. [S sliko A. N. Tolstoja.]
 19. decembra: dm [= Moravec Dušan]: Nova zvezka »Svetovnih klasi-kov« [O Levstikovem prevodu Tolstojevih Kavkaških povesti.]
 22. januarja: dm [= Moravec Dušan]: Tretja izdaja Ane Karenine
Tov: B. Branin: (:Literaturnaja Gazeta Moskva:) Trnova pot — pot v domo-vino. Ob slovenskem prevodu velike trilogije Alekseja Tolstoja, 861

1948

- Kmž:** J. R.: Veter od juga, 235—236
MbV: 28. julija: Jurca, Branka: »Sopotniki« — »Veter od juga«
MIR 1948/49: Kosmač France: Ob novi izdaji Gogoljeve povesti »Taras Bulba«, 264—265
MIR 1948/49: Željeznov, Dušan: Legenda o Ulenspieglu, 557—559 [O Levstiko-vem prevodu Charlesa de Costerja Tila Ulenspiegla.]
Pionir: Ste že brali knjigo...? Blešči se jadro mi samotno, 91
Pisma Ivana Cankarja. Ljubljana 1948.
 II/252 (Pismo Schwentnerju.)
 II/304 (Pismo E. Kristanu.)
 II/306 (Pismo E. Kristanu.)
 II/325 (Pismo L. Kraigherju.)
 III/117 (Štefka Löfflerjeva se zahvaljuje Ivanu Cankarju za razglednice, ki jih je stalno pošiljal iz svoje družbe (:Vl. Levstik, V. Zalar.:)
 III/134 (Pismo Mariji Kesslerjevi.)
 III/135 (Opomba o Cankarjevih pismih Vladimiru Levstiku, ki so se med zadnjo vojno izgubila.)
 III/136 (Pismo Mariji Kesslerjevi.)
 III/137 (Notica o Levstiku.)
 III/141 (Pismo Mariji Kesslerjevi.)
 III/157 (Pismo Adi Kristanovi.)
 III/158 (Pismo Adi Kristanovi.)
 III/161 (Pismo Adi Kristanovi.)
 III/163 (Notica o Levstikovem članku »Jens Peter Jacobsen, LZ 1906, 658—664, 713—721.)
 III/164 in 165 (Pismo Adi Kristanovi.)
 III/168 (Pismo Adi Kristanovi.)
 III/182 (Pismo Mici Kesslerjevi.)
 III/217 (Pismo Antonu Dermotu.)
NO: P[ipan], V[lado]: Charles de Coster: Tila Ulenspiegla in Lama Dobrina junaške, vesele in slavne dogodivščine v deželi Flamski in drugod, 319—322
SPor: 25. decembra: Balzacove »Izgubljene iluzije«
 3. avgusta: Š[ega], M[ilan]: Elmar Grin: Veter od juga
Tov: Krakar, Lojze: Le nekaj misli k Ulenspieglu, 1020

1949

- NO:** Hudales Oskar: Ob treh Gogoljevih delih v slovenščini Taras Bulba, Zenitev, Mrtve duše, 431—434
P[ipan], V[lado]: Honoré Balzac: Zgubljene iluzije, 249—251
SPor: 17. novembra: Gradišnik Janez, Ob izidu Puškinovih »Povesti«
4. avgusta: Jane. Blanka: Saltikov—Ščedrin: Gospoda Golovljovi (:K novi slovenski izdaji:) [S sliko Saltykova—Ščedrina.]
Tov: K: Zgubljene iluzije, 86 [S sliko Balzaca.]
b — [= Zupančič Beno]: Tri nove knjige, 38 [O Levstikovem prevodu Gogoljevega romana Taras Bulba.]
VMb: 15. februarja: Hudales Oskar: Državna založba Slovenije in nekatere njene knjige v letu 1948 [O Levstikovem prevodu Balzacovih Zgubljenih iluzij in Costerjevega Tilla Ulenspiegla.]
30. julija: — in: Saltykov—Ščedrin: »Gospoda Golovljovi«
19. novembra: S[rimpf], F[ranc]: K drugemu zvezku izbranega dela A. S. Puškina »Povesti«

1950

- NO:** Barbarič, Štefan: Puškinova proza. Izbrano delo A. S. Puškina II: Povesti. Poslovenil Vladimir Levstik, uvod in opombe Mile Klopčič; DZS 1949, 181—183
Klopčič Mile: Pojasnilo [K Barbaričevi oceni Puškinove proze v slovenščini, NO 1950 181—183.], 352
NS: G[radišnik] J[anez]: Aleksander S. Puškin: Povesti, 163—166

1951

- Celjski zbornik:** Novak Vlado: Delež celjskega okoliša v razvoju slovenskega slovstva, 117
LdP: 24. marca: K[ovačič], L[ojze]: M. Bubenov: Bela breza
NO: Hudales, Oskar: Nekaj pripomb h knjigam Prešernove družbe, 342—344 [O L. prevodu L. N. Tolstoj Polikuške.]
Kos, Janko: Maksim Gorki: Stiri drame, 561—563
SPor: 7. oktobra: B[orko] B[ožidar]: Druga knjiga Puškinove proze
13. decembra: Sž [= Janež, Stanko]: Puškin: Povesti, članki, pisma
5. aprila: — c [= Moravec Dušan]: Stiri drame Maksima Gorkega
29. marca: Šuklje Rapa: L. N. Tolstoj: Polikuška in druge povesti
VMb: 18. oktobra — š [= Šrimf Franc]: Novi zvezek Puškinovega Izbranega dela

1952

- Zupančič Jože:** Zasavje v plamenih narodnoosvobodilne borbe I. (Litija, Zveza borcev 1952.) Časovno razvrščen opis dogodkov v etu 1941, 21. april 1941.
— Vdor gestapovcev v stanovanje pisatelja Vladimirja Levstika, 47—48
Legiša L[ino] in L[ili] Novy: Lirika v času moderne.
Ljubljana, DZS 1952, 274—275 in 284
LD: 23. februarja: J. Ž. [= Bordon Rado]: Novo ime v naši prevodni književnosti [O slovenskem prevodu K. Robertsa: Severozahodni prehod.]
NO: Dolar, Jaro: Ob novi izdaji »Vojne in miru«, 758—759
SPor: 2. marca ž [= Kozak Primož]: Kenneth Roberts: Severozahodni prehod
SPor: 13. aprila: B[orko Božidar]: Zapiski na robu »Vojne in miru« [s sliko Pirnatovega kipa glava L. N. Tolstoj.]

1953

- NRazgl: 7. novembra: G[rün], H[erbert]: Dva Flauberta. Gospa Bovaryjeva, prev. Vladimir Levstik
 SocM: Nove knjige, Balzaca »Blišč in beda kurtizan« — prevedel Vladimir Levstik, 855
 [Skušek, Ivan]: Gospa Bovaryjeva, 645

1954

- Knjiga 1954: Bartol, Vladimir: Jack London: Dolina meseca, 55—56
 NRazgl: 6. marca, Klabus, Vital: Blišč in beda [Ob slovenski izdaji Balzacovega romana v Levstikovem prevodu.]

1955

- Knjiga 1955: B[orko], B[ožidar]: Začetki Zločina in kazni, 452—454 [S sliko F. M. Dostojevskega,]
 M [= Mejak Mitja]: Parveni v Parizu, 148—150
 LdP: 28. maja: Kovič, Kajetan: Maupassant, Bel ami
 8. decembra: J. J. [= Breje Jože]: Honoré de Balzac: Kmetje [S sliko H. de Balzaca.]
 NRazgl: 8. oktobra: Klabus, V[ital]: Bel ami
 30. aprila: Dolgan M.: Kazenski primer »Napoleon« ob novj izdaji Zločina in kazni (:SKZ, Ljubljana 1954, str. 569, prev. Vladimir Levstik:)
 NO: Gradišnik, Janez: Dva francoska klasika, 812—816 [O Levstikovem prevodu Maupassantovega Lepega strička.]
 PdK: 8. maja: Ru[pel] Sl[avko]: Maupassant še enkrat v slovenščini »Lepi striček« ...
 Večer: 6. julija: Š[rimpf], F[ranc]: Lepi striček

1956

- Celjski T: 20. januarja: Novak, Vlado: Vladimir Levstik je dopolnil sedemdeset let [S pisateljevo sliko po fotografiji.]
 29. decembra: [Sirmecy Vera]: Vladimir Levstik o sebi in svojem delu. [S pisateljevo sliko.]
 DEn: 10. februarja: Beseda, dve o velikem pisatelju, Balzac: »Kmetje«
 JiS: Moder, Janko: Prva dva zvezka Kondorja, 88—89 [Jezikovna ocena L. prevoda Puškinove »Stotnikove hčere«.]
 Mna: 28. januarja: Dokler, Janez: Honoré de Balzac: »Kmetje«, [Z Balzacovo sliko po perorisbi.]
 LD: 6. januarja: A[vguštin], M[ilan]: Pet lepih knjig. Nekaj zapiskov ob petih knjigah iz lanskega leta. [O L. prevodu H. de Balzaca »Kmetov«.]
 24. januarja: Razgovor ob jubileju. Ob sedemdesetletnici prevajalca Vladimirja Levstika.
 LdP: 19. januarja: Vladimir Levstik, sedemdesetletnik
 NRazgl: 14. januarja: Vladimir Levstik. [S pisateljevo sliko po fotografiji.]
 NZ: [Šuklje], Rapa: Sonce, ciprese, vino in kruh. Axel Munthe: San Michele, prev. Vladimir Levstik ..., 176—177
 NO: Rudolf, Branko: Honoré de Balzac: Kmetje, 556—557
 SlovJ: 20. januarja: Vladimir Levstik 70-letnik
 SPor: 18. januarja: Borko Božidar: Vladimir Levstik 70-letnik
 TT: 26. januarja: Ob Levstikovi sedemdesetletnici. [S sliko. V. Levstika po fotografiji.]
 Večer: 19. januarja: 70-letnica Vladimirja Levstika
 29. oktobra: Š[rimpf], F[ranc]: »Stotnikova hči« v Knjižnici Kondor

1957

- Celjski T: 30. decembra: [Novak Vlado]: Ob smrti Vladimirja Levstika [S pisateljevo sliko po fotografiji.]
 30. decembra: Slovo od pokojnega umetnika Vladimirja Levstika

- LdP:** 24. decembra: Vladimir Levstik [Kratek življenjepis.]
MladP: Dokler, Janez: Nove knjige, 504—505 [O L. prevodu Tolst. Vstajenja.]
NRazgl: 28. decembra: Stb [Barbarič Stefan]: Vladimir Levstik
 [Z Gasparijevo portretno risbo V. Levstika ob sedemdesetletnici.]
NO: Glazer Alenka: Knjižnica Kondor, 375—380, 697—703
 [O L. prevodu Puškinove novele »Stotnikova hči«.]
PDk: 11. junija: Lev N. Tolstoj: Vstajenje. — Luise Rinser: Sredi življenja
 28. decembra: Vladimir Levstik, pesnik, pisatelj in prevajalec
SPor: 24. decembra: Vladimir Levstik [Kratek življenjepis.]
SPota: J[anez] St[anek]: Lev N. Tolstoj: Vstajenje, 457
TT: 9. maja: Suklje, Rapa: Tolstojev »Vstajenje«. (:Prevedel V. Levstik, CZ 1957.)
Večer: 24. aprila: Izpoved in kritika. Roman Leva N. Tolstaja »Vstajenje«, izdala Cankarjeva založba v Ljubljani, 1957 — druga izdaja.
 21. avgusta: Severkar, Franc: Novo srečanje z Dostojevskim. Razgovor z urednikom zbranega dela dr. Bratkom Kreftom
 24. decembra: Vladimir Levstik, [Notica o smrti.]

1958

- Celjski zbornik:** Novak, Vlado: Književno delo Vladimira Levstika (:Nekaj črt za portretno silhueto:), 98—106. [S sliko V. Levstika po fotografiji iz leta 1956].
Kalan Filip [ps. = Kumbatovič Filip]: Nemirni čas, Ljubljana, CZ 1959: Mnogo hrupa za nič, 117—126
Knjiga 1958: B[orko] B[ožidar]: Pripovedna knjiga Vladimira Levstika, 557—561 [Ponatis Borkovega uvoda h Gadjemu gnezdu in Zapiskom Tine Gramontove, Ljubljana CZ 1958.]
Ldp: 8. aprila: Konjar, Viktor: Dostojevski v izboru [S sliko F. M. Dostojevskega.]
 9. januarja: Levček, dijak iz Celja [= Strmecky Lev]: Knjiga brez posvetila. V spomin pisatelju Vladimiru Levstiku
NRazgl: 6. septembra: Jerovšek, Janez: F. M. Dostojevski — Bratje Karamazovi
 4. oktobra: Vurnik, France: Blešči se jadro mi samotno. Ob ponatisu romana
NSd: Borko B(ožidar): Spominu Vladimira Levstika, 169—174
NO: Dolar J[aro]: Vladimir Levstik, 13—14 [S sliko V. Levstika po fotografiji.]
SPr: Berkopec, Oton: Dva slovenske nekrology (Ferdo Kozak a Vladimir Levstik), 65
Slov V: 3. januarja: Vladimir Levstik, priznani književnik je umrl
Večer: 11. avgusta: F[lorjančič], J[agoda]: Trilogija revolucije. Aleksej N. Tolstoj: Trnova pot — Državna založba Slovenije, 1958
 19. marca: Šrimpf, Franc: Kljub vsemu ljubezen do človeka. F. M. Dostojevski: Bratje Karamazovi, prvi in drugi zvezek romana, DZS v Ljubljani. Prevod: Vl. Levstik
 3. junija: Šrimpf, Franc: Zopet dobra mladinska knjiga. V. Katajev: Blešči se jadro mi samotno, MK 1958, prevod V. Levstik

1959

- Celjski T:** 9. januarja: [Strmecky Vera]: Ob novi izdaji Levstikovega »Gadjega gnezda«
NŽ: Avgustin Milan: Vladimir Levstik: »Gadje gnezdo« in »Zapiski Tine Gramontove«, 46 [S pisateljevo sliko po fotografiji.]
NO: G[radišnik] J[anez]: Vnovič Bratje Karamazovi. ...prevedel Vladimir Levstik, 384—386 [Jezikovna ocena.]

NRazgl: 13. junija: Koruza, Jože: Vladimir Levstik (:Nekaj značilnosti njegovega pripovedništva:)

17. januarja: Vurnik France, Trilogija Trnova pot

PDK: 6. decembra: Zupančič, Jože: Po »Gadjem gnezd« Vladimir Levstika je Herbert Grün ustvaril »Kastelko«. Povest »Gadje gnezdo« je najpopolnejše Levstikovo priznanje ljubezni do domače zemlje in slovenskega ljudstva, njegov slavspev slovenski ženi. [S pisateljevo sliko po fotografiji.]

24. decembra: Grün, Herbert: Vladimir Levstik in »Kastelka«. [S sliko H. Grüna po fotografiji.]

7 (Sedem) dni: 26. novembra: Zupančič, Jože: Levstik in njegovo Gadje gnezdo. Nekaj pripomb in spominov iz pomenkov z avtorjem o tem njegovem najljubšem delu. — Pred premiero »Kastelke« po romanu »Gadje gnezdo« v celjskem gledališču in gostovanjih v Zasavju.

Tovariš: [Notica o prevajanju »Gadjega gnezda« v esperanto.], 1208

Večer: 31. januarja: M: Dve veliki ljubezni. Vladimir Levstik: Gadje gnezdo, Cankarjeva založba v Ljubljani, 1938

Zast: 18. novembra: Zupančič, Jože: Tudi Litijani si žele gledaliških gostovanj. Pred gostovanjem SLG z dramatisacijo »Gg« H. Grüna Kastelka v Trbovljah.)

1960

LD: 6. februarja: Levstikovo Gadje gnezdo na Japonskem [Notica o prevajanju L. »Gadjega gnezda« v esperanto, ki bi ga naj izdala japonska založba »OOMOTO« v Kijoto-Hu.]

1962

TT: 19. junija: Suklje, Rapa: Dogodivščine Tila Ulenspiegla

1963

NO: Himna materinstva. Pearl S. Buck: Matj. Prevedel Vladimir Levstik, 478

PDK: 7. aprila: Ponatis romana Vojna in mir L. N. Tolstoja

TT: 17. decembra: Cvetko, Marija: Mati

1964

PDK: 18. oktobra: [Rupel Slavko]: »To je psihološki oris nekega zločina. Dejanje je sodobno, godi se letos.« Pri Državni založbi je izšel roman »Zločin in kazen«, žal, brez urednikovega uvoda. [S sliko F. M. Dostojevskega.]

3. decembra: Ru[pe], Sl[avko]: Warwick Deeping: »Usodovec«

1966

PDK: 4. decembra: Ru[pe], Sl[avko]: Dve novi knjigi v zbirki Kiosk. »Hilarij Pernate«

4. junija: Izšla sta ponatista dveh znanih romanov. [O Levstikovem prevodu W. Deepinga Sorell in njegov sin.]

9. oktobra: Ru[pe], Sl[avko]: Ponovno je izšel roman Vstajenje

21. avgusta: Ru[pe], Sl[avko]: Roman Vojna in mir je izšel v štirih knjigah pri DZS. Izbrano delo Leva Nikolajeviča Tolstoja

F. VLADIMIR LEVSTIK V PREVODIH

1. V angleščino:

1951

AN ADDER'S NEST. By Vladimir Levstik. Translated from the Sloven by F. S. Copeland. London, J. Rodker 1951. XIX + 242 str. + 1 sl. 8°.

1932

David. An International Review of Politics and Literature: The Holy Ghost & John Dolt. A Whitsuntide Legend, 60—62 [Sveti Duh in Martin Mrcina. Binkoštna legenda.]

1943

AN ADDER'S NEST. By Vladimir Levstik. Translated from the Slovene by F. S. F. S. Copeland. [2. izd.] London, Pushkin Press 1943. XIX + 243 str. + 1 sl. 8°.

2. V češčino:

1925

Levstik, Vladimir: ZMIJI HNÍZDO. Ze slovinštiny přeložil Bohuš Vybíral. V Olomuci, R. Promberger 1925. 179 str. 8°. (Morawsko-slezská kronika 1920.)

1926

Levstik, Vladimir: ZÁPISKY TINY GRAMONTOVÉ. Ze slovinštiny přeložil Bohuš Vybíral. V Olomuci, R. Promberger 1926. 194 + (I) str. 8°.

1927

Levstik, Vladimir: ZAKON KLADIVA. Povídka ze světové války. Přeložil František Málik. V Praze, Šolc a Šimaček 1927. 193 str. 8°.

1936

Levstik, Vladimir: ČIN. Román. V Praze, L. Mazáč 1936. 239 + (III) str. 8°. (Jihoslovanská knihovna 1.)

1938

Levstik, Vladimir: ČIN. Román. V Praze, L. Mazáč 1938. (2. izd.) 239 + (III) str. 8°. (Jihoslovanská knihovna 1.)

G. VLADIMIR LEVSTIK — PREVAJALEC

1904

DS: Čehov Anton Pavlovič
Iz črtic A. P. Čehova. Strugar Petrov. Iz ruščine prevedel: Vladimir Mihajlovič, 106—109

1907

Dostoevskij Fedor Mihailovič
Ponižani in razžaljeni. Roman v štirih delih z epilogom. Ruski spisal F. M. Dostojevskij. Poslovenil Vladimir Levstik. V Ljubljani, Katoliška bukvarna (1907). (IV) + XXIII + 501 str. + 1 sl. 8°.

Tolstoj Lev Nikolaevič
Lev Nikolajevič Tolstoj: Ana Karenina. Roman. Iz ruščine prevedel X [= Levstik Vladimir]. V Gorici, Goriška tiskarna 1907. 1171 str. 8°. (Slovanska knjižnica 157—172.)

1908

Champol
Mož Simone. Francosko spisal Champol. Preložil V. Levstik. V Ljubljani, Katoliška bukvarna 1908. 152 str. 8°. (Leposlovna knjižnica 6.)

Dostoevskij Fedor Mihailovič
Zločin in kazen. Roman v šestih delih z epilogom. Ruski spisal F. M. Dostojevski. Preložil Vladimir Levstik. V Ljubljani, Ig. Kleinmayr & Fed. Bamberg 1908. 894 str. 8°.

1909

Andrejev Leonid

Leonid Andrejev: Rdeči smeh. Odlomki najdenega rokopisa. Preložil Vlad. Levstik. V Ljubljani, Narodna založba 1909. 119 str. 8°. (=Zbirka znamenitih povesti, III.)

1910

Gogol' Nikolaj Vasilevič

V. Gogolj: Taras Buljba. Povest. Iz ruščine prevedel Vladimir Levstik. V Ljubljani, J. Dežman — t. Zadržna tiskarna 1910. 206 str. 8°.

J (Plut): Zévaco, Michel: Otroci papeža. Roman iz rimske zgodovine [Prevedel Vladimir Levstik], št. 98—302. (Ponatis na str. 85.)

Zévaco Michel

Michel Zévaco: Otroci papeža. Roman iz rimske zgodovine. [Prevedel Vladimir Levstik.] V Ljubljani, »Jutro« 1910. 492 str. 8°.

1911

Zola Émile

Émile Zola: Polom. Roman iz vojske l. 1870/71. Preložil Vladimir Levstik. V Ljubljani, L. Schwentner 1911. XII + 549 str. 8°.

1912

Dostoevskij Fedor Mihailovič

F. M. Dostojevski: Zapiski iz mrtvega doma. Prevel Vladimir Levstik. V Ljubljani, (Matica Slovenska) 1912. (IV) + 325 + (I) str. 8°. (Prevodi iz svetovne književnosti 8.)

Dan: Doyle, Conan: Zgodba napoleonskega huzarja. Posl. Vl. Levstik, št. 165—248

Zévaco, Michel: Hiša Saint-Pol [Prevedel Vladimir Levstik], št. 20—259

Zévaco, Michel: V senci jezuita [Prevedel Vladimir Levstik], št. 249—364

Gor'kij Maksim

Maksim Gorki: Foma Gordjejev. Roman. V Gorici, A. Gabršček 1912. 418 str. 8°. (Slovanska knjižnica.)

1915

Flaubert Gustave

Gustave Flaubert: Gospa Bovaryjeva. Prevel Vladimir Levstik. (V Ljubljani), »Omladina« 1915. XII + (IV) + 352 str. 8°. (Zbirka mojstrov 1.)

1919

Dostoevskij Fedor Mihailovič

F. M. Dostojevskij: Besi. Roman v treh delih. Preložil Vladimir Levstik. V Ljubljani, Tiskovna zadruga 1919. (IV) + 758 + (II) str. 8°. (Prevodna knjižnica 1.)

1921

Novi rod: Miškina kamrica. Ruska narodna pravljica. Poslovenil Vladimir Levstik, 10

Pes in detel. Ruska narodna pripovedka, Poslovenil Vladimir Levstik, 87—88

Zerjav in čaplja. Ruska narodna pripovedka. Poslovenil Vladimir Levstik, 24

Mérimeé Prosper

Prosper Mérimée: Karmen. Poslovenil Vladimir Levstik. V Ljubljani, Zvezna tiskarna 1921. 95 str. 8°. (Narodna knjižnica 32—53.)

1922

- Zévaco Michel
Michel Zévaco: Kraljevi vitez. I—II. [Prevedel Vladimir Levstik.] Ljubljana, (»Jugoslavija«) 1922. 508 str. 8°.

1923

- Bonsels Waldemar
Waldemar Bonsels: Prigode čebelice Maje. Roman za deco. Poslovenil Vladimir Levstik. V Ljubljani, lg. Kleinmayr & Fed. Bamberg 1923. 106 str. 8°. Ilustr.
- Dostoevskij Fedor Mihailovič
F. M. Dostojevskij: Zločin in kazen. Roman v šestih delih z epilogom. Poslovenil Vladimir Levstik. 2. izd. Ljubljana, Kleinmayr & Bamberg 1923. 8°. 2 zv.
- Doyle Arthur Conan
A. Conan Doyle: Zgodbe Napoleonovega huzarja. Prevel V. Mihajlovič. Ljubljana, lg. Kleinmayr & Fed. Bamberg 1923. 388 str. 8°.
- Leblanc Maurice
Maurice Leblanc: Arsene Lupin. Gentleman — vlomilec. [Prevedel Vladimir Levstik.] Ljubljana, Kleinmayr & Bamberg 1923. 250 str. 8°
- Tolstoj Lev Nikolaevič
Tolstoj L. N.: Hadži Murat. Roman. Prev. Vladimir Levstik. Ljubljana, Kleinmayr & Bamberg 1923. 153 str. 8°.

1924

- LZ: Dostoevskij Fedor Mihailovič
F. M. Dostojevskij: Stavroginova izpoved. (:Nenatisnjeno poglavje iz romana »Besni«.) — Prevel Vladimir Levstik, 91—100, 158—166, 218—228

1925

- Dostoevskij Fedor Mihailovič
A. [!F] M. Dostojevski: Zapiski iz mrtvega doma. Prevel Vladimir Levstik. (2. izd.) Ljubljana, Zvezna tiskarna 1925. 8°. 2 d. (Splošna knjižnica 59, 60.)
- Defoe Daniel
Daniel de Foe: Robinson Crusoe. Ilustrirana povest. (Za slovensko deco priredil Vladimir Levstik.) Ljubljana, Kleinmayr & Bamberg 1925. 161 str. 8°.

1927

- J: 24. decembra: Charles G. D. Roberts: Jutro v srebrnem ivju. (:Prevel V. L.:) 16. aprila: Charles G. D. Roberts: Kikiriki! (:Prevel V. L.:) 1. januarja: Mrazko. (:Ruska narodna.:) (Po Afanasjevu V. L.:)

- Zévaco Michel
Michel Zévaco: Papežinja Fausta. Roman. Ljubljana, »Jutro« 1927. 194 str. 8°. (Knjižnica »Jutra« 16.)

1928

- Tolstoj Lev Nikolaevič
Tolstoj Lev N.: Ana Karenina. Roman v dveh delih. (Prevedel Vladimir Levstik. [2. izd.] Ljubljana, JK 1928. 1087 str. 8°.

1929

- Dostoevskij Fedor Mihailovič
F. M. Dostojevskij: Bratje Karamazovi. Roman v štirih delih z epilogom. Poslovenil Vladimir Levstik. Ljubljana, (Založba »Svet«) 1929. 8°. 2 zv.

Dostoevskij Fedor Mihailovič

F. M. Dostoevskij: Selo Stepančikovo in njegovi prebivalci. Humorističen roman. Posl. Vladimir Levstik. V Ljubljani, Tiskovna zadruga 1929. 244 str. 8°. (Prevodna knjižnica 12.)

Rotman Gerard Theodor

G. T. Rotman: Prigode porednega Bobija... (:Poslov. Vladimir Levstik.:) Ljubljana, »Jutro« 1929, 108 str. 108 slik. 8°. (Mlad. K. »Jutra« 3.)

Rotman Gerard Theodor

G. T. Rotman: Princeska Zvezdana. (:Poslov. Vlad. Levstik.:) Ljubljana, »Jutro« 1929, 112 str. 8°. (Mlad. K. »Jutra« 1.)

Rotman Gerard Theodor

G. T. Rotman: Janko in Stanko. Pravljica s slikami. (:Poslovenil Vladimir Levstik.:) Ljubljana, »Jutro« 1929, 54 str. 54 slik. 8°. (Mlad. K. »Jutra« 5.)

1930

Doyle Arthur Conan

A. Conan Doyle: Napoleon Banaparte. Zapiski francoskega plemiča. Roman. Poslovenil Vladimir Levstik. V Ljubljani, Tiskovna zadruga 1930. 192 str. 8°. (Prevodna knjižnica 13.)

Rotman Gerard Theodor

G. T. Rotman: Bratec Branko in sestrice Mica. Pravljica s slikami. (:Poslovenil Vladimir Levstik.:) Ljubljana, Jutro 1930. 100 str. 8°. (Mlad. K. »Jutra« 7.)

Scott Walter

Walter Scott: Ivanhoe. Zgodovinski roman. Prevedel Vladimir Levstik. Ljubljana, Modra ptica 1930. 492 str. 8°.

Tagore Rabindranath

Rabindranath Tagore: Dom in svet. Roman. (Po angleškem besedilu poslovenil Vladimir Levstik.) V Ljubljani, Tiskovna zadruga 1930. (VIII) + 262 str. 8°. (Sodobni roman.)

1931

Flaubert Gustave

Gustave Flaubert: Gospa Bovaryjeva. Roman. (Prevedel Vladimir Levstik. [2. izd.] Ljubljana, Hram 1931. 352 str. 8°.

London Jack

Jack London: Dolina meseca. Roman. (Poslovenil Vladimir Levstik.) V Ljubljani, Modra ptica 1931. 504 str. 8°.

Rotman Gerard Theodor

G. T. Rotman: Zgodba o Vrtismrčku in Šilonoski. Vesela mišja zgodba. (Posl. Vladimir Levstik.) Ljubljana, »Jutro« 1931. 110 str. 8°. (Mlad. K. »Jutra« 11.)

1932

Stevenson Robert Louis Balfour

Roberts Louis Stevenson: Prigode Davida Balfourja. Roman. (Poslovenil Vladimir Levstik.) V Ljubljani, Tiskovna zadruga 1932. 8°. 2. d. 1. Ugrabljen, 2. Catriona. (Mojstri in sodobniki 1, 3.)

1932—1934

Tolstoj Lev Nikolaevič

L. N. Tolstoj: Vojna in mir. Poslovenil Vladimir Levstik. V Ljubljani, Slovenska Matica 1932—1934 8°. 4 knjige 1. 1932, 2. 1933, 3. 1934 in 4. 1934. (Prevodi iz svetovne književnosti 14—17.)

1933

Deeping Warwick

Warwick Deeping: Sorrell in njegov sin. Roman (Poslovenil Vladimir Levstik.) Ljubljana, Založba Hram 1933. 466 str. 8°.

J: 24. septembra, 1., 8., 15., 22. in 29. oktobra, 5., 12., 19. in 26. novembra, 3. decembra: G. Th. Rotman: Pustolovščine Jošija Sladkorčka in Petra Črnuška. [Ilustr.]

1934

Jurković Ljuba D.

Ljuba D. Jurković: Mala kraljica noči. Z risbami Vladimirja Mazija. (Poslovenil Vladimir Levstik.) Ljubljana, (Biblioteka Pobratimstvo) 1934. (VI) + 121 str. 8°.

Klabund [ps. = Henschke Alfred.]

Klabund: Borgia. Roman rodbine. Poslovenil Vladimir Levstik. Ljubljana, Evalit 1934. 119 str. 8°.

1935

Deeping Warwick

Warwick Deeping: Usodovec. Roman. (Poslovenil Vladimir Levstik. Ljubljana, Založba Hram 1935.) 234 str. 8°.

Gorkij Maksim [ps. = Peškov Aleksej Maksimovič.]

Maksim Gorkij: Mati. Roman v dveh delih. (Poslovenil Vladimir Levstik.) (Ljubljana, Hram) 1935. 404 str. 8°.

1936

Buck Sydenstricker Pearl

Pearl S. Buck: Mati. Roman. (Poslovenil Vladimir Levstik.) V Ljubljani, Tiskovna zadruga 1936. 290 str. 8°. (Mojsiri in sodobniki 10.)

Sinclair Lewis

Lewis Sinclair: Mantrap. (Poslovenil Vladimir Levstik.) Ljubljana, (Založba »Evalit«) 1936. 233 str. 8°.

1937

Saltykov Ščedrin Mihail Evgrafovič

E. M. Saltikov: Gospoda Golovljovi. Roman. (Prevedel Vladimir Levstik. Ljubljana, Hram 1937.) 324 str. 8°.

Mann Klaus

Klaus Mann: Symphonie pathétique. Roman o Čajkovskem. (Prevedel Vladimir Levstik.) Ljubljana, Hram 1937. 321 str. 8°.

1938

Seton Ernest Thompson

Thompson E. S.: Sivko. Volčji roman. (Prevedel Vladimir Levstik.) Ljubljana, »Cesta« 1938. 112 str. 8°.

1939

Maurois André

André Maurois: Zgodovina Anglije. (Prevedel Vladimir Levstik.) Ljubljana, Naša založba 1939. 471 str. 8°.

1943

Loti Pierre [ps. = Viaud Louis Marie Julien.]

Pierre Loti: Islandski ribič. Roman. (Poslovenil Vl. L.) Ljubljana, Knjigarna Tiskovne zadruge 1943. 179 str. 8°.

1944

Aubry Octave

Octave Aubry: Napoleonova velika ljubezen. (:Marija Walewska.:) Roman. (Prevedel Vladimir Levstik.) Ljubljana, (Narodna tiskarna) 1944. 269 str. 8°. (Dobra knjiga /18./)

1945

Ostrovskij Nikolaj

Nikolaj Ostrovski: Kako se je kalilo jeklo. Roman v dveh delih. (Prevedel Vladimir Levstik. V Ljubljani). Mladinska knjiga 1945. 431 str. 8°. Ilustr.

1946

Gor'kij Maksim [ps. = Peškov Aleksej Maksimovič.]

M. Gorki: Artamonovi. (Prevedel Vladimir Levstik.) Ljubljana, CZ 1946. 311 str. 8°.

Gor'kij Maksim [ps. = Peškov Aleksej Maksimovič.]

Maksim Gorki: Mati. (Prevedel Vladimir Levstik. /2. izd./) V Ljubljani, CZ 1946. 319 str. 8°.

Kononov Aleksandr Terentevič

A. Kononov: Zgodbe o Leninu. (Prevedel Vladimir Levstik. Ilustrirala A. Davidova.) (V Ljubljani), Mladinska knjiga 1946. 107 str. + 1 sl. 8°.

Ostrovskij Nikolaj

Nikolaj Ostrovski: Kako se je kalilo jeklo. Roman v dveh delih. (Prevedel Vladimir Levstik.) 2. izd. (V Ljubljani), Mladinska knjiga 1946. 437 str. 8°.

Tolstoj Aleksej Nikolaevič

Aleksei Tolstoj: Kruh. Obramba Caricina. (Prevedel Vladimir Levstik.) V Ljubljani, CZ 1946. 331 + (II) str. 8°.

Tolstoj Aleksej Nikolaevič

Aleksej Tolstoj: Trnova pot. Trilogija. [Prevedel Vladimir Levstik.] Ljubljana, (DZS) 1946—1947. 8°. 3. knj. 1. Sestri 1946, 2. Leto osemnajsto 1946, 3. Mračno jutro. 1947. (Svetovni klasiki.)

Tolstoj Lev Nikolaevič

L. N. Tolstoj: Ana Karenina. Roman. Prevedel Vladimir Levstik. [5. izd.] V Ljubljani, DZS 1946, 2 knj. (Svetovni klasiki.)

1947

Tolstoj Lev Nikolaevič

L. N. Tolstoj: Kavkaške povesti. Prevedel Vladimir Levstik. Ljubljana, (DZS) 1947. 598 + (VI) str. 8°.

Vsebinska: Nalet. Prostovoljčeva zgodba, 5—31

Sečnja gozda. Junkerjeva pripoved, 33—70

Iz kavkaških spominov. Degradiranec, 71—97

Kozaki. Kavkaška povest, 99—253

Kovaški ujetnik, 255—280

Hadži-Murat. Roman, 281—398

1948

Balzac Honoré de

Honoré de Balzac: Zgubljene iluzije. Prevedel Vladimir Levstik. Ljubljana, DZS 1948. 8°. 2 zv. (Svetovni klasiki.)

Coster Charles de

Charles de Coster: Tila Ulenspiegla in Lama Dobrina junaške, vesele in slavne dogodovščine v deželi Flamski in drugod. Prevedel Vladimir Levstik, Ljubljana, DZS 1948. 495 + (II) str. 8°. (Svetovni klasiki.)

- Gogol' Nikolaj Vasil'evič
Nikolaj V. Gogolj: Taras Bulba. Prev. Vladimir Levstik. (Ilustriral... Riko Debenjak. /2. izd./) [Ljubljana], Mladinska knjiga 1948. 180 + (I) str. 8°.
- Gor'kij Maksim [ps. = Peškov Aleksej Maksimovič]
Maksim Gorki: Mati. Roman v dveh delih. Poslovenil Vladimir Levstik. [3. izd.] V Ljubljani. CZ 1948. 399 str. 8°.
- Grin Elmar
Elmar Grin: Veter od juga. (Prevedel Vladimir Levstik.) Ljubljana, CZ 1948. 225 + (II) str. 8°.
- Kataev Valentin
Valentin Katajev: Blešči se jadro mi samotno. Roman. Prevedel Vladimir Levstik. Ilustr. Riko Debenjak.) [Ljubljana], Mladinska knjiga 1948. 302 + (II) str. 8°.

1949

- Puškin Aleksandr Sergejevič
Povesti. [Napisal] Aleksander Sergejevič Puškin. (Prevedel Vladimir Levstik. Uvod in opombe napisal Mile Klopčič.) (V Ljubljani), DZS 1949. 348 + (II) str. + pril. 8°. Ilustr. (Izbrano delo A. S. Puškina 2.)
Vsebina: Zamorec Petra Velikega. 19—62
Povesti rankega Ivana Petroviča Belkina:
Strel. 70—85
Snežni metež. 86—100
Krstar. 101—109
Postajni nadzornik. 110—124
Gospodična-Kmetica. 125—147
Zgodovina vasi Gorjuhina. 149—171
Roslavljev, Odlomek iz neobjavljenih zapiskov neke dame. 173—188
Dubrovski. 189—285
Pikova dama. 287—321
Kirdžali. 323—332

1950

- Bubennov Mihail S.
Mihail Bubennov: Bela breza. Roman (Prevedel Vladimir Levstik.) Ljubljana, DZS 1950. 362 + (I) str. 8°.
- Gor'kij Maksim [ps. = Peškov Aleksej Maksimovič]
Maksim Gorki: Štiri drame. Malomeščani. — Letoviščarji. — Vasa Zeleznova. — Jegor Buličev in drugi. (Prevedli V. Levstik, M. Klopčič in J. Moder.) V Ljubljani, CZ 1950. 327 + (V) str. 8°.
[V. Levstik prevedel Letoviščarje in Vaso Zeleznovo.]
- Tolstoj Lev Nikolaevič
Lev N. Tolstoj: Polikuška in druge povesti. (Prevedel Vladimir Levstik [Polikuško: prevedel Severin Šali.]) Ljubljana, (SKZ 1950). 246 + (II) str. 8°. (Prešernova knjižnica. V. letnik 1951.)
Vsebina:
Polikuška. 3—76
Sečnja gozda. 77—128
Metež. 129—170
Tri smrti. 171—189
Kavkaški ujetnik. 190—224
Koliko zemlje človek potrebuje. 225—244
[V. Levstik prevedel Sečnjo gozda, Metež, Tri smrti, Kavkaškega ujetnika in Koliko zemlje človek potrebuje.]

1951

Puškin Aleksandr Sergejevič

Povesti. — Clanki. — Pisma. [Napisal] Aleksander Sergejevič Puškin. (Prevedla Mile Klopčič in Vladimir Levstik. Uvod in pripombe napisal Mile Klopčič.) (V Ljubljani), DZS 1951. 406 + (II) str. + pril. ilustr. (Izbrano delo A. S. Puškina 3.)

Vsebina: Egiptovske noči, 17—54

Stotnikova hči, 55—186

Potovanje v Arzrum, 187—244

Clanki in zapiski, 245—272

Pisma, 273—377

(»Stotnikovo hčer« in »Potovanje v Arzrum« prevedel Vladimir Levstik, vse ostalo Mile Klopčič.)

Roberts Kenneth

Kenneth Roberts: Severozahodni prehod. Prevedel Vladimir Levstik. Ljubljana, DZS 1951. 552 + (I) str. 8°.

Tolstoj Lev Nikolaevič

L. N. Tolstoj: Kavkaški ujetnik. (Prevedel Vladimir Levstik. /2. izd./) (V Ljubljani), Mladinska knjiga 1951. 57 + (I) str. 8°.

Tolstoj Lev Nikolaevič

L. N. Tolstoj: Vojna in mir. Roman v štirih zvezkih. (Prevedel Vladimir Levstik. /2. izd./) V Ljubljani, DZS 1951. 8°. 4 zv. = 2 knj. (Svetovni klasiki.)

1952

Klabund [ps. = Henschke Alfred.]

Klabund: Borgijci. Poslovenil Vladimir Levstik [2. izd.] Ljubljana, (SPor) 1952. 128 str. 8°.

London Jack

Jack London: Dolina meseca. Roman. (Prevedel Vladimir Levstik. /2. izd./) V Ljubljani, CZ 1952. 374 str. 8°.

1953

Balzac Honoré de

Honoré de Balzac: Blišč in beda kurtizan. (Prevedel Vladimir Levstik.) Ljubljana, DZS 1953. 644 + (I) str. 8°.

Flaubert Gustave

Gustave Flaubert: Gospa Bovaryjeva. Roman. (Prevedel Vladimir Levstik /3. izd./) V Ljubljani CZ 1953. 378 + (II) str. 8°.

Gogol' Nikolaj Vasil'evič

V. Gogolj: Taras Bulba. (Prevedel Vladimir Levstik. Ilustriral Riko Debenjak. /3. izd./) Ljubljana, Mladinska knjiga 1953. 144 str. 8°. (Knjižnica Sinjega galeba 12.)

1954

Dostoevskij Fedor Mihailovič

Fedor M. Dostoevskij: Zločin in kazen. (Prevedel Vladimir Levstik. /3. izd./) V Ljubljani, SKZ 1954. 569 + (I) str. 8°. (Svetovni roman.)

Scott Walter

Walter Scott: Ivanhoe. Zgodovinski roman. (Prevedel Vladimir Levstik. /2. izd./) Maribor, (Obzorja) 1954. 448 + (I) str. 8°. (Zabavna knjižnica 9.)

1955

Balzac Honoré de

Honoré de Balzac: Kmetje. (Prevedel Vladimir Levstik.) V Ljubljani, CZ 1955. 584 + (II) str. 8°.

Maupassant Guy de

Guy de Maupassant: Lepi striček. Roman. (Prevedel Vladimir Levstik.) V Ljubljani, CZ 1955. 389 + (I) str. 8°.

Tolstoj Lev Nikolaevič

L. N. Tolstoj: Kozaki. — Hadži—Murat. (Prevedel Vladimir Levstik.) Ljubljana, (DZS) 155. 295 + (I) str. 8°. (Knjižna polica 4.)

1956

Munthe Axel

Axel Munthe: San Michele. (Prevedel Vladimir Levstik.) Ljubljana, SKZ 1956. 412 + (I) str. 8°. (Bios.)

Puškin Aleksandr Sergejevič

A. S. Puškin: Stotnikova hči. (Prevedel Vladimir Levstik.) V Ljubljani, Mladinska knjiga 1956. 157 + (I) str. 8°.

Rotman Gerard Theodor

Gerard Theodor Rotman: Kozamurnik v 150 slikah. [Prevedel Vladimir Levstik.] Celovec. Družba sv. Mohorja [1956]. 40 str. s slikami. 4°.

1957

Dostoevskij Fedor Mihailovič

F. M. Dostojevski: Bratje Karamazovi. Roman v štirih delih z epilogom. (Prevedel Vladimir Levstik. Spremnno besedo napisal Bratko Kreft. /2. izd./.) Ljubljana, DZS 1957. 8°. 2 zv. (Dostoevskij F. M.: Izbrano delo.)

Gor'kij Maksim [ps. = Peškov Aleksej Maksimovič.]

Maksim Gorki: Mati. Roman v dveh delih. (Prevedel Vladimir Levstik. Komentar: Vera Brnčič. /4. izd./.) V Ljubljani, Mladinska knjiga 1957. 394 + (I) str. 8°. (Knjižnica Kondor 15—16.)

Tolstoj Lev Nikolaevič

Lev N. Tolstoj: Vstajenje. (Prevedel Vladimir Levstik. /2. izd./.) V Ljubljani, CZ 1957. 496 str. 8°. (Svetovni roman.)

1958

Gorkij Maksim [ps. = Peškov Aleksej Maksimovič.]

Maksim Gorki: Mati. Roman v dveh delih. (Prevedel Vladimir Levstik. Komentar Vera Brnčič /4. izd. Ponatis./.) V Ljubljani, Mladinska knjiga 1958. 475 str. 8°. (Knjižnica Kondor. /Ponatis/ 15—16.)

Kataev Valentin

Valentin Katajev: Blešči se jadro mi samotno. (Prevedel Vladimir Levstik.) (Ilustrirala V. Gorjajeva. /2. izd./.) (V Ljubljani) Mladinska knjiga 1958. 282 + (II) str. + 11 sl. 8°.

Tolstoj Aleksej Nikolaevič

Tolstoj Aleksej: Trnova pot. Trilogija. (Prevedel Vladimir Levstik.) 2. izd. Ljubljana, DZS 1958, 8°. 3. knj. 1. Sestri, 2. Leto osemnajsto 3. Mračno jutro.

1960

Courtieline Georges

Geirges [!Georges] Courteine: Boubouroche. Igra v dveh dejanjih. Prevedel [Vladimir] Levstik. [Ljubljana, Prosvetni servis 1960.] (I) + 35 str. 4°. Strojep. avtogr. [Igro je V. Levstik prevedel že l. 1912.]

Dostoevskij Fedor Mihailovič

F. M. Dostojevski: Besi. Roman v treh delih. (Z uporabo prevoda VI. Levstika prevedel Janko Moder. /2. izd./.) Ljubljana, DZS 1960. 914 + (I) str. 8°. (Dostoevskij F. M.: Izbrano delo.)

Grey Zane

Zane Grey: Zelezna cesta. Roman. (Prevedel Vladimir Levstik.) Ljubljana, DZS 1960. 269 + (I) str. 8°. (Zbirka Kiosk.)

1961

Coster Charles de

Charles de Coster: Tila Ulenspiegla in Lama Dobrina junaške, vesele in slavne dogodivščine v deželi flamski in drugod. (Prevedel Vladimir Levstik. Ilustracije Vladimir Lakovič. /2. izd./.) (V Ljubljani), DZS (1961), 805 + (I) str. 8°.

1962

Coster Charles de

Charles de Coster: Tila Ulenspiegla in Lama Dobrina junaške, vesele in slavne dogodivščine v deželi flamski in drugod. (Prevedel Vladimir Levstik. Ilustracije Vladimir Lakovič. /3. izd./.) (V Ljubljani), DZS (1962), 705 + (I) str. 8°.

Mann Klaus

Klaus Mann: Symphonie Pathétique. Roman o Čajkovskem (Prevedel Vladimir Levstik /2. izd./.) Ljubljana, DZS 1962, 286 + (I) str. 8°. (Biografije.)

Scott Walter

Walter Scott: Ivanhoe. Zgodovinski roman. (Spremno besedo in opombe napisala Olga Grahorjeva. Prevedel Vladimir Levstik. /3. izd./.) V Ljubljani, Mladinska knjiga 1962, 382 + (I) str. 8°. (Knjižnica Sivi Kondor. 2.)

1963

Buck Sydenstricker Pearl

Pearl S. Buck: Mati. Roman. (Poslovenil Vladimir Levstik. Prevod pregledal Janez Gradišnik. /2. izd./.) Maribor, Obzorja 1963, 227 + (I) str. 8°. (Knjižna zbirka Nova Obzorja 36.)

Tolstoj Lev Nikolaevič

L. N. Tolstoj: Vojna in mir. (Prevedel Vladimir Levstik. /3. izd./.) Ljubljana, DZS 1963, 8°, 2 knj. (Svetovni klasiki.)

1964

Deeping Warwick

Warwick Deeping: Usodovec. Roman. (Prevedel Vladimir Levstik. Prevod pregledal Janez Gradišnik /3. izd./.) Maribor, Obzorja 1964, 409 + (I) str. 8°. (Prizma 7.)

Dostoevskij Fedor Mihailovič

Fedor M. Dostojevski: Zločin in kazen. (Prevedel Vladimir Levstik. /4. izd./.) Ljubljana, DZS 1964, 615 + (I) str. 8°. (Dostoevskij F. M.: Izbrano delo.)

Flaubert Gustave

Gospa Bovaryjeva. [Napisal] Gustave Flaubert. (Prevedel Vladimir Levstik. Uvodno študijo napisal Anton Ocvirk. /4. izd./.) V Ljubljani, CZ 1964, 347 + (I) str. 8°. (Zbirka »Sto romanov« 1.)

Munthe Axel

Axel Munthe: San Michele. (Prevedel Vladimir Levstik. /2. izd./.) V Ljubljani, CZ 1964, 356 + (IV) str. 8°. (Zbirka Mozaik.)

1965

Munthe Axel

Axel Munthe: San Michele. (Prevedel Vladimir Levstik. /3. izd./.) V Ljubljani, CZ 1965, 356 + (III) str. 8°.

Puškin Aleksander Sergejevič

A. S. Puškin: Stotnikova hči. (Prevedel Vladimir Levstik. Spremnna beseda in opombe po Miletu Klopčiču. /2. izd./.) V Ljubljani, Mladinska knjiga 1965, 157 + (II) str. + pril. 8°. Ilustr. (Knjižnica Kondor. /Ponatis./ 2.)

Tolstoj Lev Nikolaevič

Vstajenje. [Napisal] Lev N. Tolstoj. Prevedel Vladimir Levstik. Studijo napisal Bratko Kreft. /3. izd./ V Ljubljani, CZ 1965. 8° 2. d. (Zbirka »Sto romanov« /14./I, II/.)

1966

Balzac Honoré de

Zgubljene iluzije. [Napisal] Honoré de Balzac. (Prevedel Vladimir Levstik. Studijo napisal Dušan Pirjevec. /2. izd./) V Ljubljani, CZ 1966. 8° 2. d. (Zbirka »Sto romanov« /18./I, II/.)

Deeping Warwick

Warwick Deeping: Sorrell in njegov sin. Roman. (Prevedel Vladimir Levstik. Prevod pregledal Janez Gradišnik. /3. izd./) Maribor, Obzorja 1966. 475 + (I) str. 8°. (Prizma 13.)

Maupassant Guy de

Guy de Maupassant: Lepi striček. (Prevedel Vladimir Levstik. /2. izd./) V Ljubljani, CZ 1966. 359 + (I) str. 8°.

Tolstoj Lev Nikolaevič

L. N. Tolstoj: Ana Karenina. (Prevedel Vladimir Levstik. /4. izd./) Ljubljana, DZS 1966. 8° 2 knj. (Tolstoj L. N. Izbrana dela 7—8.)

Tolstoj Lev Nikolaevič

L. N. Tolstoj: Sevastopol. Kozaki. — Hadži Murat. (Prevedla Vera Brnčič in Vladimir Levstik.) Ljubljana, DZS 1966. 395 + (III) str. 8°. (Tolstoj Lev N.: Izbrana dela 2.)

Tolstoj Lev Nikolaevič

L. N. Tolstoj: Vojna in mir. (Prevedel Vladimir Levstik /4. izd./) Ljubljana, DZS 1966. 8° 4 knj. (Tolstoj Lev N.: Izbrana dela 5—6.)

Tolstoj Lev Nikolaevič

L. N. Tolstoj: Vstajenje. (Prevedel Vladimir Levstik. /4. izd./) Ljubljana, DZS 1966. 472 + (I) str. 8° (Tolstoj Lev N.: Izbrana dela 10.)

H. LEVSTIKOVI PSEVDONIMI

1. King-Fu — izjava pisateljve žene Franke Levstikove l. 1958.
2. Marko Stojan — izjava pisateljve žene Franke Levstikove l. 1958
3. Mordax — SBL I, str. 660
4. Vladimir — SBL I, str. 660
5. Vladimir Andrejev — LZ 1905, str. 493—494
6. Vladimir Mihajlovič — SBL I, str. 660
7. Vlado — rojstno ime

Podpisoval se je tudi z začetnicama svojega priimka in imena L. V., imena in priimka V. L., imena V. in z -r -k [= Vladimir Levstik] ter z x.

I. VLADIMIR LEVSTIK V PODOBI

1906

France Tratnik — portretna risba. Črna kreda. Hrani ŠK Celje.

1919

Veno Pilon — portretna risba. Pastelni svinčnik. Hrani ŠK Celje.

1941

Karel Putrih — portretna glava. Mavec. Hrani SK Celje.

1950

Vladimir Stoviček — bronasta plaketa. Bronasti odlitek je na pisateljevem grobu na pokopališču v Celju, mavčni odlitek hrani SK Celje.

1955

Maksim Gaspari — portretna risba. Svinčnik. Hrani SK Celje.

1956

Olaf Globočnik — portretna risba. Rdeča kreda. [Po podatkih pokojne pisateljve žene Franke Levstik. Današnje nahajališče ni znano.]

*Veno Prlon: Vladimir Levstik
(Pastelni svinčnik, 1919)*

Vera Bradač: PTIČKI V GNEZDU

V Moskvi so na mednarodni dan za varstvo otrok, 1. junija 1966, v dvorani akademije umetnosti ZSSR odprli veliko mednarodno razstavo otroških likovnih del pod naslovom MOJA DEŽELA — MOJ DOM. Za to razstavo so otroci iz 42 držav poslali v Moskvo okrog 70.000 risb in slik. Izmed teh so jih za razstavo izbrali 1.500. Med njim je bilo 151 otroških likovnih del iz Jugoslavije, od teh pa kar 10 del učencev II. osnovne šole v Celju, kjer dela kot likovna pedagoginja akademska slikarka prof. Darinka Pavletič-Lorenčakova.

Za plakat, ki je sovjetske državljane, zlasti prebivalce Moskve vabil na to veliko mednarodno razstavo, so njeni prireditelji izbrali prav sliko učenke celjske II. osnovne šole Vere Bradač. Motov njene slike — raznobaroni ptički v enem gnezdju v krošnji enega samega velikega drevesa — je po mnenju prirediteljev najbolj simboliziral bistvo razstave: veliko drevo — širni svet, gnezdo — moskovska razstava, raznobaroni ptički — otroci raznih ras (barv) iz vsega sveta, ki jih aktivna udeležba na tej mednarodni razstavi vodi k misli na sodelovanje med narodi.

INŽ. ARIH, JURIJ SADAR

NOVO POSLOPJE ŠTUDIJSKE KNJIŽNICE V CELJU

Poslopje s prostori za Študijsko knjižnico in del Pokrajinskega muzeja v Celju je situirano v starem mestnem jedru, zahodno od Stare grofije. Tam je prej stalo dvonadstropno poslopje, ki je bilo tako zelo dotrajalo in brez vsake arhitektonske in spomeniške vrednosti, da so ga že v prvi fazi sanacije porušili. Stara grofija predstavlja dominantno stavbo v sklopu južne mestne fasade. Vzdolž fasade je še vedno vidno srednjevesko mestno obzidje, ki se organsko zrašča z nizom meščanskih hiš na Okopih. Prvotno arhitekturno jedro grofije je kasno srednjeveško; sledovi starejše arhitekture so ohranjeni predvsem v oblikovanju severne fasade z arkadami, v obsegu ostrešja in v konstrukcijskih detajlih. Današnja oblika renesančnega dvorca z arkadnim hodnikom je grofija dobila kasneje, verjetno pod vplivom severnoitalijanske renesanse z žariščem v štajerskem Gradcu, kjer je delovalo v XVI. stoletju poleg najpomembnejšega Domenica del Allia še več italijanskih arhitektov.

Sosednja zgradba je v času renesanse in baroka tvorila s Staro grofijo arhitektonsko ubrano celoto. Napuščni venec je potekal v isti višini na obeh poslopih in tvoril močno poudarjeno horizontalo kot zaključek harmonične kompozicije. Kasneje pa je ta zgradba doživela več prezidav, s katerimi je bila njena arhitektura do kraja razvrednotena.

Po drugi svetovni vojni je bila Stara grofija dodeljena celjskemu Pokrajinskemu muzeju in Študijski knjižnici. Zgradba je bila močno zanemarjena in poškodovana. Za obe znanstveni ustanovi in njuno nemoteno delovanje pa tudi zato, da se zaščiti pred propadom tako velik kulturno zgodovinski in arhitekturni spomenik, se je bilo treba lotiti postopne asanacije in konsolidacije objekta.

To nalogo je dobil na predlog Zavoda za spomeniško varstvo LRS univerzitetni profesor, arhitekt Marjan Mušič, kot strokovnjak z bogatimi izkušnjami za zahtevna restavratorska dela. V letih 1946-47 so izdelali v njegovem seminarju na fakulteti arhitekture ljubljanske univerze prvi idejni projekt za restavracijo grofije in izgradnjo novega trakta. Po dogovoru med obema v Grofiji nastanjenima zavodoma naj bi v končni fazi muzej zasedel vso staro zgodovinsko stavbo, ki je do danes

ohranila pristno arhitekturno obliko, ter pritliče novejšega trakta, ki ga je treba na novo oblikovati, študijska knjižnica pa naj bi dobila v novem traktu na razpolago vse prvo in drugo nadstropje. Med projektantskim iskanjem čim ustrežnejše rešitve je v eni od vmesnih faz začasno prevladalo stališče, naj bi obe zgradbi v končni fazi služili muzeju in galeriji, študijska knjižnica pa bi zaradi premajhnega prostora, ki ga je mogoče pridobiti v novem traktu, bila le začasno v sklopu novega objekta. Zvrsti se cela vrsta novih projektnih študij. Prve povojne rešitve so blizu klasičnemu, nekoliko formalističnemu načinu projektiranja. Projektant oblikuje lupino, volumen in fasadne člene, s ponavljanjem istih fasadnih elementov, uporabo klasičnih konstrukcij in določenim sistemom medokenskih razmakov skuša doseči harmonijo z obstoječo arhitekturo, pri tem pa vse preveč zanemarja funkcionalne zahteve modernega programa obeh zavodov in ekonomičnost gradnje. Primanjkuje prostora in v vseh teh zasnovah ni definitivne rešitve za ŠK. Šele zadnji idejni projekt iz leta 1962, diplomsko delo Cvete Šadar, je v toliki meri zadostil zahtevam v gradbenem programu ŠK, da je bil po njem naročen in naslednje leto izdelan glavni načrt.

Pri projektiranju načrta, po katerem se nova stavba gradi, smo težili za tem, da izoblikujemo objekt, ki bo zaključil historični ambient starega mestnega trga, v katerem še vnaprej ostane dominantna severna fasada grofije z ritmičnim motivom arkad, da z njim zapolnimo vrzel, ki je nastala s poružitvijo dotrajalega objekta in da ustvarimo novo harmonično celoto, pri vsem tem pa izhajamo iz moderne tehnologije, modernih konstrukcijskih principov in funkcionalnih zahtev knjižnice kot muzeja. Program se je vrnil h prvotnemu dogovoru, obenem pa smo poiskali za ŠK definitivno rešitev, tako da so ji v objektu zagotovljene zadostne površine za njeno nemoteno poslovanje. Volumen zgradbe, oblika strehe in glavne višinske kote so bile podane že vnaprej in jih je diktirala Stara grofija. Novi trakt in Stara grofija tvorita ubrano arhitekturno kompozicijo; veže ju plastično podrejeni vmesni člen, ki je v prečni smeri zamaknjen iz fasadnih ravnin obeh glavnih objektov in je funkcionalno podrejen kot vhodni trakt s stopniščem in sanitarijami.

Teren pada od Muzejskega trga k Savinjskemu nabrežju za višino cele etaže. Objekt je v celoti podkleten. V vmesnem traktu je z južne strani vhod v zgradbo oziroma izhod na vrt z urejenim lapidarijem na prostem. V kletnih prostorih novega trakta so nameščeni z južne strani prostori za konzervatorje, priročne delavnice za potrebe muzeja in knjižnice, s severne strani pa prostori za kletno skladišče, kotlarna in večji prostor za deponijo goriva. V pritličju je v vmesnem traktu glavni vhod z Muzejskega trga, prehod v Staro grofijo, stopnišče z dvigalom in sanitarni prostori. V južnem delu pritličja so upravni prostori Pokrajinskega muzeja, sobe kustosov, s severne strani pa večji razstavni prostor za občasne tematske razstave, ki bi jih pripravljala predvsem Pokrajinski muzej sam, od časa do časa pa tudi sorodni zavodi (Študijska knjižnica, Zgodovinski arhiv, Zavod za spomeniško varstvo itd.). Stalne zbirke

bo Pokrajinski muzej uredil v sklenjeni vrsti razstavnih prostorov v pritličju in prvem nadstropju Stare grofije. Po potrebi pa bo v ta namen lahko uporabil tudi razstavno dvorano v pritličju nove stavbe.

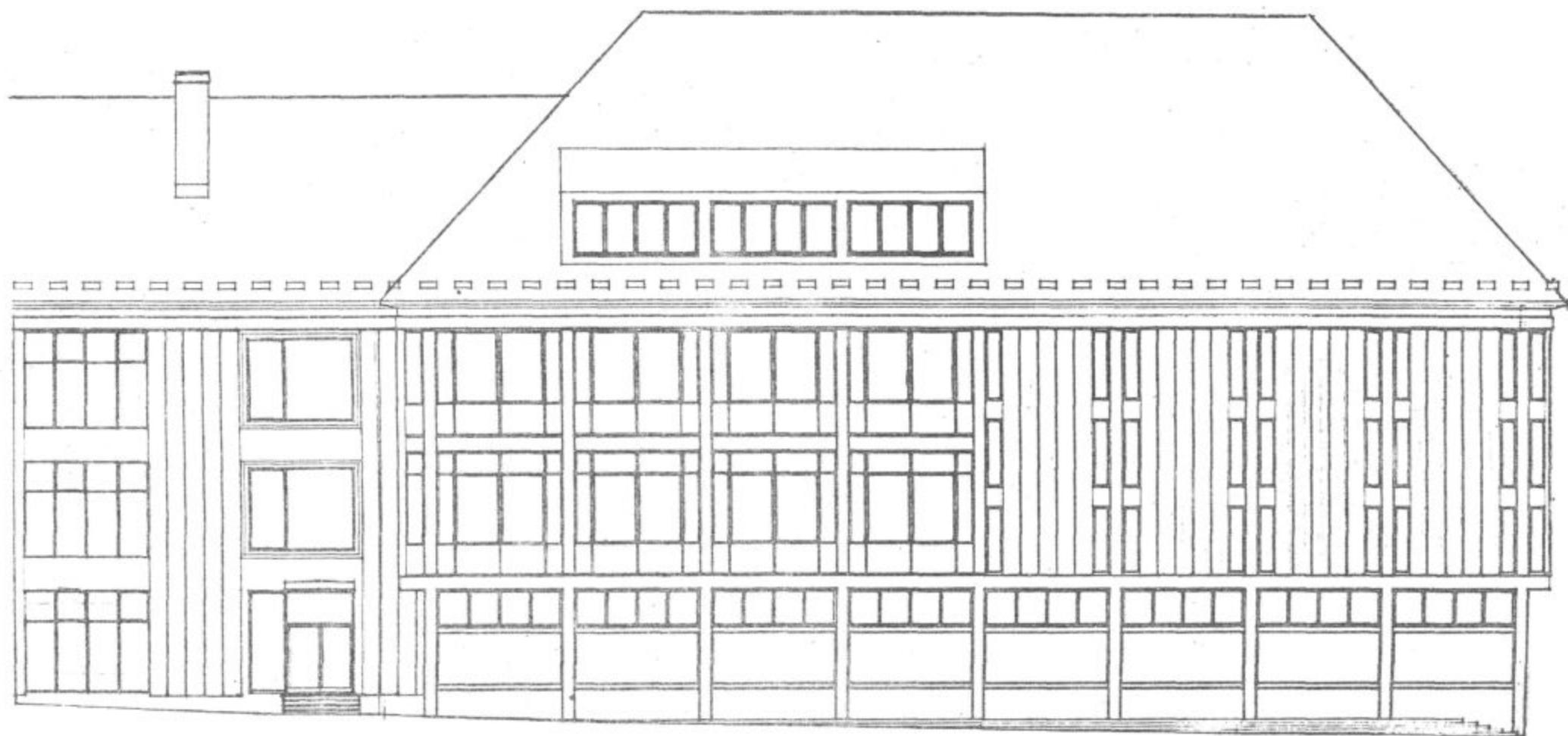
V vmesnem traktu se v vseh nadaljnjih etažah ponovijo isti prostori. V prvem nadstropju so v novem traktu javni prostori ŠK, veliki izposojevalnica in čitalnica in prva etaža skladišča knjig. V drugem nadstropju so nameščeni upravni in delovni prostori ŠK.

Ker je iz funkcionalnih razlogov višina skladiščnih prostorov le 2.15 m, so v višini prvega in drugega nadstropja nameščene tri skladiščne etaže, ki so med seboj povezane z internim stopniščem. V istem florisnem obsegu pa se skladišče ponovi še v ostrešni etaži, tako, da znaša skupna površina skladišč 959 m². Skladišča bodo opremljena s kovinskimi knjižnimi policami skupne dolžine 6.100 m, kar zadošča za namestitev 205.500 knjig, oziroma za obdobje nadaljnjih 25 let pri upoštevanem povečanem letnem prirastku zbirke.

V ostalem ogromnem podstrešnem prostoru, ki ga diktira fiksirana oblika zgradbe, so nameščene posebne sobe za potrebe ŠK, ki bodo služile za poglobljeno študijsko delo in za spominske sobe z zapuščinami Vladimira Levstika in dr. Josipa Tominška.

S projektom so torej renesančni dvorec v celoti, pritličje in del kletnih prostorov nove zgradbe namenjeni za potrebe pokrajinskega muzeja, vse preostale višje etaže novega objekta pa služijo izrecno le potrebam ŠK. Na ta način je bilo v celoti zadoščeno potrebam programa obeh zavodov in bo z realizacijo objekta obema zagotovljeno uspešno delo v daljši perspektivi. S projektom je kljub neugodnemu določenemu podolgovatemu florisu dosežena smotrna povezava prostorov in s tem omogočena racionalna organizacija dela.

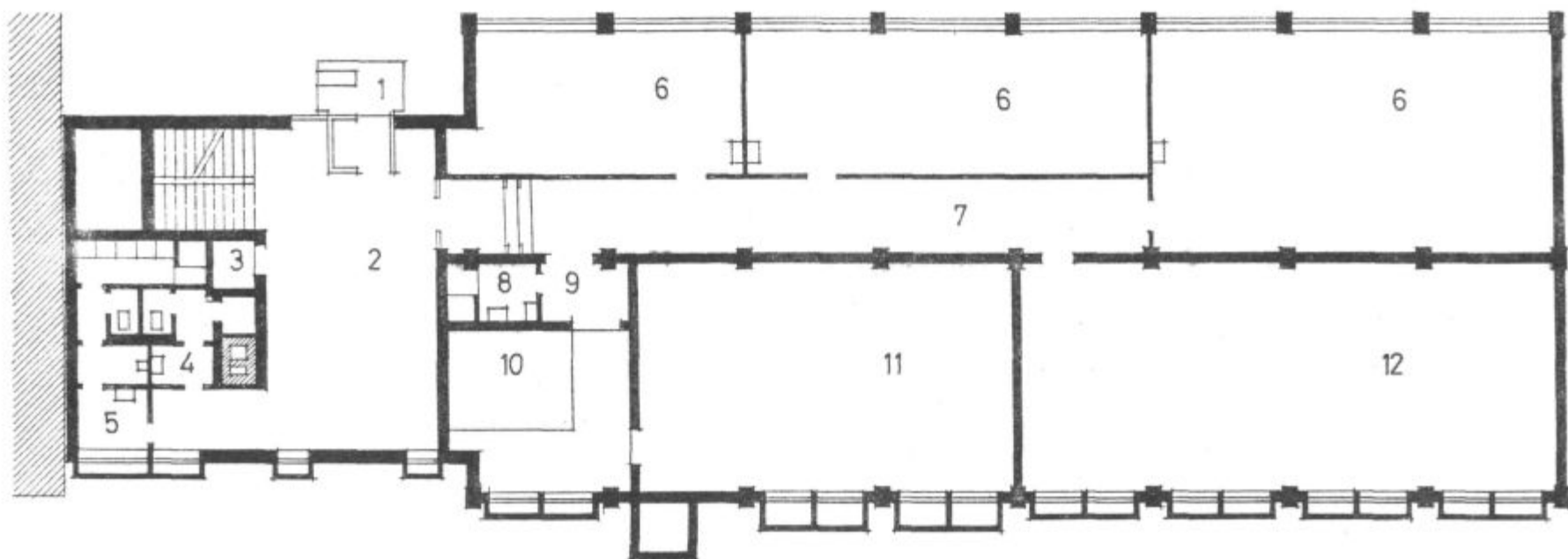
Konstrukcijska zasnova, razporeditev in vsebina prostorov se jasno odražajo na zunanosti objekta in preraščajo v estetsko kvaliteto, ki novo zgradbo skladno uvršča v historični ambient Muzejskega trga in južno pročelje srednjeveškega Celja.

ŠKC Severna fasada
(proti Muzejskemu trgu)

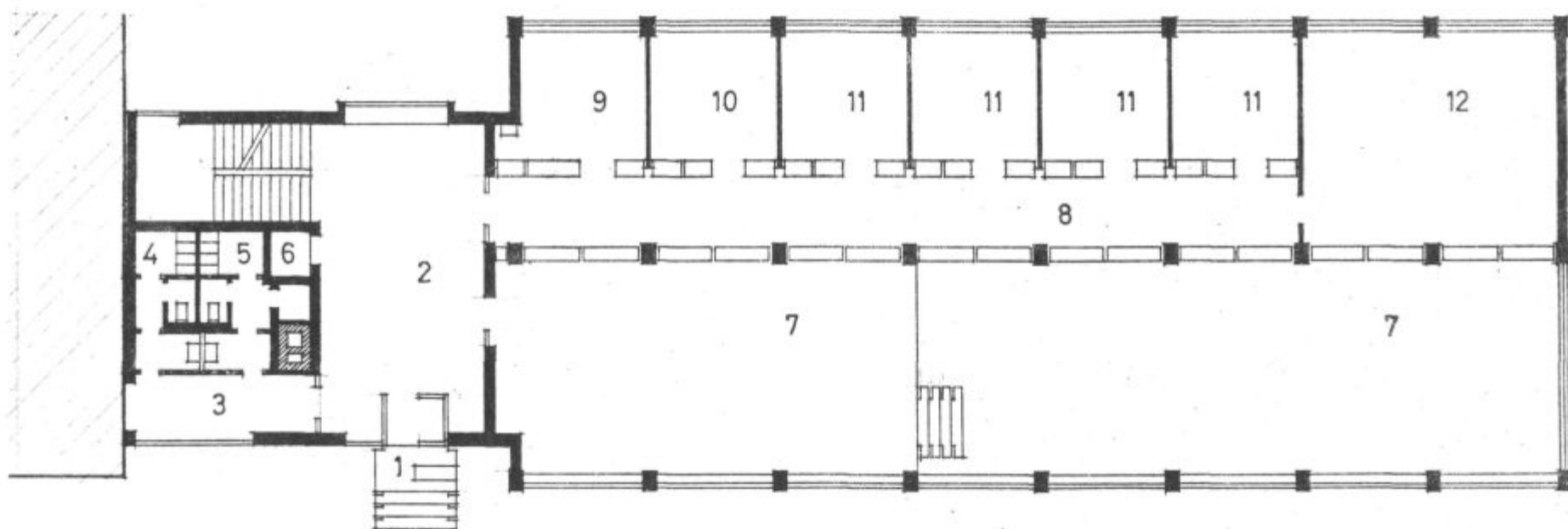
ŠKC Južna fasada
(proti Savinjskemu nabrežju)

KLET

- 1 VHOD - LAPIDARIJ NA PROSTEM
- 2 HALL
- 3 DVIGALO
- 4 SANITARIJE - ŽENSKE
- 5 SANITARIJE - MOŠKI
- 6 DELAVNICA

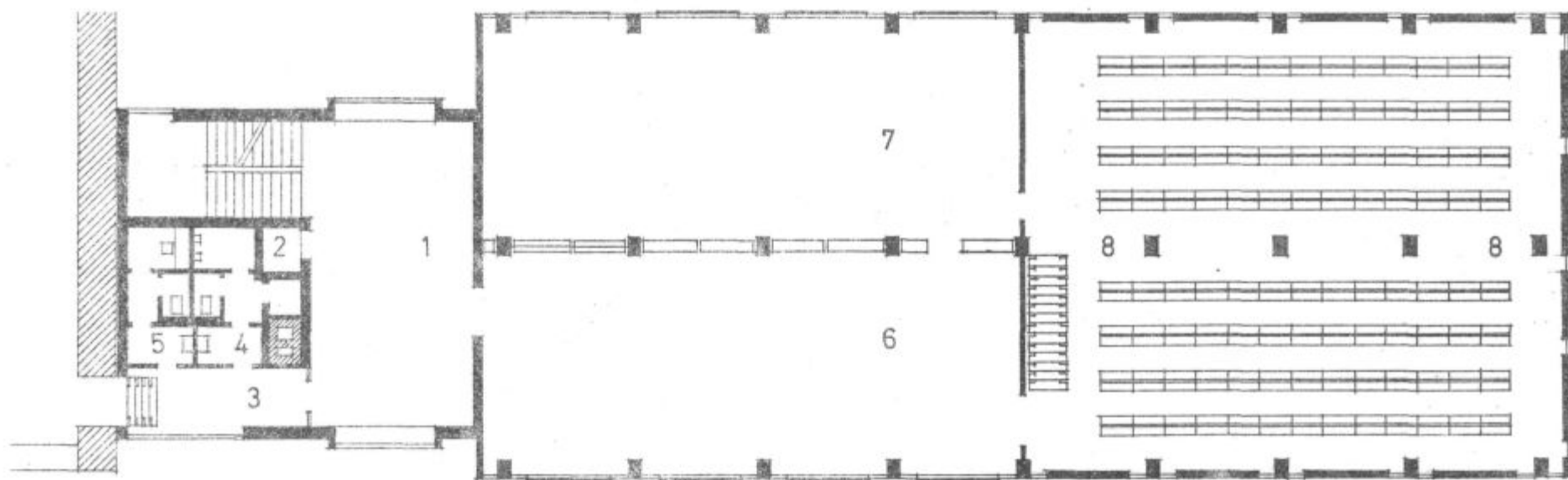
- 7 HODNIK
- 8 SANITARIJE KURJAČA
- 9 PREDPROSTOR
- 10 KOTLOVNICA
- 11 DEPONIJA GORIVA
- 12 ARHIV

PRITLIČJE

- 1 VHOD-MUZEJSKI TRG
- 2 HALL S STOPNIŠČEM
- 3 PREHOD V STARO GROFIJO
- 4 SANITARIJE MOŠKIH
- 5 SANITARIJE ŽENSK
- 6 DVIGALO

- 7 RAZSTAVNA DVORANA
- 8 HODNIK
- 9 TAJNIŠTVO MUZEJA
- 10 UPRAVNIK MUZEJA
- 11 KABINET-KUSTOS
- 12 BIBLIOTEKA

1. NADSTROPJE

1 HALL

2 DVIGALO

3 PREHOD V GROFIJO

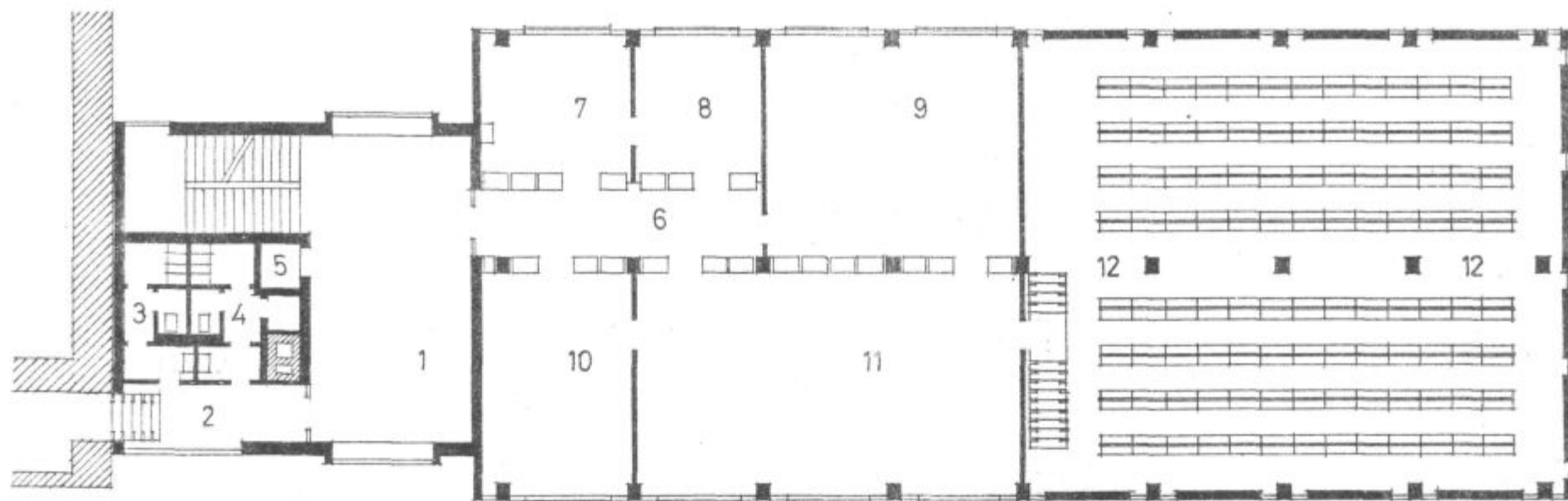
4 WC-MOŠKI

5 WC-ŽENSKE

6 IZPOSODJEVALNICA KNJIG

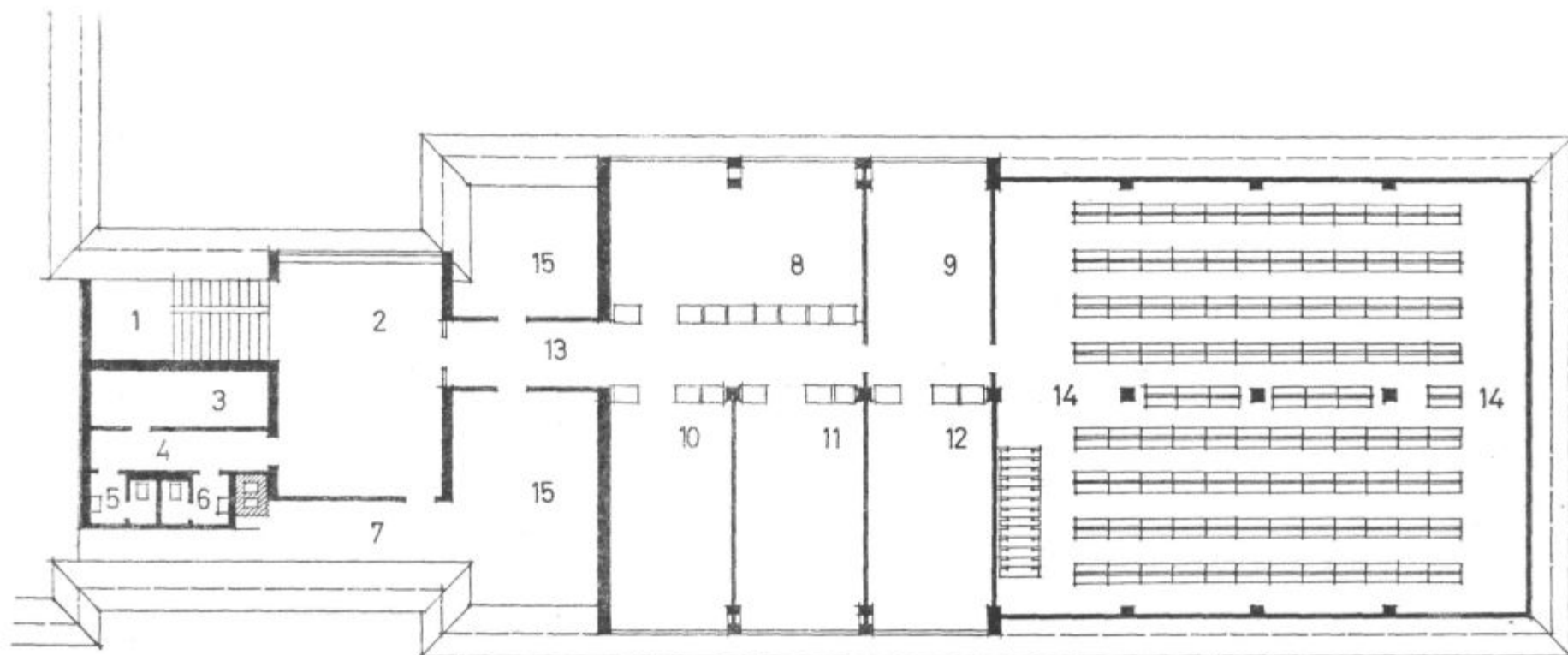
7 ČITALNICA

8 SKLADIŠČE KNJIG

2. NADSTROPJE

1 HALL	7 UPRAVA KNJIŽNICE
2 PREHOD V STARO GROFIJO	8 UPRAVNIK
3 SANITARIJE-MOŠKI	9 PROSTOR ZA RARITETE
4 SANITARIJE-ŽENSKE	10 AKCESIJA
5 DVIGALO	11 KATALOGIZACIJA
6 HODNIK	12 SKLADIŠČE KNJIG

PODSTREŠNA ETAŽA

1 STOPNIŠČE

2 HALL

3 STROJNICA

4 HODNIK

5 WC MOŠKI

6 WC ŽENŠKE

7 PREHOD V STARO GROFIJO

8 SEJNA SOBA

9 ŠTUDIJSKI KABINET

10 KABINET

11 KABINET

12 KABINET

13 HODNIK

14 SKLADIŠČE KNIIG

15 PODSTREŠJE

MILENA MOSKON

CELJSKA ZBIRKA POSLIKANIH PANJSKIH KONČNIC

Podobno kot drugod v Sloveniji, je bilo tudi na celjskem področju čebelarstvo v preteklosti zelo razvito. Predstavljalo je važno gospodarsko panogo, kar dokazujejo arhivski podatki o dajatvah v medu, ustanavljanju medicarn in svečarn, trgovanju s čebelami, medom in voskom. Tudi izdaja Janševega »Popolnega nauka o čebelarstvu« v prvem slovenskem prevodu Janeza Goličnika iz Mozirja, ki je bila tiskana v Celju 1792. leta,¹ potrjuje, da se je med domačini dokaj zgodaj pojavljalo zanimanje za »umno čebelarjenje«. To dokazuje tudi usanovitev čebelarske šole v Mozirju leta 1824, prirejanje čebelarskih razstav v Celju — prve leta 1824 in ustanovitev celjske čebelarske podružnice leta 1906. Kako so bili čebelnjaki in z njimi čebelarji zaradi dragocenosti panjev ogroženi, priča poročilo, da je leta 1820 v Teharjih pri Celju čebelni tat ubil čebelarja pred njegovim čebelnjakom.^{2a} Iz spoštovanja do čebele ljudje niso govorili, da čebela pogine, ampak da umre! Ponekod so jo smatrali celo za sveto žival, ker je nastopala v legendi z Jezusom in Petrom, ko sta hodila po svetu.²

Vzporedno s čebelarstvom so se od srede 18. stoletja dalje v določenih predelih Slovenije (Gorenjska, severna Primorska in Dolenjska, delno Notranjska in Štajerska ter slovenska Koroška) pojavljale na panjih poslikane končnice.

Verjetno so povsod nastajale iz istih potreb in navad. Zaradi zaščite čebel pred uroki, nesrečami in tatovi, pa tudi zato, da so bile končnice panjev različne in da so čebele lažje našle svoj dom.

Prva zbirka poslikanih panjskih končnic v Sloveniji je bila osnovana v začetku 20. stoletja v ljubljanskem Narodnem muzeju. Od takrat je zanimanje za končnice hitro naraščalo. Nastajale so muzejske in privatne zbirke, prav tako zbirka Slovenskega čebelarskega društva. Končnice so začeli razstavljati, proučevalci pa objavljati svoje študije in članke o tej vrsti ljudske umetnosti.

Poslikane panjske končnice na slovenskem Štajerskem so sicer omenjali že prvi raziskovalci končnic,^{3,4} niso pa navajali njihove

geografske razširjenosti drugače, kot da so bile in so še v rabi tudi na zahodnem Štajerskem ali v Savinjski dolini.

Za posamezne končnice ali celo zbirko, ki bi bila v Celju ali samem muzeju⁵ pred letom 1952, nimamo točnejših podatkov. Zato moramo obravnavati zbirko v celjskem muzeju kot zbirko, ki je začela nastajati z ozirom na druge v Sloveniji, izredno pozno — to je v času, ko je bila večina končnic z Gorenjske in od drugod že shranjena v Slovenskem etnografskem, čebelarškem, kranjskem in škofjeloškem muzeju ter v nekaterih privatnih zbirkah. Zato je razumljivo, da niso mogle vse dotedanje razprave o panjskih končnicah upoštevati značilnosti savinjskih in zadrečkih končnic in jih ocenjevati kot druge končnice. Šele s pomočjo zbirke v celjskem muzeju je bilo možno skupaj s končnicami, ki so bile v zbirkah izven Celja,⁶ prvič napisati nekaj več tudi o štajerskih panjskih končnicah.⁷

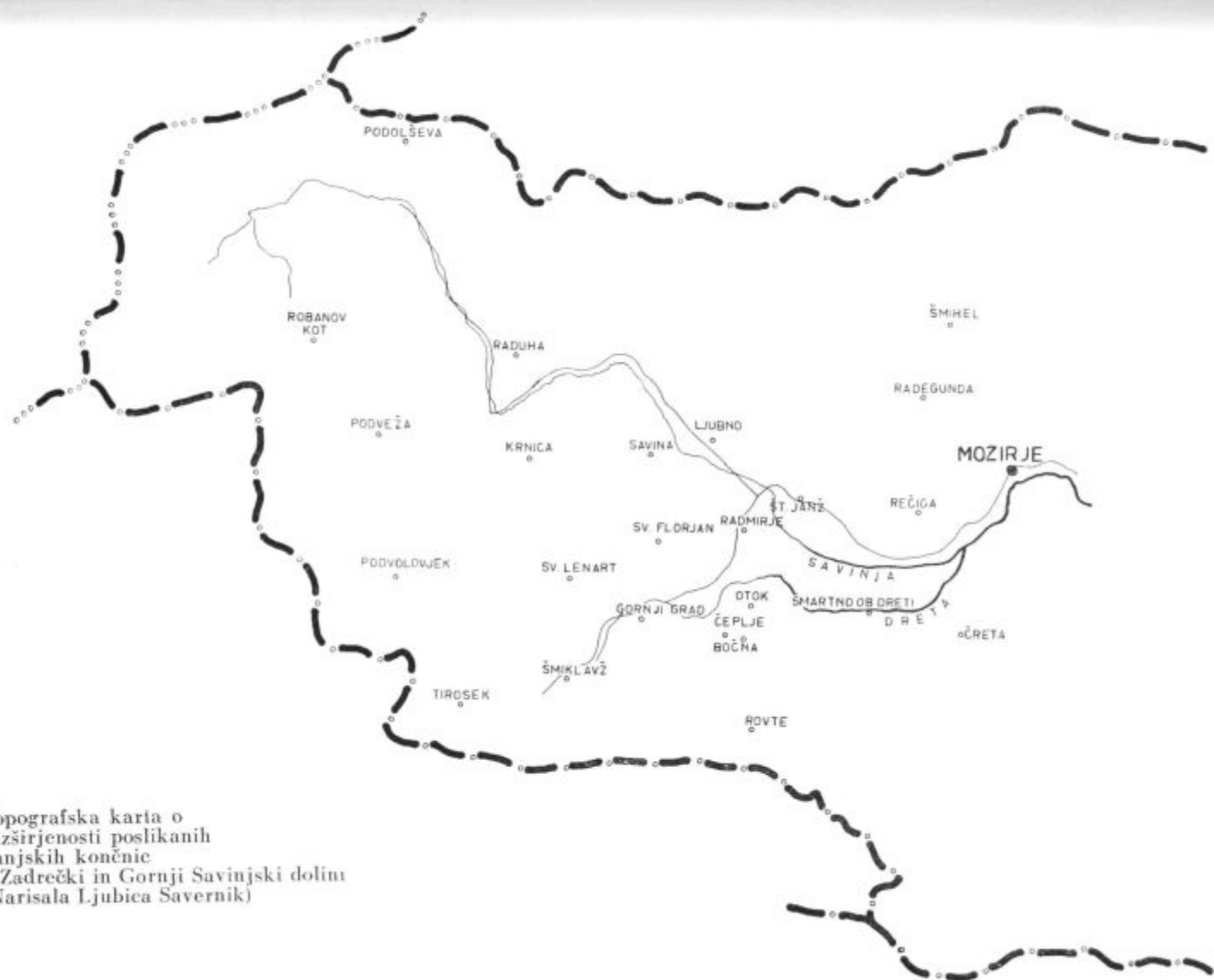
Celjska zbirka, ki je nastajala ob muzejskem delu v Savinjski in Zadrečki dolini,⁸ šteje zdaj 374 končnic. Število se je večalo v posameznih letih dokaj različno:

leta 1952 za	11 končnic
leta 1955 za	4 končnice
leta 1956 za	9 končnic
leta 1957 za	11 končnic
leta 1958 za	57 končnic
leta 1959 za	14 končnic
leta 1960 za	266 končnic
leta 1961 za	2 končnici

Po opravljenem delu na terenu leta 1961, ki je poseglo tudi na raziskovanje ostalih področij ljudske umetnosti, ni bilo možno dobiti za muzej nobene končnice več. Do takrat so bili namreč pregledani (kot se je kasneje izkazalo) glavni teritorialni predeli, na katerih so bile ohranjene in včasih v rabi panjske končnice. Zbiranje je bilo opravljeno po premišljenem načrtu, zato na podlagi najdišč ter podatkov lahko grafično prikažemo geografsko in topografsko razširjenost ohranjenih končnic, seveda brez upoštevanja posameznih primerov, ki so bili kasneje preneseni izven tega »centralnega« prostora. (Gl. str. 123.)

Največ končnic je bilo ohranjenih v Zadrečki dolini.⁹ V Savinjski dolini so bile končnice najdene tudi v čebelnjakih pri osamljenih gorskih kmetijah, do višine 1100 m.¹⁰ Končnice iz Kotelj na Koroškem pa so prišle v muzej ob priložnostnem nakupu v Celju. Stari čebelnjaki v Savinjski in Zadrečki dolini so bili grajeni različno, največkrat kot enocelična stavba, pokrita s slamo, škodlami ali opeko. Ohranjen je bil še čebelnjak z letnico 1843.¹¹

V času zbiranja končnic je bilo v rabi več vrst panjev: še vedno kranjiči, pleteni koši,¹² polkrožni panji z domačim imenom »žvaunkar«,¹³ figuralni panji¹⁴ in predvsem žnidaršiči.

Topografska karta o
razširjenosti poslikanih
panjskih končnic
v Zadrevki in Gornji Savinjski dolini
(Narisala Ljubica Savernik)

Poslikane končnice, domačini jim pravijo »skónčnce« so bile na kranjičih, polkrožnih panjih in na žnidaršičih. Les, ki so ga uporabljali za panje in končnice, je skoraj vedno smrekov, le v izjemnih primerih borov, macesnov in lipov.

Končnice so bile že v čebelnjakih izpostavljene vsem vremenskim neprilikam, ki so bile bolj ali manj škodljive poslikanim lesenim površinam. Tudi potem, ko so izgubile svojo vlogo na panjih, niso bile najbolj skrbno shranjene. Pogosto so bile celo zavržene in razmetane po najmanj primernih prostorih. Zato tudi niso vse enako dobro ohranjene. Nekatere so obledele ali so ostale brez vsake barve. Večkrat je podoba ohranjena na površini le v sivem, komaj zaznavnem reliefu. Nasprotno pa so nekatere ostale nove, čeprav so bile naslikane že med leti 1856—1896.¹⁵ Čebelarji so jih nabavili in shranili za nove kranjiče. Kasneje jih niso potrebovali, zato so ostale nedotaknjene, večina celo brez izžaganega žrela. Velikost posameznih končnic v celjski zbirki je različna, zlasti dolžina, ki variira od 19 do 50 cm. Dolžina je namreč odvisna od tega ali je bilo na panju enojno ali dvojno žrelo.

Če se časovno opremo le na datirane končnice, potem je v celjski zbirki najstarejša končnica z letnico 1801,¹⁶ najmlajša pa 1959.¹⁷ Nastajale so zelo različno. Če upoštevamo desetletja nekako tako:

1800 —	1 končnica
1850 —	1 „
1840 —	5 končnice
1850 —	20 končnic
1860 —	45 „
1870 —	40 „
1880 —	44 končnic
1890 —	65 „
1900 —	15 „
1910 —	4 „
1920 —	4 „
1950 —	5 „

Na podlagi primerjave slikarskih značilnosti na datiranih končnicah in onih, ki so brez letnice nastanka, lahko sklepamo, da v zbirki ni končnic, ki bi bile naslikane že v 18. stoletju, prav tako tudi ne (vsaj na kranjičih ne) po letu 1939. Ni pa s tem rečeno, da ni bilo slikanje končnic v navadi v obeh dolinah že v 18. stol.

Klasično obdobje poslikanih panjskih končnic na celjskem področju je bilo torej med leti 1850—1900.

Tudi na celjskih panjskih končnicah so upodobljene zgodbe, posamezne figure, ornamenti in simboli, krajina, živali in drugo. Zdaj resno, zdaj komično in satirično ali pa poučno! V celoti prevladujejo motivi nabožne vsebine (224 končnic) nad posvetnimi (150 končnic).

NABOŽNI MOTIVI

Adam in Eva v raju, Abrahamova daritev, Noetova barka, David in Goljat, Saloma, Izraelci plešejo okoli zlatega teleta, Sveta trojica;

Jezusovo rojstvo, Poklon treh kraljev, Poklon pastirjev, Sv. družina, Beg v Egipt, Pokol betlehemskega otroka, Krst v Jordanu, Sv. ženitev v Kani Galilejski, Hudič skuša Jezusa, Jezus vabi cestinarja Caheja z drevesa, Jezus ozdravi mrtvoudno ženo, Zadnja večerja, Jezus na Oljski gori, Jezus pred Pilatom, Bičanje, Jezusa s trnjem kronajo, Jezus sedi pod križem, Jezus nese križ, Križanje, Objokovanje, Polaganje v grob, Jezus v grobu, Vstajenje, Vnebohod, Prihod sv. duha, Poslednja sodba, Jezus, Jezus in cvetlični ornament;

Marija in Ana, Marija brezmadežna, Marija rožnovenska, Marijina zaroka, Marijino oznanjenje, MB z detetom, Marijina smrt, Marijino vnebovstajenje, Marijino kronanje, 5 prizorov iz Marijinega življenja;

Sv. Barbara, Genovefa, Gertruda, Jedert, Katarina, Magdalena, Marjeta, Polona, Uršula, Svetnica — redovnica;

Sv. Alojzij, Andrej, Blaž, Boštjan, 4 evangelisti, Erazem, Florijan, Frančišek Ksaverij, Hubert, Izidor, Jakob, Janez Nepomuk, Job, Jurij, Luka, Luka in Marko, Lovrenc, Martin, Martin in Jurij, Mihael, Miklavž, Peter, Štefan in Erazem, nedoločljivi;

7 zakramentov, Krst, Birma, Pogreb, Angel varuh, Očenaš z besedilom, Prenos loretske hišice, Sveti imeni, napis GMB, napis IHS in srce, Križ in cvetlice, Monštranca, Izgubljeni sin.

POSVETNI MOTIVI

Zgodovina ali določeni dogodki:

Pegam in Lambergar, Smledniška legenda, Luter in Katrica na hudičevem vozu (gl. sliko na str. 129);

Uboj v Lučah (gl. risan posnetek na str. 127; prerisala Ljubica Savernik).

Poklici (smešenje):

Medved zobozdravnik, Tehtanje krojača in kozla z napisom: Kozu in žniderji na vagi, Polž preganja krojače, Čevljar beži pred polžem, Gostilničar pelje trebuh na koleščku.

Ženske (tudi smešenje):

Babji mlin, Boj za moške hlače, Mož brusi babi jezik,¹⁸ Hudič brusi babi jezik, Žena vleče moža iz gostilne, Mož pelje ženo v samokolnici iz gostilne,¹⁹ Mož pelje pijano ženo na garah, Žena vleče brano, Angel varuje device — hudič odnaša zapeljivce, Mati odganja ženina, Stojčča žena in cvetlični ornament.

Lovci (tudi smešenje):

Lisica brije lovca, Lovčev pogreb, Medved napada lovca, Medved podi lovca, Lovce strelja medveda, Prizor z lova, Lovec strelja srno, Lovec pije iz vrča.

Živali:

Leva, Gams, Medved, 3 živali, Polž pelje moža na vozu, Slon in pava, Petelin in ptič, Lisici in zajec, Živali — godci, Konja, Gamsa med skalami, Kravi, Kozi in kozel, Modras in gad (z napisom), Jelen v smrekovem gozdu, Lev, Krava, Osel na polju, Konj in ptiči, Sorška žaba (z napisom).

Vojaki:

Dragonec na konju, Vojaki, Vojak na straži, Prizor iz vojaškega življenja.

Pokrajina in arhitektura:

Cerkev, Hiša in drevo, Drevo in človek, Hiša, kozolec, Mesto z baročno cerkvijo, Pokrajina s cerkvijo, Znamenje.

Ostalo:

Starostne dobe (z navedbo desetletij), Bitka, Pretep, Spopad dveh mož, Mož prebada kačo s helebardo, Pri molži, Voz naložen z drvni, Pastir z ovci, Mož na konju, Ladja, Plesalca, Ženin in nevesta, Ponedeljkov maček kitarista, Moža z dežnikoma, Ura, Človeka, Cvetlični ornamenti, Rozete in različni nejasni prizori.

Največkrat so upodobljeni tile motivi: Poklon treh kraljev (14 primerov), sv. Job (12), MB z detetom (9), Lisica brije lovca (8), Boj za moške hlače (7), Lovčev pogreb (7), Marija rožnovenska (6), Pokol betlehemskega otroka (5), Abrahamova daritev (5) itd.

Nabožna vsebina je naslikana na najstarejših končnicah. Svetniki — zaščitniki, zlasti Job naj bi čuvali čebele in panje pred nevarnostmi in tatovi, zato je razumljivo, da so želeli imeti čebelarji na panjih končnice s podobami svetnikov in raznimi nabožnimi motivi.

Posvetni pripovedni motivi se pojavljajo z letom 1858.²⁰

Krajina oz. veduta (v kolikor jo zasledimo) običajno samo spremlja razne prizore, ki se dogajajo v prirodi, upodobljena pa je tudi samostojno in to že dokaj zgodaj, leta 1858.²¹

Dekorativni cvetlični ornamenti v šopkih ali kot lončnice (tulipani, marjetice, nageljni in vrtnice) spremljajo svetnike, sveta imena ali nekatere biblijske prizore skozi vso dobo poslikavanja končnic.

Godčevski motivi so upodobljeni na 21 končnicah.²² Najbolj pogosto nastopajo v zvezi z Jobom,²³ ko goslač igra na violino sam ali skupaj s klarinetistom. Plesni par, ki se vrti po taktu violinista v gostilni, je naslikan na eni sami končnici.²⁴ Na končnici »Ponedeljkov maček kitarista« se je na vrat kitare, ki jo prenaša godec, obesil maček.²⁵ Živali godejo večkrat: Ko brije lisica lovca,²⁶ enkrat pa tudi same sebi v zabavo.²⁷

Pri motivu »Boj za moške hlače«²⁸ je prikazan spopad med dvema ženama, ki držita hlače, in dvema, ki med lasanjem vihtita kuhalnico in ključ, ali pa spopad 4 žen v času, ko peta drži za hlače.³⁰ Mož v vseh primerih slečen toži za hlačami. Samo na eni končnici držita za hlače — le še simbolično — ženi, ne da bi se pri tem pretepal z ostalima dvema, ki neprizadeto stojita ob strani.³¹

Pretep

Uboj v Lučah

Boj za moške hlače

Babji mlin³² je naslikan na vseh končnicah enako.³³ Sodelujejo štirje pari tako, da dva od možakarjev sama, brez posredovanja mlinarja opravljata pomlajevanje žen. Ta obred je bil v Zadrecki dolini v navadi tudi pri pustnih sprevodih in sicer kot »babja peč«, ki so jo prevažali z vozom.³⁴

Na panjskih končnicah, kjer je upodobljena zgodba o Izgubljenem sinu, se vrsti 6 prizorov v posameznih poljih. Ista zgodba je dala inspiracijo tudi za pesem:³⁵

*Glej zgublenga sina,
revnega capina,
kaj mu dela strast:
Ljubce ga znorijo,
spravjo ga ob jerebijo,
svinje mora past.*

Še posebno pa so zanimivi motivi, ki se pojavljajo samo na štajerskih končnicah, kot: Uboj v Lučah, Medved zobozdravnik (medvedovo vlogo je prevzel tudi lisjak)³⁶, Angel varuje device — hudič odnaša zapeljivce, Gostilničar pelje trebulh na kolesčku, Mož brusi babi jezik,³⁷ Polž preganja čevljarje, Očenaš, Starostne dobe, nešteti prizori z živahni, lovci in posamezno upodobljeni motivi (Ponedeljkov maček kitarista, Pretep).

Končnice z upodobitvijo uboja treh ljudi v Lučah so glede na to, da je prikazan resnični dogodek s celjskega teritorija, še posebej dragocene. Predvsem je treba omeniti, da predstavlja »Uboj v Lučah« edini primer v motiviki slovenskih panjskih končnic, ki ga je vzpodbudila snov iz življenja v določenem kraju.

Dve končnici z naslikanim ubojem v Lučah je omenil že A. Bukovec,³⁷ ni pa mogel točneje razložiti samega dogodka. Zato sta ti dve končnici³⁸ ostali nepojasneni, prav tako tudi dve³⁹ v celjskem muzeju, dokler ni bila najdena končnica⁴⁰ z napisom: *Tako je klov in pobijav. V Lučah Karl Čuvan. 1884.* Ta napis je dal povod za nadaljnje raziskave, ki so razjasnile upodobitev tragičnega dogodka.

Cerkvena kronika za leto 1884 v Lučah poroča, da se je v noči 7.—8. aprila zgodil strašen trojni umor v Strugah hišna številka 24 — okolica Raduhe.

Na pokopališču v Lučah je nagrobnik z napisom: Tukaj počivajo Anton Moličnik Strugar roj. 24. XII. 1852, Jera roj. Prek njegova žena roj. 1. III. 1857, Zefa Žagar roj. Prek Rastočnica — sestra poprejšnje, roj. 10. IV. 1827. V nesrečni noči od 7—8 aprila 1884 so bili vsi trije od hudodelnika K. Č. rodod Mozirčana v Strugah zaklani ino umorjeni.

Domačini še danes pripovedujejo o ubijalcu Čuvanu:⁴¹

Uboj se je zgodil v Strugah pri Lučah, v hiši Raduha št. 1. Med Karlom Čuvanom (ki je v sobi, kjer je ležala že več let na posteljo priklenjena bolna žena Jera, stikal za denarjem po predalih) in go-

Zgoraj: David in Goliat. Spodaj: Babji mlin

Luter in Katrica na hudičevem vozu

spodarjem Antonom, se je vnel hud pretep. Ko je pritekla v sobo sestra Zefa, je Čuvan že s krampom ubil gospodarja in takoj nato še njo. Ker je bila gospodinja priča vsemu grozodejstvu in ker je Čuvana spoznala, se je preplašila, da bo izdan in je zaradi tega nazadnje ubil še njo.

Čevljar Karel Čuvan je stanoval pri Tomažinu v Lučah. Oblasti ga je kot ubijalca prijavila njegova žena, ko je našla doma v skrinji krvavo srajco. Sam je bil še prej, kot pravijo, na pogrebu ubitih in se je zgražal nad človekom, ki je ubijal. Za uboj je bil obsojen na smrt, a je bil kasneje pomiloščen na 20 let strogega zapor. Njegova družina se je zaradi sramote izselila iz Luč, Čuvan pa se je po odsluženju kazni še enkrat oglasil v vasi.

Spomin na ta dogodek je med ljudmi živel še dolgo; o njem večkrat govorijo še danes.

Kako dolgo je bil aktualen za slikarje končnic, ugotavljamo po letnicah na končnicah, saj so jih čebelarji naročali v letu uboja 1884, leta 1891 in še celo leta 1898.

Ohranjeno je celo naročilo slikarju, naj naslika ta motiv. Na hrbtni strani končnice (z motivom Absaloma) je namreč ostal napis s svinčnikom: *Tukaj tist namalajte Koje V Luči tri zaklo.*⁷

Motiv uboja v Lučah je prikazan na vseh končnicah kot dogodek v kmečki izbi s pečjo, uro, oknom in bolnico na postelji v onem trenutku, ko Čuvan vihti kramp nad ženo, ki leži v postelji in moli rožni venec, gospodar in sestra pa sta se že mrtva zgrudila na tla. Na podlagi znanih lokalitet čebelnjakov s končnicami, na katerih je upodobljen Uboj v Lučah, lahko ugotovimo, da je bil ta motiv razširjen samo v Zadreci in Savinjski dolini in ne kot ostali specialno štajerski motivi, ki so prešli iz dežele nastanka na kamniško, slovensko koroško in ostalo štajersko območje. (Gl. sliko na str. 127.)

Končnice v celjski zbirki se zaradi slikarskih značilnosti ločijo od drugih, zlasti tistih, ki so nastale na Gorenjskem, pa čeprav so jim te služile, če že ne kot predloge, pa vsaj kot pobuda za upodobitev tega ali onega motiva. Seveda so med končnicami, ki jih lahko pripišemo posameznim mojstrom, tudi osamljeni primeri, za katere domnevamo, da so jih naslikali čebelarji sami ali pa so jih prenesli na celjsko področje⁴² od drugod. Tudi končnic, ki so prišle v zbirko iz Kotelj na Koroškem, ne moremo pripisati nobenemu slikarju s celjskega teritorija, saj so upodobljene v čisto drugi slikarski maniri.

Tudi za slikarje končnic v celjski zbirki je tipično, da so slikali ploskovito, večkrat simetrično komponirano, v strogo lokalnih barvah in načrtanih konturah.

Če upoštevamo te momente in še čas nastanka posameznih končnic, lahko ugotovimo, da je končnice iz celjske zbirke slikalo šest važnejših mojstrov:

1. V zbirki je ohranjenih največ končnic slikarja, ki je deloval med leti 1844—1888. Za njegov način slikanja je tipično, da je kompozicije, razdeljene z ozirom na obsežnost motiva na eno, dve ali tri polja, obrobiljal s črno črto. V srednja polja, z značilno zaveso, je postavljajl figuro, pri kateri je linijo nosa in obrvi na obrazu vedno povezal. Pisal je številko 1 z dvojno črto ali s piko zgoraj. Za dekoracijo je uporabljal značilne cvetlične ornamente. Na nekaterih končnicah, katerih avtorstvo lahko pripišemo temu slikarju, je še ohranjena risba, kar dokazuje obenem z dvojniki, da je delal serijsko s pomočjo kopiranja s svinčnikom. Domačine (čebelarje in druge, ki sodelujejo pri zgodbah) je slikal v gorenjski noši, kakršna je v resnici bila tedanja noša v Savinjski in Zadrebki dolini.

V zbirki je več neuporabljenih končnic z znanimi najdišči, na terenu pa so ohranjene stenske slike v znamenjih in na fasadah stavb⁴³ ter slike na votivnih podobah, kar lahko s pomočjo komparacije pripišemo temu slikarju. Ugotovimo lahko, da gre za anonimnega nekoliko »šolanega« mojštra, čigar dejavnost je bila geografsko omejena na zahodno celjsko področje, konkretno na Zadrebko in Savinjsko dolino.

2. Slikar, katerega delovanje sega v leta 1874—1898, je nadaljeval tradicijo prejšnjega mojštra, razlika med njima je le v tem, da je ta ob straneh slikal tudi zaveso v obliki polbalustra, da je vsem številkam 1 dodal piko, prav tako tudi zaključku letnice in da je uporabljal izrazitejša barva.

3. V zadnjem desetletju 19. stol. so nastale končnice, katerih avtor je slikal dekorativne ornamente z drobnimi cveti. Letnice je vedno zaključil s piko, številko 9 pa je napisal karakteristično zanj. Uporabljal je zelo tenak čopič, tako da so črte podobne risbi s peresom. Zelo rad je slikal z rjavo barvo in se loteval tu in tam tudi toniranja. Nos na obrazu je označeval samo s črtico, ne da bi ga povezoval z linijo obrvi. Tudi on je rad dodajal zavesi v sredi ali polbalustra ob straneh.

Ena izmed njegovih končnic je signirana s črkami: ISL. Zaenkrat lahko samo domnevamo, da bi bil ta slikar lahko Jakec p. d. Malnarjev iz Luč,⁴⁴ kar bodo lahko potrdile šele bodoče raziskave. Isti avtor je slikal tudi Uboj v Lučah.

4. Signatura A P na končnicah z letnicama 1889, 1890 bi potrjevala ustno izročilo, da je slikal te in druge končnice Anton Presečnik, p. d. Knebllov, Lenart 1 pri Gornjem gradu.⁴⁵ Istemu avtorju pripisujemo več končnic s štajerskimi motivi. (Gl. spodnjo sliko na str. 127.)

5. Posebne barve je uporabljal slikar končnic, pri katerem je neprava mešanica barv povzročila razpokanje vse površine v drobne, mozaiku podobne koščke. Po načinu slikanja se je oddaljil od dotedanjega »klasičnega« načina. Njegove upodobitve v zadnjih letih 19. stol. so namreč vse bolj linearne, še bolj simetrične in izredno preproste.

6. Zadnjega izrazitejšega slikarja zasledimo v začetku 20. stol. Ta je stare motive prirojeval po svoje, kot slikar je obdržal jasne konture, fiziognomije pa je običajno slikal v profilu.

Ceprav je v celjski zbirki panjskih končnic zastopanih več slikarjev, lahko govorimo o delovanju ene same delavnice. Vsi mojstri imajo namreč v načinu slikanja mnogo skupnega, kar daje slikarstvu panjskih končnic neko specifično noto. Ta specifičnost je odraz ljudskega slikarstva in ljudske umetnosti, ki je kot taka nastajala in se v preteklem stoletju razvijala le v dolinah ob Dreti in Savinji. In prav zbirka panjskih končnic v celjskem muzeju je bila pobudnik za vsa raziskovanja, ki so uvrstila delež štajerske slikarske delavnice panjskih končnic in s tem štajerske ljudske umetnosti v že ustvarjeni slovenski okvir.

OPOMBE

¹ Antona Janshaja Zefšarskiga Zhebellarja Popolnoma podvuzhenje sa vsse zhebellarje... is Nemfhkiga na Kraynsku prestaulenu inu s' nekeitim pomerkvajnam pogmiranu. Od Joannesa Golitschnika, Fajmofhtra v' Grishi na Stajerskim. V Zelli, 1792.

^{2a} Martin Perc: Celje, zibel jug, čebelarke književnosti. Slov. čebelar 1934.

² Milena Moškon: Zapiski iz Podvolovjeka, 1958 (rokopisno gradivo)

³ Stanko Vurnik: Slovenske panjske končnice, Etnolog, 1929

⁴ Avgust Bukovec: Naše panjske končnice, Slovenski čebelar 1942, 1945

⁵ Pokrajinski muzej v Celju (PMC) — enostavno: celjski muzej

⁶ Slov. etnografski muzej v Ljubljani (SEM), Gorenjski muzej v Kranju, Pokrajinski muzej v Mariboru, Čebelarški muzej v Radovljici, Loški muzej v Škofji Loki, Sadnikarjeva zbirka v Kamniku, Zbirka čebelarskega društva v Slov. etn. muzeju (ČZSEM) v Ljubljani, privatna zbirka Galob v Mežici (zbirke je pregledal G. Makarovič).

⁷ Gorazd Makarovič: Panjske končnice štajerske ljudske slikarske delavnice, Slovenski etnograf, 1963—1964.

⁸ Vsem nekdanjim lastnikom, ki so na kakršenkoli način odstopili končnice muzeju, iskrena hvala!

⁹ Zbiranja v letih 1958 in 1961.

¹⁰ Podolševa nad Solčavo, pri kmetu Macesu in Ušovniku.

¹¹ M. Moškon: Zapiski iz Otoka pri Bočni, 1960.

- ¹² M. Moškon: Zapiski iz Rovt nad Nazarji, pri kmetu Sp. Potočniku, 1960.
- ¹³ M. Moškon: Zapiski iz Šmiklavža pri Gornjem gradu, pri Enciju, 1960 in PMC inv. št. E/675.
- ¹⁴ M. Moškon: Zapiski iz Medloga pri Celju, 1961.
- ¹⁵ PMC, inv. št. E/641, 640, 430, 235, 443, 429, 638, 442, 642.
- ¹⁶ PMC, inv. št. E/648.
- ¹⁷ PMC, inv. št. E/477.
- ¹⁸ Korektura motiva — A. Stupica: Florijanske panjske končnice, Kotnikov zbornik 1956, pod št. 1.
- ¹⁹ Korektura motiva — A. Stupica: Florijanske panjske končnice, Kotnikov zbornik, 1956, pod št. 2a.
- ²⁰ PMC, inv. št. E/430 — Bašji mlin.
- ²¹ PMC, inv. št. E/468 — Mesto z baročno cerkvijo.
- ²² Zmaga Kumer: Godčevski in plesni motivi na panjskih končnicah, Slovenski etnograf, 1957.
- ²³ PMC, inv. št. E/235 (z letnico 1868), 264 (1878), 408 (1869), 409 (1897), 423 (1878), 456 (1895), 514 (1891), 529 (1878), 538 (1920), 552 (1888), 603 (b. l.).
- ²⁴ PMC, inv. št. E/574 (b. l.).
- ²⁵ PMC, inv. št. E/568 (b. l.).
- ²⁶ PMC, inv. št. E/277 (1890), 351 (1879), 520 (b. l.), 539 (1897), 553 (b. l.), 573 (1884), 605 (1888).
- ²⁷ PMC, inv. št. E/485 (b. l.).
- ²⁸ Boris Orel: Boj za moške hlače, Slovenski etnograf, 1960.
- ²⁹ PMC, inv. št. E/415 (b. l.), 431 (1889), 432 (b. l.), 434 (1886), 435 (1890). — Gl. sliko na str. 127.
- ³⁰ PMC, inv. št. E/433.
- ³¹ PMC, inv. št. E/432.
- ³² Niko Kuret: Babji mlin, Slovenski etnograf, 1955.
- ³³ PMC, inv. št. E/100 (b. l.), 430 (1858), 445 (b. l.).
- ³⁴ M. Moškon: Zapiski iz Kokarij, 1961.
- ³⁵ M. Moškon: Zapiski iz Malega vrha pri Šmartnem ob Paki, 1959.
- ³⁶ M. Moškon: Zapiski iz Robanovega kota, 1959.
- ³⁷ Avgust Bukovec: Naše panjske končnice, SC 1943, str. 21.
- ³⁸ SEM, CZ, inv. št. 260 (1884), 330 (1891).
- ³⁹ PMC, inv. št. E/561 (b. l.), 562 (1898).
- ⁴⁰ PMC, inv. št. E/560 (1898).
- ⁴¹ M. Moškon: Zapiski iz Luč, 1960.
- ⁴² Področje delovanja celjskega muzeja.
- ⁴³ Podatke za ohranjenost slikarijo na terenu je dal celjski muzej na razpolago G. Makaroviču, ki jih je objavil v SE 1963—1964.
- ⁴⁴ M. Moškon, Zapiski iz Luč 1958 in Letuša 1961.
- ⁴⁵ G. Makarovič, SE 1963—64.

VERA KOLSEK

O ZGODOVINI CELJSKEGA LAPIDARIJA

(Ob njegovi ureditvi)

Izgradnja srednjeveškega Celja je verjetno dala največ rimskih ostalin. V tistem času Celeja še ni bila dolgo pod zemljo in njene ruševine so morale še na mnogih mestih ležati na površini. Kot je razvidno iz literature,¹ so srednjeveško obzidje pozidali kar na rimski obrambni zid. Samo mesto ni preseglo okvira rimske Celeje poznih stoletij. Zato je razumljivo, da je to obdobje prineslo največ arheoloških najdb, ker so bile še neposredno pod površino, medtem ko se je s kasnejšim nasipavanjem in planiranjem skozi stoletja rimsko mesto vedno bolj pogrezalo, zato so njegovi ostanki danes v nekaterih predelih v Celju do štiri metre globoko.

Med arheološkimi najdbami so vzbujali verjetno največ pozornosti prav kamniti spomeniki. Te so uporabljali predvsem kot gradbeni material za svoja poslopja. Nekateri med njimi so si lepše spomenike vzdali v hiše kot okras in nam jih s tem ohranili do današnjih dni. Prve podatke, da je v mestu precej rimskih spomenikov, dobimo iz popotnega dnevnika Paola Santonina² iz leta 1487, ko je kot škofov spremljevalec potoval skozi naše kraje in se ustavil tudi v Celju. Priporoča, da je v Celju mnogo starih napisnih kamnov, dobro klesanih reliefov in kipov. Nekateri so že od starosti in vremena tako slabo ohranjeni, da so njihovi napisi nečitljivi. Santonino je videl spomenike, vzdane v mestno obzidje ob vhodnih vratih in zasebnih hišah; nekaterim med njimi navaja tudi besedilo. Omenja nagrobnik Tiberija Klavdija, osvobojenca mesta Celeje. Stal je ob južnih vratih obzidja. V 16. stoletju ga je Apian našel v šolskem poslopju — verjetno na današnjem Slomškovem trgu. Čez 200 let ga je Duellius na novo odkril v bližini Vodnega stolpa. Kako pestro usodo so imeli nekateri spomeniki, nam priča tudi naslednji primer: leta 1534 je odkril Apian v sedanji vojašnici na Trgu svobode nagrobnik Macija Adiekta, ki ga je ubilo pleme Matzarov. Nagrobnik so vzdali na dvoriščno stran Prothasijevega dvorca. Dolgo časa je nato veljal za zgubljenega, dokler

ga niso odkrili čez 500 let v jami za odpadke in ga vzdali ponovno v isto poslopje. Danes sta oba navedena spomenika v celjskem lapidariju.

Takšni so bili prvi zametki kasnejšega lapidarija, ki so nastali v želji po ohranitvi spomenikov. Danes si vsaj tako lahko razlagamo vzdave v poslopja, ali postavitev spomenikov ob obzidje. V nasprotnem primeru bi sigurno vse spomenike uporabili za gradbeni material. Seveda je pa vse skupaj bilo še daleč od zavestnega zbiranja in hranjenja za bodočo zbirko.

V 16. stoletju poznamo zbiratelje napisov: Petrus Apianus,³ Wolfgangus Lazius⁴ in Augustinus Tyffernus;⁵ v 17. stoletju je deloval Grutar.⁶ Najbolj znan zbiratelj napisov iz 18. stoletja je bil R. Duellius,⁷ ki omenja v svojem delu tudi spomenike Celeje. V tem času v Celju še ni lapidarija, niti ne zasledimo nobene težnje, da bi se za to zanimali. Spomenike še naprej vzdigujejo v poslopja npr.: v cerkev sv. Maksimiljana, ki ima vzdane še danes tri, v cerkev sv. Duha, Ljubljanska vrata, »vrata z antikami« v Zidanškovi ulici, ki so bila v II. svetovni vojni porušena in spomeniki shranjeni v muzeju, v Vodni stolp, Kapucinsko cerkev, v cerkev na Miklavževem hribu, kjer so še danes ohranjeni, v župno cerkev sv. Danijela in v obzidje pokopališča, ki je v tem času obdajalo cerkev. Tudi v zasebne hiše so še vedno vzdicali.

Prve podatke, kako so antične spomenike odvažali na Dunaj, imamo iz 18. stoletja.⁸ Cesar Karel VI. (1711–1740) je leta 1728 obiskal Celje in pokazal veliko zanimanje zanje. Takoj so mu poslali 13 napisov za njegovo zbirko. Med njimi je bilo pet milnikov. Takšni pokloni so se ponavljali tudi kasneje pod drugimi avstrijskimi vladarji in tako so najlepše spomenike pošiljali na Dunaj v dvorno knjižnico in v muzej vse do prve svetovne vojne. Spomeniki niso bili le iz Celja, pač pa tudi iz celotnega celjskega področja. Med pomembnejšimi pošiljkami so brez dvoma milniki iz Ivence pri Vojniku, ali pa trije napisi, postavljeni na čast Titu Variju Klemensu, ki je bil najslavnejši meščan v rimskem obdobju. V Celju so žal ostali le trije manjši odlomki napisov tega, nekoč tako slavnega sina Celeje. Nekaj napisov z našega področja je tudi v Gradcu in zabeležena je prodaja štirih napisnih kamnov v Trst, ki so bili prvotno vzdani v hišo ob Vodnem stolpu.

Celjsko lapidarno gradivo pa doživi v devetnajstem stoletju prelomnico. Med leti 1853 — 1863 so odkrili veliko najdbo 28 zaobljubljenih oltarjev ob Stanetovi ulici. Oltarje so postavili v II. in III. stoletju prokuratorski in konzularni beneficiarji ter drugi prebivalci Celeje. Sedaj je postalo nujno, da poiščejo primeren prostor za deponiranje spomenikov. Župnišče je dalo na razpolago prostor ob farni cerkvi, ki so ga ogradili z mrežo. Tako so Celjani dobili svoj prvi lapidarij. Na to mesto so postavljali potem še druge spomenike in kmalu je postal prostor premajhen.

Pogled iz VII. v VI. razstajni prostor celjskega lapidarija (Foto Viktor Berk)

V tem stoletju srečujemo ljudi, ki so se ukvarjali z iskanjem in opisovanjem rimskih spomenikov: J. Zupančič,⁹ I. Orožen,¹⁰ A. Muchar.¹¹ Obširneje pa jih je preučeval G. Seidl v epigrafskih člankih, ki so izhajali v *Jahrbücher der Literatur* v letih 1843 — 1846.¹² Obravnaval je vse spomenike, ki so bili znani takrat. Celejanske napise je upošteval tudi R. Knabl.¹³ Konec 19. stoletja (1894) je izšla priloga *Izvestij državne gimnazije v Celju*, kjer je G. Schön objavil vse spomenike, ki so bili zbrani v lapidariju.¹⁴

Proti osemdesetim letom prejšnjega stoletja je vedno bolj naraščala potreba po muzeju in hkrati z njim tudi po novem lapidariju. Lapidarij ob farni cerkvi je postal že prava ropotarnica. Spomeniki so ležali vseprek in na njih so se kopičili prah, opeka in smeti.

Leta 1881 izvemo iz lokalnega časopisa, da so muzeju dodelili prostore v prvem nadstropju današnje Glasbene šole na Slomškovem trgu. Lapidarij bi postavili na njeno dvorišče. V razmeroma kratkem času so v novih prostorih uredili muzej in preselili lapidarij. Že 1. maja 1882 je bila otvoritev muzeja. Celjani so bili zelo ponosni na svoj muzej in število obiskovalcev je bilo zadovoljivo. Iz poročila Muzejskega društva lahko razberemo, da je imel lapidarij 51 ar, nagrobnikov, reliefov itd. Vsi spomeniki so dobili trajno zaščitno streho. Posebne

pozornosti pa je bil deležen kip »noriški vojak«, ki je, postavljen na visok podstavek, dobil svojo streho, podprto s stebri v dorskem slogu. Za takratne potrebe in razmere je bil to velik napredek in izgledalo je, da je vprašanje s tem za vedno rešeno. Vendar so v muzej dotekale vedno nove najdbe in zopet je postopoma postajal lapidarij premajhen.

Leta 1925 so obnovili zaščitne strehe in betonirali tla. Napravili so tudi betonske podije, kamor so postavili spomenike. Med obema vojnama ni bilo posebnih najdb. Nekaj več si je muzej pridobil med II. svetovno vojno. Takrat so prišli v lapidarij vsi spomeniki z »vrat z antikami«, ki so bila porušena. Predvsem se je množina lapidarnega gradiva močno povečala po vojni. Stanje na dvorišču Glasbene šole je postalo nevzdržno. Novi spomeniki niso več našli prostora pod streho, temveč so stali na prostem. Tudi strehe same so se pričele podirati. Zaradi varnosti je moral muzej lapidarij zapreti za obiskovalce.

Leta 1946 so muzejske zbirke preselili v Staro grofijo, le vse lapidarno gradivo je ostalo na starem mestu. Grofija je bila potrebna temeljite sanacije in adaptacije. Preureditveni načrt je predvidel za lapidarij kletne prostore. Vendar je do preselitve prešlo še precej časa, ker je bilo v kleti neizseljivo podjetje »Slovenija — vino«. Šele leta 1962 so bili prostori pripravljeni za adaptacijo, ki se je izvršila še isto zimo (1962/1963). Na pomlad so spomenike preselili v nove prostore in 1. maja 1963 je bil lapidarij odprt. Seveda s tem lapidarij še ni bil urejen. Spomeniki so zahtevali podstavke, predvsem pa dobro razsvetljavo. To je muzeju uspelo, zaradi finančnih težav, šele tri leta pozneje (1967).

Končno je vse gradivo zbrano pod isto streho. V desetih prostorih je razvrščenih 124 spomenikov. Prvi prostor ima vhod z muzejskega vrta. V prostoru sta dva ležeča leva, ki sta nekoč krasila grobnico. Velik ženski portret s keltskim pokrivalom predstavlja verjetno domače božanstvo. Spomenik je bil vrsto let vzdan v severno steno farne cerkve. Pri sanaciji cerkve, so ga odstranili in muzej si ga je pridobil za svojo zbirko. V prvem prostoru je še nagrobnik s plešočo Menado ob strani, ki spada med najlepše reliefe v zbirki. (Gl. sliko na str. 135.)

Drugi prostor je manjši. Ima najstarejši napis celotne zbirke. Napisno ploščo je postavil Gaj Julij Vepo v zahvalo cesarju, ker je bil oproščen davkov in postal rimski državljani. Napis izhaja iz prvih let I. stoletja? Zopet sta razstavljena dva reliefa. Prvi predstavlja prizor iz grške mitologije: Amor pelje Luno k Endymionu. Ob strani je krilat genij, kar nam pove, da je reliefni blok sestavni del grobnice in to pepelnice. Najden je bil na območju Narodnega doma. Relief »dva genija« izvirata iz Galicije pri Žalcu, spodnji del stebra pa je iz Trojan. Zanimiva je moška bradata glava na stebri, ki spominja na keltsko umetnost.

V tretjem prostoru so napisi, ki se nanašajo na Celejo. Na arah je omenjena kot božanstvo: sveta Celeja — Celeia sancta. Ohranjen je tudi del nagrobnika nekega župana iz Claudie Celeiae. Zanimiv je,

*Plešoča Menada (Relief na nagrobniku Tiberiju Juliju in njegovi ženi.
Foto Moderna galerija Lj.)*

danes zelo slabo ohranjen napis, kjer celejanski mestni svet posveča napis mestnemu geniju (zaščitniku mesta).

Četrty prostor je prehodan. Od tu držijo stopnice na Muzejski trg in so izhod iz lapidarija. Napisna plošča, razstavljena v tem prostoru, ima dvojen napis. Stotnik legije VI. Zelezne je dal postaviti dva kipa cesaricama Juliji in Domiciji. Žal se kipi niso ohranili. Pozornost vzbuja relief Meduze, ki se odlikuje po lepi izdelavi. Ob Meduzi stoji palmovo drevo. Pod drevesom je petelinji boj. Oba reliefa sta pripadala grobnicama.

Peti in šesti prostor sta napolnjena z že zgoraj omenjenimi arami beneficiarijev iz Stanetove ulice. Oltarji so skoraj brez izjeme posvečeni Jupitru, ki ima poleg pridevka Najboljši in Največji še druga imena. Za Jupitrom se zvrstijo še drugi bogovi. Tako je zastopana Fortuna, Vulkan, Sedat, Janus Geminus, Adsalluta, Epona. Dva reliefa, ki predstavljata Atysa, nam povesta, da je bil v Celeji razširjen orientalni kult, ki je častil Kybelo — Veliko mater. Iz Orienta je prišel tudi Mithrov kult. Napis, posvečen Mithri, je iz Maliča pri Celju. Reliefa rogate glave — vodnega božanstva v šestem in devetem prostoru nam povesta, da je ljudem v rimski dobi Savinja povzročala hude skrbi in vzbujala strah s svojimi poplavam. V Celju so odkrili štiri take reliefe, vendar sta se nam ohranila le dva. Brez dvoma so bili postavljeni na čast in zaobljubo nemirni in nevarni Savinji.

Na prehodu v sedmi prostor sta dva reliefa — genija smrti, ki predstavljata uvod v prostor z nagrobniki. Napisi, prav tako pa tudi portreti na nagrobnikih nam povedo, kdo so bili umrli. Tako so zastopani državljani Sirije, Grkinja Evhodiya, trgovec iz Afrike, domorodni Kelti v svojih nošah, in seveda tudi Rimljani. Iz tega lahko vidimo, da je sestav prebivalstva v Celeji bil precej pester. (Sl. na str. 133.)

Nagrobniki se nadaljujejo v osmem prostoru. Tukaj so preprostejši. Opozorim naj na nagrobnik Tiberija Klavdija, osvobojenca mesta Celeje. Na tem napisu je Celeja edinkrat omenjena kot municipium Celeiae. V sredini prostora stoji kip rimskega oficirja, ki je v svetu poznan kot »noriški vojak« (Slika na str. 137.) Levo od kipa so trije odlomki napisov posvečeni Titu Variju Klemensu. Relief, ki predstavlja sello corulis — častni stol, je bil sestavni del grobnice velikaša.

V devetem prostoru stojita v sredini dve skrinji za pepel pokojnikov. Prva je le delno ohranjena, medtem ko drugi manjka le pokrov. Ta skrinja verjetno ni bila nikoli uporabljena v svoj namen, ker je na skrinji izdelan le napis, obe stranski polji, kjer je navadno relief, sta ostali neizdelani. Že v 6. stoletju je bila uporabljena kot okvir vodnjaka pri starokrščanski baziliki na prostoru današnje pošte. (Slika na str. 137.)

V desetem prostoru so trije napisi posvečeni rimskim cesarjem; poleg nekaj odlomkov nagrobnikov, mozaika in reliefa, ki predstavlja Amorja in Psiho, vzbujajo največ pozornosti trije deli orjaškega kipa, morda boga Apolona, ki je kraljeval v svetišču na današnjem Trgu svobode. Žal ni niti od kipa, niti od svetišča ohranjenega kaj več.

*Pogled v IX. in VIII. razstavni prostor celjskega lapidarija
(Foto Viktor Berk)*

Poleg desetih razstavnih prostorov, sta v vzhodnem traktu kleti dva za študijski lapidarij, ki je obenem depo. Tukaj so spravljene spomeniki, ki niso nič manj pomembni, vendar jih zaradi slabe ohranjenosti in pomanjkanja prostora ne razstavljamo javnosti.

Naj omenim še lapidarij sub divo, za katerega so načrti v izdelavi. Nameščen bo na muzejskem vrtu in še naprej po Savinjskem nabrežju. V lapidariju na prostem bodo razstavljeni vsi arhitektonski členi stavb (arhitravi, stebri, podnožja) in zbirka milnikov.

Preko 200 kosov lapidarnega gradiva je zbranega v muzeju in če prištejemo k temu še spomenike (okoli 100 kosov), ki so danes izgubljeni in so nam poznani le še iz literature, potem vidimo, da nam je Celeja zapustila bogato dediščino — enega najbolj zgovornih virov za proučevanje starega mesta.

OPOMBE IN LITERATURA

¹ Hoffiller — Saria, *Antike Inschriften aus Jugoslawien*, 1938, 21.

² Paolo Santonino, *Reisetagebücher 1485—1487*, Klagenfurt, 1947.

³ Petrus Apianus, Bartolomeus Amantius, *Inscriptiones sacrosanctae vetustatis...*, Ingolstadii, 1534 (fol.).

⁴ Wolfgangus Lazius, *Commentariorum rei publicae Romanae in exteris provinciis bello acquisitis constitutae libri duodecim*, Basiliae, 1551.

⁵ Augustinus Tyffernus: njegovi rokopisi so datirani v leto 1507 in imajo precej celejanskega epigrafskega gradiva. Rokopise hrani dunajska dvorna biblioteka.

⁶ J. Grutar, *Inscriptiones antiquae totius orbis Romani in absolutissimum corpus redactae*, Amsterdam 1707 (2. izdaja).

⁷ Raymundus Duellius, *De variis rebus lucubratio epistolaris ad Joannem Antonium de Boxadors, Norimbergae*, 1733 (4).

⁸ Rudolf Noll, *Griechische und lateinische Inschriften der Wiener Antikensammlung*, Wien 1962, 7, 9.

⁹ Joh. Ant. Supantschitsch, *Ausflug von Cilli nach Lichtenwald*, Cilli, 1818.

¹⁰ Ignac Orožen, *Celska kronika, V Celi*, 1854.

¹¹ Albert Muchar, *Geschichte des Herzogthums Steiermark*, Graetz 1844.

¹² Gabriel Seidl, *Jahrbücher der Literatur*, 1845—1846.

¹³ Richard Knabl, *Mittheilungen d. hist. V. F. Steiermark*, 1851—1858, 1862, 1866.

¹⁴ Georg Schön, *Römische Inschriften in Cilli*, 1894.

Do leta 1902 je izšlo fundamentalno delo Theodor Mommsen, *Corpus Inscriptionum Latinarum*, kjer so v III. zvezku in dodatkih objavljeni vsi napisi, najdeni v Celju in na njegovem območju.

Med obema vojnoma je izšel prvi zvezek Hoffiller-Saria, *Antike Inschriften aus Jugoslawien*, 1938, kjer so obravnavani vsi napisi, najdeni po letu 1902 in nekateri popravki k Mommsenovemu *Corpusu*. Obe deli dopolnjuje J. et A. Šašel, *Inscriptiones Latinae, quae in Jugoslavia inter annos MCMXL et MCMLX repertae et editae sunt*. Knjiga je izšla v Ljubljani 1963.

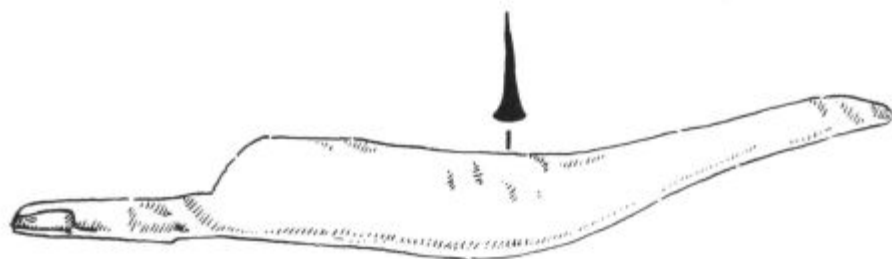
Za boljšo orientacijo po lapidariju služi vodnik: V. Kolšek, *Celeia, kamniti spomeniki*, 1967, kjer je poleg kataloga spomenikov in nastanka lapidarija z važnejšo starejšo literaturo, podan tudi kratek zgodovinski oris rimske Celeje.

LOJZE BOLTA

NOŽ IZ BRONASTE DOBE V CELJU

Prazgodovinske najdbe so v Celju razmeroma maloštevilne. Dosedaj smo poznali samo ilirsko gradišče na Miklavžkem hribu¹ in posamezne keltske novce, ki so jih našli v mestu pod rimskimi plastmi.² Večje število keltskih novcev je prišlo na dan tudi ob strugi Savinje na Bregu.³ Tudi ime Celeia je po mnenju številnih raziskovalcev še predrimskega izvora.⁴

Okolica Celja ima tudi nekaj najdišč, katerih začetki datirajo še v bronasto dobo. Sem spada prazgodovinska naselbina na Rifniku⁵ in najdba srpov s Črete pri Vranskem.⁶

V Celju je bil pred časom slučajno odkrit bronast nož (gl. risbo). Raven, pravokoten konec za držaj noža se nadaljuje v močno odebeljen hrbet. Ta se na sredini kolenasto ukrivi navzdol. Proti konici se hrbet zravnava in stanjša. Rezilo je do kolena na hrbtu enakomerno široko. V drugi polovici pa se nekoliko zoži in zaokroži v konico. Trn za ročaj je z obeh strani na koncu stanjšan. Je brez patine, rezilo je zelo dobro ohranjeno. Nož je v zbirki Pokrajinskega muzeja (inv. št.: 2023).

Tovrstni noži so na Slovenskem maloštevilni. Podoben primer poznamo iz struge Ljublanice. Pod istim najdiščem navaja Šmid tudi več tulatih in plavutastih sekir in sulic. Razen tega noža sta še dva, eden s predrtim trnom za ročaj.

Nekaj sorodnih primerov je tudi v Avstriji. Omenil bi samo dva, prvega iz Imsta⁸ in drugega iz Innsbruck — Höttinga⁹. Omenjena najdišča spadajo v bronasto dobo in se nadaljujejo še v prehod iz bronzaste v železno dobo.

Casovno zelo blizu nožu iz Celja je tudi prstan iz zvite žice (Noppenring) z naselbine na Rifniku.¹⁰ Datacijo tega prstana je podal Vinski.¹¹ On smatra, da prstane tega tipa lahko datiramo v zgodnjo bronasto dobo. V isti čas so datirani tudi predmeti iz struge Ljubljane.¹² Med njimi je tudi nož, ki po svoji obliki najbolj spominja na našega in potrjuje našo datacijo. Končno spadata v ta časovni okvir dva srpa iz Črete pri Vranskem,¹³ ki imata številne paralele v srpih iz Jurke vasi.¹⁴

Maloštevilnim bronastodobnim najdbam v širši okolici Celja se pridružuje omenjeni nož iz struge Savinje. To je tudi najstarejši in dosedaj edini prazgodovinski predmet iz samega Celja.

OPOMBE

¹ A. Bolta: Gradišče na Miklavžkem hribu nad Celjem. Arheološki vestnik II/1. Ljubljana 1951. str. 19.

² J. Orožen: Zgodovina Celja I. Celje 1927. str. 13.

³ V. Kolšek: Keltski novci iz Celja (v tisku).

⁴ J. Orožen: Zgodovina Celja I. str. 11.

⁵ S. Pahič: Posamezne najdbe iz Rifnika. Arheološki vestnik VII/1—2. Ljubljana 1956. str. 51. L. Bolta: Ilirske najdbe iz Rifnika pri Celju. AV VII/3. str. 259.

⁶ J. Orožen: Zgodovina Celja I. str. 9.

⁷ W. Šmid: Die Bronzezeit in Krain. Carniola II. Laibach 1909. str. 125. Tab. III. 25.

⁸ R. Pittioni: Urgeschichte des österreichischen Raumes. Wien 1954. str. 455. sl. 318.

⁹ R. Pittioni: Urgeschichte... str. 458. sl. 323/2.

¹⁰ S. Pahič: AV VII. 1—2. str. 55. Tab. IV. 2.

¹¹ Z. Vinski: O oružju ranoga brončanog doba u Jugoslaviji. Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu. Serija III. zv. II. Zagreb 1961. str. 10.

¹² W. Šmid: Carniola II. str. 135. sl.

¹³ Oba srpa sta v Pokrajinskem muzeju v Celju. Inv. štev. 61. in 65. neobjavljeno.

¹⁴ W. Šmid: Carniola II. str. 116.

MILAN NATEK

VODNO OMREŽJE V SPODNJI SAVINJSKI DOLINI IN NJEGA UPORABA ZA MLINARSTVO IN ŽAGARSTVO

(Prispevek k hidrogeografiji)

Voda je med zelo pomembnimi sestavinami, tvorci in oblikovalci vsega našega življenja. Zato ni nič presenetljivega, da so jo že stari misleci antičnega obdobja uvrščali v skupino štirih temeljnih elementov (voda, zrak, zemlja in ogenj), ki so v tedanjem svetu predstavljali osnovni vir vsega porajajočega miselnega in duhovnega razvoja.* Tudi danes so vode, razprostranjenost in razvejenost njihovega površinskega kakor tudi doslej še vedno premalo znanega podzemskega omrežja, v osredju vsakdanjega zanimanja strokovnjakov in preprostih ljudi.

Ko se poglobljamo v osnovno problematiko vod, spoznamo mnoga bistva njihovih zakonitosti, njihovo neločljivo vzročno in posledično povezanost z drugimi oblikami in manifestacijami narave in naravnih pojavov. Prav zaradi tega pomeni odkrivanje in spoznavanje ter dožemanje osnovnih lastnosti vodovja najboljše napotke za obvarovanje pred njegovimi hudourniško razbesnelimi in uničujočimi poplavami, kakor tudi vpogled v možnosti njihove kompleksne in optimalne izrabe v gospodarske in druge svrhe človekovih dejavnosti. Človek je že v davni preteklosti spoznal moč po strugah pretakajočega se vodovja, ki se je največkrat sproščena izrabljala v prenašanju gruščev in prodov, peskov in plavja, v rušenju bregov in drugih ovir, ki so bile v rečnem koritu, pa tudi v pustošenju in uničevanju plodov človekovega dela. Prav zato, da bi se mogel človek obvarovati vseh hudih nadlog ob ujmah podivjanih vod, se je že v davnini, ko je komaj začel spoznavati in vrednotiti naravne sestavine svojega (geografskega) okolja — svoje domačije, lotil odstranjevanja številnih naravnih preprek, ki so povzročale, ali pa samo stopnjevale poplave. Vse naše vodovje — od najmanjših potokov po samotnih gozdnatih grapah do umirjenih in še

vedno močnih rek po prostranih ravninah — njihova korita in struge so najbolj zgovorne in neovrgljive priče večstoletnega človekovega posrednega ali neposrednega prizadevanja za ukrotitev njihovih razbrzdanih moči in za preusmeritev njihovih razpoložljivih moči v pridobivanje novih pogonskih virov. Tudi v najrazličnejših drugih oblikah pokrajinske podobe spoznavamo, ko le to razčlenjujemo, zmogljive sposobnosti v dejavnosti človekovega duha, kakor tudi njegove posredne ali neposredne učinke stvaritev na različnih stopnjah družbenega in ekonomskega razvoja. Prav zato nam more samo razjasnjevanje ob spoznavanju prepletenih součinkovanj med družbenimi in naravnimi dejavniki pokrajine iz preteklosti in sedanjosti prikazati vse snovitosti, kakor tudi pomanjkljivosti, ki so največkrat izraz enostranskih in kratkovidnih posegov človekovega dela v naravno okolje (predvsem pa nepoznavanje bistva njegovih procesov in zakonitosti).

V večtisočletnem razdobju so vode klesale vso zunanjo podobo naših pokrajin (padavine in potoki), pa naj bodo to strma ali položna pobočja obrobne gričevja, v grape razrezane vzpetine Mrzliškega in Šmiklavškega hribovja, kakor tudi planotaste ravnice Dobrovelj in Ponikevskega krasa. Tudi samo ravninsko osrčje Spodnje Savinjske doline je s policami in ježami razdrobljeno na posamezna območja s karakterističnimi profili prsti in njim ustrezajočimi pedološkimi tipi, s svojstvenimi oblikami vegetacijskih združb (in obdelanih zemljiških kultur).¹ Vsepovsod, kjerkoli stopamo po Spodnji Savinjski dolini in motrimo njeno oblikovanost, se srečujemo z učinki davnega kakor tudi današnjega, zato naletimo tolikokrat na še vedno sveže in z vodami preoblikovano površje. S polno prizadevnostjo se skušamo vživljati v razvoj prodišč ob vodah, v katerih odkrivamo pojenjačo transportno moč potokov, obenem pa razglabljam o njihovih funkcijah v preteklosti in v današnjem času. Šele v preteklem stoletju se je človek na našem območju z vso sproščeno in ustvarjalno zagnanostjo lotil izrabljanja prodišč v gradbene namene, ko so tudi sredi savinjskih naselij s pretežno kmečkimi domovi rasle prve stavbe, zidane iz kamena in opeke. S tem, ko je pričel človek izrabljati prodišča kot gradbeno gradivo, je podzavestno posegel v naravo njihovega s fizikalnimi zakoni očrtanega in pogojenega življenja. Zato je prišlo do nešteti sprememb ob vsem rečnem toku navzdol.

Številne kleči, ki jih še posebno na gosto odkrivamo na policah teras ob desnem bregu Savinje, pa rahli obrisi po ravnici mladopleistocenske terase blodeče Savinje, obeležujejo spremembe in prestavljanje rečne struge.² Žive sledi v spremembah smeri Savinjinkega toka v zadnjih dvatisoč letih sledimo tudi po holocenski ravnici.^{3a} Zato je kar razumljivo, da je bilo mogoče zemljišča ob strugah gospodarno izkoriščati v kmetijske namene šele potem, ko so jih bili zavarovali pred poplavamami in ko so bili uklenili tok Savinje med s človekovim delom zgrajene nasipe in utrjene bregove.⁴ Šele potem je bilo mogoče ob Sa-

vinji osvojiti poplavni in z grmičevjem porasli svet ter ga razdeliti na vse nekdanje uporabnike srenjskega zemljišča. S tem pa so pričele tudi ob Savinji propadati nekdanje gmajne (predvsem pašniške), a pod vplivi novih gospodarskih utripov, ki jih je tudi v to območje zanesel porajajoči se kapitalizem, so se vidno pričele razkrajati srenjske skupnosti z vaškim »rihtarjem« na čelu. Pogoste poplave in menjavanje struge Savinje in njenih pritokov na območju Spodnje Savinjske doline je šestokrat pripeljalo do sporov med posameznimi soseskami, saj se je na tak način zmanjševal oziroma povečeval pašni areal njihovih gmajn.⁵ Šele proti zatonu minulega stoletja je človek z regulacijskimi posegi ukrotil pošastno uničujoče poplave, katerih vode so se na široko razlivala po prodni holocenski ravnini s pašnimi površinami pa z obvodnimi ter z borovimi drevesnimi združbami poraslih gmajn.

Ob tem pregledu ne moremo zanemariti še številnih drugih vplivov vod, katerih odraz je začetan v pokrajinski podobi Spodnje Savinjske doline. Omenimo samo rečno pa retrogradno in selektivno erozijo, ki so mnogo doprinesle k znižanju razvodij, k izoblikovanju prevalov,⁶ preko katerih je bilo večinoma najlažje speljati steze in tovarne poti in prometne ceste. Nekateri zgodovinski viri nas tudi opozarjajo, da je bila v preteklosti Savinja s svojimi pogostimi poplavami močna ovira normalno razvijajočemu se prometu na cestah prek Spodnje Savinjske doline, pa tudi prehodi preko nje ob naraslih vodah in poplavih so predstavljali resne težave v času, ko pri Grobljah še ni bilo mostu prek nje. Kolebajoča vodna množina Savinje je bila v nekaj zadnjih stoletjih vključena v promet, ko so plavili po njej splave z lesom iz Gornje Savinjske doline. Tudi v gmajni na Grobljah pri Latkovi vasi so do druge svetovne vojne vezali »flose«, katere so »vdirali« v Savinjo ob narasli vodi v času deževja.

V uvodnem obrisu geografskih značilnosti vodovja v Spodnji Savinjski dolini ne moremo prezreti, da so imele odločujoč pomen pri namestitvi selišč naših domov oziroma kmečkih naselij. Da bi se izognili poplavnemu ozemlju, so se ljudje naselili na obrobje teras, na vzpetine sušnega zemljišča, na mejne pasove dveh zemljiških kultur (predvsem na robove med njivami in travniki oziroma pašniškimi gmajnami).⁷ Smeri strug potokov in rek ter njihovi strmcu oziroma globine rečnih korit so že od nekdanj posredno ali neposredno vplivali na izrabo kmetijskih površin ob vodah. Le-ta pa je bila predvsem odvisna od zemljiških kultur, katere so neposredne kazalke fizično-geografskih razmer in zakonitosti, kakor so že tudi odraz učinkov nekdanjega človekovega posega v spremembe naravnega okolja.⁸

Ceprav so se ljudje v preteklosti bolj kot danes s svojimi selišči, domovi in domačijami izogibali poplavnemu zemljišču, kjer so mogle vode iz leta v leto slabšati, zmanjševati ali celo uničevati kmetijske pridelke, pa vseeno spoznavamo, da so se mnogi domovi in druge stavbe naselile neposredno ob vode z burnim tokom, kjer so njihovo moč pre-

tvarjali v mehanično delo. Mnogi z vodo napolnjeni jarki so bili izkopani pod gradovi ali pod obzidjem drugih, strateško zavarovanih postojank. S tem se je v srednjem veku tudi na našem ozemlju poudarjala obrambna moč poedinih utrjenih vzpetin, s katerih so se v varstvu prepadnih strmin in obdajajočega jih vodnega pasu razgledovale zgradbe zemljiškega gospoda. Tudi vsa druga predvsem strnjena naselja po ravninah so si s svojimi selišči poiskala bližino vode, ki so jo rabila za različne potrebe vsakdanjega življenja. Ne le prehrabene in higienske zahteve, temveč tudi požarno-varnostni razlogi so še posebno v preteklosti, ko so bila večinoma vsa poslopja naših naselij lesena ter s slamo krita, vplivali, da je morala biti voda v naseljih, ali vsaj v njihovi neposredni bližini. Prav nič se ne čudimo, ko z razčlenjevanjem hidrografskega omrežja spoznamo speljani strugi, po katerih se še danes pretaka voda skozi nekdanji trg Vransko in mesto Žalec. V prvem primeru je povsem očitno, da je človek s prekopom povezal kraško Podgrasčo z Merincem.⁹ Tudi Žalčani so morali v preteklosti speljati strugo Godomlje (njen izvir je pri Gotovljah in se napaja iz podtalnice) skozi naselje, ki se že onkraj današnje železniške proge, še preden doseže Dobrišo vas, infiltrira nazaj v podtalnico.¹⁰

Nekdanjo preskrbo vode v prehrabene namene, katero so dolgo časa zajemali kar iz potokov, je zamenjala podtalnica, ki se nabira in ohranja v vodnjakih. V hribovskem obrobju Spodnje Savinjske doline še danes uporabljajo vodo iz virov, ki so preurejeni v studence. Nekdanjo oskrbo naših gospodinjstev z vodo iz vodnjakov pa v zadnjem času izredno naglo izpodriva in zamenjuje voda iz pravkar zgrajenega vodovoda; z njegovim omrežjem je preprežena domala vsa Spodnja Savinjska dolina. Tudi nekateri zaselki na kraški Ponikevski planoti, ki so se še do nedavna oskrbovali s kapnico, katero so nabirali ob deževju in jo shranjevali v tako imenovanih »štirnah«, so v zadnjem času dobili svojo vodovodno napeljavo (npr. Ponikva).¹¹

Z vodovodom oskrbljena naselja ne bodo več v tolikšni meri kot doslej obsojena na pomanjkanje vode v sušnih obdobjih, ki so v Spodnji Savinjski dolni sorazmerno številna. V preteklosti se je pogostokrat primerilo, da so ob hudih sušah usahnili tudi najgloblji vodnjaki (10 m in več globoki!) po naseljih Spodnje Savinjske doline. Tedaj so se morala gospodinjstva oskrbovati s potočno vodo, pa tudi domačo živino so napajali ob vidno usihajočih potokih. V takih časih so bile najbolj prizadete številne hribovske in druge kmetije, katerih selišča so daleč stran od potokov ali od močnejših in stalnih izvirov pitne vode. Suša je še posebno hudo prizadela vse raztresene domačije po kraškem svetu Dobrovelj in na Ponikevski planoti. Tedaj so bili ljudje prisiljeni, da so se oskrbovali z vodo iz dolinskih potokov. Ni treba še posebej poudarjati, da je to opravilo odtegovalo drugemu rednemu delu na domačijah tudi po dve delovni moči po nekaj ur dnevno. Številni in raznovrstni so nameni, ki jim je služila voda v preteklosti. Tudi danes.

ko se iz dneva v dan koreniteje spreminjajo proizvodni in tehnološki procesi ter vse oblike sodobne industrije, ne pojenjuje pomen vodnega bogastva. Prav nasprotno! V sodobnih industrijskih obratih potrebujejo vedno večje količine čistih vod, katerih pa je vedno manj. Vse bolj se množijo industrijske odplake, ki zastrupljajo ali pa vsaj onečiščujejo naše nekdanj tako bistre potoke.

Ob takem ali podobnem razčlenjevanju spoznavamo, da je bila v preteklosti v Spodnji Savinjski dolini edinole Savinja še najmočnejša pregraja, ki je ločevala in razmejevala gospodarski prostor savinjskih kmetij. Po njej niso tekle samo meje katastrskih občin in vseh kasnejših upravnopolitičnih in teritorialnih razdelitev posameznih območij Spodnje Savinjske doline, temveč tudi vse kasnejše, povojne teritorialne razmejitve so se naslanjale na njo. V bistvu so se na Savinjo kot na »povezujočo ločnico« naslonila tudi šolska in župnijska območja v Spodnji Savinjski dolini. Niti novejša razdelitev žalske občine na krajevne in matične urade, oziroma izoblikovanje krajevnih skupnosti ni moglo zabrisati starih, do neke mere že v nastajajočih gravitacijskih območjih zakoreninjenih sledov preteklosti.

V nekajstoletnem časovnem razponu ali pa že samo v zadnjih desetletjih našega stoletja so se temeljito spremenili nameni izrabe tekočih vod. Še do pred petdesetimi leti so skoraj vsi obrati, ki so potrebovali najcenejšo pogonsko moč, nastajali neposredno ob močnih in stalnih vodah, ki jim je zagotavljala optimalni izkoristek in gospodarsko sprejemljivi delovni učinek. Potem, ko je bilo mogoče po žicah prenašati električno moč na daljave in jo kjerkoli pretvoriti v drugo obliko energije, ki je nadomeščala na tisoče parov človeških rok, so številni objekti, neposredno navezani na vodni pogon, pričeli izgubljati na veljavi in domala vsi so bili obsojeni na propad. Med takšne objekte, ki hitro izginevajo, in kateri so že domena preteklosti, prav gotovo sodijo mlini in žage (in še nekateri drugi objekti na vodni pogon), ki jim posvečamo pričujoči zapissek. Le-ta je nastal na osnovi terenskega preučevanja v Spodnji Savinjski dolini, ko smo v letih 1964 in 1965 (deloma še spomladi 1966) tudi zbirali in kartirali nekdanjo in današnjo izrabo vodnih moči. Zato želimo z objavljenim zapisom prispevati del osnovnega gradiva za kasnejšo hidrogeografsko preučitev Spodnje Savinjske doline, obenem pa tudi pri etnografih, sociologih, zgodovinarjih in pri drugih, geografiji sorodnih strokah, vzbuditi zanimanje za nadaljnje in kompleksne preučitve mlinarstva in žagarstva na ožjem predelu Savinjske doline.¹² Menim, da bo mogoče samo tako ugotoviti in spoznati številna soznačja najrazličnejših pojavov, navezanih na podobno problematiko, in edinole tako bo mogoče spoznati različne oblike razkroja avtarkičnega gospodarstva pa ovrednotiti današnjo materialno-tehnično osnovo na našem podežlju, saj bo le-ta postala že jutri integralni del naše preteklosti in naše zgodovine.¹³

I. ORIS NEKATERIH HIDROLOŠKIH ZNAČILNOSTI

Hidrogeografska problematika porečja Savinje v Spodnji Savinjski dolini je zanimiva tako s svojimi naravno-geografskimi izhodišči kakor tudi s stališča družbeno-geografskega opazovanja. Z razčlenjevanjem prvih ter z vključitvijo njihovih temeljnih karakteristik v naravno okolje nam razjasni posamezne stopnje v razvoju vodnega omrežja. V njem poskušamo dojeti zakonitosti ali pa vsaj procese s posameznimi pojavi, ki nam retrospektivno očrtujejo tudi morfološki razvoj Spodnje Savinjske doline. Ako smo se odločili za temeljitejši pregled nekaterih pojavov v sklopu hidrogeografskih manifestacij v posameznih predelih Spodnje Savinjske doline, pa ne smemo pozabiti poudariti, da nanje vplivajo tudi vse specifičnosti s širokega oziroma s celotnega zaledja porečja Savinje in da se te v območjih Spodnje Savinjske doline pod vplivi njenih posebnosti ponovno preoblikujejo v kvalitetno nove posamezne značilnosti. Z drugimi besedami: Vse lastnosti Savinjinega toka v Spodnji Savinjski dolini so izraz njenega zaledja, ki ga očrtuje s svojim porečjem, kakor tudi splošnih posebnosti posameznih predelov Spodnje Savinjske doline. V vzročno-posledičnem vsklajevanju različnih dejavnikov pa moramo spoznavati, ko z razčlenjevanjem odkrivamo njihova bistva in zakonitosti, vsaj tiste globalne poteze pokrajine iz preteklih razdobij, ko so bili začrtani osnovni obrisi temeljnih dejavnikov kot nosilcev prihodnih pobudnikov in povzročiteljev vseh nadaljnjih sprememb. Prav zaradi tega moramo samo v preteklosti — bližnji ali daljnji — iskati vzroke za današnjo razvejenost vodovja, kakor tudi za njegove številne druge fizično-geografske lastnosti. Prav zato pa v povezavi z drugimi opredelitvami pojavov geografskega okolja (npr. geološka in petrografska struktura, relief, podnebje, vegetacijska odeja, najrazličnejši vplivi človeka itd.) skušamo očrtati njegov razvoj.¹⁴

Pred nas je postavljeno eno izmed bistvenih vprašanj, ki je povezano z vsem kmetovanjem ob vodah, kakor tudi z izrabo tekoče vode: kako je z naraščanjem in upadanjem vodnega stanja na naših potokih? Le-ta so odraz številnih dejavnikov pa tudi povzročitelji mnogih gospodarskih motenj (ob povodnjih ali sušah). Najbolj prepričljiv odgovor na to nam daje preglednica, ki prikazuje nihanje povprečnih mesečnih stanj vode na vseh treh naših najpomembnejših vodnih žilah — na Savinji, Bolski in na Ložnici. Prikazane relativne vrednosti naraščanja in upadanja rečnih gladin nam povedo, da so bila v obdobju 1954-65 najmočnejša nihanja stanj vode na Bolski. Tudi povprečna letna amplituda je najmočnejša na Bolski pri Kaplji vasi, kjer ponavadi nastopajo najvišje vode v mesecu novembru, a najnižje v poletju (avgust).

**Tabela I. Pregled povprečnih mesečnih stanj vode za obdobje
1954—1965¹⁵**

(prikazano z relativnimi vrednostmi)

Potok — vodomerska postaja:	I.	II.	III.	IV.	V.	VI.	VII.	VIII.	IX.	X.	XI.	XII.
Bolska												
Ločica pri Vranskem	100	99	101	101	101	100	98	95	97	101	104	105
Kaplja vas	94	94	117	117	109	90	90	59	70	98	137	125
Ložnica												
Levec	99	98	106	105	100	101	99	95	87	93	113	106
Savinja												
Letuš	86	83	99	115	117	101	97	86	93	101	115	106
Latkova vas	97	95	101	107	110	106	102	95	100	107	112	107

Predložena preglednica nam daje osnovno opozorilo, da moremo že na osnovi empiričnih dognanj podati naslednje ugotovitve, ki kažejo razlike med posameznimi potoki v Spodnji Savinjski dolini. Najmanjša nihanja v vrednostih povprečnih mesečnih stanj vode so v zgornjem toku Bolske oziroma Motnišnice, medtem ko so najmočnejša na njenem srednjem toku (do Kaplje vasi). Tudi na Ložnici so omembe vredna nihanja; v njeni strugi so najobilnejše vode v času jesenskega deževja (november, december), medtem ko je spomladanski višek že v mesecu marcu. Tudi Savinja ima občutno nihanje stanja vode: ob vstopu v Spodnjo Savinjsko dolino ima Savinja primarni maksimum v mesecu maju, pa tudi v aprilu je že izredno visoka voda, torej v času, ko se v njenem gorskem porečju tali sneg. Toda vodomerska postaja v Latkovi vasi nam pokaže že drugačno podobo: primarni maksimum je v jeseni, v mesecu oktobru, a sekundarni se pojavlja v mesecu maju.¹⁶

V naznačenih rečnih režimih, ki karakterizirajo naše vodovje, se odražajo številna naravno-geografska svojstva porečij Bolske, Ložnice in Savinje, kakor se že tudi morajo poznati učinki številnih človekovih posegov v spremembo naravnega okolja. V preglednici prikazana svojstva naših potokov so le abstraktne vrednosti o nihanjih, ki se izredno močno spreminjajo iz leta v leto. Prav zato je kar potrebno, da prikazemo nihanje stanja vode v teku enega samega leta.

Tabela II. Pregled povprečnih mesečnih vodostajev v letu 1958
(prikazano z relativnimi vrednostmi)

Potok — vodomerska postaja:	I.	II.	III.	IV.	V.	VI.	VII.	VIII.	IX.	X.	XI.	XII.
Bolska												
Ločica pri												
Vranskem	103	113	102	105	96	95	94	92	92	98	106	107
Kapljia												
vas	109	188	120	127	58	54	51	40	51	94	159	149
Ložnica												
Levec	106	124	113	108	90	91	84	80	79	95	118	111
Savinja												
Letuš	56	145	81	149	113	69	61	61	52	97	157	157
Latkova												
vas	93	105	103	106	100	96	97	94	96	100	102	105

V tem pregledu spoznamo odstopanja od večletnih povprečkov, kar najbolj neposredno kaže razločke med povprečnimi vrednostmi in dejanskimi nihanji vodnih stanj na naših rekah. Toda pri izrabi vodne sile v gospodarske namene moramo poznati vsa mogoča odstopanja od »irealnih« povprečkov, da bi mogli že ob postavljanju objektov na vodni pogon računati z vsemi možnimi prekinitevami obratovanja (npr. prenizka ali previsoka voda). — Obe preglednici dovolj nazorno izpričujeta, da na potokih z majhnim porečjem vplivajo na njihov rečni režim že ozko časovno in prostorsko pogojeni pojavi (npr. nalivi ali nevihte, otoplitve in hitro taljenje snega, morebitne suše itd.). Pri rekah z obsežnejšim porečjem (npr. Savinja) so nihanja manjša, v njih pa se že odražajo v prepletajočih se soodvisnostih številni dejavniki. Zato prihaja že v srednjem oziroma v spodnjem toku takih potokov v teku celega leta do manjših nihanj, kakor pa v zgornjem toku oziroma na vodah s krajšimi strugami. Toda neposredni »vpogled v življenje« reke ali potoka dobimo šele potem, ko spoznamo njegova vsakdanja nihanja, katerih učinek se odraža tudi ali v dviganju in upadanju podtalnice ali v izrabi potočne vode v mlinarske, žagarske ali v druge namene.

Visoke vode dajejo značilna svojstva našim potokom oziroma rekam, ki narastejo ob nalih, ob dlje časa trajajočem deževju ali ob nenadnih odjugah, ko po pobočjih in dolinah hitro kopni sneg, medtem ko so tla še vedno zamrznjena. Tedaj prihrume kalne vode s hribov v doline, kjer pustošijo polja in travnike, pa tudi naselja in pota niso povsod zavarovana pred njimi. Brez dvoma je bilo v preteklosti, ko vodno omrežje še ni bilo urejeno, na našem območju večje število katastrofalnih poplav in povodnji kot danes.¹⁷ Kajti šele z regulacijo rek je človek temeljito posegel v borbo proti poplavam.

Tabela III. Pregled mesečne razporeditve najvišjih letnih vodostajev
za obdobje 1954—1965

Potok — vodomerni,

postaja: I. II. III. IV. V. VI. VII. VIII. IX. X. XI. XII.

Bolska

Ločica pri

Vranskem — 2 — — 1 1 — 1 1 3 3 —

Kaplja vas 1 2 — — — 2 — — — 3 3 1

Ložnica

Levec 1 1 — — — 2 1 1 — 3 2 1

Savinja

Letuš — — — — — 2 1 1 1 4 1 2

Latkova vas* 1 — — — — 2 1 1 — 4 — 2

Skupaj: 3 5 — — 1 9 3 4 2 17 9 6

* Ni podatkov za leto 1965.

Še danes nastopajo v Spodnji Savinjski dolini ob nekaterih potokih (npr. ob Bolski, Trebniku, Trnavici itd.) poplave in sicer v drugi polovici leta. Toda obilne junijske padavine povzročajo, da se tudi v tem mesecu ne moremo popolnoma ogniti poplavam, ki najbolj prizadenejo travnike, ko jih poblatijo. V Spodnji Savinjski dolini so najpogostejše poplave v oktobru in novembru, torej v času najmočnejših padavin, ko že prevladujejo nižje temperature; listje prične odpadati z dreves in izhlapevanje je že minimalno. Če v tem času povodnji ne morejo več prizadeti kmetijskih sadežev na poljih, pa vseeno napravijo znatno škodo na kmetijskih površinah (ali odlože po travnikih prod, »razorjejo« z žiti posejane njive, odnašajo mostove in brvi, razdirajo jezove, rušijo stavbe ob strugah itd.).

Ob karakteristikah poplav nas ne zanimajo samo njihovi neposredni učinki (škode, spremembe v pokrajini idr.), temveč želimo naznačiti še sam potek naraščanja oziroma upadanja vod, ki vsaj posredno kaže številne geografske učinke v poplavnih predelih. Pri počasnem naraščanju vode v strugi bodo njeni bregovi dlje časa vzdržali pritisk povečane vodne količine kakor pa v primerih, ko le-ta kar nenadoma prihrumi po strugi navzdol. Razlike se zrcalijo še v nosilni (transportni) moči naraslih oziroma upadajočih vod, a s tem je v neposredni povezavi rušilni (razdiralni) učinek naraslih vod itd. Za ilustracijo vzemimo povodenj okrog Celja v juniju 1954,¹⁸ ko je po izredno močnem naliwu Hudinja (in druge) nenadoma naresla, prestopila bregove ter pričela s svojim razdiralnim početjem. Nekateri značilnosti take povodnji si oglejmo na primeru poplave ob Bolski v oktobru (24. in 25.) 1964. leta. Vodomerska postaja v Kaplji vasi je takole orisala nihanje vodne gladine:

Tabela IV. Naraščanje in upadanje vodne gladine na Bolški 24. in 25. oktobra 1964

	7.50 ^h	13.00 ^h	17.00 ^h	24.00 ^h
24. X. 1964	87 cm	136 cm	176 cm	212 cm
25. X. 1964	204 cm	?	146 cm	?

Skratka, številni so naravni dejavniki, ki vplivajo na izrabo tekoče vode. Zato so se morala že skozi stoletja pogonska vodna kolesa prilagajati vsem nevšečnostim, ki se zrcalijo ali v pomanjkanju vodne sile ali v sezonskem nihanju vodne množine oziroma rečnega režima. Tudi previsoke vode, ki se pojavljajo v času poplav, pogostokrat ovirajo normalno delo v mlinih ali na žagah, s poplavami pa je bilo večkrat ogroženo imetje številnih domačij. Še danes najbolj pogosto preti nevarnost poplav ob nenadnih in močnih nevihtah ali nalivih, ki so v Spodnji Savinjski dolini najpogostejše v poletnih mesecih.¹⁹

II. ČLOVEKOV POSEG V SPREMINJANJE VODNEGA OMREŽJA

V prejšnjem poglavju smo želeli prikazati nekatere naravne značilnosti potokov v porečju Savinje v Spodnji Savinjski dolini. Le-te pa so, kakršne smo nakazali, že posledica človekovega posega ali v izrabo vodne sile ali v preusmeritev rečnih korit, oziroma v spremembo rečnega omrežja. Še v zgodovinskem razdobju, celo v zadnjih dvatisoč letih je Savinja ob naraslih vodah z nekaterimi pomembnejšimi pritoki (Ložnica, Bolška, Trnavca idr.) spreminjala smeri in strugo svojega toka. O tem nam izpričujejo številni zgodovinski viri,²⁰ kakor še vedno ohranjeni dokazi v izoblikovanosti prodnatega površja holocenske ravnice z rojami vred.

Vsekakor je potrebno, da človekov odpor proti povodnjim v Spodnji Savinjski dolini razdelimo v dve različni razdobji: a) razdobje do okrog leta 1880 in b) v obdobje po začetku prvih načrtnih regulacij na Savinji. Prvo razdobje smemo imenovati tudi čas pasivne obrambe pred poplavnimi vodami, ko se je človek s svojimi dejavnostmi, predvsem usmerjenimi v kmetijstvo, največkrat le izogibal poplavnem območju. Vse kmetijske površine (predvsem kmečke), ki so jih zajemale bregove prestopajoče vode potokov, so bile malo donosne gmajne (pašniške in le deloma z gozdnimi sestoji porasle);²¹ v predelih z redkejšimi in manj obsežnimi poplavami (npr. ob Bolški, Ložnici, Trnavci in ob Trebniku) pa tudi travniki. Potemtakem se je v preteklosti kmečki človek upiral povodnjim bolj posredno kot neposredno, kar se pač najlepše zrcali v površnem pregledu nekdanje izrabe zemljišča (zemljiških kultur).^{21a}

Šele po prvi fazi regulacije Savinje, po letu 1890,²² se je tudi Savinjecan z vso njemu lastno prizadevnostjo aktivno postavil v obrambo svojega zemljišča proti poplavnim vodam.²³ Vse dotlej je namreč

Slika 1. Ob neurjih vode izredno močno narastejo in pustošijo ob strugi navzdol. V času junijske poplave 1954 je Pirešica takole poglobila in razširila svojo strugo malo nad vasjo Pirešica

bila Savinja v Spodnji Savinjski dolini najbolj nevarna in težko ukrotljiva reka, ki je poplavljala ob količkaj naraslih vodah, pa tudi s hitro menjavo struge svojega toka je uničevala z delom pridobljene in negovane kmetijske površine.²⁴ Šele potem, ko je bila Savinjina struga od Letuša (oziroma od Prihove) do Levca z nasipi utrjena, a srenjsko zemljišče z rojami in lavami ob njej zavarovano pred naraslimi vodami, je začel Savinjčan prodirati na gmajniški svet, kjer so nastajale prve novine.²⁵ Sočasno z ukrojitvijo Savinje so se v družbeno-ekonomskih odnosih pričele vse močnejše uveljavljati težnje, ki tudi niso bile več naklonjene srenjskemu zemljišču. Zato je prišlo že v osemdesetih in devetdesetih letih preteklega stoletja, precej po končani regulaciji Savinje — tu prej, tam spet kasneje — do razdelitve srenjskega zemljišča. S tem je bila v temeljih prizadeta in razrahljana vaška skupnost, ki je v oskrbi in upravljanju gmajn dosegla svoj višek ob koncu preteklega stoletja.

Razdeljene in razdrobljene gmajne so kmetje kar hitro z vso kmečko preudarnostjo vključili v obseg svojih, z novimi parcelami povečanih posestev. Na novo pridobljene površine so izrabljali v skladu z njihovimi podedovanimi, kakor tudi sproti spreminjajočimi se lastnostmi tal. S skrbno obdelavo in z nedopovedljivimi naporii vloženega dela je bilo mogoče šele v teku nekač desetletij spremeniti strukturo prsti, povečati gospodarsko donosnost »gmajniških«²⁶ novin, spremeniti

Selverderf

Zugspitz

NOHNE

Omagna

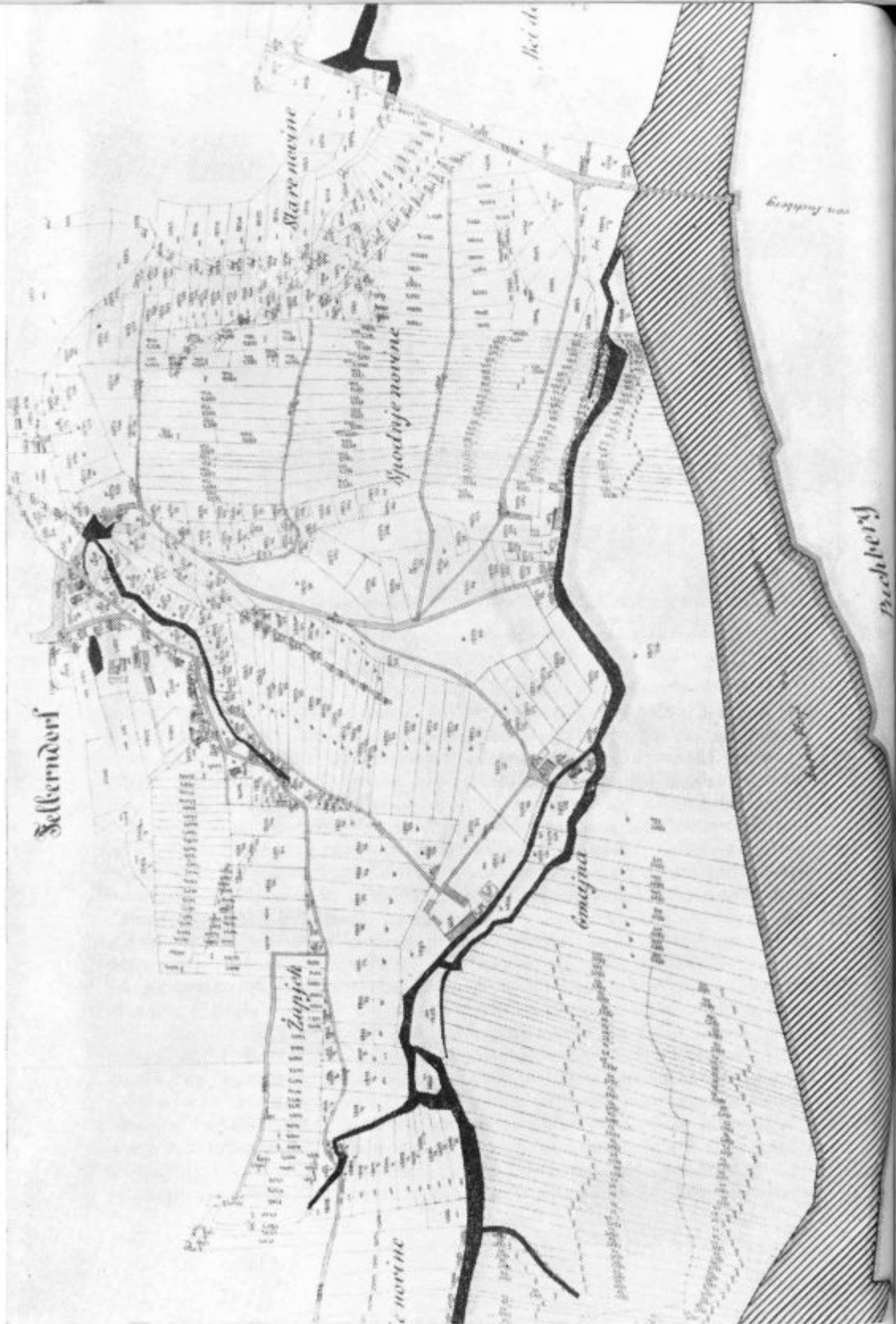
Spodnje novine

Mare novine

bet de

von Fuchberg

Reicherts

Slika 3. (Zgoraj). Regulirana struga Savinje in Struge okrog leta 1870 v bližini Vrbja (pri Zalcu). Tudi tukaj je v tem času gmajna že razdeljena na ozke in dolge parcele (značilna ledinska imena). Posnetek narejen po mapi, ki je priložena franc. katastru k. o. Zalec, Državni arhiv Slovenije, Ljubljana

Slika 2. (Levo). Še pred sto leti so segali od Savinje proti Vrbju (pri Zalcu) mrtvi rokavi, ostanki in pričevalci nekdanjega zelo razvejenega toka Savinje. (Posnetek iz mape k. o. Zalec za leto 1825; Državni arhiv Slovenije, Ljubljana).

strukturo rastja oziroma posevkov. Zato se nikar ne čudimo, da so že v letih med obema vojnama uspevali hmeljniki in vinogradniške brajde na nekdanjih gmajnah vzdolž Savinje od Brega do Vrbja. S preudarno prizadevnostjo je uspelo Savinjčanu nekdanj pusti in le paši domače živine namenjeni svet neposredno vključiti v celotnostni gospodarski razvoj savinjskega kmetijstva.

Tudi ob drugih potokih v Spodnji Savinjski dolini (Bolski, Trnavci, Ložnici, Pirešici) so imela savinjska naselja svoje pašniške gmajne, ki so bile večinoma tudi razdeljene med člane vaške skupnosti (srenje) v zadnjih osemdesetih letih (razen v Pondorju in Kapli, na Gomilskem ter v Levcu, v Dobriši vasi in še kje). Toda na nobeni savinjski gmajni se niso uveljavile njive z najrazličnejšimi poljščinami v tolikšnem obsegu, kot prav na srenjskem zemljišču ob Savinji (deloma še tudi v Sp. Gorčah, Grajski vasi). Morda smemo iskati vzrok v dejstvu, da so ostali potoki v Spodnji Savinjski dolini, ki še niso bili z regulacijami umirjeni in urejeni, še vedno zelo pogosto poplavljalni; zato je svet ob njih še kar najbolj primeren za travniške parcele. Nedvomno je samo dejstvo, da se je pričela koncentracija prebivalstva v naseljih ob savinjski železnici, ko je bila le-ta zgrajena na začetku devetdesetih let minulega stoletja; to je povzročalo in pospeševalo težnje po pridobivanju novih kmetijskih zemljišč, predvsem ornih površin. In prav zaradi tega nas ne presenečajo novine številnih bajtarjev na gmajnah, pa tudi mnogi delavci so si na teh prodnatih površinah, ki hranijo v svojem nedrju del gradbenega materiala (pesek in prod), uredili svoje domove ter jih združili v selišča. (Podoben primer na našem podeželju srečujemo tudi v prejšnjih stoletjih, ko so si nižji sloji vaškega prebivalstva — tako imenovani bajtarji in kajzarji — na slabšem delu vaškega zemljišča — običajno tudi na gmajni — postavili zgradbe svojih domov in pričeli slabše predele kmetijskih površin kultivirati v kmetijske namene).²⁵

Dozdeva pa se, da ob vsem tem ne smemo zanemariti tudi osnovnih karakteristik zemljišča, prekritega z naplavinami tistih potokov, ki pritekajo z obrobja z večjimi površinami nepropustnih kamenin. Še posebno ob Bolski in Ložnici povzročajo poplave precejšnjo vlago v tleh ali celo zamočvirjenost, kar se najlepše kaže na glinenih tleh. Vlažnost oziroma zamočvirjenost tega zemljišča še povečuje talna voda.²⁶ Že zgoraj očrtana dejstva nas silijo k razmišljanju in nas vzpodbujajo, da bi čim hitreje začeli urejati vijugaste tokove številnih potokov v Spodnji Savinjski dolini. V povojnih letih so bila opravljena regulacijska dela na Ložnici (od Joštovega mlina do Založ oziroma od Orove vasi navzdol), na Trnavci od njenega izliva v Bolsko do Glinj oziroma Kamenč. Tudi Bolska med Kapljo in Dolenjo vasjo pod Preboldom je dobila novo korito. Naglasiti pa je potrebno, da je takšen način ureditvenih del na potokih, kakršnega so se lotili pri regulaciji Bolske, povsem nepravilen in škodljiv. S tem, da so pustili v nemar spodnji del Boliskine struge, od njenega ustja do Dolenje vasi, in uravnali njen tok šele v naslednjem odseku, pogoste

povodnji sedaj najbolj kruto prizadenejo nekaj domačij ob njenem spodnjem toku. Ob ujmah, ko z vso razdiralno silovitostjo prihrume s strmega obrobnege hribovja hudourniško narasli potoki, je tudi tok vode v že urejenem delu Bolskine struge nagel, s čemer pa narašča tudi moč pretakajoče se vode. Toda pod Dolenjo vasjo se vode kar naenkrat zaustavijo, ker jih zajezujejo ali številne vijuge v strugi sami ali številne druge ovire ob njej oziroma v njej. Teda, ko močno naraste tudi Savinja, le-ta zajezuje hitrejši odtok Bolskinih vod, kar se pozna po strugi daleč navzgor. V odporu, ki ga povzroča pritisk na novo pritekajočih vod, si poišče pot prek svojih bregov. Tako se razlije Bolska čez travnike pa tudi domovi nekaterih kmetij ali mlinov in žag občutijo vse tegobe njenih pogostnih poplav.

Povsod po Spodnji Savinjski dolini najdemo v današnji usmerjenosti in urejenosti ter v razvejenosti vodnega omrežja sledove človekovega posega v ureditev naravnega okolja. Samo v zadnjih osemdesetih letih je bilo vloženih v regulacije potokov ogromno truda in materialnih sredstev. Kljub temu pa obstojajo še v današnjih dneh številni okljuki na poplavljaljoči Bolski,^{26a} Merinci, na Konjščici in na Trebniku.^{26b} Ob slednjem, ki se v vijugah vije po ravnici na meji med dvema kvalitetnima razločkoma prsti (globoke in prodnate), so dolga desetletja stali zakoličeni betonski stebrički že iz obdobja pred zadnjo vojno kot znanilci zmagoslavja človeškega razuma in dela nad stihijo naravnih dejavnikov. Toda vse do danes je ostalo samo pri izdelanih in deloma že porazgubljenih načrtih ter pozabljenih obljubah. Trebnik pa še iz leta v leto poplavlja in znižuje vrednosti kmetijskim pridelkom na površinah ob svoji neposredni bližini.

V naši pokrajini vzbujajo posebno pozornost »mlinščine« ali »struge«, ob katerih se je že v preteklosti naselila in razvila mlinarska in žagarska obrtna dejavnost. Usmerjenost Savinjine Mlinščice oziroma Struge je že v preteklosti pritegnila pozornost preučevalcev našega vodovja.²⁷ Podrobnejši pregled katastrskega gradiva iz časa okrog leta 1825 je v poglavitnostih potrdil domneve prof. A. Melika, da sta namreč obe Savinjini Strugi (»Mlinščici«)²⁸ ostanek nekdanjega korita glavnega toka Savinje. Povsem razumljivo je, da je v današnjem koritu Savinjinih Mlinščic zaobjetih že tudi obilo sledov človekovih posegov skozi vsa pretekla stoletja, ko je izravnaval tok strugi ne nazadnje tudi zato, da bi ji s tem povečal pogonsko moč. Tudi v gomilski Mlinščici, ki je speljana po levem bregu Bolske, pa čeprav je že pred desetletjem usahnila in zaživi le še ob večjih poplavalah, sledimo nekdanji najbolj proti severu segajoči okljuk tega osrednjega potoka zahodnega dela Celjske kotline. Zapisana trditev je toliko verjetnejša, ker jo potrjuje tudi odsek današnjega, sorazmerno izravnanelega toka Bolske ob Gomilskem; prav v njem iščemo vsaj posredne dokumente za regulacijo tega dela Bolskinega toka.²⁹

Mlinščic oziroma Strug, kakor jih domačini najpogosteje nazivajo, pa nimata samo Savinja in Bolska, temveč vsi tisti potoki (Motnišnica, Konjščica, Kolja, Reka itd.), katerih moč vodnega toka je

Slika 4. Na levem bregu Savinje od Podvina do Kasaz je speljana Struga (Mlinščica), ob kateri se je naselila mlinarska in žagarska obrtna dejavnost.

bila ali preburna ali preslaba za pogon vodnih koles. Zato zremo v njih umne posege preteklih rodov naših prednikov v vodnogospodarsko ureditev posameznih predelov Spodnje Savinjske doline. In le-ta je bila najbrž tudi v davnini izraz vseh specifičnosti našega avtarkičnega gospodarstva in se je mogla šele kasneje, ko so to omogočali splošni družbeno-ekonomski pogoji, preusmeriti navzven z vsemi svojimi proizvodnimi zmogljivostmi.

Regulacije rečnega omrežja v Spodnji Savinjski dolini so vtisnile pokrajini povsem nove poteze. Z njimi se niso spremenile samo smeri vodotokov in tokav ter povečali strmcji rečnih korit, pospešile hitrosti rečnega (vodnega) odtoka, temveč tudi pogoji za akumulacijo po rekah »potujočega« materiala. Skratka, spremenile so se mnogokateri osnovne karakteristike tekočih voda. S slehernim človekovim posegom v navedene oblike manifestacij naravnega okolja so bili sproženi še nešteti drugi dejavniki, ki s svojimi specifičnostmi učinkujejo na vzročno-vzajemno spremenljivost komponent pokrajine.

Z regulacijami vodnega omrežja v Spodnji Savinjski dolini so se zmanjšala poplavna območja, ponekod pa docela odpravila.³⁰ Skoraj pri vseh urejevalnih delih se je znižala gladina rečne vode. In ker je le

ta v neposredni zvezi s talno vodo, je naravno, da se je spremenil (znižal) tudi njen nivo. Z regulacijami Savinje in Ložnice, Godomlje in Trnavce ter Bolske itd. je bila skrajšana dolžina njihovih strug³¹, pa tudi gladina talne vode se je znižala za več kot 1 m. Zato so morali tudi domačini v Trnavi in Zaklu v zadnjih letih poglobiti svoje vodnjake za 1 m ali celo več, saj se tudi ti neposredno napajajo iz talne vode. In ne nazadnje velja opozoriti na spremembe v strukturi prsti, do katerih je prišlo (oziroma še prihaja) po regulacijah potokov. Ne samo na nekdanjih poplavnih območjih, ki so jih iz leta v leto zalivale visoke vode, temveč tudi na obsežnih zamočvirjenih predelih je bila po regulacijah spremenjena gladina talne vode. Brez dvoma je vse to posredno ali neposredno vplivalo na spremembe, ki se že danes odražajo v izrabi kmetijskega zemljišča. S človekovim posegom v urejevanje vodnega režima ne posameznem področju so se kaj kmalu pričeli kazati tudi učinki v spremenjeni rastlinski odeji. Skratka, tudi v Spodnji Savinjski dolini je človekov poseg v smotrno izrabo kmetijskih površin narekoval včasih kar korenite posege v spremembo nekdanjega vodnega omrežja, ki so prinesli nove karakteristike pojavom v podobi današnje pokrajine. Toda poudariti je potrebno, da so vse te številne spremembe po drugi plati že tudi odraz zahtev razvijajočega se savinjskega gospodarstva (pa čeprav na različnih stopnjah njegovega razvoja). Zdi se nam, kot da so takšni in enkratni človekovi posegi v spremembo vodnega omrežja porojeni v posameznih in odločilnih fazah družbenega in gospodarskega razvoja, kadar le ta prerašča v novo kvaliteto, ko prehaja iz široko zasnovane ekstenzivnosti v osredotočeno intenzivnost. Kot vzročno pogojene posledičnosti vsega omenjenega moramo kar neposredno spremljati ter s preučevanjem oživljati v vsem porečju Savinje v Spodnji Savinjski dolini

III. IZRABA VODNE SILE

Iz preteklosti so se ohranili na naših vodah številni mlini in žage pa še drugi objekti, ki jim je pretakajoča se voda dajala pogonsko moč. Vse te stavbe, zidane ali lesene, v razpadajočem ali v ohranjenem stanju so tvorno vključene še s svojimi nekdanjimi funkcijami v današnji gospodarski razvoj. Toda s prenehanjem oziroma s spreminjanjem opravil pričajo o nekdanji gospodarski usmerjenosti in o stopnji razvoja našega celotnega območja. Mlini in žage, ki po številu daleč prevladujejo nad drugimi, z vodnimi kolesi opremljeni objekti, prav gotovo sodijo med starejše oblike izrabe kinetične energije potočnih vod naših prednikov.³² Šele mnogo kasneje je človek vpregel vodno moč za pogon drugih strojev v obrtniške svrhe (npr. kovačnice, ali pa v usnjarni na Vranskem in v Motniku, za pogon nekaterih kmetijskih strojev — mlatilnice idr.). Toda le redke so bile kmetije z mlatilnicami ali slamoreznicami na vodni pogon. Saj je bil osnovni pogoj v tem, da je bilo selišče kmečkega doma neposredno ob tekoči vodi; takih kmetij pa je zelo malo. Zato smemo kar upravičeno zapisati, da so bila na našem območju

vodna kolesa za pogon kmetijskih strojev le izjemna in ne splošno razširjena. K tem tako izjemnim primerom je v zadnjih desetletjih prav gotovo prispeval svoj delež vitelj, ki se je v času pred napeljavo električnega omrežja prek Spodnje Savinjske doline razširil in udomačil na vseh naših močnejših kmetijah. Ta oblika pogonske sile, ki jo je dajala moč vprežne domače živine (konji in voli so bili zapreženi v vitlje), je začela že po nekaj desetletjih vpeljave hitro hirati. K njihovi zadušitvi so največ pripomogli električni motorji in motorji na tekoče gorivo.

Moč potočnih vod je človek izkoriščal na najrazličnejše načine. V tem pogledu so stopale v ospredje osnovne, predvsem z naravnimi dejavniki pogojene karakteristike tekočih vod: množina in trajnost tekočih vod ter strmec struge. Funkcija teh dveh dejavnikov poraja moč vode, pogonsko in transportno sposobnost slehernega potoka. Nakazanim dejavnikom se je morala podrediti izdelava vodnih koles, kakor tudi tehnika optimalnega prenosa pridobljene potencialne energije na mlinske kamne, stope ali na mehanizem žagnih obratov, kjer je bilo mogoče šele ovrednotiti — količinsko in kakovostno — proizvode opravljenega dela. Na območjih, ki jih je zajelo naše preučevanje v preteklih letih, smo našli dva osnovna tipa pogonskih vodnih koles: a) *vodno kolo na korce*³³ in b) *vodno kolo na lopate*. Na Strugi ob Savinji smo našli še tretjo obliko pogonskega »kolesa«, tj. *vreteno*, ki je nedvomno odraz svojevrstnih karakteristik Struginega toka. Z glavnim jezom pod Letušem oziroma pri Podvinu, kakor tudi z jezovi tik pred mlino in žagami, je bilo mogoče v vseh letnih časih regulirati naraščajočo in upadajočo množino vode. Šele z večletnimi izkušnjami in z opazovanji ter s spoznavanjem osnovnih značilnosti v spremembah množine tekočih vod je bilo mogoče izdelati specifične oblike pogonskih vodnih koles in jih vgraditi na izbranih lokacijah, ki so zagotavljalale smotrni izkoristek moči potočnih vod. Ker pa je Savinja s svojima Strugama in pretekami znana kot močna reka, ob kateri niso skoraj nikdar, tudi ob najhujših sušah ne, utihnila vodna kolesa, je razumljivo, da je žago v Malih Braslovčah kakor tudi na Polzeli poganjalo vreteno.^{33a}

V letih med obema vojnama se prično uveljavljati na nekaterih močnejših potokih vodne turbine, ki so zamenjale mlinska in žagna kolesa. V tem času so preuredili tudi nekatera mlinska kolesa za pogon dinam, ki so ob večernih in jutranjih urah z elektriko napajala omrežje, ki je tedaj bilo razporedeno med posameznimi naselji (npr. »elektrarna« v Brodeh je oskrbovala z elektriko naselja v dolini Bolske; električna centrala v Vrbju pri Zalcu, Stovčev mlin pri Grajski vasi itd.). Še danes je po južnem hribovskem obrobju Spodnje Savinjske doline nekaj električnih dinamo strojev, ki dajejo premnogokrat le utripajočo luč samotnim kmetijam.^{33b}

Na vse te pisane oblike izrabe potočnih vod pa vplivajo še osnovni izvori potokov. Zato moramo v tem pregledu razlikovati objekte s kolesi, ki jih poganjajo *potoki* z izviri, razpredenimi v »normalnem« (»vododržnem«) svetu, ter *potoke s kraškimi značilnostmi* (npr. Trnavca, Trebnik, Podgrašca, Lagvaj idr.). Takšno razločevanje je potrebno zaradi neka-

Slika 5. Zaradi majhne množine vode so v hribovskem svetu mlinška kolesa »na korce«

terih njihovih osnovnih naravnih značilnosti, katerih učinek pogojuje tudi časovno razvejanost v dejavnosti mlinov in žag. Splošno znana je resnica, da imajo kraški studenci stalnejšo množino vode kot drugi potoki. Tudi temperatura kraških vod ob izvirih se manj spreminja kakor pri drugih potokih.³⁴ Prav zato so tisti mlini na našem območju, ki so postavljeni ob kraških izviri, mleli tudi v času najhujšega mraza, ko so jih povsod drugod že zdavnaj zaprli.³⁵

Ob prikazovanju izrabe vodnih moči na našem področju ne moremo molče mimo strug (mlinščic) in pretak in ne mimo jezov. Tako kot v Spodnji Savinjski dolini so tudi drugod po Slovenskem razpredene struge, po katerih se pretakajo vode kot pogonski vir številnih mlinov in žag. Že v prejšnjem odstavku smo skušali označiti osnovne vzroke, ki so narekovali določeno, posameznim objektom na vodni pogon najprimernejšo možno napeljavo tekoče vode. Kjer koli spremljamo tokove naših strug in žlebov, opažamo, da je bila povsod obrnjena težnja k največjemu možnemu izkoristku tekoče vode. Temu se niso prilagodile, kot smo že prej zapisali, samo oblike in načini izdelave vodnih koles, temveč je bil povsod tam, kjer je majhna količina vode, poudarek na pridobitvi strmeča v strženu struge ali korita. Strmec pa je mogoče dobiti z različno

dolgimi pretakami oziroma s strugami, kar je seveda spet odvisno od padca reke ali potoka, iz katerega smo bili napeljali mlinščico (z izpeljavo tokave prek okljukov). S tem se je skrajšala dolžina rečnega toka. Druga varianta pridobitve zaželenega strmca na potoku se nam nudi z napeljavo struge prek terasne police. V tem primeru mlinščice poganjajo s svojimi vodami mline (ali žage), ki stoje pod ježami teras, prek katerih brzi po strugi speljana voda. V vsem obrobem delu Spodnje Savinjske doline, kamor prihajajo iz hribovskega sveta številni, a še vedno preslabotni potočki, srečujemo lesena dovodna korita, ki so po več metrov dolga in po nekaj metrov visoko dvignjena nad tlemi; iz njih pada voda iz višine naravnost v korce mlinškega kolesa.

Vsa nekdanja in današnja izraba vod je neposredno povezana z zažetvami, z lesenimi ali betonskimi pregradami, ki povezujejo oba bregova rečne struge. Brez dvoma so jezovi, preko katerih so v preteklosti vodile številne poti (bližnjice na posamezne dele vaškega zemljišča), med zelo markantnimi pojavi v geografskem okolju, a žal še vse premalo preučeni. Z njimi je regulirana višina vode na naših rekah, rečicah in potokih. In samo z njimi je bilo mnogokrat mogoče izrabljati preizke in previsoke vode. Zato so tako neposredno in funkcijsko vpleteni v vso našo gospodarsko živahnost kot tudi v usihajoči utrip našega mlinarstva in žagarstva. Za jezovi, za zapornicami (le-te so ali »gibljive« ali »jajlove«, ki se niso ne odpirale in ne zapirale) se nabira voda, katere akumulacijo je potem mogoče preudarno in gospodarno trošiti skozi daljši čas. Res je, da so bili jezovi na naših potokih mnogokrat ob naraslih vodah neposredni povzročitelji poplav, pa navkljub vsemu je potrebno, da njihovo vlogo v preteklosti, ko je bil še skoraj ob vseh savinjskih potokih živahen vrvež obrtništva, namenjenega oskrbi kmečkega prebivalstva, motrimo z vidika (njihovega) pomena kot predpogoja možnosti izrabe včasih tako pičlo nizkih vod.

Poleg teh neposredno obrtniški dejavnosti namenjenih vplivov jezov moramo podčrtati še nekatere druge pojave, ki so vsaj posredni odsev zajezenih potokov v pokrajini. V kolikor izoblikovanost površja in struktura prsti dopuščata, da tekoča potočna voda komunicira s talnico, se je tudi marsikje na našem območju primerilo, da je postalo zemljišče ob jezovih zamočvirjeno in poraslo s hidrofilnimi travniškimi združbami. Tudi ob povodnjih, ko voda prestopi bregove potokov, je svet ob jezovih (v kolikor niso pravočasno odprli zapornic) poplavljen. Zato so na takih površinah za živino nezdravi pa tudi drugače zelo slabi travniki⁹⁰.

Jezovi na naših rekah in potokih takorekoč znižujejo strmec tekočim vodam, umirjajo siloviti tok posameznim hudourniškim tokovom ali potokom prihajajočim s hribov, predno le-ti prestopijo v ravnino. Za jezovi pa se ne kopiči (zadržuje) samo vodna količina, temveč tudi obilica materiala, ki ga sleherni potok nosi s seboj po strugi navzdol. In ne nazadnje, opozoriti želimo še na pomen jezov z geomorfološkega vidika, z vidika preoblikovanja reliefa. Gladina vodne akumulacije za zapornicami (kakor tudi nenehno spreminjajoči se nivo rečne vode) je lokalna

erozijska baza, pod katero tekoča voda ne more več preoblikovati zemeljskega površja. — V tako razsežnem razponu funkcij, ki jih opravljajo jezovi na naših vodah, zaslužijo v vsakdanjem gospodarnem urejanju našega predela vso pozornost. Čeprav so jezovi najbolj preprosta, na določeni stopnji gospodarskega razvoja vznikla oblika varovanja kmetijskih površin pred neštetimi grozečimi nevarnostmi poplav, kakor tudi vzvod za reguliranje optimalnega izkoristka pogonske sile, ki jo imajo tekoče vode, jih smemo šteti za dokaj pomembno manifestacijo človekovega življenja v pokrajini.

A. Mlinarstvo

Nikakor nismo presenečeni, ko ob razčlenjevanju zbranega gradiva spoznavamo, da je bilo število mlinov (204) na našem območju nekajkrat večje od števila žag (63) in drugih objektov na vodni pogon (15). Tolikšno množico mlinov je prav gotovo pogojevala tudi gospodarska usmerjenost območij v porečju Savinje v Spodnji Savinjski dolini v preteklih obdobjih, ko je bila še tudi na tem predelu podeželja trdno zakoreninjena avtarkija. Skoraj ni naselja v Spodnji Savinjski dolini, v katerem ne bi našli še živih prič o mlinih in mlinarstvu (izvzeta so le tista redka naselja, ki so odmaknjena od potokov). Zato želimo v naslednjih odstavkih prikazati vsaj nekatere geografske karakteristike savinjskega mlinarstva, ki se danes izredno naglo umika v pozabo.

1. Razprostranjenost mlinov

Brez izjeme so si poiskali vsi naši mlini stavbišča ob tekočih vodah: ali neposredno ob potoku ali ob napeljani strugi.^{36a} Priloženi karti nam razodevata, da ni največje število mlinov na ravninskem območju Spodnje Savinjske doline, kakor bi mogli pričakovati zaradi močne koncentracije prebivalstva in večjih količin žitnega pridelka na vsem tem območju, temveč ob potokih v hribovskih predelih, pa na odsekih rek, ki prehajajo na ravnino Celjske kotline. V takšni razprostranjenosti in koncentraciji pa ne smemo zreti vseh funkcionalnih vezi našega mlinarstva s podeželjem. Ugotavljamo, da je gospodarska funkcija posameznega mlina naraščala premo sorazmerno z gravitacijskim obsegom uslužnostnih storitev, katere je mogel opravljati skozi vse leto. Toda z razgibanostjo reliefa je pojemal obseg vplivnega območja mlina. Zato se mi zdi kar umestno postaviti ločnico med kmečkimi in onimi mlini, ki so opravljali uslužnostno-obrtno dejavnost. Mnogokrat je že sama izbira lokacije za postavitev mlina vplivala na usmerjenost in namembnost njegove dejavnosti. Še vedno bi bili preveč enostransko zagledani v prostorsko pogojene ter z njegovimi dimenzijami omejene dejavnike, če bi (samo) v njih zrl tiste resnične in raznovrstne činitelje, ki so tako v preteklosti kakor v zdajšnjosti zarisali osnovno namembno dejavnost posameznim mlinom. Da bi se

izognili takšnemu bolj ali manj enostranskemu prikazovanju namembne usmerjenosti poedinih mlinov, katerim bi že s prostorskimi komponentami skušali vnaprej določati tudi njihova vplivna območja, je potrebno ponovno podčrtati vzročno-posledično prepletenost naravnih in družbeno ekonomskih procesov v slehernem prostoru.

Velikost mlina, katero smo skušali opredeliti s številom mlinskih koles ali s številom parov mlinskih kamnov, je bila odvisna od pogonske sile potoka ali reke. (Le to pa sta pogojevala množina vode in strmec rečnega korita oziroma reke). Navadno je v hribovskem svetu še majhna količina vode, ki izredno močno niha skozi celo leto, pa še nekateri drugi družbeno-ekonomski dejavniki so pripomogli k nastanku številnih kmečkih mlinov. Tu in tam, navadno šele po sotočju dveh potokov, si je poiskal selišče večji mlin, ki je svojo osnovno dejavnost že opravljal na obrtniški način. V nižinskem svetu Spodnje Savinjske doline je redkejša mreža mlinščic z mlini kakor v hribovskem obrobju. Toda že na zunaj nam poslopja mlinov izpričujejo svojo moč, ki se je krepila in rastla na račun povečanih njivskih površin, zasejanih z žitaricami kakor tudi z naraščanjem hektarskih donosov. Kmečki mlini, ki so povečini pripadali hribovskim kmetijam (v področju Motnišnice, v Šmiklavško-Mrzliškem hribovju kakor tudi na vsem severnem hribovitem obrobju Spodnje Savinjske doline vse tja do Dobrnškega podolja), so si poiskali selišča na samoti, v grapah, toda kar se da na najugodnejšem kraju ob potoku ter v najbližji okolici svojega doma. Le tu in tam so postavljeni neposredno v sklop stavbenih objektov kmečkega doma. Toda povečini so izvzeti iz njegovega selišča, saj so se kmečki domovi izogibali krajem na dnu ozkih in zaprtih dolin in poiskali so si domovanje na prisojnih pobočjih, kjer jih morejo že tudi mnogo manj prizadejati številne mikroklimatske nevšečnosti.

V nasprotju z njimi pa so se naselili mlini z obrtno dejavnostjo, če je le bilo mogoče, po vaških naseljih, za katera so mleli žito v moko in phali proso in ajdo v kašo. V vseh tistih primerih (ki spet niso tako osamljeni), ko se je mlin moral naseliti že izven samega naselja ob strugo, pa si je ponavadi izbral za svoje selišče prometnejšo točko. Še danes, ko so že propadli številni obrtni mlini, vodijo k njihovim stavbam kolovozi in številne druge poti s stezami.

Prostorska razvrščenost mlinov v Spodnji Savinjski dolini ter njih osnovna namembna opredelitev nas sili, da opozorimo še na nekatera dejstva, ki morejo kompleksneje ovrednotiti naše mlinarstvo. Nedvomno je stopnja gospodarske usmerjenosti posameznega predela Spodnje Savinjske doline tudi odločala o pogojih razširjenosti kmečkih mlinov (kakor tudi pri vseh ostalih). Najbrž nismo daleč od resnice, ako zatrjujemo, da je avtarkija porodila tolikšen razmah kmečkega mlinarstva. Na njegov nastanek in razvoj je najbolj vplivala gospodarska moč posameznih kmečkih gospodarstev, ki je bila kar neposredno odvisna od velikosti posesti in strukture zemljiških kultur. K temu je potrebno prišteti še oddaljenost kmetije (ali kmečkega doma)

od večjih naselitvenih središč, ki so imela razvito mlinarsko dejavnost. V navedenih dejstvih smemo zreti le nekatere, a ne nepomembne pobudnike rasti in razvoja mlinarstva (predvsem kmečkega) tudi na našem savinjskem podeželju.

2. Funkcije in velikost mlinov

Tudi naše preučevanje mlinov v Spodnji Savinjski dolini je potrdilo že znano starejše naziranje, da so z velikostjo in funkcijo mlinov tesno povezani naravni in družbeni dejavniki geografskega okolja. Velikost mlinov smo določili tako po številu pogonskih koles kakor tudi po številu stop in parov mlinskih kamnov. S prvo opredelitvijo (gl. priloženo karto I) smo skušali opisati in poudariti zunanjo podobo mlinov ter njihovo tesno naslonitev in povezanost na fizično-geografske komponente pokrajine. V tem pogledu prihaja najbolj svojevrstno do izraza način izkoriščanja vodne moči, ki daje z napeljanimi napravami za dovajanje vode res veličastno podobo vsej mlinski okolici. Z drugim prikazom (gl. karto II) pa smo želeli podčrtati vrednost, vlogo in funkcijo posameznega mlina v pokrajini. Z njim prikazujemo storitvene zmogljivosti posameznega mlinskega obrata, a s takšnim prikazom vsaj posredno tudi izpričujemo, do kolikšne stopnje je bil posamezni mlin sposoben v preteklosti zadovoljevati (deloma še danes) potrebe in zahteve kmečkih gospodinjstev po mlevskih izdelkih. Drugače zapisano: Običajno je s povečanjem števila pogonskih koles naraščalo število mlinskih kamnov,³⁷ s čemer se je krepila moč posameznega mlina. Velika večina kmečkih mlinov je imela samo po en par kamnov, in samo pri redkih smo našli še kaj drugega, tj. kamen za »belo mel«. Pri obrtniških mlinih najdemo najmanj dva para mlinskih kamnov, za belo in za črno mel, pri vseh večjih mlinih v dolini pa so celo po trije pari mlinskih kamnov. Vsi mlini z obrtno dejavnostjo so imeli še večje število stop (tudi do pet ali šest), medtem ko jih imajo kmečki mlini manj, le po eno ali dve, mnogi pa so celo kar brez njih. Razširjenost stop na vsem obravnavanem ozemlju kaže, da so povsod tod v preteklosti gojili obilo prosa in ječmena ter ajde, torej žitarice, ki so se danes že skoraj popolnoma umaknile z naših polj. Vzroke za tako hitro izginjanje prosa in ajde ter ječmena s savinjskih njiv iščemo v preusmeritvi poljedelstva v gojenje izbranih sort pšenice, v pomanjkanju delovne sile po kmetijah (to velja predvsem za pridelovanje prosa), pa tudi zgodnje jesenske slane s pozabami so pregnale ajdo z naših polj.³⁸ Splošni družbeni napredek in prej omenjena dejstva so prinesla tudi korenite spremembe v prehrano podeželskega prebivalstva. Še eno zanimivost smo spoznali ob pregledovanju mlinov v Spodnji Savinjski dolini. Nekateri mlini so imeli posebne kamne za mletje boba in želoda ter ovsa. Bob, ki je še pred nekaj desetletji (predvsem še v drugi polovici 19. stol.) bil med osnovnimi viri prehrane našega hribovskega človeka, je do danes že skoraj

popolnoma izginil iz naših polj. Le tu in tam ga še najdemo na posameznih lebah v Hramšah ter po kmetijah pod Jungerto. Tudi oves je zavzemal večje površine v preteklosti kot danes. Do danes se je tudi njegova uporaba v mnogočem spremenila: v prejšnjih časih je bil važen vir v prehrani kmečkega prebivalstva (poznanih je takoimenovani »ovseni kruh«), medtem ko ga danes sejejo in uporabljajo le še za prehrano domače živine, ali za prodajo.

V mnogih primerih zunanja podoba mlina že na zunaj izraža njegovo notranjo funkcijo. Z njo smo skušali vse naše mline razdeliti na *kmečke* in *obrtne*. Za opredelitev slednjih nimamo pri našem (geografskem) preučevanju dovolj oprijemljivih dejstev: Ali smemo uvrščati med obrtno dejavnost samo tiste mline, ki so tudi uradno imeli dovoljenje za opravljanje mlinarskih poslov, ali pa tudi one, ki so sicer brez uradnih pooblastil mleli za sosedo in znance? Vprašanje odločitve se postavlja tudi v primerih, ko imamo na manj vodnatih potokih mline, ki so samo po nekaj mesecev na leto z uradnim — obrtnim dovoljenjem opravljali mlinske posle. Zaradi metodološke potrebe po ločitvi vsaj dveh osnovnih vrst mlinov — kmečkih in obrtniških — smo se v pričujočem prispevku odločili na naslednji kriterij: *H kmečkim mlinom* prištevamo vse objekte z enim samim parom kamnov, ali pa mline s kamni za belo in črno moko, ki pa nimajo stop. V kmečkem mlinu opravlja delo mlinarja samo občasno eden izmed članov družine, ki pa je sicer redno zaposlen pri vseh drugih kmečkih opravilih. V kolikor je lastnik kmečkega mlina tudi mel za svojega sosedo, sorodnika ali dninarja, pa za plačilo opravljenega dela ni jemal »merice« ali enakovrednega denarnega nadomestila, temveč je zahteval le pomoč pri delu na kmetiji in še to največ v obliki dnine. Vse druge mline, pri katerih ni bilo mogoče dobiti tozadevnih podatkov, smo uvrstili v skupino obrtnih mlinov. Še en kriterij je, katerega smo se poslužili pri svoji osnovni delitvi mlinov, in je vsega upoštevanja vreden tj. čas obratovanja. S tega vidika moremo *mline deliti na sezonske*, kamor spadajo brez izjeme *vsi kmečki*, ter na *mline s stalnim obratovanjem*, kamor moremo prištevati skoraj vse *obrtne mline*, ki imajo preko vsega leta dovolj vode, če že ne več pa vsaj za pogon enega kolesa. Te je zaustavil le zimski mráz, ko voda v strugi zamrzne (ali »voda kipi«). V to skupino mlinov smemo uvrstiti vse tiste, ki so na Strugi ob Savinji, na srednjem in na spodnjem toku Bolske in deloma tudi na Ložnici in še vse mline ob izvirih kraških potokov.

Kot smo že zgoraj zapisali, so bili v mlinarstvu zaposleni domačini in tuja — najeta delovna sila. Vsem kmečkim mlinom so stregli samo člani družine, katerim delo v mlinu ni bila poglavitna zaposlitev. Mlini z obrtno dejavnostjo so za svoje nemoteno obratovanje potrebovali svojega človeka — mlinarja. Lastniki obrtnih mlinov so bili le redkokdaj tudi posestniki večjih kmetij, zato se je gospodar posvečal večinoma le delu v mlinu, pomagal pa mu je še kdo iz domače

hiše ali pa drugi — najeti delavec. Le v nekaterih izjemnih primerih smo zasledili, da so celotno delo v mlinu opravljali le tuji ljudje — najeti mlinarji, ki so bili z lastnikom mlina v posebej dogovorjenem delovnem razmerju.

3. Vplivno območje mlinov

Vse kaže, da bomo morali pri bodočem tovrstnem preučevanju večjo pozornost kot doslej posvetiti spoznavanju razvoja vplivnega območja posameznih mlinov. Očitno je, da moremo iz takšnega pregleda brez škode za sintetični sklepni pregled izločiti kmečke mline, katerih gravitacijski vpliv je zajemal le posamezne kmetije, pa morda še sosedovi so mogli v njem na »zmesnem kamnu« zmleti žito v moko. V teh mlinih tudi niso jemali »merice«, kar je še danes močno ustaljeno pri vseh obrtnih mlinih, temveč je stranka s svojim delom na gospodarjevi kmetiji odslužila delo v mlinu. Pri vseh ostalih mlinih — tj. v mlinih z obrtniško dejavnostjo pa se je s časom izredno močno spreminjalo njihovo vplivno območje. Podčrtati moramo, da so v preteklosti mnogo bolj kakor danes vplivali na gravitacijski radij posameznih mlinov čisto naravni elementi geografskega okolja: množina in stalnost vode, ki sta pogojevali še z drugimi specifičnimi karakteristikami potokov (zamrznjenost, pogostost poplav, ki so preprečevale mletje, suše itd.) časovni razpon v obratovanju slehernega mlina. Poleg navedenih dejavnikov so vplivno območje obrtnim mlinom sooblikovali še družbeno-geografski dejavniki, med katerimi ne smemo prezreti vsaj naslednjih: število kamnov in stop, s katerimi je bila povezana dejavnost mlina, kakovost mlevskih izdelkov, količina odvzete »merice« itd. Navedenim okoliščinam, ki so ponavadi »razširjale glas« in sodbo o posameznem mlinu daleč naokrog, se pridružuje še njihova ekspeditivnost, ki jo moremo prikazati s časovnim razdobjem, ki je bilo potrebno, da je kmet v mlin pripeljano žito dobil nazaj, sicer predelano v mlevske izdelke (moko, zdrob, kašo itd.). Vzročno-posledična prepletenost vseh omenjenih dejavnikov (in še drugih) je potemtakem spletna nevidna mrežo vplivnih območij posameznih mlinov. Vsa ta območja niso bila nikdar stabilna, temveč so se nenehno širila in krčila, kakor so se pač v konkretnem času vrednotile poedine postavke parametrov, ki so v soglasju z drugimi oblikovali razsežnosti vplivnih območij poedinih mlinov v pokrajini. Skladno s širjenjem oziroma z zoževanjem zaledij posameznim mlinom so se spreminjale tudi vrednosti ustvarjenega dohodka (ponavadi nakičenega v obliki naturalij, ki jih je bilo treba še »pretopiti« v plačilno mero — denar). Le ta pa vzbuja v nas zanimanje predvsem zaradi tega, ker je ponavadi kar neposredno vplival na zunanjo podobno mlinov, mlinarjevega doma, na rast ali propad mlinarjeve kmetije oziroma domačije. S krčenjem števila mlinov, še posebno tistih z obrtnimi dovoljenji, se širijo in na novo oblikujejo vplivna območja še obstoječih mlinov, katera kar za nekajkrat prekašajo gravitacijski

radij nekdanjih mlinov. K temu je mnogo prispevala modernizacija mlinских naprav; pa tudi pogon ni nič več odvisen samo od tekoče vode, temveč se vedno bolj in bolj dopolnjuje z električno energijo. Tudi izkoristek razpoložljive vode se je nekajkrat povečal z vgraditvijo vodnih turbin in vse to je kar neposredno vplivalo na povečano zmogljivost in moč še danes delujočih mlinov.³⁹ Toda v preteklosti je mogla množica številnih, a preprostih mlinov uspevati samo zato, ker je bila njihova storilnost (zmogljivost) izredno nizka, njihovo delo pa se je nazadnje splačalo tudi zaradi preobilice delovne sile na podeželju.

K množici že prikazanih dejavnikov, od katerih je bilo odvisno delo naših mlinov, moramo pridati še dva, ki sta po svojem izvoru zelo različna. a) Pridelek žitaric je v mnogočem odvisen od vremenskih razmer: suše ali moče, toče, nevihte ali poplave, pa od višine in trajanja snežne odeje, to so na kratko le nekateri dejavniki, ki neposredno vplivajo na letino in od katere potem zavisi mnogoktero delo mlinov. Prav v teh moramo iskati enega izmed osnovnih dejavnikov, ki je dajal — predvsem v preteklosti — našemu mlinarstvu pečat sezone dejavnosti, z viškom v jesenskih mesecih, ko še ni primanjkovalo že osušenega ter v kašče spravljenega žita.⁴⁰ b) Z umnim kmetovanjem so pričeli dvigati hektarske donose žitaric, kar ima za posledico, da kljub manjšim, z žitaricami zasejanim površinam, vsaj relativno narašča pridelek žit. V zadnjem desetletju se v hribovskem svetu Spodnje Savinjske doline izredno hitro krčijo njivske površine, pa tudi struktura njivskih posevkov se spreminja na škodo zmanjšane deleža žitaric.

H geografskim karakteristikam vplivnega območja savinjskega mlinarstva sodijo še nekatere navedbe o oskrbi mlinov z mlinскими kamni. Izdelovanje mlinских kamnov je še danes tesno navezano na predele s konglomeratnimi sedimenti. Mlinarji iz Spodnje Savinjske doline ter njenega obrobja so dobivali kamne, ki so jih klesali in izdelovali ali na Kranjskem (v okolici Kranja) ali v okolici pod Šentjurjem (Šentjur pri Celju).⁴¹ Potemtakem tudi oskrba z mlinскими kamni priča o razsežnostih vplivnega območja, ki ga je v preteklih desetletjih izoblikovala mlinarska dejavnost v Spodnji Savinjski dolini.

4. Razvoj in številčno stanje današnjih mlinov

V doslejšnjem razčlenjevanju problematike izrabe vodne sile smo skušali podati vsaj nekatere poglobitve dejavnike, ki so vplivali na razvoj mlinarstva v Spodnji Savinjski dolini. Z vsemi nakazanimi oznakami smo želeli vsaj površno zajeti vzročno-vzajemni kompleks vprašanj, ki zahtevajo odgovore, v kolikor se želimo resnično poglobljati v vsebino našega mlinarstva. Niti danes še nimamo natančnejšega vpogleda v zgodovinski razvoj savinjskega mlinarstva. Dokler pa ne bomo seznanjeni z vsebino večine zgodovinskih listin, vse dotlej bomo mogli bolj ali manj samo ugibati o starosti naših mlinov. Nedvomno

Tabela V.: Osnovni pregled objektov na vodni pogon v porečju Savinje v Spodnji Savinjski dolini:

Področje	MLINI																					ŽAGE								
	Po številu pogonskih koles					Po številu mlinskih kamnov					Po številu stop						Faze opuščanja				Značaj			Število	Faze opuščanja				Ostalo število	
																									I.				II.	
1	2	3	4	5	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5	6	I.	II.	III.	IV.	kmečki	obrtni	skup.	I.	II.	III.	IV.	objekt.	koles		
I. Motnišnica	12	5	5	1	—	10	12	1	—	—	—	3	11	4	—	—	1	1	14	7	10	13	23	10	—	3	5	2	3	3
II. Bolska I.	4	2	2	1	—	3	5	1	—	—	—	2	2	2	—	—	—	—	5	4	6	3	9	2	—	1	—	1	2	3
III. Bolska II.	13	6	4	7	2	11	10	7	3	1	—	4	9	7	5	2	—	13	14	5	11	21	32	15	—	3	5	3	4	7
IV. Mrzl.-Smikl. hrib. in Podg.	21	17	10	1	—	13	30	5	1	—	—	18	17	2	—	1	4	13	21	11	20	29	49	18	2	5	8	3	3	4
V. Savinja	3	1	5	4	1	—	4	4	6	—	—	—	3	4	2	2	1	7	2	4	—	14	14	12	1	4	4	3	3	3
VI. Ponikva	53	12	12	—	—	43	16	17	—	—	8	17	15	5	—	—	4	29	28	16	52	25	77	9	2	4	3	—	—	—
Skupaj:	106	43	38	14	3	80	77	35	10	1	8	44	57	24	5	5	10	63	84	47	99	105	204	64	5	22	25	12	15	20

LEGENDA: I. Motnišnica (= porečje); II. Bolska I. = porečje Bolske do združitve z Motnišnico; III. Bolska II. = Bolska od Ločice pri Vranskem do izliva v Savinjo, z vsemi levimi pritoki; IV. Porečje voda, ki odmakajo Mrzliško-Smiklavško hribovje s Podgorjem; V. Savinja; VI. Ponikva = zajete so vse potočne vode, ki razrezujejo severno obrobje Spodnje Savinjske doline vse tja do Dobrnskega podolja.

LEGENDA: FAZE OPUSČANJA: I. preneha obratovati do leta 1919; II. = preneha v obdobju 1919—1945; III. = preneha obratovati po letu 1945 in IV. = še obratujejo.

Tabela VI.: Obdobja propadanja objektov na vodni pogon v porečju Savinje v Spodnji Savinjski dolini:

Obdobje propada	Mlini po številu pogonskih koles					Mlini po številu mlinskih kamnov					Mlini po številu stop						Značaj mlinov:		skup. štev. mlinov	ŽAGE
	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5	6	kmečki	obrtni		
I. do I. 1919	6	2	1	1	—	3	6	—	1	—	—	3	1	2	—	—	6	4	10	5
II. od I. 1919 — 1945	39	9	11	3	1	29	18	14	1	1	2	12	13	7	3	—	33	30	63	22
III. po letu 1945	40	23	12	8	1	30	36	14	4	—	3	19	31	9	2	2	40	44	84	25
IV. Se obratujejo	21	9	14	2	1	18	17	9	3	—	3	10	12	6	—	3	20	27	47	12
Skupaj:	106	43	38	14	3	80	77	37	9	1	8	44	57	24	5	5	99	103	204	64

so tudi na našem ozemlju imeli fevdalci, ki so bili lastniki gradov, svoje mline že v srednjem veku. Le za starost nekaterih mlinov imamo zanesljivejše podatke. Tako npr. se že 1496. leta omenja mlin na Ložnici (v Medlogu), katerega je grof Friderik II. podelil v fevd Joštu Soteškemu.⁴² Iz leta 1587 ohranjeni vir omenja Guzejev mlin v Grižah, ki je bil last griške župnije.⁴³ Šele izdelava franciscejskega katastra nam omogoča točnejšo določevanje lokacije posameznih mlinov iz začetka minulega stoletja, od katerih so se nekateri ohranili vse do danes. Z anketo smo v porečju Savinje v Spodnji Savinjski dolini ugotovili 204 mline z 283 pari mlinskih kamnov in s 418 stopami, a vse to je poganjalo 377 vodnih koles. Presenetljivo visoke so številke o naših mlinih, ki pričajo o nadvse pomembni gospodarski in družbeni vlogi v preteklosti. (Podrobnosti glejte v priloženih preglednicah: tabela V. in VI.). Ne bomo pretiravali, če zapišemo, da je število objektov na vodni pogon vedno nihalo (ali naraščalo ali pojemalo). Že do konca prve svetovne vojne zasledimo propad 10 mlinov (4,9 %). Toda že v naslednjem obdobju (1919—1945) so opustili mel v 63 (30,9 %) mlinih. Še usodnejši udarec je naše mlinarstvo prizadelo obdobje po drugi svetovni vojni, ko je bilo opuščenih že kar 84 mlinov (41,2 %). Podrobna razčlenitev nam je pokazala, da so mnogo hitreje izginevali iz življenja pokrajine kmečki mlini kakor pa obrtniški. Takšen razvoj pač pogojujejo ekonomske zakonitosti, pa čeprav ne smemo popolnoma ob strani puščati dejavnikov, ki so zakoreninjeni v naravnih komponentah geografskega okolja. Z razpadom avtarkije (kar smo že nekajkrat poudarili) pa z vdorom industrializacijskih silnic na podeželje je pričelo naše kmetijstvo izgubljati svojo delovno moč. Obenem s tem se je že pričela močnejše kot prej uveljavljati delitev dela. Kdor se je podrejal tem nujnostim ekonomskih zakonitosti, je tudi zmožgal s svojo usmerjeno dejavnostjo ustvarjati večjo blagovno vrednost, ki jo je bilo mogoče vlagati v modernizacijo obrtnih naprav (npr. mlinov). Že v poglavju o razprostranjenosti mlinov smo poudarili spoznanje, da so si mlini z obrtno dejavnostjo ponavadi poiskali mnogo boljšo lokacijo kakor kmečki in da so vrednost teh lokacij dvigale še številne fizično-geografske karakteristike vodnega omrežja.

Komaj 47 (23 %) mlinov se je ohranilo iz preteklosti v današnji čas. Mnogi med njimi so podvrženi počasnemu hiranju in tako počasi iz dneva v dan izginevajo iz gospodarske obzornice Spodnje Savinjske doline. Najmočnejše so bili prizadeti mlini na Bolski in njenih levih pritokih, saj je samo na tem območju prenehalo z meljo nad 80 mlinov. Z anketiranjem zbrano gradivo na terenu, katerega razčlenjujemo v preglednicah, nas opozarja še na naslednjo zanimivost v procesu propadanja mlinarstva. Usihanje mlinov in mlinarske dejavnosti je tesno naslonjeno na gospodarski razvoj posameznih predelov Spodnje Savinjske doline. Čim močnejši je bil utrip sodobnih gospodarskih teženj, tem poprej je prišlo do neizogibnega konflikta med starimi oblikami gospodarjenja, ki jih npr. predstavljajo tudi naši mlini, in novimi težnjami, ki jih poosebljata industrijska mlinarska dejavnost

in porajajoča se trgovina. Prav zaradi tega je prišlo do močnejšega usihanja mlinov prav v osrednjem predelu Spodnje Savinjske doline, katerega je hmeljarstvo tudi v gospodarskem pogledu povzdignilo nad sosednje agrarne predele. Zato odkrivamo o porečju Močnišnice (v tabeli V. z oznako I.) in zg. Bolske (II.) nad Ločico, v Mrzliško-Šmiklavškem hribovju in v njegovem podgorju (IV.) ter v vsakem severnem kraškem in hribovitem obrobju Spodnje Savinjske doline (VI.) najmočnejše nazadovanje mlinarstva ter propad ali preobrazbo mlinov v druge namene šele po končani drugi svetovni vojni.

Podoben razvoj zasledujemo v propadanju stop, ki so bile že v preteklosti neposredno vključene v celotnostne dejavnosti našega mlinarstva. Podobni razlogi, kakršni so vplivali na razvoj današnjega mlinarstva v Spodnji Savinjski dolini, so obenem vplivali tudi na zmanjšanje števila stop: naštehi smo jih 418, od katerih jih danes obratuje samo še 111 (26,7 %). Ali drugače povedano: od nekdanjih 143 objektov s stopami se jih je ohranilo še samo 34 (25,4 %). (S tem pa nikakor ne trdimo, da imajo kmetije dovolj ustreznega žita za polno obratovanje ohranjenih stop!). Potemtakem so se v zadnjih petdesetih letih močnejše ohranile stope v mlinih, kakor pa delo z mlin-skimi kamni. K takšnemu razvoju so nemalo prispevale vse družbeno-ekonomske spremembe, ki so se pričele že s pojavom hmeljarstva očitneje kot dotlej odražati v nešteti manifestacijah razvoja savinjske hmeljarske pokrajine. Vzrok in posledica omenjenih značilnosti mlinov s stopami se morajo neposredno očrtovati v samem življenjskem nivoju našega podeželja in v spremembah prehrabnega režima.^{44a}

Vse te kompleksno zajete spremembe, katerih izvor iščemo v družbeno-ekonomskih gibanjih širšega prostora, posledice pa v propadanju mlinarske dejavnosti, se odražajo v najrazličnejših inačicah v zunanji podobi pokrajine. In prav zato jim posvečamo tolikšno pozornost v geografskem preučevanju pokrajin.

5. Propad mlinov in mlinarstva

Najrazličnejši so vzroki, ki so vodili k zmanjševanju števila objektov na vodni pogon. Vendar z razčlenjevanjem njihovih posebnosti in splošnosti ugotavljamo, da je celokupni razvoj našega mlinarstva tvorno vključen v konstelacijo družbenih in ekonomskih zakonitosti, ki so že vse doslej oblikovale podobo poedinim predelom naše pokrajine. Splošne težnje v razvoju širšega prostora so se navzele obilnih krajevnih posebnosti, in prav te so nam mnogokrat zastrle pogled v strukturo temeljnih dejstev in usmerjevalcev sodobnih procesov na našem podeželju. Pri iskanju vzrokov smo bili skoraj izključno navezani le na ustne vire domačinov; le tu in tam smo se mogli nasloniti še na drugo dokumentacijsko gradivo. V prvem primeru smo pri zbiranju podatkov skušali razločevati objektivna dejstva od subjektivnih sodb ljudi, ki so nam s svojimi spomini pomagali rekonstruirati mlinarstvo v Spodnji Savinjski dolini. Takšna previdnost je bila še toliko

bolj na mestu, ker je prebivalstvo, ki nam je dajalo ustne informacije, še tudi čustveno navezano na močan vzpon in zaton savinjskega mlinarstva. Številne motive, ki so prinesli propad mlinom in njihovemu delovanju, oziroma ki so bili prisotni v tem dogajanju, smo skušali spoznati in takole razporediti:

a) Družbeno-ekonomski odnosi so v zadnjem stoletju do temeljev spremenili položaj na podeželju. Z razkrojem avtarkije se je pričela vedno hitrejša diferenciacija podeželja, ki jo je oblikovala tudi kmetijska proizvodnja in katere odsev danes zremo v pokrajinski podobi.

b) Komercializacija kmetijstva v Panonski kotlini (predvsem v Slavoniji in v Banatu) je prispevala k tržnim viškom, med katerimi so tudi žitarice, ki so zlasti še po prvi svetovni vojni v ogromnih količinah prodrle na slovenski trg.^{44b}

c) Koncentrirana tržna proizvodnja je iskala možnosti domače in takojšnje predelave žitnega pridelka v mlevske izdelke. Iz tega namena so zrastle veliki industrijski mlini, ki so z lahkoto zadovoljevali tako proizvajalce žit kakor tudi potrošnike mlevskih izdelkov.^{44c} Majhni kmečki ali obrtniški mlini jim niso mogli nič več konkurirati ne po proizvodnih stroških predelave ne po kvaliteti mlevskih izdelkov. Pojemajoči vpliv domačega mlinarstva se je stopnjeval z razvojem trgovinskega omrežja, ki je s svojimi vaškimi prodajalnami zajelo skoraj že sleherno strnjeno dolinsko naselje. Proizvodnjo in potrošnjo mlevskih izdelkov je obilno pospeševal razvoj prometnih sredstev in prometnega ožilja, s katerim so na gosto prepleteni predeli naše pokrajine.

č) Z gojenjem hmelja v Spodnji Savinjski dolini so se bistveno spremenili deleži njivskih površin, namenjeni posameznim poljedelskim kulturam. V letih konjunktore hmeljskega pridelka so se morale žitarice umikati z najboljših njivskih parcel, ki so jih potem preuredili v hmeljišča. S pridelovanjem hmelja se je močno dvignila kupna moč savinjskih hmeljarjev, ki so že v letih pred drugo svetovno vojno kupovali po več sto kilogramov cenene banatske moke, pa tudi obilo koruze za prašičerejo in konje.

d) Industrializacija posameznih predelov Spodnje Savinjske doline (industrijsko središče Celje in premogovništvo v Zabukovici) je odtegovala kmetijstvu kmečko delovno silo. S tem se prične že v letih po prvi svetovni vojni strukturalno preusmerjanje v kmetijski proizvodnji, ki postaja vedno bolj in bolj odraz pičlo razpoložljive kmečke delovne sile. Zato vedno bolj opuščajo gojenje manj donosnih ali celo tveganih in nezanesljivih količin pridelkov (npr. ajde), ki razvrednotijo vložena sredstva in trud človekovega dela. V tem času se prične resneje kot kdaj koli poprej vrednotiti učinek vloženga človekovega dela. Samo ob sebi je umevno, da je bilo nemogoče dosegati s starimi, nesodobno opremljenimi mlini, katerih delovanje je bilo nenehno navezano na naravne dejavnike, zadovoljujoč učinek, ki bi poplačal ves

trud in napore v to dejavnost vloženega dela. Mlinom je pričelo pri-manjkovati ne samo žita, temveč tudi ljudi — mlinarjev.

e) Že v letih pred drugo svetovno vojno so bila savinjska naselja prepletena z električnim omrežjem, ki ga je napajala velenjska rud-niška termoelektrarna. Kmalu zatem so pri najmočnejših kmetih utih-nili vitlji, katerih pogonsko moč so nadomestili električni motorji. Po tem času nezadržano narašča število elektromotorjev. To je pospeše-valo, da so si kupili lastniki močnejših kmetij mline, ki so jih vgra-dili v že obstoječa poslopja kmečkih domov. S tem so bili vsi oddalje-nejši kmečki mlini, raztreseni po samotnih grapah, zapisani propadu. Proces številčne krepitve mlinov po kmetijah se je pričel že med zad-njo vojno in je dosegel svoj višek v letih po njej, ko je bilo splošno pomanjkanje prehrabnih predmetov, oziroma v letih garantirane preskrbe z mlevskimi izdelki ter obvezne oddaje (prodaje) žitaric.

f) Izrabljeni in dotrajani mlini so obstali, saj ni bilo ne dovolj sredstev in tudi ne več potrebne kvalificirane delovne sile za njihovo obnavljanje. Neperspektivnost kmečkega gospodarjenja na zemlji, ka-kršna je bila načrtana v prvem povojnem desetletju, je upravičeno jemala ljudem voljo in pogum za obnavljanje in posodobljenje mlin-skih objektov ob potokih.

g) Tudi mlinarstvo z obrtno dejavnostjo je bilo dolgo vrsto let pod udarci gospodarskih in družbenih ukrepov, ki niso bili najbolj naklonjeni razvoju ali razvejenosti njihove dejavnosti. Preprosti, skoraj s primitivnimi napravami opremljeni mlini pač niso bili sposobni ustvarjati s svojo dejavnostjo tolikšne več vredne materialne osnove, kakršna je bila potrebna za rekonstrukcijo in modernizacijo obratov, obenem pa še za pokritje vseh predpisanih družbenih obveznosti (dav-kov).

h) Med družbeno pogojenimi dejavniki, ki so upropaščali savinjsko mlinarstvo, nahajamo razvoj pekarstva na tem območju. Velika večina kmetij, med katerimi najdemo tudi najtrdnjše, se vsaj v poletnih mese-cih oskrbuje s pekovskim kruhom. K takšnemu stanju so znatno pripo-mogle spremembe v strukturi njivskih posevkov, med katerimi je vedno več industrijskih (predvsem hmelja) in krmilnih rastlin kot pa žitaric, pa pomanjkanje delovne sile po kmetijah. Če se že ni mogoče vsak dan sproti oskrbovati s svežim pekovskim kruhom, kar velja za vse odroč-nejše in hribovske predele, pa je v trgovinah po dolini na voljo dovolj raznovrstnih mlevskih izdelkov, ki dopolnjujejo ali celo kar nadomeščajo obilico, nekdanj kar doma pridelane in predelane hrane.

i) Z regulacijami nekaterih potokov (Ložnice, Trnavce, Bolske idr.) ter s preustavitvami njihovih strug je usahnila nekaterim mlinom in žagam pogonska moč, ki jim jo je dajala potočna voda. Ponekod moremo le še v reliefu iskati že zasute in zabrisane sledi nekdanjih poplavnih potokov, včasih pa nam ob stavbah stoječi objekti bolj ali manj zgovorno pričajo o nekdanjih, danes povečini že tudi pozabljenih dejavnostih. Večinoma so s preureditvijo stavb zabrisali številne zunanje sledi, ki bi nas sicer še mogle opozarjati na vse preminule obrtniške dejavnosti.

Slika 6. Deroča voda v času poplav uničuje sadove človekovega dela. V času junijske poplave 1954. leta je Pirešica poškodovala mnoge zgradbe mlinov in in ob vodi stojećih hiš

j) Med že navedene vzroke propadanja mlinarstva smemo upravičeno uvrstiti še naravne katastrofe. Povodnji ne poplavlajo samo obdelanih polj, temveč uničujejo jezove, izpodjedajo in razdirajo bregove strug in potokov. S prodrom in drugim gradivom, ki ga prinašajo s seboj, zapolnjujejo struge in mlinščice in s tem neposredno prizadenejo nemočno dejavnost številnih mlinov in žag. Tudi ob vsem tem je občutiti pomanjkanje delovne sile, torej ljudi, ki bi mogli očistiti struge in mlinščice ter struge potokov, pa utrditi nasipe bregov, tako kot so to počenjali ali v zimskih ali v zgodnje pomladanskih mesecih v preteklih desetletjih.

k) Podpečanov mlin pod Čreto na vranskih Dobrovljah je prizadejala prestavitev kraškega izvira, ki ga je bil poganjal. Čeprav je to le edinstven primer na našem ozemlju (ki smo ga pač mogli spoznati), ga omenjamo prav zato, da bi s tem pokazali tudi na nekatere naravne odvisnosti, ki so v preteklosti neprimerno močnejše kot danes spremljale človekovo dejavnost v pokrajini.

l) Tudi stope, ki so sestavni del našega mlinarstva, je prizadejala enaka usoda kot mlinske kamne. Pri usihanju njihove dejavnosti moramo navesti še naslednje razloge: Uvoz in vedno večjo potrošnjo riža, ki se je razširila tudi po vsem našem podežlju, je v mnogočem prizadejala setev in gojenje nekaterih malodonosnih žitaric (npr. prosa, ječmena in ajde), katere sejejo iz leta v leto na manjših površinah. Nedvomno je k takšnemu stanju prispevalo svoj delež tudi uvajanje nekaterih novih

in visokorodnih sort (italijanske) pšenice, na drugi sirani pa dokaj tvegani pridelek strnišnega posevka ajde, ki jo je slana mnogokrat »posmodila že v cvetu«. Številčno majhne družine, ki so ostale na kmetijah, ne zmorejo več opravljati prekomernega ročnega dela, ki je povezano s pridelovanjem prosa (odstranjevanje plevla, mencanje prosa idr.). Posledice in vzroki vseh naštetih pojavov se torej zrcalijo v spremembah prehranbenega režima, ki so zajele vse naše podeželje.

B. Žagarstvo

Številne karakteristike, ki smo jih osvetlili z geografske plati v pregledu izrabe vodnega pogona v mlinarske namene, veljajo tudi za žage. Zato bomo v tem poglavju podali samo tiste posebnosti, ki so splošno značilne za vse naše žagarstvo.

Tudi namestitev žag na vodni pogon se je morala neposredno nasloniti na potoke ali struge. Toda žage potrebujejo večjo pogonsko silo kot mlini, zato jih ne najdemo že v povirnih delih potokov, temveč šele nižje ob toku, kjer jim je zagotovljena stalnejša množina pogonske vode. Poleg tega je še potrošnja vplivala na njihovo razmestitev: žagam so poiskali selišča ob prometnejših poteh pa v bližini večjih naselij, seveda v kolikor so takšno namestitev omogočale že prej naznačene osnovno tehnične karakteristike naših potokov in rek.

Na vsem obravnavanem območju smo našli 63 žag, od katerih jih samo 12 (19,1 %) obratuje še danes. Tudi žage oziroma žagarstvo je bilo neposredno navezano na domače surovinske osnove — les, ki so jim ga dajali obsežni gozdovi. Še danes je na območju žalske občine 47 % gozdov (16.263 ha). Na iglavce odpade 54 %, ves ostali delež gozdnih površin pa je porasel z listavci. K temu je potrebno pripisati še podatke o letnem prirastku lesne mase v teh gozdovih, da bi tako mogli dobiti jasnejšo podobo o ekonomski moči naših gozdov, obenem pa tudi oceniti vrednost in pomen gozdarstva v našem gospodarstvu. Gozdarji so ugotovili, da je bruto prirastek lesne mase na 1 ha, poraslem z iglavci, 1,92 m³, pri listavcih pa 1,15 m³. Podatki, s katerimi razpolagamo,⁴⁵ nam povedo, da od letnega prirastka, ki znaša okrog 49.277 m³ (delež iglavcev je zastopan z 62 %), posekajo samo 42.670 m³, kar pomeni samo okrog 86 % letnega prirastka. Navedeni podatki nam morajo že brez kakršnegakoli komentarja osvetliti osnovno bazo savinjskega žagarstva. Vendar moramo pripomniti, da je tolikšen in obilen prirastek v naših gozdovih le danes, ko je z najrazličnejšimi gozdnovarstvenimi in gospodarskimi predpisi urejeno bolj smotrno izkoriščanje gozdov, kot pa je bilo v preteklosti. Spomnimo se samo nekaterih konjunkturnih obdobj iz preteklosti, ko so tudi v Spodnji Savinjski dolini vse preveč nenačrtno razredčevali gozdove: s sečnjo na golo pa s požiganjem frat in s pripravljanjem novin so ljudje po hribih opozarjali »polance« na izginevaajočo moč bogastev njihovih gozdov. Prav to opozorilo zasluži toliko večji poudarek, saj so mnogokrat pomenili gozdovi številnim našim kmetom »železno rezervo«, ki jim je marsikdaj omogočala prebroditev najhujših težav,

Slika 7. Tudi žage so mnogo prispevale k spremembam domov v Spodnji Savinjski dolini. Večino od njih so poganjala vodna kolesa »na lopate«

kakršne niso tako poredkoma prizadejale naše kmetije. Z vsem tem smo želeli izpričati tudi upravičenost številčne in funkcionalne pogojenosti žag v tem našem predelu.

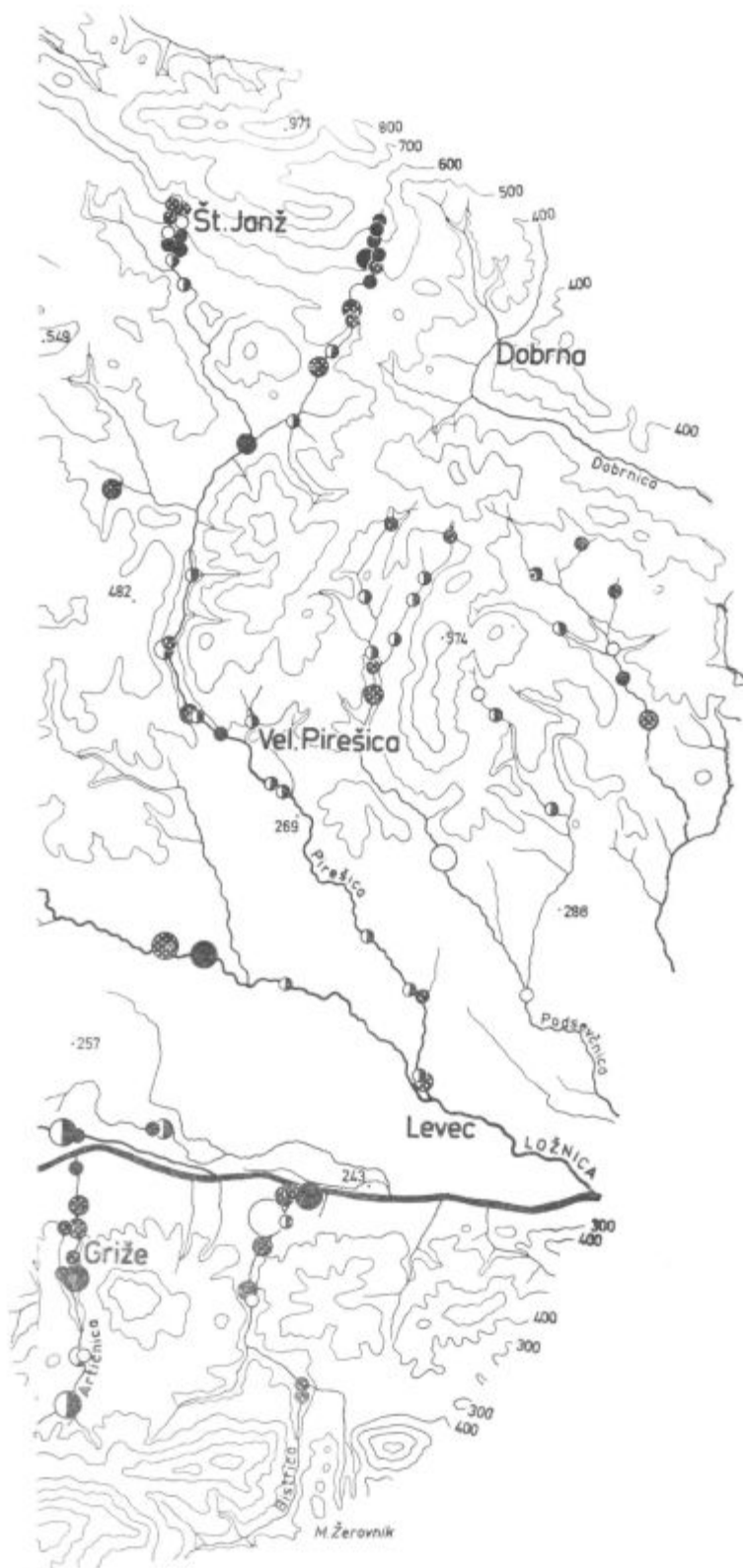
Oblika vodnih koles, ki so poganjala venecijanke in »krožne žage«, je podobna mlinskim kolesom. Tudi pri žagah smo našli »kolo na korce«, »kolo na lopate« in »vreteno« (s premerom okrog 50 cm), pač tiste oblike, ki so postavljenim objektom zagotavljale optimalni izkoristek vodne sile. Kolikor lahko sklepamo iz podatkov, ki smo jih zbrali s poizvedovanjem, potem smemo zapisati, da so najprej uporabili vodne turbine na našem območju za pogon žagarskih obratov in šele mnogo let kasneje so jih pričeli vgrajevati v mline⁴⁰. Pri nekaterih žagah, ki jih je porodila konjunktura lesne trgovine, a so kaj kmalu usahnila, je bil vodni pogon navadno še kombiniran s parnim kotlom, ki je z lahkoto poganjal polno-jarmenike (npr. Cesarjeva žaga ob Pirešici nad Vel. Pirešico, graščinska žaga v Ojstrici nad Lokami pri Taboru itd.). Pri namembni opredelitvi žagarskih obratov ne moremo ločevati med kmečkimi in obrtnimi žagami, kakor smo to storili zaradi poglobljenega pregleda pri mlinih. Vse žage, tudi najpreprostejše med njimi so imele obrtniški značaj. Prav v tem je osnovna razlika, ki jih tudi po njihovi namembni dejavnosti

ločuje od mlinov. Delo na žagi, ki je ponavadi trajalo skoraj celo leto, je opravljal žagar, ki je bil iz domače hiše, ali pa od drugod priseljen. Stanoval je v zidani kolibi, ki je bila na sredini vzdolžne vhodne strani (torej odmaknjena stran od struge), prislonsjena na leseno ogrodje žaginega stavbišča. Potemtakem je bila koliba — z enim ali dvema prostorama — na sleherni žagi le žagarjevo stanovanje.

V 36 primerih smo zasledili, da so bili lastniki mlinov obenem tudi posestniki žag. Potemtakem je gospodar večji del dohodkov za preživljanje svoje družine kakor tudi za krepitev svojega gospodarskega potenciala pridobival ob izrabljanju rečnih vod. Le malokje, še prav posebno pri vseh večjih mlinih je bilo nemogoče, da bi en sam človek zmogel streči tako zahtevam mlina kakor žage. Zato so bili pri hišah z dvojno obrtno dejavnostjo eni določeni za delo v mlinu, a drugi za vsa težaška dela na žagi. Težko je danes, po tolikih letih podajati natančnejši pregled številčnega stanja zaposlenih ljudi po naših mlinih in žagah. Z gotovostjo pa smemo trditi, da sta nekdane mlinarstvo in žagarstvo v Spodnji Savinjski dolini neposredno zaposlevala vsaj 150 ljudi. Brez dvoma je omenjeno število, ki pa ni pretirano visoko, mnogo pomenilo tudi v pogledu materialne razbremenitve kmetij, nad katerimi je neprestano bdela peza številčno močnih družin. Število žag je nekajkrat manjše od števila mlinov, prav zaradi tega pa je obsežnejše vplivno območje posameznih žag. Poleg tega moramo omeniti, da je bilo delo na žagah mnogo manj odvisno od letin v poljedelstvu oziroma v gozdarstvu, temveč se je že vse bolj naslanjalo na konjunkturo lesnega izvoza ter na obnovo kmečkih domov. Kolikor so dopuščale vodne razmere (množine) in višina vodne gladine naših rek, je bilo mogoče žagarska dela opravljati skozi vse leto. Tudi to je dajalo žagarju — v primerjavi v mlinarjem — boljši materialni položaj⁴⁷.

Ko razmišljamo o funkcijah našega žagarstva, ne smemo mimo spoznanj, da dejavnost večine naših žag ni bila namenjena samo potrebam domačije, domačega kraja ali ožjega območja, temveč je segala daleč preko lokalnih pregraj. Zato se mi zdi nujno potrebno, da gozdarstvo z žagarstvom vred opazujemo v enotnem problemskem sklopu, ki nam šele more razjasniti vso njuno medsebojno pogojeno in prepleteno dejavnost. V njihovih vzročno pogojenih dejavnostih pa v prodaji lesnih izdelkov (rezanega lesa, polizdelkov itd.) ter v njihovem transportu na bližino ali na daljavo vidimo funkcijsko skladno izoblikovana (ali pa tudi ne!) vplivna območja. Zato sta ne le lokalna (domača) namembnost naših žag pa razvejanost lesne trgovine mnogo prispevali, da se je na območje našega žagarstva in gozdarstva stekal »kapital« z zelo širokih, ponavadi tudi iz produkcijsko različno usmerjenih področij. Posledičnosti teh vplivov se prično uveljavljati v najrazličnejših oblikah ter v »samostojnem« oblikovanju fiziognomije raznih predelov naše pokrajine.

V zvezi z žagami in žagarsko dejavnostjo se je začela tudi na našem območju v letih med obema vojnama oblikovati mreža lesne trgovine (npr. Šempeter, Šmartno ob Paki). Le-ta je potegnila za seboj plast kmečkih ljudi, ki niso trdno zakoreninjeni v kmetijah. Ti so s svojo

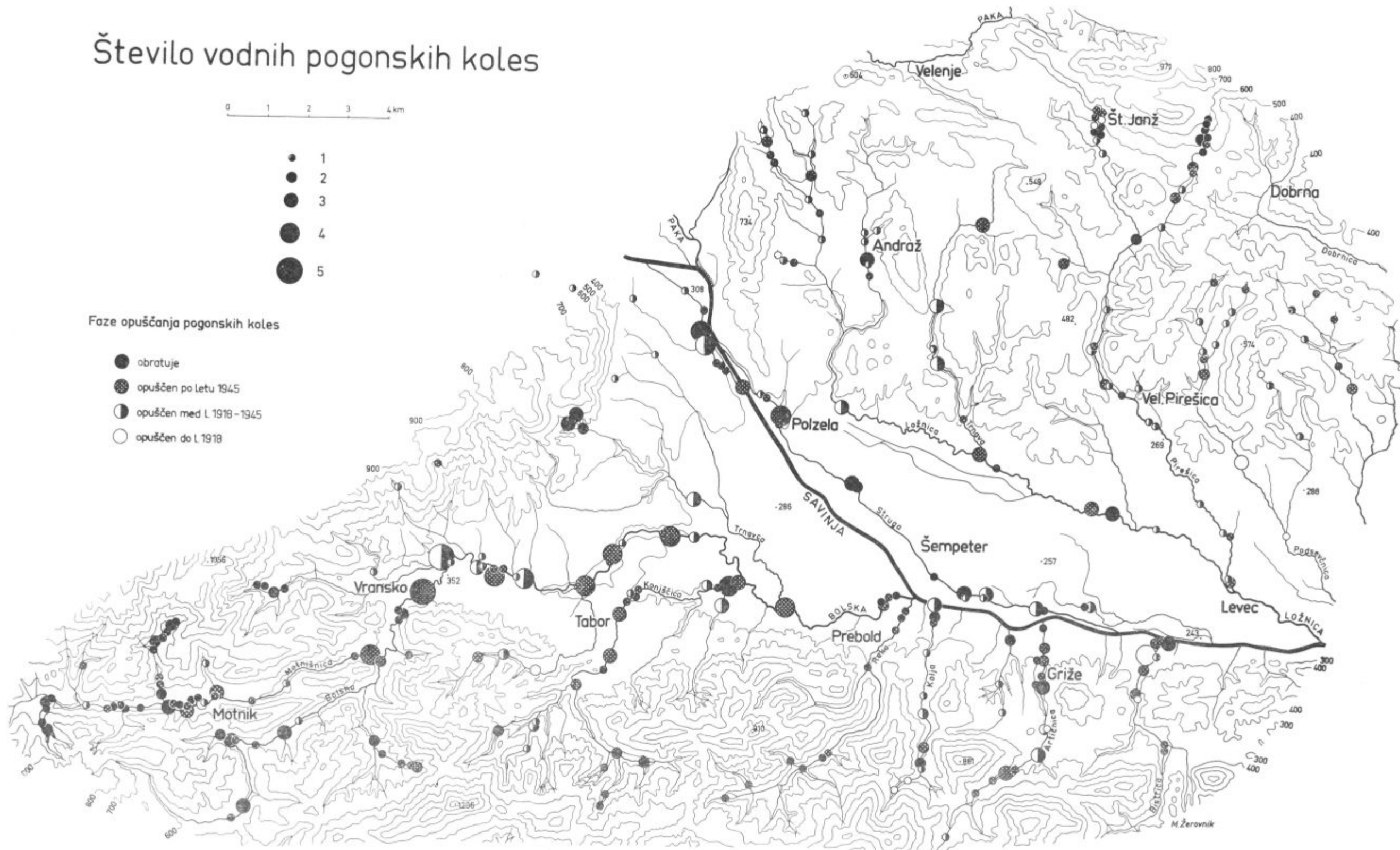
Število vodnih pogonskih koles

0 1 2 3 4 km

Faze opuščanja pogonskih koles

- obratuje
- opuščen po letu 1945
- ◐ opuščen med l. 1918 - 1945
- opuščen do l. 1918

Izraba in opuščanje vodnega pogona

0 1 2 3 4 km

Faze opuščanja mlinov in žag

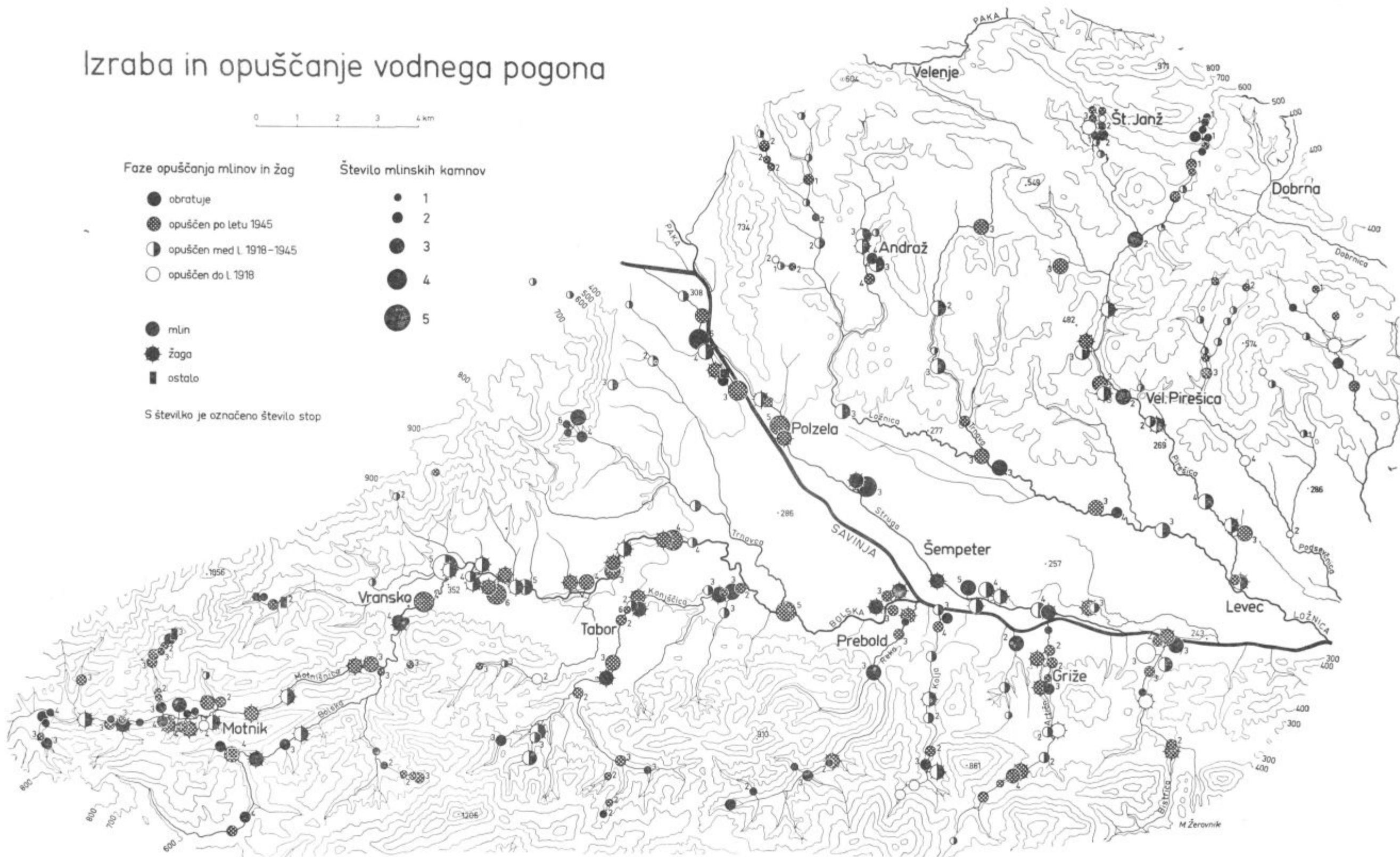
- obratuje
- opuščen po letu 1945
- ◐ opuščen med l. 1918–1945
- opuščen do l. 1918

Število mlinskih kamnov

- 1
- 2
- 3
- 4
- 5

- mlin
- žaga
- ostalo

S številko je označeno število stop

vprežno živino v poletnem in v zimskem času prevažali hlode iz gozdov na žage oziroma do nakladišč pri železniških postajah (npr. Šmartno ob Paki, Polzela, Šempeter). Jamski les pa so prevažali kar naravnost v rudniška skladišča: v Zabukovico, Liboje ali celo v Pečovnik nad Celjem. Ne samo s prevozom hlodovine, temveč tudi rezanega lesa so bili zaposleni številni vozniki. V letih pred zadnjo vojno so tudi na grobeljski gmajni zvezali več splavov lesa, ki so jih ob narasli vodi »vdirali« v Savinjo in po njej pošiljali les s celotnega območja, ki ga odmaka Savinja s svojimi pritoki v Spodnji Savinjski dolini na Hrvaško ali pa še naprej.

Še nekaj let po drugi svetovni vojni je bil prevoz lesa z vprežno živino iz gozdov na žage ali na železniške postaje močno razvit, do današnjih dni pa so že skoraj vsega prevzeli kamioni. S tem se je občutno zmanjšalo število »furmanov«. Le kdaj pa kdaj srečamo na cesti voznike z visoko naloženimi skladovnicami hlodov ali pa s kostanjevino, ki jo prevažajo na železniško postajo. In ob pogledu na nje se v nas prebudi spomin na preteklost, ko je bila vožnja lesa s konjsko vprego še imenitna vsakdanjost. Tedaj sta bili železniški postaji Polzela in Šempeter središči, kjer so skoraj s celotnega območja porečja Savinje v Spodnji Savinjski dolini vskladiščevali les in ga kasneje natovarjali na železniške vagone.

Še danes so nekateri gospodarji z manjših kmečkih gospodarstev s hribovskega obrobja s svojo vprežno živino pretežni del leta zaposleni pri spravilu lesa iz gozda do gozdnih avtomobilskih cest. Z vlačanjem lesa iz grap pa s pravilom hlodov po strmih in zaraščenih pobočjih navzdol si služijo vsakdanji kos kruha.

Na pojemajočo moč našega žagarstva vplivajo v glavnem enaki razlogi, kakršni so uničili mlinarsko dejavnost. Morda je pri žagah močnejše kot pri mlinih prišla do veljave koncentracija žagarske predelave lesa. Ta se je v današnjih dneh osredotočila le na nekaj močnejših žag (Gomilsko, Polzela, Šempeter in Celje). Današnja žarišča žagarske dejavnosti so postavljena na krajih z razvitim prometnim ožiljem ali pa ob močni reki, kakršna je npr. Podvinska Struga. Žago v Šmatevžu pri Gomilskem poganja električni tok, ki je pred dobrimi desetimi leti zamenjal lokomobilo. Tudi velika večina zasebnih, na obrtniški način delujočih žag, ki so se še ohranile pri življenju, ima že kombinirani pogon, tj. obratovanje je navezano tako na izrabo vodne sile (ki poganja ali še vodno kolo ali že turbino), kakor tudi na električno energijo. Potemtakem so tudi v žagarstvu s pridom izrabili napeljavo električnega omrežja. S priključitvijo žagarskih obratov na električno omrežje se je znatno povečala njihova zmogljivost. Zato so sodobno opremljene žage zmogle večdesetletno bitko za svoj obstoj, za ohranitev iz preteklosti podedovanih dejavnosti. Vse druge pa so se morale tako kakor številni mlini umakniti iz vsakdanjega življenja. S pojemanjem gospodarskih moči so hiralne njihove funkcije in oslABLJENE, kakršne so bile na pragu šestdesetih let našega stoletja, niso bile več sposobne tvornega vključevanja v razpredajoči se gospodarski organizem Spodnje Savinjske do-

opeke, zgornji del stavbe pa je bil ali iz lesa ali iz opečnato-kamnitega gradbenega materiala. Pri vseh starejših mlinih je bil spodnji del stavbe zgrajen iz obdelanega kakor tudi iz neobdelanega kamnja, mnogokrat kar iz v potoku nabranih prodnikov večjih dimenzij. Večina onih mlinov, ki so imeli ohišje iz lesa, je imela vsaj steno ob strugi, ob vodi zgrajeno iz kamnja. Podobno zgradbeno strukturo zasledimo pri kmečkih mlinih, a s to razliko, da smo našli med njimi že precej visoko število popolnoma lesenih stavb. Mlin z obrtno dejavnostjo je navadno stal že v sklopu stavb mlinarjevega doma, tj. v enem delu hiše. Toda le v izjemnih primerih smo spoznali, da je bila mlinarski dejavnosti namenjena posebna stavba. Navadno je mlin obsegal samo del hiše, ves ostali del pa je bil namenjen potrebam in zahtevam mlinarjeve družine. Kmečki mlini hribovskih kmetij so bili ločeni od doma (tudi po pol ure hoda!), saj so stali po ozkih in samotnih grabnih sredi gozdov ali ob robovih jas.

Preprostejši od mlinov so gradbeni elementi naših žag. Navadno imajo samo temelje zgrajene iz kamna ali betona, vse ostalo ogrodje stavbe pa je iz lesa. Ponavadi so stavbe žag samo s treh strani s plankami obite, medtem ko je četrta stena, ki je vzporedna z ono ob vodi, nezaščitena pred vremenskimi vplivi. In s te strani tudi valijo hode v žago. Približno na sredini te odprte stene je pozidana koliba, v kateri je prostor namenjen le žagarjevemu domovanju.

Gradbeni material pri vseh ostalih objektih na vodni pogon (npr. kovačnice) je bil izbran v skladu z namenom dejavnosti, kateri je stavba služila. Potemtakem se v gradbenem materialu, iz katerega so zgrajene stavbe mlinov in žag, zrcalijo številne sodobne komponente geografskega okolja iz časov, ko so jih gradili in postavljali.

Streha, ki je pri vseh obravnavanih stavbah dvokapna, je pokrita s slamo, s skodlami, z opečnimi ali betonskimi strešniki. Če še danes najdemo vse našteite vrste strešnega materiala na stavbah z vodnimi kolesi, je to dokaz več, kako počasi izginjajo in kako trdovratno se upirajo izginotju poedini gradbeni materiali iz preteklosti. V takem počasnem izumiranju nekdanjih, danes že povsem arhaičnih in preživelih oblik, gledamo materialno oslABLJENOST lastnikov teh stavb, ki pač ne zmorejo z enkratnim posegom zabrisati vseh številnih sledi preteklih obdobj. Z vstavljanjem današnjih stavbnih elementov v zgradbe z nekdajnimi razvitimi dejavnostmi, ki pa danes že pojenjujejo, se mnogokrat rušijo in razbijajo umirjene ter z naravnim okoljem dokaj dobro usklajene poteze vseh značilnih stavbarskih oblik.

Slamnata streha, ki je nismo našli le na mlinih, temveč še na drugih stavbah po hribovskih kmečkih domačijah, je v tesni povezanosti z gojitvijo rži v preteklosti. S tehnološkimi spremembami kmetijskih opravil, med katere upravičeno uvrščamo mlačev z mlatilnicami, namesto dotlejšnjih s cepmi, se je spremenila kvaliteta pridelkov. Toda mlačev z mlatilnicami (ali na ročni pogon ali na druge vire mehaničnega pogona) je onemogočala še naprejšnjo ohranitev kvalitetne slame za

škepe, s katerimi so pokrivali in prekrivali strehe. Prav zato se je še dolgo potem, ko so se bile že dodobra udomačile mlatilnice po kmetijah, med odmevi pokajočih udarcev cepi razlegala pesem mlatičev. Še danes niso tako redke tiste kmetije, ki pripravljajo s škopanjem žitnega snopovja škepe za prekrivanje (obnavljanje) slamnate strehe.

S propadanjem starih dejavnosti na podeželju, ki so vznikle tedaj, ko so kmetije gojile predvsem žitarice, ker je to terjala potrošnja oziroma prehrabena struktura prebivalstva, je bila povezana rast novih tehnoloških obdelav, ki so bile še vedno navezane na kmetijsko proizvodnjo. In v vseh stavbah, ki ne služijo več nekdanjim dejavnostim, odkrivamo v njihovi zunanji podobi stopnjo razvoja, ki jim ga je mlinarska (ali druga) dejavnost vtisnila v posameznih obdobjih preteklosti. Ohranitev zunanje podobe mlinov, mlinarskih domov pa je odvisna še od številnih drugih činiteljev, med katerimi ne smemo na zadnjem mestu poudarjati gospodarjeve preusmeritve v novi poklic. Toda pri velikem številu stavb smo mogli kljub vsemu spoznati vse bistvene poteze, katere jim je mlinarska dejavnost vtisnila še za dolga desetletja.

S prenehanjem mlinarske ali žagarske dejavnosti je bil nadaljnji razvoj mlinov in žag usmerjen v dve osnovni smeri: a) S prenehanjem obratovanja je gospodar pričel tudi zanemarjati stavbo, katero je pričel neusmiljeno razjedati zob časa. Večina kmečkih mlinov je pričela potem, ko je bil zamrl v njih ropot mlinskih kamnov, nezadržno propadati. Od mnogih stavb so se ohranili le še temelji, ali kvečjemu zidovje ohišja, nekateri pa so brez slehernega opozorila izginili iz pokrajine in navadno žive le še v dobrih spominih domačinov. b) Prostore tistih mlinov, ki so bili vključeni v sestavni del hiše, so sčasoma preuredili v stanovanjske prostore. Ponekod, kjer so imeli v hiši dovolj stanovanjskega prostora, so preuredili mline v delavnice, kjer je mogoče popravljati vedno številnejše kmetijske stroje oziroma mehanizirana orodja za poljedelstvo. Nekateri pa so postavili v te prostore novi leseni mlin, ali pa preuredili del starega mlina na električni pogon, toda ta melje le še za domače potrebe. Le tu in tam najdemo še skoraj nedotaknjene prostore nekdanjih mlinov, pa čeprav je njihova funkcija zamrla pred desetletjem ali več.

Podoben razvoj moremo slediti pri transformacijah objektov, ki so služili žagam. Le tu in tam so se še ohranile nekatere stavbe z žagami, ki so danes namenjene popolnoma drugim potrebam (npr. mizarska delavnica, skladišče, prostor za stroje ipd.). Tudi večina tistih žag, ki so prenehale z rezanjem hlodov v deske po drugi svetovni vojni, počasi razpada. Na mnoge žage v pokrajini nas spominja le še golo zidovje temeljev, zgrajeno iz betona ali pozidano iz kamnja. Pri teh moramo le na osnovi ruševin, preraščenih z grmovjem, točneje spoznati njihovo velikost in moč v času, ko so najmočnejše obratovala. Samo v dveh primerih smo lahko ugotovili, da sta opuščeni žagi nudili pribežališče dvema družinama, ki sta se naselili v njunih kolibah.

A. Melik: Kmetska naselja na Slovenskem, Geografski vestn. IX., str. 129—165, Ljubljana 1935.

⁸ Stevilna krajevna ali ledinska imena nas opozarjajo na zamočvirjenost predelov ob Ložnici: npr. Založe, Podlog, Zalog, Medlog idr.

⁹ Osnovna dokumentacija je v mapi francisc. katastra za k. o. Vransko (št. 1198) v Državnem arhivu Slovenije v Ljubljani. Okrog leta 1825, ko je zabeleženo takratno zemljiško-posestno stanje, teče Merinca na območju k. o. Vransko še v številnih okljukih. Sele kasneje so z regulacijo izravnali njen tok. Te naknadne spremembe so tudi vrisane na osnovnem mapnem listu katastra iz leta 1825.

¹⁰ Prim.: Okvirna vodnogospodarska osnova porečja Savinje. Projekt. Izd. Nizke zgradbe. Tipkopis, Ljubljana 1960.

R. Vrečer: Savinjska dolina. S posebnim ozirom na splošno, krajevno in upravno zgodovino v besedi in sliki. Zalec 1950. Prim. str. 205.

Ing. F. Lah: Ureditve vodnega režima v Spodnji Savinjski dolini. Savinjski zbornik I, Celje 1959. Prim. str. 290.

¹¹ V. Jordan: Komunalna dejavnost v žalski občini. Savinjski zbornik I, Celje 1959. Glejte str. 326.

¹² V problematiko mlinarstva v Zadrecški dolini je že pred leti posegel D. Predan: Mlini. Kotnikov zbornik. Narodopisni zapiski z Gornjegrajskega in Kozjanskega, str. 35—58, Celje 1956.

¹³ S. Kremenšek: Spreminjanje vaške kulture. Ob razstavi: »Včeraj in danes v Skočjanskih hribih«, Naši razgledi, XV, šte. 13 (348), str. 268 do 269, Ljubljana, 9. julija 1966.

¹⁴ Okvirno problematiko, ki razčlenjuje hidrogeografsko obeležje Spodnje Savinjske doline, so z različnih vidikov že obravnavali številni avtorji:

B. Bukvič: Tehnično poročilo. Dipl. delo na Oddelku za gradbeništvo FAGG univerze v Ljubljani, 1957.

S. Ilešič: Rečni režimi v Jugoslaviji. Geografski vestn., XIX, str. 71—110, Ljubljana 1947.

Ing. F. Lah: Vodnogospodarska problematika Celjske kotline. Celjski zb. 1958, str. 256—262, Celje 1958.

Ing. F. Lah: O preskrbi s pitno vodo v celjskem okraju. Celjski zbornik 1959, str. 56—63, Celje 1959.

A. Melik: Mlini na Slovenskem, Geografski vestn., XXV, str. 3—26, Ljubljana 1953.

A. Melik: Stajerska s Prekmurjem in Mežiško dolino. Ljubljana 1937, str. 596.

D. Meze: H geomorfologiji Voglajnske pokrajine in Zgornjega Sotelskega. Geografski zbornik, VIII, str. 77—120, Ljubljana 1963.

I. Rakovec: Morfološki razvoj v območju posavskih gub. Geografski vestnik VII, str. 3—66, Ljubljana 1951.

J. Rihteršič: Porečje Bolske. Celjski zbornik 1960, str. 80—94, Celje 1960.

Povodenj okrog Celja junija 1954, Geografski vestnik XXVI, str. 3—58, Ljubljana 1954.

¹⁵ Vse tabele v tem poglavju so sestavljene na osnovi podatkov, ki mi jih je dal na razpolago Hidrološki oddelek Hidrometeorološkega zavoda SRS v Ljubljani, za kar se mu tudi ob tej priložnosti toplo zahvaljujem.

¹⁶ S. Ilešič, o. c., str. 81—82.

J. Orožen: o. c., str. 387—388.

¹⁷ Povodenj okrog Celja ..., str. 45—53.

¹⁸ Prim. M. Natek: Gomilsko. Hmeljarska vas v Savinjski dolini. Geografski zbornik VII, Ljubljana 1962; str. 78.

¹⁹ Npr. Braslovška župnija se v zgodovinskih listinah imenuje »Marija na jezeru«. Iz tega moremo sklepati na takratno lego braslovškega naselja.

ko je stalo na terasi ob »mrtvem« okljuku, ali pa, da je še tedaj tekla Savinja ob vznožju mladopleistocenske terase. Prav tako domnevamo, da je bilo zahodno od Braslovč zamočvirjeno zemljišče, ki sta ga poplavljala tako Trebnik kakor Radigaj.

Pri Podvinu, že onstran Savinje so imeli okoličani Braslovč svojo gmajno. Kakor moremo po zgodovinskih virih sklepati, je do tega prišlo, ker je Savinja ob poplavih menjavala svojo strugo. Podobne pojave najdemo še na šempetrski gmajni.

Podrobnosti glejte: J. Orožen: o. c. str. 376 in 387.

J. Orožen: Gmajne na področju srednje Savinje in njenih potokih. Celjski zbornik 1957, Celje 1957. Prim. na str. 184—185.

R. Vrečer: o. c., str. 35.

²¹ J. Orožen: Gmajne..., str. 156.

^{22a} To trditev opiram na izsledke proučevanja gradiva franciscjskega katastra iz let 1825—26 v Drž. arhivu Slovenije v Ljubljani.

²² Ze v prejšnjih stoletjih so bila opravljena na savinjskih potokih manjša regulacijska dela. Tako so npr. presekali rokav Bolske pri Sečah; trebili so strugo Ložnice in z nasipi utrjevali njena bregova, zaradi česar je prišlo tudi do bridkih sporov med tedanjimi fevdalci (med Schrottenbachom in baronom Migliom). Podrobnosti glejte v prispevkih:

J. Orožen: Preteklost Savinjske doline..., str. 387—388.

S. Cvahte: Ob zaključku regulacijskih del na Savinji. Celjski zbornik 1961, Celje 1961; str. 351.

F. Lah: 1958, o. c.; str. 257.

²³ Kakšno je bilo vzdušje med Savinjčani v času regulacije Savinje, je na pripovedni način najlepše upodobil savinjski pisatelj J. Kač v povesti »Na novinah«, Ljubljana 1942.

Prim. še: B. Orožen: Savinjski pisatelj Janko Kač. Celjski zbornik 1958, Celje 1958; str. 116—118.

²⁴ Prim. A. Melik: Štajerska..., str. 460.

Tudi francisc. kataster nam nudi obilico gradiva o ledinskih imenih. Zato navedimo samo nekatera najbolj značilna: k. o. Crni vrh: »lauka« = trav. + njiva; k. o. Grajska vas: »u zalogy« = trav. + njive; k. o. Sv. Kunigunda: »loca« = trav. ob Podseščici, »sapotokam« = trav.; k. o. Vransko: »na lokach« = nj. in trav.; k. o. Ponikva: »loke« = trav. + gozd + nj., zaselek »Locke«; k. o. Paška vas: »v lokah«; k. o. Levec: »loka«, »pod logom«, »lovnaki«; k. o. Sv. Peter: »pod logam«; k. o. Zalog: »locke«, »zalog« (2 krat!), »loko«; k. o. Sv. Lovrenc: »logge«; k. o. Petrovče: »loka«; k. o. V. Pirešica: »looke«; itd.

²⁵ Prim.: P. Blaznik: Kolonizacija Selške doline. Leonova družba, Ljubljana 1928, str. 118.

P. Blaznik: Bitenj. (Historično-geografska študija). Geografski vestnik IV., str. 88—98, Ljubljana 1928.

P. Blaznik: Posestne razmere v Selški dolini. Geografski vestnik, X, str. 4—66, Ljubljana 1934.

A. Melik: Slovenija. Geografski opis. I., Splošni del. Ljubljana 1963; gl. stran: 383—384.

²⁶ Ing. F. Lah: Ureditev vodnega režima v Spodnji Savinjski dolini. Savinjski zbornik I, Celje 1959; str. 289.

Ing. D. Honzak: Hidropedološka raziskovanja melioracijskega področja Godomlje in smernice za bodoče gospodarjenje. Savinjski zbornik I, Celje 1959, str. 302—303.

^{26a} V francisc. katastru je pomotoma zapisano: Motnišnica se imenuje kot Bolska. V istem viru zasledimo, da pa je Bolska poimenovana z »Lotschitz Bach«.

⁴⁵ A. Knez: Povečanje proizvodnje v zasebnih gozdovih celjskega okraja. Celjski zbornik 1963, Celje 1963, Prim. str. 83—84.

Okvirna vodnogospodarska osnova porečja Savinje..., str. 87—90.

⁴⁶ V žago so vgradili prvo vodno turbino že l. 1897.

⁴⁷ Gl.: A. Baš: Gozdni in lesni delavci na južnem Pohorju. Vodnik po razstavi. Ljubljana 1965, Prim. str. 4—6.

⁴⁸ S. Ilešič: O pojmu resničnega »geografskega okolja«. Geografski obzornik IX, štev. 3-4, Ljubljana 1962, str. 23—25.

⁴⁹ Primerjajte: I. Gams: Človek na zemlji Slovenjgraške kotline. Geografski zbornik I, str. 33—74, Ljubljana 1952, Gl. str. 54—55.

D. Meze: Gornja Savinjska dolina. Dela 10 Inštituta za geografijo pri SAZU, Ljubljana 1966; gl. str. 132.

J. Titl: Socialno-geografska problematika koprškega podeželja. Koper 1965, gl. str. 91—94.

Priloženi karti je narisal Marko Žerovnik, kartograf Oddelka za geografijo filozofske fakultete v Ljubljani.

Slike pod štev. 1, 2, 5, 6, 7 so odtisnjene po klišejih iz Geografskega vestnika, in sicer iz razprav:

A. Melik: Mlini na Slovenskem, GV XXV — 1953, str. 3—26, Lj. 1953, slike 2, 5 in 7.

Fotografiji 1 in 6 pa sta bili objavljeni v razpravi: A. Melik in sodelavci: Povodenj okrog Celja, GV XXVI — 1954, str. 3—58, Lj. 1954. Objavo v Celjskem zborniku 1967 je odobril uredniški odbor Geografskega vestnika, glasila Geografskega društva Slovenije, za kar se mu najlepše zvahvaljujem.

BORIS STROHSACK

AVTONOMNO PRAVO DELOVNIH SKUPNOSTI IN DELOVNI SPORI PRED SODIŠČI

I.

Samoupravni odnosi so se tudi na področju delovnih razmerij dokaj močno razvili. Nedvomno je, da se je kot posledica tega razvoja začela klasična pravna norma — zakon — vedno bolj umikati in prepuščati vedno več svojega »delovnega« področja novemu pravnemu viru, ki ga urejajo sami udeleženci delovnih razmerij, člani delovnih skupnosti — avtonomnemu pravu. Zunanji izraz avtonomnega prava so splošni akti delovnih skupnosti, to je statut kot najvišja oblika splošnega akta in pa nižji splošni akti, ki jih imenujemo v praksi pravilnike.¹

Nedvomno je, da načenja tak razvoj avtonomnega prava vrsto problemov. Ustvarjalcem tega prava, članom delovnih skupnosti, odpira sicer ustvarjalne poti in jim daje široke možnosti, da lahko samostojno urejajo medsebojna razmerja, po drugi strani pa so tudi tej ustvarjalni poti postavljene meje. Postavlja jih zakon, v tem primeru temeljni zakon o delovnih razmerjih, (prečiščeno besedilo: Ur. l. SFRJ št. 45/66 in zakon o spremembah temeljnega zakona o delovnih razmerjih, Ur. l. SFRJ št. 52/66). Zakon ima vsaj ta namen, da zagotovi enoten razvoj samoupravnega prava na področju delovnih razmerij, zlasti tudi enakopraven položaj in s tem enakopravno zaščito delovnih ljudi v Jugoslaviji, ne glede na to, v kateri delovni organizaciji sodelujejo pri združenem delu. Prav to nasprotje, na eni strani čim večja samostojnost in možnost urejanja medsebojnih delovnih razmerij na svojevrsten, lastni delovni organizaciji prilagojen način, na drugi strani pa vezanost na temeljni zakon o delovnih razmerjih, očitno povzroča delovnim skupnostim težave.

Tu bi radi osvetlili probleme, ki jih poraja formiranje novega prava med delovno organizacijo in med sodišči kot organi, ki naj varujejo pravice delovnih ljudi, izvirajoče iz delovnih razmerij, pa naj imajo te pravice svoj izvor v temeljnem zakonu o delovnih razmerjih ali pa v avtonomnem pravu. Te probleme poraja dejstvo, da nova vsebina pravic iz dela in po delu, ki nastajajo v avtonomnem pravu, nima ustrež-

Zanimiv je nadalje pregled, ki nam pokaže, katere pravice delavci največ uveljavljajo v delovnih sporih.

Od 85 vloženih tožb v letu 1966 so se tožbeni zahtevki nanašali na naslednje zahtevke:

50 zahtevkov je izpodbijalo veljavnost izključitve delavca iz delovne skupnosti (zaradi kršitve delovne dolžnosti), 25 tožbenih zahtevkov je bilo vloženih zaradi nezakonitega prenehanja dela proti delavčevi volji, 22 tožbenih zahtevkov je uveljavljalo pravico do osebnega dohodka, 4 tožbeni zahtevki so izpodbijali veljavnost razporeditve na drugo delovno mesto, en tožbeni zahtevek se je nanašal na nezakonitost razpisa prostega delovnega mesta, 1 tožbeni zahtevek se je nanašal na vrnitev delovne knjižice, 1 tožbeni zahtevek se je nanašal na prenehanje vodilne funkcije delavca, en tožbeni zahtevek pa na uveljavitev pravice do dopusta.

Iz tega pregleda je očiten visok odstotek zahtevkov zaradi izključitve iz delovne skupnosti (36 %), nadalje zaradi prenehanja dela proti delavčevi volji (27 %), kakor tudi zaradi osebnega dohodka (26 %). Navedene tri kategorije delovnih sporov zavzemajo skoraj 90 % vseh delovnih sporov. To pa so področja pravic delavcev, ki morajo biti po temeljnem zakonu o delovnih razmerjih vsa urejena s statutom, kakor tudi z nižjimi splošnimi akti.

Prav zato bomo svojo pozornost usmerili na probleme avtonomnega prava, na probleme razmerja med delovno organizacijo in sodiščem, ki nastane zaradi delovnega spora, in slednjič nekatere pravne probleme v delovnih sporih pred sodišči.

III.

Če štejemo, da morajo delovne skupnosti urejati svoja delovna razmerja šele od aprila 1965 dalje (od uveljavitve temeljnega zakona o delovnih razmerjih, Ur. l. SFRJ št. 17/65, prečiščeno besedilo št. 43/66), da so torej na začetku poti k urejanju samoupravljanja tudi na področju delovnih razmerij, lahko ocenimo, da so delovne skupnosti zadovoljivo opravile to težko nalogo.

Položaj se je izboljšal predvsem v letu 1966, tako da ima po zelo približnih ocenah na področju občine Celje približno 60 % delovnih skupnosti že sprejete potrebne splošne akte.⁵ Občinska skupščina v Celju je tudi priporočila, naj tiste delovne skupnosti, ki še nimajo splošnih aktov, te čimprej sprejmejo.

Težave imajo predvsem manjše delovne skupnosti. Če že ne drugje, je težava vsaj v tem, da manjša delovna skupnost težje sestavi splošni akt, ker nima ustreznih strokovnjakov. S sprejemanjem splošnih aktov zaostajajo tudi tiste delovne skupnosti, ki vsaj glede delovnih razmerij »životarijo«, ker jim ne grozi kak hujši pretres. Če pa taki delovni skupnosti grozi delovni spor, bodisi pred svojimi organi ali celo pred sodiščem, tedaj se organi upravljanja v taki delovni skupnosti podvzajo, in sestavijo splošni akt.

Zato ne smemo biti preveč optimistični. Se posebej zato ne, ker je temeljni zakon o delovnih razmerjih naložil vsem delovnim skupnostim, da morajo urediti delovna razmerja s statutom ali drugim splošnim aktom in jih uskladiti s temeljnim zakonom o delovnih razmerjih najkasneje do 31. decembra 1966 (1. odst. 151. čl. prečiščenega besedila temeljnega zakona o delovnih razmerjih).

Tudi sprejeti splošni akti dostikrat niso zadovoljivi. V mnogih splošnih aktih je mogoče opaziti, da uporabljajo terminologijo iz prejšnjega zakona o delovnih razmerjih, da svojih izhodišč niso prikrojili načelom, ki jih je postavil sedaj veljavni temeljni zakon o delovnih razmerjih. Predvsem pa je razvidno, da se splošni akti posameznih delovnih skupnosti bistveno ne odmikajo od ustaljenega kalupa, veljavnega za večino splošnih aktov delovnih skupnosti. V splošnih aktih manjka predvsem tisto bistveno, za kar naj bi bili splošni akti sprejeti, namreč posebnosti (seveda urejene v okviru zakonitih določil), ki jih zahtevajo organizacija dela v posamezni delovni organizaciji, njen delovni proces itd.

V sprejete splošne akte se mnogokrat vrinejo tudi različne nezakonitosti. Tako npr. nekateri splošni akti pooblaščajo posameznika, predvsem direktorja, da lahko izda ugotovitveno odločbo o izključitvi delavca iz delovne skupnosti brez ustreznega sklepa kolektivnega organa; zasledili smo določbe o kolektivni odgovornosti delavcev za povzročeno škodo, ne glede na njihovo krivdo. Take določbe smo opazili zlasti pri splošnih aktih trgovskih delovnih organizacij. Splošni akti imajo mnogokrat tudi pomanjkljiva določila o postopku zaradi ugotavljanja kršitev delovnih dolžnosti, kar po nepotrebnem povzroča delovne spore. Tako smo npr. opazili, da so splošni akti podaljševali zakoniti 6 mesečni zastaralni rok na eno leto (3. odst. 88. čl. prečiščenega besedila temeljnega zakona o delovnih razmerjih).

Ob pregledovanju splošnih aktov ne moremo mimo temeljne ugotovitve, da so povečini presplošni, da dostikrat presegajo zakonite okvire in da premalo upoštevajo posebnosti svoje delovne organizacije. Vse to pa kaže, da splošni akti niso sestavljeni dovolj strokovno.

Sploh opažamo pomanjkanje strokovnosti pri urejanju delovnih razmerij, bodisi s splošnimi bodisi s konkretnimi akti. Na ustreznih delovnih mestih v delovnih organizacijah ne delajo strokovnjaki. Tako smo npr. registrirali delovno organizacijo, ki ima zaposlenih preko 1.000 delavcev, pa opravlja v njej pravno službo in sploh službo za delovna razmerja nestrokovnjak. Ta problem je še bolj pereč v manjših delovnih organizacijah.

Sodišča ne gredo molče mimo teh nepravilnosti, ki jih srečujejo v splošnih aktih delovnih skupnosti. Če se delovni spor konča s sodbo, sodišče opozori prizadeto delovno organizacijo na nezakonitosti v splošnem aktu že v sami obrazložitvi sodbe. Prav tako sodišča opozarjajo delovne organizacije z različnimi neformalnimi opozorili.

Sodišča ugotavljajo, da so delovne organizacije taka opozorila, bodisi v sodbah bodisi neformalna v večini primerov upoštevale in da so ob takih opozorilih spremenile svoje splošne akte oziroma jih prilagodile zakonu.

Kljub temu pa sodišča trdijo, da so v mnogih primerih taka opozorila premalo učinkovita. Pomanjkanje učinkovitosti je največkrat v tem, ker za taka opozorila izve le prizadeta delovna skupnost, ne pa tudi druge, ki bi jim tako opozorilo prav tako koristno služilo; ali pa izve za tako opozorilo ozek krog ljudi, navadno vodilnih, ne pa celotna delovna skupnost.

Zato se sodišča zavzemajo za to, da bi morala začeti s predlogi za oceno ustavnosti posameznih splošnih aktov pred ustavnim sodiščem.

V letu 1966 na področju navedenih sodišč ni bilo primera, da bi kakšno sodišče sprožilo spor za oceno ustavnosti splošnega akta. Vsa sodišča pa so si enotna v tem, da bi taki primeri bili, če bi imel že sam razpravljajoči senat v delovnem sporu tudi formalno pravico, da sproži spor o ustavnosti splošnega akta. Taka iniciativa razpravljajočega senata bi namreč zavrgla pogosti pomislek pred prevelikim formalizmom ob sami sprožitvi spora o ustavnosti splošnega akta. Pogostejše sodelovanje ustavnega sodišča pri oceni ustavnosti splošnih aktov pa bi vsekakor predstavljal močno vzpodbudo tudi drugim delovnim organizacijam, ki niso neposredno udeležene pri konkretnem delovnem sporu. Tak način bi pripomogel pri izboljšanju kvalitete splošnih aktov.

IV.

Ob uporabi splošnih aktov v delovni organizaciji kot tudi v delovnem sporu pred sodiščem naletimo na nadaljnji problem, da namreč delavci niso dovolj seznanjeni s splošnimi akti svoje delovne skupnosti. Mislimo, da je ta problem ostrejši od tega, da nekateri splošni akti niso zakoniti. Dejstvo, da delavci niso seznanjeni s splošnimi akti svoje delovne skupnosti, daje največ možnosti za najrazličnejša izigravanja v delovni organizaciji. Izkušnje namreč kažejo, da se razvijajo pravice in dolžnosti delavcev mnogokrat mimo splošnih aktov. V taki situaciji pa postanejo splošni akti v delovni organizaciji le goli formalizem in izgubijo svoj smisel.

V delovnih organizacijah se npr. ne spoštuje določilo 27. čl. temeljnega zakona o delovnih razmerjih, po katerem mora delovna skupnost poskrbeti, da se delavec ob napotitvi na delo na določeno delovno mesto natančneje seznani z organizacijo in delovanjem samoupravljanja v delovni skupnosti in z njenimi splošnimi akti.

Zanimiv pa je podatek, da so delavci še vedno bolj seznanjeni s splošnimi akti v manjših delovnih organizacijah, v tistih, kjer je zaposlenih od 50 do 100 delavcev. Čim večja pa je delovna organizacija, tem manj so njeni delavci seznanjeni s splošnimi akti.

Tako stanje je eden od vzrokov, da delavci ne morejo uveljavljati svojih pravic iz dela in po delu, saj niso niti seznanjeni z njimi. Po drugi strani pa tako stanje v samem delovnem sporu pred sodiščem postavlja delavca v manj ugoden položaj, kot ga ima nasprotna stranka, saj se skoraj v vseh primerih dogaja, da predstavnik delovne organizacije pozna splošni akt, delavec pa ne.

Dejstvo, da delavci premalo poznajo svoje splošne akte oziroma jih sploh ne poznajo, je tudi vzrok, da ni več delovnih sporov pred sodišči.

Ne samo delovne skupnosti oz. njeni organi, tudi sindikalna organizacija vse premalo deluje na tem izredno pomembnem področju.

Prav na tem področju je potreben bistven premik. Če splošni akti ne bodo zaživel, če z njimi ne bodo seznanjeni vsi člani delovne skupnosti, grozi nevarnost, da bodo splošni akti postali v delovni organizaciji goli formalizem, da ne bodo živeli z delovno organizacijo in da bodo sčasoma pomenili tudi oviro za njen nadaljnji razvoj.

Ena najvažnejših nalog v prihodnjem obdobju mora biti, da bodo delovne skupnosti približale splošne akte svojim članom. Pri tej akciji mora imeti sindikalna organizacija odločujočo vlogo.

V.

Z vprašanjem, kako so člani delovne skupnosti seznanjeni s svojimi splošnimi akti, pa je zvezano tudi vprašanje praktične uporabe splošnih aktov v delovni organizaciji. Kadar pride do delovnega spora, delovna organizacija sicer uporablja splošni akt, mnogokrat pa se dogaja, da delovna organizacija kljub sprejetemu splošnemu aktu neposredno uporablja temeljni zakon o delovnih razmerjih. Ni malo primerov, da delovna organizacija sicer sprejme splošni akt, ki je celo vzoren. Ko pa je splošni akt sprejet, je delo zanjo končano. Svojih članov ni seznanila s splošnim aktom, ni ga spremljala, v sporu, ki je nastal s članom delovne skupnosti, pa je na splošni akt sploh pozabila in je neposredno uporabila zakon.

Res je sicer, da splošni akti še nimajo za seboj daljše življenjske dobe, kljub temu pa niso redki primeri, ko delovne organizacije svojih že sprejetih splošnih aktov ne prilagajajo novim situacijam, ki nastajajo zaradi drugačnih gospodarskih razmer.

Izkušnje iz delovnih sporov pred sodišči nas pripeljejo do prese- netljive ugotovitve, da lastnih splošnih aktov ne poznajo niti posamezni delavci, člani delovne skupnosti, niti delovne organizacije kot celote oziroma njihovi organi upravljanja. V delovne organizacije še ni pro- drlo prepričanje, da je splošni akt zakon. V dvoumnih primerih delovna organizacija še vedno išče povečini rešitev v samem zakonu, ne pa v splošnem aktu. Na tak način prihaja do nevarne dvotirnosti v delovnih organizacijah — na eni strani reševanje sporov na podlagi splošnega akta, na drugi strani pa reševanje sporov na podlagi samega zakona.

Delovne organizacije zlasti ne upoštevajo določila 4. člena temeljnega zakona o delovnih razmerjih, po katerih mora biti delovno mesto določeno v splošnem aktu. Če je delovno mesto določeno v splošnem aktu in če pride do ukinitve delovnega mesta, mora biti torej ustrezno spremenjen splošni akt, s katerim je to delovno mesto ustanovljeno, ne zadostuje le sklep ustreznega organa upravljanja, npr. sklep delavskega sveta.

Vzroki za to, da splošni akti niso takšni, kot bi morali biti, niso samo v objektivnih ovirah, mnogo je tudi subjektivnih ovir. Delovne organizacije sprejemajo splošne akte dostikrat zato, da zadostijo zakonu, ne pa zato, ker bi jih k temu silila potreba.

VI.

Eden izmed vzrokov, da so mnogi splošni akti nezakoniti (seveda ne v celoti, pač pa posamezne določbe) in nadalje, da ne spremljajo pogojev, v katerih se delovna organizacija razvija, je tudi ta, da pristojni upravni organi občinskih skupščin premalo spremljajo problematiko avtonomnega prava v delovnih organizacijah.

Funkcija občinskih skupščin se je na tem področju končala s tem, da so v okviru svojih statutarних komisij dale pripombe na statute delovnih organizacij, ali pa je šla mimo postopka ob sprejemanju statuta. Upravno-kazenski postopki zoper odgovorne osebe v delovnih organizacijah ali zoper delovne organizacije, zaradi katerega izmed prekrškov, navedenih v 142. do 145. čl. temeljnega zakona o delovnih razmerjih pa so zelo redki. Tako je npr. občinska skupščina v Celju imela v letu 1965 7, v letu 1966 pa 15 takih postopkov.⁴

Vzrok, da ni več takih postopkov, je tudi v tem, ker pristojnost upravnih služb za delovna razmerja ni enotno urejena. Statuti občin so namreč upravne pristojnosti glede delovnih razmerij dali različnim organom. Tako je npr. pri eni občini pristojna za upravne zadeve iz delovnih razmerij komisija za prošnje in pritožbe, pri drugi občini pa je pristojen za te zadeve oddelek za gospodarstvo, nato je spet ta pristojnost dana oddelku za splošno-upravne zadeve itd.

Do takih neurejenosti v pristojnosti upravnih služb na področju delovnih razmerij je prišlo po našem mnenju zato, ker temeljni organ, ki bi moral spremljati ta področja, to je inšpekcija dela, po temeljnem zakonu o delovnem razmerju, nima več odločujočih pristojnosti, oz. ima le posredovalno vlogo, ko že pride do delovnega spora pred sodiščem (125. člen prečiščenega besedila temeljnega zakona o delovnih razmerjih).

Delokrog navedenih upravnih organov v delovnih razmerjih se v najboljšem primeru razširja le na konkretne intervencije v posameznih zadevah, pa še te so največkrat popolnoma neformalne, običajno telefonične, močnejših posegov pa tako razbiti upravni organi ne zmorejo.

Vsekakor bi bilo potrebno okrepiti upravno službo, zlasti pristojnost inšpekcije dela naj bi se poenotila na ta način, da bi bile inšpek-

cije dela pristojne ne samo za zadeve iz varnosti pri delu, pač pa tudi za varstvo pravic iz dela. Zato naj bi dobila inšpekcija dela možnost uvesti upravno-kazenski postopek zaradi prekrškov, navedenih v citiranih členih temeljnega zakona o delovnih razmerjih.

VII.

Ce obravnavamo razmerje med delovno organizacijo in sodiščem v luči delovnih sporov, ne moremo mimo vprašanja, kako delovne organizacije izvajajo pravnomočne sodne odločbe, ki so jih sodišča izdala v delovnih sporih.

Pri realizaciji sodnih odločb na območju, ki ga obravnavamo, ni bilo kakih posebnih spornih problemov. Običajno je, da ima pravnomočna sodba tolikšno avtoriteto, da jo delovna organizacija tudi izvede.

Kljub temu pa niso redki primeri, ko poskuša delovna organizacija delavčevo pravico, priznano s pravnomočno sodno odločbo, izigrati. Tak postopek delovne organizacije ima mnogokrat zlasti ta namen, da se odgovorni organi opravičijo pred kolektivom zaradi izdane nezakonite odločbe in zato vztrajajo vse do konca pri svojih stališčih.

Tako sta bila v letu 1966 na področju obravnavanih sodišč le dva izrazita primera, ko se je delovna organizacija branila izvršiti pravnomočno sodno odločbo. V enem primeru je občinsko sodišče dovolilo izvršbo sodbe na ugotovitev, da je delovno razmerje prenehalo nezakonito in da je zato odločba neveljavna, s tem, da je prizadeti delovni organizaciji v izvršbi zagrozilo z denarno kaznijo. Vendar pa do izterjave denarne kazni ni prišlo, ker se je delovna organizacija nazadnje uklonila in sprejela delavca nazaj na delo.

V drugem primeru pa je poskušala prizadeta delovna organizacija izigrati pravnomočno sodno odločbo, da je dolžna sprejeti delavca nazaj na delo, na tak način, da prizadetemu delavcu ni hotela izplačati osebnega dohodka. Delavec je zato moral vložiti novo tožbo in mu je delovna organizacija šele na podlagi sodbe izplačala zaostali osebni dohodek.

Kljub navedenima primeroma in kljub nekaterim drugim skritim oblikam poskusov izigravanja sodnih odločb pa vendarle lahko na splošno ugotovimo, da delovne organizacije spoštujejo pravnomočne sodne odločbe v delovnih sporih.

VIII.

Ce naj bo delovni spor pred sodiščem smotern, tako za delavca, kot za delovno organizacijo, mora biti kratek. Čeprav imajo delovni spori prednost pred drugimi spori, pa je gotovo, da bi morali biti ti spori še krajši.

Raziskava Inštituta za javno upravo in delovna razmerja⁵ je pokazala, da so v letu 1965 trajali delovni spori takole:

v roku enega meseca je bilo rešeno 28 %,

v roku enega ali dveh mesecev 37 %,

v roku od dveh do štirih mesecev 30 %,

od štirih mesecev dalje pa 5 % vseh delovnih sporov.

Položaj na območju občinskih sodišč v Celju, Šoštanju, Žalcu, Slov. Konjicah in Šmarju pri Jelšah ni bistveno drugačen, kakor kažejo sodne statistike, in se tudi v letu 1966 ni bistveno zboljšal.

Vzrokov za takšno razmeroma dolgotrajno reševanje sicer občutljivih delovnih sporov je prav gotovo več. Tu bomo obravnavali le enega, ki med drugim nazorno kaže na neusklajenost materialnega in formalnega delovnega prava, kakor smo nakazali že v uvodu. Prizadeta delovna organizacija namreč ne predloži sodišču pravočasno splošnih aktov, na katere se opira tožbeni zahtevek. Sodišča v delovnih sporih zahtevajo od tožene delovne organizacije, da predloži splošni akt, saj tega od delavca niti ne more zahtevati, ker v večini primerov ne bo v njegovi moči, da bi ga sodišču oskrbel. Delovne organizacije pa mnogokrat odlašajo, ne pošiljajo sodišču pravočasno splošnih aktov, ali pa odredbo sodišča izigravajo na tak način, da posamezne splošne akte pošiljajo postopoma.

Za uspešno reševanje delovnega spora pa je potrebno, da sodišče že od vsega začetka delovnega spora razpolaga s splošnim aktom prizadete delovne organizacije, saj je ta splošni akt temeljni pravni vir za rešitev spora.

Sedanji zakon o pravnem postopku pa sodišču ne daje dovolj možnosti, da bi od delovnih organizacij pravočasno dobilo na razpolago njihove splošne akte. Določila zakona o pravnem postopku glede dokaznih predlogov v tem pogledu namreč niso uporabna, saj splošnega akta ni mogoče enačiti z dokazom. Pravno stranko namreč ni mogoče prisiliti, da predlaga določene dokaze in če jih ne bo predlagala, jo bo zadela sankcija še s tem, ker bo prišla do izraza v dokazni oceni sodbe.

Zato bi bilo potrebno določiti za predložitev splošnih aktov drugačna pravila. Ena izmed možnosti je v tem, da bi sodišče z redovnimi kaznimi (305. čl. zakona o pravnem postopku) prisililo delovno organizacijo, da pravočasno predloži splošni akt. Vsekakor pa je to le začasna možnost, ki jo predvideva sedanji zakon o pravnem postopku, vendar pa bo treba prej ali slej sprejeti zakon, ki bo ustrezneje urejal postopek v delovnih sporih.

IX.

Očitno je, da pravna pomoč delavcem pri uveljavljanju njihovih pravic iz dela in po delu ni urejena. Poleg nakazanih je to eden najostrejših problemov pri uveljavljanju novih odnosov v delovna razmerja, ki jih je uvedel temeljni zakon o delovnih razmerjih.

Posledica takega stanja je, da delavci niso seznanjeni s svojimi pravicami in dolžnostmi, ki izvirajo iz dela. Že prej smo omenili, da je pogost pojav, ko delavci ne poznajo splošnih aktov svojih delovnih

skupnosti, še manj pa poznajo ustrezna zakonita določila, na katera bi oprli uveljavljanje svojih pravic. Nadaljnja posledica pa je, da se delavci ne poslužujejo zakonitih poti pri uveljavljanju svojih pravic. Tako je splošno znano, da delavci iščejo zaščito svojih pravic mnogokrat pri predstavniških in političnih organih, ne pa po redni pravni poti. Nadaljnja posledica takega stanja je pa najmanj ta, da delavci ne ugovarjajo odločbam, ki jih izdajajo delovne organizacije glede njihovih pravic in dolžnosti po redni pravni poti, mnogokrat pa se tudi dogaja, da delavci zamujajo roke za ugovore proti takim odločbam.

Delno smo že nakazali vzroke za tak položaj. Temeljni vzrok za tak položaj pa vidimo v dejstvu, da še vedno ni urejena pravna pomoč delavcem v uveljavljanju pravic iz dela. V sistemu pravne pomoči ni enotnega organa, ki bi se posebej ukvarjal s problematiko delovnih sporov. Kot smo že omenili, ni enotne organizacije upravnih organov, kar spet razbija učinkovitost pravne pomoči delavcem. Prav tako smo omenili, da tudi sindikat kot organizacija ni dovolj aktiven pri pravni pomoči. Vloga sindikalnih organizacij je pri zaščiti delavčevih pravic še vse premalo konkretizirana. Vendar pa so mnoge delovne organizacije že same sprevidele, da je potrebno situacijo izboljšati. Tako nekatere delovne organizacije iščejo ustrezne strokovnjake, ki bi pozorneje in z večjo zavzetostjo, zlasti pa z večjo strokovnostjo spremljali delavčev položaj v delovni skupnosti. Tudi na področju sindikalne organizacije je čutiti premike.

To so prvi poskusi kako v praksi uveljaviti zaščitno vlogo sindikatov pri uveljavljanju delavčevih pravic iz dela in po delu. Vsekakor so ti poskusi pohvalni, vendar pa mora biti po našem mnenju razvoj hitrejši. Rešitev tega vprašanja vidimo le v ustreznih spremembah statutov posameznih sindikatov in sicer v tem smislu, da bi imel vsak član sindikata pravico zahtevati, da ga njegov sindikat strokovno zastopa v delovnem sporu. Le na tak način bi prišla do polnega izraza zaščitna funkcija sindikata.

Zaščitna funkcija sindikata pa bi bila okrepljena tudi v primeru, če bi ob nadaljnji spremembi temeljnega zakona o delovnih razmerjih dobila sindikalna organizacija tudi aktivno legitimacijo za sprožitev delovnega spora. V mnogih primerih namreč ugotavljamo, da delavec ne sproži delovnega spora zato, ker se boji posrednih ali celo neposrednih posledic. Posledice ga lahko zadenejo pri pravnih stroških, pa tudi pri najrazličnejših izigravanjih njegovih pravic, tudi če bi z delovnim sporom uspel. Mnogokrat je delavec, ki je v delovnem sporu, v neenakem položaju z delovno organizacijo. Za delovno organizacijo kot toženo stranko običajno stoji ves strokovni aparat, ki lahko pomaga predstavniku, ki se je spustil v spor. Po drugi strani pa je mnogokrat delavec kot tožnik sam. Tu bi moral delavcu pomagati sindikat. Nadaljnji razlog, ki govori za to, da naj bi imela sindikalna organizacija aktivno legitimacijo pri delovnem sporu, je tudi ta, ker je mnogo primerov, ko

sodna odločba v delovnem sporu ne rešuje samo konkretnega razmerja med delavcem in delovno organizacijo, pač pa v mnogih primerih taka sodna odločba pomeni načelni odgovor za vrsto podobnih primerov v drugih delovnih organizacijah.

X.

Že večkrat smo omenili, da materialno pravo delovnih razmerij ni dobilo svojega adekvatnega izraza v formalnem pravu, v pravu, ki ureja uveljavljanje (način, postopek itd.) pravic iz dela in po delu. Ta neustreznost je končno razumljiva, če imamo pred očmi dejstvo, da je bil zakon o pravnem postopku, ki ureja med drugim tudi postopek v delovnih sporih, sprejet v času, ko je veljal še prejšnji zakon o delovnih razmerjih. Koncepti delovnih razmerij, ki jih je uveljavil prejšnji zakon o delovnih razmerjih, so se morali odražati tudi v formalnem postopku, ki ga je urejal zakon o pravnem postopku.

Tako je moralo priti do nasprotij: temeljni zakon o delovnih razmerjih je po ustavi postavil bistveno drugačne koncepte delovnega razmerja, oblika za uveljavljanje pravic iz delovnih razmerij pa je ostala stara: zakon o pravnem postopku po uveljavitvi temeljnega zakona o delovnih razmerjih ni bil ustrezno spremenjen.

Gotovo je, da zakon o pravnem postopku ne rešuje zadovoljivo postopka iz delovnih razmerij. Določila 415. do 417. čl. zakona o pravnem postopku so le deklarativna in v bistvu ne spreminjajo siceršnjih načel postopka. Na tak način obravnavamo delovne spore po klasičnem formalnem postopku, ki sicer velja in je prikrojen za premoženjsko-pravne spore. Delovni spor pa ima toliko drugih elementov, poleg premoženjskopравnih še statusne, da ga ni mogoče obravnavati kot čisti premoženjski spor.

Našteli bomo samo nekaj takih pomanjkljivosti, za katere mislimo, da zakon o pravnem postopku ne daje zanje ustrezne rešitve, v tem pa tudi vidimo že večkrat omenjeno neskladnost med formalnim in materialnim pravom delovnih razmerij:

1. Sporno vprašanje, ki ima lahko tudi praktične posledice, je že to, kdaj dobi spor med delovno organizacijo in delavcem značaj delovnega spora. To vprašanje je pomembno vsaj zaradi plačila oz. zaradi oprostitve sodnih taks itd.

Iz 1. odst. 124. čl. prečiščenega besedila temeljnega zakona o delovnih razmerjih izhaja, da je delovni spor le tisti, ki ga sproži delavec proti delovni organizaciji, če mu je bila z dokončno odločbo kršena pravica.

Po našem mnenju pa je treba to določilo razlagati širše. Delavec namreč lahko uveljavlja svoje pravice tudi v postopku, ki ga ni sprožil sam. To razlago dopušča tudi 127. člen prečiščenega besedila temeljnega zakona o delovnih razmerjih, ki govori, da v postopku za uveljavljanje pravic iz dela v delovni organizaciji delavec ne plačuje upravnih in sodnih taks. Iz tega določila torej ni mogoč sklep, da je

delavec oproščen plačila sodnih taks le takrat, če je sam sprožil delovni spor. Razen tega pa ima vsebina delovnega spora značilnosti »medsebojnih« razmerij, v katerih člani delovnih skupnosti »medsebojno« določajo dolžnosti in pravice, ki izvirajo iz združenega dela. Vse navedeno govori za stališče, da delovni spor ni samo tisti, ki ga pred sodiščem sproži delavec zaradi uveljavitve svojih pravic, pač pa tudi spor, ki ga sproži delovna organizacija in katerega vsebina so delovna razmerja, ki izvirajo iz združenega dela v delovni organizaciji. Na to sicer pomembno vprašanje sedanji zakon o pravnem postopku ne daje odgovora.

2. Nevzdržno je stanje, da je pristojnost sodišča v delovnem sporu odvisna od ocene vrednosti spornega predmeta. Pri tem ni nobenih meril, po katerih naj tožeča stranka oceni vrednost spornega zahtevka. Na tak način prihaja do anomalij, ko sta dva podobna zahtevka popolnoma različno ocenjena. Ne glede na to, da tako stanje povzroča določene pravne posledice (od ocene spora je na primer odvisna pristojnost sodišča, odvisna je višina takse, odv. tarifa itd.), po našem mnenju tako stanje povzroča tudi nezaupanje delavcev do sodišča, saj ne morejo razumeti takega stanja.

3. Sodišča ugotavljajo, da je omejitev revizijskega postopka (368. čl. zakona o pravnem postopku) najbolj prizadela spore iz delovnih razmerij. Prvi zakon o stanovanjskih razmerjih je imel določilo, da je dopustna revizija ne glede na vrednost spornega predmeta (po takratnih določilih zakona o pravnem postopku), in sicer zato, da bi ob novi zakonski materiji prišli do enotne sodne prakse. Praksa kaže, da bi bila potrebna tudi v primeru temeljnega zakona o delovnih razmerjih enaka ureditev.

4. Še vedno je odprt problem sodnih taks v delovnih sporih. Delavec je sicer oproščen plačila sodnih taks v delovnem sporu za svoje vloge (127. čl. prečiščenega besedila temeljnega zakona o delovnih razmerjih) problem pa nastane takrat, ko delavec delovni spor zgubi in mora v obliki pravnih stroškov povrniti sodne takse, ki so nastale nasprotni stranki. Včasih nastanejo delavcu občutni stroški.

Po našem mnenju bi bilo treba ustrezno določilo 127. čl. prečiščenega besedila temeljnega zakona o delovnih razmerjih razlagati strogo, to je tako, da bi bil delavec v vsakem primeru oproščen plačila sodnih taks, torej tudi takrat, kadar delavec s svojim zahtevkom ne bi uspel. Namen oprostitve plačila sodnih taks vidimo v tem, da delavcu od strani strah pred negativnim izidom delovnega spora. Tak namen pa je izjalovljen, če se plačilo sodnih taks skrjuje za povrnitev pravnih stroškov, v katerih so zajete sodne takse.

Sploh se v delovnih sporih vedno bolj odpira problem, ali sedanja določila zakona o pravnem postopku glede plačila pravnih stroškov ustrezajo delovnim sporom. Niso redki primeri, ko sicer delavec s svojim tožbenim zahtevkom ne uspe, vendar pa sodišče v takem delovnem sporu kljub temu opozarja delovno organizacijo na posamezne nepravilnosti in se v mnogih primerih izkaže, da je bil tak

delovni spor potreben, kljub temu, da delavec s svojim zahtevkom ni uspel. Pa vendar mora delavec povrniti pravdne stroške, ne samo zastopniške stroške nasprotne stranke, tudi svoje pravdne stroške, kakor tudi pravdne stroške, ki so nastali zaradi plačila sodnih taks nasprotni stranki. Prav taka rešitev pa je ena od bistvenih ovir, da delavci ne vlagajo več tožb za uveljavljanje pravic iz dela.

Tudi v tem primeru je jasno, da določila zakona o pravnem postopku, ki so prirojena predvsem za premoženjskopravne spore, niso ustrezna za delovne spore. Zato bi bilo potrebno v delovnih sporih urediti drugačen pravni režim glede plačila pravnih stroškov kot pa pri premoženjskopравnih sporih. Sodišča bi morala imeti v tem pogledu več pooblastil, vsaj toliko, kolikor jih imajo glede odločbe o povrnitvi pravnih stroškov v statusnih sporih (409. in 412. čl. zakona o pravnem postopku). Sodišča naj bi odmerjala pravdne stroške v delovnih sporih ne samo po kriteriju uspeha tožbenega zahtevka, pač pa po širšem kriteriju, potrebnosti delovnega spora, po premoženjskih razmerah delavca in podobno.

5. Omenili smo že, da sodiščem dela velike težave dejstvo, da prizadete delovne organizacije sodiščem ne predlagajo pravočasno svojih splošnih aktov. Zato bi bilo treba v ustrezni formalni postopek sprejeti posebno sankcijo, ki bi zadela delovno organizacijo, če ne bi pravočasno predložila splošnega akta.

6. Postopek, ki bi urejal reševanje delovnih sporov pred sodiščem, bi moral biti kompromis med načelom hitrosti in ekonomičnosti postopka in načelom iskanja materialne resnice. Navajanje novih dejstev in novih dokazov bi bilo treba omejiti na določeno fazo postopka.

7. Sindikalni organizaciji bi bilo treba omogočiti, da nastopi v delovnem sporu kot pravdna stranka.

8. Po našem mnenju ni mogoče zagovarjati stališča, da lahko v delovnih sporih sodi tudi sodnik posameznik. Načelo individualnega sojenja bi bilo v nasprotju z načelom kolektivnega odločanja, ki ga je uzakonil temeljni zakon o delovnih razmerjih. Mislimo, da tudi sedanji zakon o pravnem postopku daje dovolj osnove za stališče, da že sedaj sodnik posameznik ne more soditi v delovnih sporih. Delovni spor ni premoženjskopravni spor in kot takega ga obravnava tudi 1. člen zakona o pravnem postopku.

9. Potrebna bi bila ustrežnejša določila glede zastopanja pravnih strank v delovnem sporu. V mnogih primerih ugotavljamo, da je delavec v delovnem sporu kot tožnik brez strokovnega zastopanja, delovna organizacija pa ima zastopnika. Sodišča ugotavljajo, da v sporu za uveljavljanje delavčevih pravic nikoli ne pride do take ostri-
ne, če zastopa toženo organizacijo odvetnik, kot pa če jo zastopa njen direktor. Ob takem zastopanju pride do izraza težnja za vsako ceno upravičiti sicer nezakonito odločbo, ki je predmet spora. Kadar je delavec v delovnem sporu sam, brez zastopnika, ga sodišče opozarja na uveljavljanje njegovih pravic v skladu z 10. členom zakona o pravnem

nem postopku. Niso pa redki primeri, ko je nasprotna stranka ugovarjala, češ da sodišče na tak način favorizira delavca v delovnem sporu.

Nanizali smo le nekaj primerov, kako prihaja do izraza neusklajenost formalnega in materialnega prava pri uveljavljanju delavčevih pravic, ki imajo svoj izvor v delovnem razmerju. Že ti primeri pa gotovo kažejo na nujno potrebo, da zakonodaja čimprej uredi ta neskladja.

Seveda bi bili preozki, če bi zagovarjali stališče, da je treba urediti le »klasične« pravice iz delovnega razmerja; prav nič pa še nismo storili, da bi formalno pravo prikrojili novim pravicam, ki jih daje delavcu ustava in temeljni zakon o delovnih razmerjih, namreč kako delavec uveljavi v primeru spora svoje samoupravljalne pravice, na primer pravico do sodelovanja pri kreiranju splošnega akta.

Tu so naši teoretiki in praktiki še na začetku poti.

VIRI

1. Temeljni zakon o delovnih razmerjih, Uradni list SFRJ, št. 43/66 (prečiščeno besedilo) in št. 52/66.
2. Zakon o pravnem postopku, Uradni list SFRJ, št. 4/57, 52/61, 12/63.
3. Uveljavljanje pravic delavcev v delovnem razmerju, povzetek raziskovalne naloge, izdal Inštitut za javno upravo in delovna razmerja v Ljubljani, Ljubljana 1966.
4. Poročila občinskih sodišč v Celju, Zalcu, Šoštanju, Slov. Konjicah in v Šmarju pri Jelšah ter Okrožnega sodišča v Celju o delovnih sporih, kakor tudi posamezni delovni spori, ki so jih obravnavala navedena sodišča.

OPOMBE

¹ Čeprav mislim, da ta izraz ne zajema prave vsebine; pravilnik ima namreč še vse preveč znakov izvršilnega predpisa in manj znakov samostojnega, originarnega pravnega vira, kot ga naj bi imel splošni akt delovne skupnosti, prav zato pa bi bilo treba najti ustrežnejši izraz.

² Uveljavljanje pravic delavcev v delovnem razmerju, povzetek raziskovalne naloge, Ljubljana 1966, stran 28.

³ Podatek se nanaša na konec 1966. leta.

⁴ Letno poročilo o delu sodnika za prekrške skupščine občine Celje za leto 1966.

⁵ (Op. cit. stran 28.)

LUDVIK REBEUSEK

TEŽAVEN POLOŽAJ NARAVNIH ZDRAVILIŠČ

(Križa domačega zdraviliškega turizma)

Zvezna skupščina je sprejela 14. julija 1966 zakon o spremembah in dopolnitvah temeljnega zakona o zdravstvenem zavarovanju. V 6. členu tega zakona pa je bila z dodatkom šestih besed nepričakovano in iz temeljev spremenjena dosedanja pravica zavarovancev do zdraviliškega zdravljenja v okviru zdravstvenega varstva.

Dosedanje določilo je namreč naštevalo v ustreznem členu naslednje pravice zavarovancev iz osnovnega zdravstvenega varstva: »zdravniški pregledi, zdravljenje bolnikov, druge vrste medicinske pomoči in medicinsko rehabilitacijo (v zdravstvenih in drugih specializiranih zavodih, na bolnikovem domu in pod.)«. V uvodu navedena sprememba pa je dodala še naslednjih šest besed: ...»razen zdravljenja z naravnimi zdravilnimi faktorji«.

Ni namen tega članka razpravljati o umestnosti ali neumestnosti takšne rigorozne spremembe, saj je bilo o tem že mnogo povedanega in napisanega. Ostane dejstvo, da je zdraviliško zdravljenje priznано in upošteevano tako na vzhodu kot na zahodu in da ga bo potrebno slej ko prej zopet priznati tudi pri nas. Zaradi pomembnosti naravnih zdravilnih sredstev so bila le-ta šele pred nekaj leti s posebnim republiškim zakonom postavljena celo pod »posebno družbeno varstvo« (1. člen zakona o spremembah in dopolnitvah zakona o naravnih zdravilnih sredstvih in o naravnih zdraviliščih od 26. novembra 1964). Iz enakih razlogov je socialno-zdravstveni zbor republiške skupščine še 15. aprila 1966 (torej komaj 3 mesece pred sprejetjem v uvodu navedene bistvene spremembe), sprejel 19 točk obsegajoča »Stališča o kopališkem in klimatskem zdravljenju«, v katerih opozarja na pomembnost kopališkega in klimatskega zdravljenja kot sestavnega dela celotnega varstva itd. itd.

Namen tega sestavka je, prikazati težke posledice, ki so jih utrpela slovenska naravna zdravilišča, s tem pa tudi zdraviliško-turistični kraji po sprejetju takšne spremembe v temeljnem zakonu o zdravstvenem

zavarovanju. (Pri tem ne obravnavamo posledic za same zavarovance, katerim je zdraviliško zdravljenje nujno potrebno).

Obisk zavarovancev je namreč predstavljal v povprečju ne samo več kot polovico celotnega obiska v slovenskih zdraviliško-turističnih krajih. Še važnejši pa je podatek, da je ureditev tako imenovanih stacionarijev (bolniških oddelkov) v naravnih zdraviliščih omogočilo celoletno poslovanje v teh zavodih, kar je vplivalo tudi na vse ostale dejavnosti zdraviliško-turističnega kraja.

Na celjskem področju delujejo štiri znana naravna zdravilišča in sicer v Rogaški Slatini, Dobrni, Laškem in Rimskih Toplicah.

Oglejmo si podatke o obisku domačih in inozemskih obiskovalcev v slovenskih zdraviliško-turističnih krajih, a posebej na celjskem področju, v letu 1966 v primerjavi z letom 1965 in sicer ločeno po mesecih. Iz primerjave moramo izključiti Rimske Toplice, ker ne razpolagamo s podatki. Omeniti pa je, da je uprava vojaškega zdravilišča v Rimskih Toplicah v preteklem letu končala z adaptacijo znanega Zofijinega dvora, ker je računala, da bodo te, ponovno urejene zmožljivosti nujno potrebne.

Celotni obisk

Celotni obisk v zdraviliško-turističnih krajih celjskega območja, kakor tudi v ostalih slovenskih zdraviliško-turističnih krajih še zdaleč ni dosegel stanja iz prejšnjega leta. Podatki so naslednji:

Prenočitve vseh obiskovalcev:

Kraj	1965	1966	indeks
Dobrna	154.865	83.051	54
Laško	95.393	96.278	101
Rogaška Slatina	322.720	231.234	72
Ostali:			
Čatež ob Savi	50.270	40.420	80
Dolenjske Toplice	54.406	33.896	66
Gozd Martuljek	83.999	45.118	54
Slatina Radenci	86.526	59.634	69
Šmarješke Toplice	41.452	18.316	44

Domači obisk

V začetku smo navedli, da je prišlo do spremembe v domačem socialnem zavarovanju. Potrebno je torej zbrati in analizirati podatke samo za domači obisk in v okviru tega domačega obiska še za obisk zavarovancev.

Prenočitve domačih obiskovalcev:

Kraj	1965	1966	indeks
Dobrna	146.158	71.711	48
Laško	89.985	89.119	99
Rogaška Slatina	259.134	151.845	59
Ostali:			
Čatež ob Savi	48.794	56.480	76
Dolenjske Toplice	51.435	51.241	60
Gozd Martuljek	83.295	42.898	51
Slatina Radenci	73.574	42.421	58
Šmarješke Toplice	40.540	15.089	37

Razen v Laškem že lahko zasledujemo pri domačem obisku bistveno manjše vrednosti in števila kot pa v podatkih o celotnem obisku. V Laškem je teklo poslovanje v zavodu za medicinsko rehabilitacijo — zdravilišču nemoteno dalje, medtem ko je v vseh ostalih naravnih zdraviliščih domači obisk v zadnjih mesecih leta 1966 odločilno padel, kar je vplivalo tudi na podatke o celotnem domačem in sploh o celotnem obisku posameznega kraja v tem letu.

Tak padec domačega zdraviliškega turizma je seveda bistveno vplival na celotni promet domačega turizma tako na celjskem turističnem področju, kot tudi v Sloveniji v letu 1966.

Vendar nam celoletni podatki še ne dajo prave slike, ker je glavni izpad nastal šele v drugi polovici leta, ali točneje od jeseni naprej. Zato smo zbrali podatke o primerjavi domačega obiska v posameznih mesecih leta 1966 v primerjavi z domačim obiskom v istih obdobjih prejšnjega leta. Gibanje domačega obiska v posameznih mesecih prikazujemo z indeksom v naslednji tabeli:

Indeks domačih prenočitev po mesecih 1966:1965

Kraj	M e s e c											
	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII
Dobrna	52	46	60	60	68	49	57	48	27	29	28	59
Rogaška Slatina	87	88	82	80	82	84	75	60	55	17	18	15

Ostali:

	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII
Čatež	188	848	133	75	85	94	75	69	53	36	36	19
Dolenjske Toplice	48	67	48	67	43	59	72	71	56	54	62	60
Gozd Martuljek	108	101	89	85	59	57	76	56	13	5	2	2
Slatina Radenci	21	150	55	43	76	80	77	68	41	21	22	36
Šmarješke Toplice	94	44	51	41	34	34	65	52	28	13	9	16

Opomba:

Pri Čatežu moramo upoštevati, da v prvi polovici leta 1965 še ni posloval novi objekt, to je hotel-sanatorij z mnogo večjo zmogljivostjo in možnostjo celoletnega poslovanja. Zato tako ugodni kazalniki zlasti v prvem tromesečju 1966. Porazen pa je podatek na primer za december 1966, za ta komaj dograjeni sodobni objekt. Karakterističen je primer klimatskega naravnega zdravilišča »France Rozman« v Gozdu Martuljku, ki je še v začetku leta 1966 imel večji obisk kot pa v prejšnjem letu, a je bil v jesenskih mesecih, zlasti v oktobru, novembru in decembru praktično prazen! In to kljub dejstvu, da je ustanovitelj tega naravnega zdravilišča republiški zavod za socialno zavarovanje... V Dobrni se je stanje pričelo v mesecu decembru 1966 delno popravljati. O razlogih bo še govora.

Pri vseh teh podatkih moramo upoštevati, da je v Sloveniji socialno zavarovanje že po gospodarski reformi v letu 1965 bistveno znižalo število odobrenih napotnic za zdraviliško zdravljenje, razen v Laškem. Vendar je tudi za Laško bilo nekaj časa po sprejetju spremembe zakona o zdravstvenem varstvu stanje kritično, kar se pa ni takoj pokazalo, ker je bilo še mnogo »čakajočih« zavarovancev. Podobno situacijo kot v Laškem so imeli tudi v nekaterih drugih jugoslovanskih naravnih zdraviliščih, zlasti še v največjih, kot na primer v Vrnjački banji. Stanje pri njih se je zaostriло šele proti koncu leta.

Ker je glavni razlog za tolikšen padec domačega obiska prav nenadna administrativna ukinitve pošiljanja zavarovancev na zdraviliško zdravljenje, si bomo ogledali še gibanje tega obiska v preteklem letu, ločeno po mesecih ter v primerjavi z letom 1965. Za primerjavo smo izbrali največji slovenski zdraviliško-turistični kraj in največje naravno zdravilišče, to je Rogaško Slatino.

Prenočitve (oskrbni dnevi) domačih zavarovancev v Rogaški Slatini
1966 : 1965 (indeks)

M e s e c											
I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII
81	83	86	103	76	74	67	46	15	5	4	6

Podatki so tako jasni, da ne potrebujejo nadaljnjega komentarja. Znano je, da je Rogaška Slatina komaj pred letom dni usposobila najsodobneje urejen zdraviliško-zdravstveni objekt, tako imenovano Novo terapijo. Dalje, da ima zelo dobro zdraviliško zdravstveno službo, da je v Rogaški Slatini sedež slovenskega inštituta za balneologijo itd.

Ob takšnih ugotovitvah se zares postavlja vprašanje velike gospodarske škode v naših zdraviliško-turističnih krajih in kdo jo bo kril oziroma za njo odgovarjal? Investicije so bile načrtovane in izvedene v skladu z zakonitimi predpisi, danimi navodili in orientacijo. Samo anuitete v Rogaški Slatini znašajo okoli 100 milijonov starih dinarjev...

Tako so se znašla slovenska naravna zdravilišča v zadnjih mesecih preteklega leta (1966) v izredno težavnem gospodarskem položaju. Huje so bila prizadeta tista naravna zdravilišča, ki razen zdraviliške dejavnosti niso imela še drugih možnosti poslovanja in dohodkov. To velja predvsem za vse toplice (razen Laškega, kot je že bilo pojasnjeno), medtem ko so bile slatine nekoliko na boljšem, seveda samo relativno.

Ko ni bilo nobenih izgledeov za skorajšnje izboljšanje nastalega položaja, so morali poseči po skrajnem ukrepu — odpustu precejšnjega števila zaposlenih.

Mladinsko obmorsko naravno zdravilišče Debeli rtič pa je jeseni ostalo brez vsakršnega obiska in dohodka in je zato moralo prenehati poslovati! Njihova celotna dejavnost je bila izključno zdravstvena in zato je povzročila nenadna sprememba dotedanjega predpisa o zdravstvenem varstvu praktično likvidacijo tega naravnega zdravilišča.

Odmev v javnosti pa je bil izreden. Pred leti smo namreč vsepovsod vneto zbirali prostovoljne prispevke za zgraditev edinega slovenskega obmorskega mladinskega naravnega zdravilišča. Takratnemu pozivu Glavnega odbora Rdečega križa Slovenije za zbiranje prostovoljnih prispevkov se je odzvala vsa slovenska javnost, zlasti še šolska mladina. Do likvidacije Debelega rtiča je prišlo kljub izjavam zastopnikov strokovne zdravstvene službe, da je še veliko število otrok, potrebnih zdravljenja v tem naravnem zdravilišču. Le denarja ni bilo za tovrstno zdravljenje. Šele čez pol leta so se ponovno odprla vrata Debelega rtiča. Toda o tem pozneje.

Poskusi, da bi na hitrico zainteresirali potencialne obiskovalce v inozemstvu, konkretno v sosednji Avstriji, niso dali rezultatov. Za

uspešen nastop v inozemstvu velja tudi v tem primeru načelo: najprej raziskava tržišča in na teh ugotovitvah sloneča (večletna) ekonomska propaganda.

Kljub temu, da Debeli rtič ni na celjskem turističnem področju, smo njegov primer obravnavali podrobneje, ker je ekstremno karakterističen. Potrjuje tudi ugotovitev, ki smo jo napisali že pred desetimi leti v Celjskem zborniku, da poslovanje naravnega zdravilišča ne sme biti usmerjeno samo na eno kategorijo obiskovalcev.

Uspehi dosedanje poslovne politike in investicij (kolikor jih je sploh doslej bilo) v slovenskih zdraviliško-turističnih krajih se pa kažejo vsaj na povečanem inozemskem obisku.

Inozemski obisk

Že nekaj let ugotavljamo v slovenskih zdraviliško-turističnih krajih, zlasti še v Rogaški Slatini in delno Dobrni stalno naraščanje inozemskega obiska. Tudi v letu 1966 se je ta razvoj nadaljeval, lahko rečemo celo v večjem obsegu kot pa doslej.

Prenočitve inozemskih obiskovalcev:

Kraj	1965	1966	indeks
Dobrna	8.707	11.340	130
Laško	5.403	7.159	132
Rogaška Slatina	63.586	79.389	125
Ostali:			
Čatež ob Savi	1.476	3.940	267
Dolenjske Toplice	2.971	4.655	157
Gozd Martuljek	704	2.219	315
Slatina Radenci	12.952	17.213	133
Šmarješke Toplice	1.102	3.227	293

Vsekakor je Rogaška Slatina še naprej vodilna med jugoslovanskimi zdraviliško-turističnimi kraji. Glede na inozemski obisk pa se uvršča tudi na 4. mesto med vsemi turističnimi kraji v Sloveniji in sicer za Portorožem, Bledom in Ljubljano.

Poglejmo si še inozemski obisk oziroma primerjavo z inozemskim obiskom v posameznih mesecih leta 1966 z letom 1965 za Dobrno in Rogaško Slatino.

Indeks inozemskih prenočitev po mesecih 1966 : 1965

Kraj	M e s e c											
	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII
Dobrna	74	96	258	218	107	119	82	168	163	154	147	82
Rogaška Slatina	114	80	123	137	130	111	119	133	123	135	123	149

Izredno zanimivi so kazalniki v tako imenovanih izvensezonskih mesecih. V obeh krajih je viden porast inozemskega obiska tudi še v septembru, oktobru, novembru; v Rogaški Slatini pa je zelo presežen obisk tudi v decembru in januarju. Tudi v marcu in aprilu je bil inozemski obisk večji, zlasti še v Dobrni.

Enako ugoden razvoj lahko zabeležimo tudi v januarju in februarju 1967, to je v sicer tako imenovanih »mrtvih« mesecih. Indeksi so zelo visoki, vendar moramo pri tem upoštevati, da so številke iz prejšnjega leta sorazmerno nizke. V absolutnih številkah so se prenočitve inozemcev v Dobrni zvišale v januarju 1967 od 177 na 262, v februarju pa so imeli enak obisk; Rogaška Slatina je imela v januarju 1967 enkrat večji inozemski obisk kot v letu 1966 in sicer 1.547 prenočitev nasproti lanskim 720, v februarju pa 1.416 nasproti 546 v prejšnjem letu.

Sorazmerno največji porast inozemskih prenočitev v mesecu januarju izkazuje Gozd Martuljek, ki je v tem mesecu leta 1966 imel 79 inozemskih prenočitev, v istem mesecu leta 1967 pa že 370.

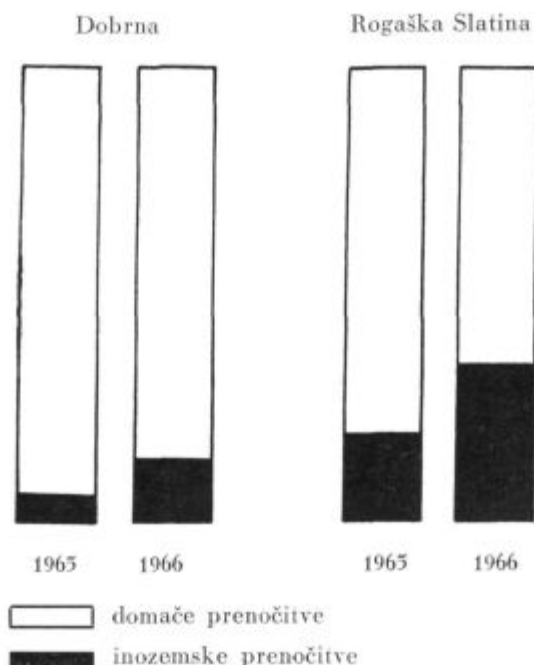
Precejšen porast beležimo tudi pri obisku avstrijskih zavarovancev v Rogaški Slatini in Radenski slatini v letu 1966. Kot znano, je bila poleti leta 1965 sklenjena pogodba o zdraviliškem zdravljenju avstrijskih zavarovancev med Glavno zvezo bolniških blagajn Avstrije ter Zvezo naravnih zdravilišč in zdraviliških krajev Slovenije. Veljavnost te pogodbe je bila jeseni 1966 še razširjena na Radensko slatino.

Spremembe v strukturi obiska

Z bistvenim znižanjem domačega obiska na eni strani in porastom inozemskega obiska na drugi strani, se je že v letu 1966 pričela vidno spreminjati struktura obiska. V naših zdraviliško-turističnih krajih so namreč v zadnjih letih vseskozi prevladovali v ogromni večini domači obiskovalci, le tu in tam je bilo tudi nekaj inozemskih obiskovalcev. Vidna izjema je že nekaj let Rogaška Slatina, vendar so tudi v Rogaški Slatini šele v letu 1965 dosegli eno petino udeležbe inozemskih prenočitev v celotnem številu prenočitev. V letu 1966 pa so se ta razmerja zaradi prej navedenih razlogov bistveno spremenila. Tako je na primer v Rogaški Slatini narasel delež inozemskih prenočitev v letu 1966 že na 34 %. V Dobrni so predstavljale inozemske prenočitve v letu 1965 samo 5,6 % od celotnega obiska, a v letu 1966 se je ta obisk povzpел na 13,6 %. (Gl. grafični prikaz na str. 212.)

Zaradi tolikšne spremembe v strukturi obiska, ki ima še tendenco nadaljnega porasta udeležbe inozemskega obiska v celotnem obisku naših zdraviliško-turističnih krajev, bo pa seveda potrebno posvetiti vso pozornost raziskavi inozemskega tržišča ter sistematični in premišljeni ekonomski propagandi. To pa sta dve dejavnosti, ki sta bili doslej (a ne samo v zdraviliškem turizmu) precej zapostavljene. Pri tem se moramo zavedati, da je povpraševanje po storitvah v zdraviliškem turizmu motivirano precej drugače (in zahtevnejše) kot pa na splošno v turizmu.

Struktura obiska

Dalje, da mora biti tudi ponudba obsežnejša, saj mora vsebovati tudi še vse zdraviliško-zdravstvene storitve. Tudi vsebina ekonomske propagande in njena sredstva se bistveno razlikujejo od običajne turistične propagande.

ZAHTEVE IN MOŽNOSTI NA INOZEMSKEM TRŽIŠČU

Že ob prvih proučevanjih inozemskih tržišč pa smo lahko ugotovili, da je v slovenskih zdraviliško-turističnih krajih mimo sicer ustreznih naravnih zdravilnih sredstev vsa ostala ureditev, zlasti še hotelsko-restavracijska, večkrat pa tudi zdraviliško-zdravstvena, nerazvita in neustrezna. Zahteve inozemskih obiskovalcev so višje od večine trenutnih možnosti naše zdraviliško-turistične ponudbe.

Le malo objektov imamo v slovenskih zdraviliško-turističnih krajih in tudi na celjskem turističnem področju, ki bi ustrezala tem sodobnim inozemskim zahtevam. Na ožjem celjskem področju je delno izjema le v Rogaški Slatini, kjer imajo sicer sodoben zdraviliško-zdravstveni objekt, tako imenovano Novo terapijo ter novo pivnico, ki je v izgradnji. Večina hotelskih objektov pa ne ustreza sodobnim inozemskim zahtevam. Še slabši je položaj v Dobrni. Tu je naravno zdravilišče že imelo odobren kredit za zgraditev novega hotela ter dodatno ureditev zdraviliško-

zdravstvenega dela, vendar je zaradi nastalega težkega gospodarskega položaja v drugi polovici leta 1966 sedaj ta investicija vprašljiva (možnosti odplačevanja anuitet in pod.). V Dobrni se bavijo tudi z mislijo, da bi izven ožjega zdraviliško-zdravstvenega območja zgradili odprti bazen in v njegovi bližini uredili vse potrebno za vedno večji izletniški turizem. Tudi v Laškem že razpravljajo precej let o zgraditvi odprtega termalnega bazena. Prav gotovo pa je temu kraju potreben sodobni zdraviliški hotel v neposredni bližini sedanjega zdraviliškega objekta.

Od ostalih slovenskih zdraviliško-turističnih krajev se lahko pojavita trenutno samo Čateške Toplice in delno Radenska slatina na inozemskem tržišču.

Ob oceni možnosti naših zdraviliško-turističnih krajev na inozemskih tržiščih pa je potrebno upoštevati naslednji dve temeljni dejstvi:

1. Večina inozemskih obiskovalcev Jugoslavije prihaja iz kontinentalnega dela Evrope in prihaja predvsem zaradi našega morja.

2. V večini teh dežel, kot npr. ZR Nemčiji, Avstriji, Švici, Češko-slovaški, Madžarski itd. imajo visoko razvit domači zdraviliški turizem in kopico sodobno urejenih zdraviliško-turističnih krajev, za katere sami iščejo inozemske obiskovalce. Državljanj teh držav uživajo kot zavarovanci večje ali manjše ugodnosti pri zdraviliškem zdravljenju v domačih naravnih zdraviliščih, medtem ko te ugodnosti večinoma ni, če gredo na zdraviliško zdravljenje v inozemstvo.

Ker predstavlja za večino teh držav — zaradi pomanjkanja morja — zdraviliški turizem eno izmed najvažnejših oblik njihovega turizma, žrtvujejo tudi neprimerno več denarja za ekonomsko propagando za zdraviliški turizem kot pa pri nas.

Zato je pridobivanje inozemskih obiskovalcev za naš zdraviliški turizem neprimerno težje delo, kot pa je turistična propaganda za obisk našega Jadrana.

Razen vsega tega pa imamo v naši državi edinstven primer, da že vrsto let nimamo več skupne jugoslovanske zdraviliško-turistične propagande. Brez nje pa skoraj ni pričakovati večjega inozemskega obiska.

Tudi naše turistične potovalne agencije so se doslej kaj malo zanimale za možnosti inozemskega zdraviliškega turizma. V zadnjem času se je pričelo s to problematiko baviti turistično podjetje »Generalturist« v Zagrebu, ki je celo osnovalo posebno direkcijo za zdravstveni turizem. K delu so pritegnili tudi nekaj znanih zdravstvenih delavcev in v prvi fazi obiskujejo in proučujejo posamezna možna inozemska tržišča.

DOMAČE TRŽIŠČE PRI NAS IN DRUGJE

Ob vsem tem zanimanju za inozemska tržišča pa ne smemo pozabiti in zanemarjati domačega tržišča. Prepričani smo, da bo domači obisk, kljub trenutnim velikim težavam, še vnaprej odločilen za nadaljnji razvoj naših zdraviliško-turističnih krajev. To prepričanje še potrjujejo

dejstva o vedno večjem obisku zdraviliško-turističnih krajev v inozemstvu, ki govorijo o pravi »renesanca« zdraviliškega turizma.

Seveda pa temelji ta »renesanca« predvsem na množičnem obisku in zato zdraviliško-turistični kraji tudi v inozemstvu nimajo več samo podobe mondenih turističnih krajev. Vedno večje je tudi zanimanje bolniških blagajn v inozemstvu, ker je račun za nje popolnoma jasn: če zdraviliško zdravljenje izboljšuje zdravstveno stanje njihovih članov — zavarovancev in jim omogoča nadaljevanje zaposlitve namesto predčasne invalidske upokojitve, potem so vsekakor izdatki za te namene tudi za bolniške blagajne koristni in rentabilni. Zato bolniške blagajne v inozemstvu v zdraviliških krajih zidajo lastne objekte — sanatorije. Zdraviliško zdravljenje je za določene indikacije ter v določeni fazi zdravljenja prav gotovo ne samo uspešnejše, marveč tudi cenejše.

Upajmo, da bodo takšna spoznanja o ekonomičnosti izdatkov za zdraviliško zdravljenje čimprej jasna tudi našemu socialnemu zavarovanju. Zdravstveni delavci naših naravnih zdravilišč pa bi morali postreči z nedvoumnimi podatki o uspešnosti tega zdravljenja.

Na zadnjem kongresu FITEC (Federation internationale du Thermalisme et du Climatisme, oktobra 1966 v Cannesu) je mnogo referentov podčrtalo ta novi razvoj in razcvet zdraviliškega turizma. Tudi naša država je vrsto let članica tega mednarodnega združenja. Zaradi pomena, ki ga zavzema mednarodni zdraviliški turizem, pa naj navedem še ostale članice: Avstrija, Belgija, Bolgarija, Češkoslovaška, Francija, Italija, Izrael, Japonska, Libanon, Poljska, Portugal, Madžarska, Romunija, SSSR, Švica, Tunizija, Turčija, ZDA, Španija, Egipt, Equador, ZR Nemčija. Za sprejem v članstvo je na tem zasedanju zaprosila Romunija.

Kongres je bil pod geslom »Thermalisme social«.

Izredno zanimivi so bili podatki v gospodarski komisiji o primerjavi nekaterih zdraviliško-turističnih krajev iz Belgije, Francije, Italije, Luxemburga, ZR Nemčije in Izraela. Izmed mnogih podatkov tega poročila smo izbrali tiste o udeležbi socialnih zavarovancev med vsemi obiskovalci v naravnih zdraviliščih primerjanih zdraviliško-turističnih krajev za razdobje 1961—1965. Podatki so presenetljivi. Delež socialnih zavarovancev se je v teh deželah zapadne Evrope v zadnjih letih postopoma zviševal.

Tako je bilo v Luxemburgu med vsemi obiskovalci teh naravnih zdravilišč v letu 1965 — 22 % zavarovancev, v ZR Nemčiji — 63 %, v Italiji 66 %, v Franciji 74 %, v Belgiji 92 %.

Prav tako je število socialnih zavarovancev tudi absolutno naraslo, medtem ko je število samoplačnikov v tem obdobju v izbranih zdraviliško-turističnih krajih padalo. Če vzamemo za osnovo obisk v letu 1961, potem so bili ustrezni indeksi za obisk zavarovancev v letu 1965 v ZR Nemčiji — 104, v Italiji — 128, v Franciji — 149 itd.

Kot smo že rekli, je celotni obisk zdraviliško-turističnih krajev v inozemstvu v stalnem porastu. Tako je na primer v zdraviliško-turističnih krajih ZR Nemčije v času od aprila do septembra 1966 v primerjavi z istim obdobjem leta 1965 ponovni porast za 2,2 % v termalnih in mine-

ralnih naravnih zdraviliščih, za 3,5 % v klimatskih naravnih zdraviliščih in za 4,4 % v obmorskih naravnih zdraviliščih. V ostalih turističnih krajih pa so v tem obdobju zabeležili nižji porast in sicer 1,6 %. Tudi v Avstriji, Franciji in drugje je obisk zdraviliško-turističnih krajev v porastu. Na Češkoslovaškem, Poljskem, Madžarskem, v ZSSR itd. pa je zdraviliško zdravljenje predvsem še domena domačih obiskovalcev, v pretežni večini zavarovancev in sindikalistov.

KAKO KAZE ZA NAPREJ

Ko so bile vidne posledice enostranskega administrativnega ukrepa iz julija 1966 ter glede na stalno kritiko in pritisk v javnosti, so pri nas ponovno proučevali vso zdraviliško problematiko vsi pristojni organi zdravstva.

Republiški zdravstveni center je izdelal nov predlog o formiranju tako imenovanih bolniških oddelkov v slovenskih naravnih zdraviliščih, v katerih obstajajo vse možnosti nadomestnega ali nadaljevanega bolnišničnega zdravljenja. Ti bolniški oddelki pa so seveda mnogo manjši, kot so pa celotne zmogljivosti posameznega naravnega zdravilišča. Tako na primer predvideva ta predlog možnost bolniškega oddelka v Rogaški Slatini s 150 posteljami, v Dobrni s 70 posteljami, dočim je Zavodu za medicinsko rehabilitacijo — zdravilišče Laško — priznan dosednji obseg. Med ostalimi slovenskimi naravnimi zdravilišči pa za zdaj niso dobili privolitve za formiranje teh bolniških oddelkov v Dolenjskih Toplicah, Šmarjeških Toplicah in Moravcih. Za mladinsko naravno zdravilišče Debeli rtič je bil odobren bolniški oddelek z zmogljivostjo do 140 postelj, to je približno polovica prejšnje zmogljivosti.

Posebna komisija zdravnikov — specialistov je na novo pregledala dosedaj veljavne indikacije in kontraindikacije ter jih grupirala na tiste, ki spadajo v sklop osnovnega zdravstvenega varstva, ter na tiste, ki bi naj bile vsebovane v programu tako imenovanega razširjenega zdravstvenega zavarovanja. O tem razširjenem zdravstvenem zavarovanju je bilo sicer od julija 1966 mnogo govora, a doslej še nič realiziranega. Pa tudi osnovno zdravstveno varstvo je doživelo z novimi določili o višini prispevka, o prenosu plačila za nadomestilo za prvih 30 dni na delovne organizacije itd. s prvim januarjem 1967 precejšnje spremembe.

Novе indikacije in kontraindikacije je potrdil svet republiškega zdravstvenega centra dne 26. januarja 1967. Zopet lahko samo ugotovljamo, da je bila najprej na hitrico (z rokom 8 dni) dosedanja ureditev ukinjena, da pa so šele potem pričeli iskati nadomestne rešitve, kar traja tudi v najboljšem primeru vedno precej časa. Slovenska naravna zdravilišča pa so bila med tem časom bolj ali manj prazna, saj v izvensezonskem času tudi ostalih obiskovalcev ni bilo skoraj nič.

Socialno-zdravstveni zbor republiške skupščine je, kot smo povedali v začetku, sprejel določena stališča glede zdraviliškega zdravlje-

nja dne 15. aprila 1966. Zaradi nastalih sprememb se je pričela nova razprava in končno so bila sprejeta nova stališča dne 6. decembra 1966. Na osnovi teh stališč pa so bila sprejeta tudi nova navodila o indikacijah in kontraindikacijah ter določeni bolniški oddelki v posameznih naravnih zdraviliščih. Rogaška Slatina in Dobrna sta (enako kot Radenska slatina) v tem času dobili še dodatni naziv Zavoda za medicinsko rehabilitacijo določenih vrst bolezni (glede na indikacije). Po drugi strani pa so bili v razpravi predlogi, naj bi se preregistrirali v gostinska ali proizvodna podjetja... Kot da bi nova firma lahko čez noč vse rešila. V bistvu pa gre vendar za vsebino dela in za koncept, ne pa za eksperimentiranje.

Počasi, počasi so v letu 1967 zopet začeli napotovati zavarovance na zdraviliško zdravljenje. Zaenkrat samo zavarovance iz Slovenije in še te v zelo omejenem številu. V poštev pridejo samo prej navedeni bolniški oddelki v naravnih zdraviliščih. Zmogljivost le-teh pa predstavlja samo eno četrtno dosedanjih zmogljivosti v slovenskih naravnih zdraviliščih, v Rogaški Slatini in zlasti v Dobrni pa še manj.

S tem dejstvom bodo morali računati v naših naravnih zdraviliščih in zdraviliško-turističnih krajih.

To pa pomeni, da bo potrebno mnogo napora pri iskanju kupcev za preostali (večji) del zmogljivosti, tako doma kot tudi v inozemstvu. Potreben bo sprotni študij gibanj na posameznih tržiščih, potrebna bo planska in usmerjena ekonomska propaganda. In ne na zadnjem mestu: potrebna bo zavzetost in sodelovanje vseh prebivalcev posameznega zdraviliško-turističnega kraja, da bo kriza iz leta 1966 čim prej premagana.

DR. ALEKSANDER HRAŠOVEC

NEKAJ PEREČIH VPRAŠANJ V ZDRAVSTVENEM ZAVAROVANJU
KMETOV

SPLOSNE UGOTOVITVE

Komunalna skupnost socialnega zavarovanja kmetov Ljubljana je na seji svoje skupščine dne 21. 12. 1966 sprejela posebno resolucijo, s katero kritično ocenjuje v zdravstvenem zavarovanju kmetov v Sloveniji od leta 1960 dalje prehojeno pot. Obenem daje ta resolucija nove pobude za spremembe v zakonitih predpisih. Ta stališča so toliko bolj zanimiva, ker izvirajo od kmetov samih, saj sestavljajo skupščino skupnosti samo kmetje.

O resoluciji je razpravljala tudi skupščina komunalne skupnosti socialnega zavarovanja kmetov Celje na svoji seji dne 15. februarja 1967 in jo v celoti potrdila in podprla. Na svoji seji dne 15. maja 1967 pa je celjska skupščina ugotovila, »da se vprašanja, ki jih zadeva resolucija, sprejeta na seji 15. 2. 1967, niso premaknila z mrtve točke.« Zato skupščina »energično zahteva, da se o teh vprašanjih najde takojšnja zakonodajna rešitev.« Skupščina je celo »ugotovila, da bi odlaganje problemov, ki so nakazani v resoluciji — po njeni oceni — praktično pomenilo prenehanje zdravstvenega zavarovanja kmetov.« O vsem tem je skupščina obvestila najvišje državne organe, to je zvezno in republiško ljudsko skupščino ter zvezni in republiški izvršni svet.

Ko sem čital to resolucijo in obenem primerjal nekatere podatke iz naše komunalne skupnosti z nekaterimi iz cele Slovenije, ki pa potrjujejo trditve v resoluciji, sem videl, da je pravzaprav v teh ugotovitvah in predlogih skoraj vsa problematika, ki na tem območju zadeva našega kmečkega človeka v današnji dobi, da je nekakšen »dokument svojega časa.« Zato sem menil, da je prav, če se najvažnejše ugotovitve, podprte s podatki iz celjske okolice (skupnosti), objavijo v taki publikaciji, iz katere bodo zanamci videli, kako smo živeli v tem času.

Ze od leta 1960 dalje so naši kmetje zdravstveno zavarovani. S 1. 1. 1966 pa je stopil v veljavo nov republiški zakon o zdravstvenem

zavarovanju kmetov, ki je nekatere stvari v zdravstvenem zavarovanju kmetov bistveno spremenil. Ni se toliko spremenil ali povečal obseg posameznih pravic, ki jih uživajo kmetje iz tega zavarovanja. Spremembe so navidez predvsem organizacijskega in finančnega značaja, vendar pa zelo bistveno vplivajo na kmečko zavarovanje, ker na novo urejajo vprašanje, kdo zavarovanje finansira in kdo pravice uživa. Te spremembe je narekoval družbeni razvoj, v glavnem pa gospodarska situacija teh stalno deficitnih in finančno problematičnih skladov.

Delavsko zavarovanje, oziroma bolj točno rečeno zdravstveno zavarovanje delavcev, je bilo reorganizirano leta 1962 in pozneje še večkrat novelirano, prav tako pa tudi spremenjen način njegovega finansiranja. S temi spremembami je bil v delavskem zavarovanju postavljen in dosledno izpeljan princip samoupravljanja in samofinansiranja. Zavarovanci — delavci v občini tvorijo skupnost zavarovancev, ta je od leta 1965 dalje celo pravna oseba, torej samostojen *nosilec pravic in obveznosti*. Gre torej za samoupravno organizacijo, v kateri je princip samoupravljanja dosledno izpeljan (skupščina skupnosti, izvršilni odbor). Tu ne nameravam polemizirati s stališči, v koliko gre za samoupravno organizacijo v pravem pomenu besede in koliko je v njej še elementov državne oblasti. Prav tako mi ne pride na misel, da bi celo napovedoval bodoči razvoj tega zavarovanja.

Na enako stališče se postavljajo tudi novi predpisi o zdravstvenem zavarovanju kmetov, ki veljajo od 1. 1. 1966. dalje. Ti predpisi so tudi v zdravstvenem zavarovanju izpeljali načelo samoupravljanja in samofinansiranja. Že po prvem letu, odkar velja načelo samofinansiranja, pa so seveda, zlasti v pogojih gospodarske reforme, z vso ostrino izstopili v ospredje nekateri problemi, ki terjajo čimprejšnjo rešitev. V glavnem gre za vprašanja, ki jih postavlja resolucija, zato bomo nekatere zanimivejše pogledali in jih osvetlili s številkami.

Resolucija ugotavlja v svoji prvi točki, da »po zakonu o zdravstvenem zavarovanju kmetov, ki je stopil v veljavo 1. 1. 1966 ni mogoče redno zbirati zadostnih sredstev za aktivno poslovanje in samoupravljanje skladov.« To je pravzaprav osrednja točka vse problematike. Dosedaj (do leta 1966) se je namreč to zavarovanje finansiralo iz tehle virov:

- a) prispevek kmetov-proizvajalcev (zavarovancev);
- b) prispevek vseh lastnikov zemlje, brez ozira na to, če so bili zavarovanci ali ne. Ta 6 % prispevek od katastrskega čistega dohodka so namreč plačevali tisti delavci, upokojenci in drugi, ki so bili lastniki zemlje (udomačen izraz: polproletarci);
- c) prispevek občin, ki se je določal tako, da so občine morale prispevati najmanj 30 % (pri nas v zadnjih letih 63 %) od stroškov, ki jih je imel sklad z zdravljenjem bolezni »po 8. členu zakona.« To so nalezljive bolezni, ki so se zdravile v celoti v breme sklada in kmet ni ničesar prispeval (podrobneje glej 8. člen zakona o zdravstvenem zavarovanju kmetijskih proizvajalcev iz leta 1960);

č) drugi dohodki — obresti in podobno, kar pa je bilo za finansiranje nepomembno.

Že omenjeni novi principi samofinansiranja pa so seveda izvzeli iz dohodka dva zelo pomembna vira, to je prispevek lastnikov zemlje — nekmetov in prispevek občin. Po podatkih iz zaključnega računa za leto 1965 (ko sta se ta dva prispevka še pobirala) sta predstavljala ta dva vira 41 % vseh dohodkov sklada. Gotovo je tehtna in upoštevanja vredna ugotovitev, ki izhaja iz tega podatka in sedanjega načela samofinansiranja, da morajo zavarovanci tega sklada zbrati sami vse prispevke, to se pravi tudi teh 41 %, ki so jih do sedaj prispevali drugi, to je nezavarovanci. Gre torej za občutno večjo obremenitev, pri tem pa so pravice ostale neizpremenjene, nič povečane. Torej za več denarja iste pravice!

Resolucija nato navaja vzroke in razloge za trditev, zakaj »ni mogoče redno zbirati zadostnih sredstev za aktivno poslovanje skladov«.

STAROSTNA STRUKTURA KMETOV

V resoluciji so navedeni podatki za ljubljansko skupnost. Menim pa, da je to toliko zanimiv podatek, da bi najprej primerjal starostno strukturo *prebivalstva v Sloveniji* s starostno strukturo *kmečkih zavarovancev* v celjski skupnosti. Tu gre za vse zavarovane osebe z družinskimi člani vred. Podatki nam kažejo tole sliko:

	SLOVENIJA prebivalstvo		CELJE kmetje	
	število	odstotek	število	odstotek
do 15 let	454.464	28,56	13.161	31,67
od 15 — 25 let	253.881	15,95	7.016	16,88
od 25 — 40 let	360.816	22,67	6.921	16,65
od 40 — 55 let	253.588	16,06	5.853	14,08
od 55 — 65 let	152.897	9,61	4.299	10,35
nad 65 let	113.877	7,15	4.309	10,37
S k u p a j	1.591.523	100	41.559	100

Podatki so primerljivi, ker gre za iste starostne skupine in kar je še važnejše, v obeh primerih gre za »prebivalstvo« (ne pa za proizvajalce). V skupini otrok do 15 let se pokaže precejšnja razlika, jasno je videti, da so naše kmečke družine še vedno številčno močnejše, da je naravni prirastek kmečkega prebivalstva še vedno znatno večji kot v mestih. V naslednji starostni skupini (15 — 25 let) se ta razlika precej zmanjša.

Primerjava obeh starostnih skupin pa pokaže, da se kmečka mladina po končani osnovni šoli še vedno seli v mesta in se zaposluje v industriji. Žal podatkov za prejšnja leta nimam, da bi lahko ugotovil, kakšne so bile razlike od današnjih dni.

Bistveno drugačno sliko pa pokažeta naslednji dve skupini, to sta skupini, ki predstavljata človeka v »najboljših letih«, ko je na višku svoje življenjske moči, ko je najbolj produktiven. Morda bi bilo prav, če primerjamo ti dve skupini skupaj. 38,73 % vsega slovenskega prebivalstva je starega od 25 do 55 let, med kmeti v celjski skupnosti pa le 30,73!

V naslednjih dveh skupinah pa je slika nasprotna, posebno značilna za naše razmere pa brez dvoma v skupini nad 65 let, ko je razlika sorazmerno precejšnja.

Približno enako sliko kot nam jo pokaže ta primerjava, pa nam pokažejo tudi podatki za posamezne občine bivšega celjskega okraja. Žal pa sem imel te podatke le za leto 1961, zato primerjave nisem delal, ker gre za nekoliko zastarele podatke. Zaradi ilustracije navedam, da je bilo v mejah prejšnjega okraja (11 občin) 38,5 % *prebivalstva* starega od 25 do 55 let, v Brežicah 38,5 %, v Celju 42,1 % (tipično industrijska občina), v Krškem 37,6 %, v Laškem 38,5 %, v Mozirju 37,3 %, v Sevnici 36,6 %, v Slovenskih Konjicah 36,4 %, v Šentjurju 31,1 % (tipično kmečka občina), v Šmarju 36,6 %, v Velenju 39,4 (poleg celjske občine najmočnejša industrijska občina) in Žalcu 38,4 %.

Posebej zanimiva pa je primerjava starostne strukture *družinskih glavarjev* na kmečkih posestvih. Ti podatki so se posebej zbirali po kartoteki zavoda za socialno zavarovanje v Celju in so rezultat *štetja* ob koncu leta 1966. Tu govorimo le o »nosileh zavarovanja«, pa čeprav sta morda solastnika posestva mož in žena in torej oba »proizvajalca«, pa je vendar štet le »družinski glavar«. Ti podatki pa nam pokažejo za sedanjo skupnost (občine: Brežice, Celje, Laško, Mozirje, Sevnica, Slovenske Konjice, Šentjur, Šmarje in Žalec) takole sliko:

Starost	Število	Odstotek
do 15 let	2	0,01
od 15 — 25 let	72	0,45
od 25 — 40 let	1.797	10,92
od 40 — 55 let	4.287	26,05
od 55 — 65 let	5.453	33,13
nad 65 let	4.845	29,44
S k u p a j	16.456	100,00

»Družinski glavarji« pred 15 leti starosti so res samo izjemen pojav, gre za 2 primera (najbrž obojestranski siroti).

Izredno nizko je tudi število 72 v naslednji skupini od 15 — 25 let. Tu je naštetih že 7 letnikov po polnoletnosti, ko je večina delav-

skih otrok že zaposlena, saj gre za letnike, ko je delavec čisto že kvalificiran ali celo visokokvalificiran. Če pa upoštevamo še pravnozdovinsko dejstvo, da je še pred drugo svetovno vojno veljalo na Štajerskem načelo »izročilnih pogodb«, to se pravi, da so se posestva »izročila« ob poroki, starši pa so si izgovorili preživitev, šele vidimo, kako zelo se je v teh letih spremenilo naše kmečko življenje, ne da bi se tega sploh zavedeli.

Iz gornjih podatkov pa je še bolj zanimiva primerjava, če postavimo 55 let kot mejo, ko gre večina delavcev (nekvalificirani skoraj vsi) že v pokoj. Med našimi kmečkimi gospodarji pa je 62,57 % takih, ki so starejši od 55 let in samo 37,42 takih, ko je človek na višku svojih moči (15 — 55 let). Da pa to ni samo naša celjska posebnost, potrjuje tudi podatek v resoluciji, ko pravi, da je v ljubljanski komunalni skupnosti od 14.240 »kmečkih glavarjev«, 4.488 takih v starosti od 55 — 65 let (31,51 %) in celo 4.864 takih, ki so starejši od 65 let (34,16 %). Tu je struktura celo neugodnejša, saj je med vsemi 65,67 % (skoraj $\frac{2}{3}$) takih, ki so stari nad 55 let. To je gotovo podatek, ki zaskrbljuje, če ga gledamo samo s stališča storilnosti, da o drugih pojavih sploh ne govorimo. Ne vem, če so ljudje v teh letih lahko še nosilci in poborniki gospodarskega napredka?

GOSPODARSKA MOČ KMEČKIH GOSPODARSTEV

Merilo, po katerem merimo gospodarsko moč kmečkih gospodarstev, je še vedno katastrski čisti dohodek. Ne bi hotel polemizirati z raznimi stališči okrog tega vprašanja, zlasti ali je to neustrezno merilo, oziroma, ali je to »meter Marije Terezije, s katerim merimo našega kmeta«, kot je nekoč to imenoval nek članek v Ljubljanskem dnevniku.

Katastrski čisti dohodek naj bi predstavljal nekak čisti dohodek gospodarstva po odbitku vseh stroškov. Analogno gospodarskim organizacijam naj bi predstavljal čisti dohodek posestva ali gospodarstva, potem, ko so se od celotnega dohodka odbili stroški za amortizacijo in materialni stroški. Čisti dohodek je namenjen delitvi za osebne dohodke in za sklade. Če je tako, je res neprimerno govoriti o sedanjem katastrskem čistem dohodku kot merilu za gospodarsko moč kmečkega gospodarstva.

Vendar pač to merilo uporabljamo, to je še vedno osnova, od katere se plačujejo prispevki in davki in je končno merilo, po katerem se obračunava pretežni del prispevka za zdravstveno zavarovanje kmetov. Gre torej za tisto osnovo, od katere se obračunavajo dajatve, to se pravi z drugo besedo, merilo, po katerem obremenjujemo posamezno gospodarstvo. Zato je v vsakdanji rabi odsev gospodarske moči kmečkega gospodarstva.

Ob že omenjenem lanskoletnem štetju po evidencah pri zavodu za socialno zavarovanje v Celju so se tudi kategorizirala kmečka gospodarstva po višini katastrskega čistega dohodka. To nam pokaže takole sliko:

Katastrski čisti dohodek gospodarstev v novih dinarjih	nosilec zavarovanja		zavarovanih oseb	
	število	%	število	%
do 500	1.966	11,95	4.850	8,36
501 — 800	1.417	8,61	3.907	6,75
801 — 1200	1.717	10,43	5.168	8,91
1201 — 2000	2.972	18,06	10.028	17,29
2001 — 4000	4.989	30,32	19.610	33,80
4001 — 7000	2.793	16,97	11.837	20,40
7001 — 10.000	494	3,00	2.190	3,77
10.001 — 15.000	102	0,62	398	0,69
nad 15.000	6	0,04	27	0,05
S k u p a j	16.436	100 %	58.015	100 %

Ko sem primerjal podatke iz zgornje tabele, sem bil v dilemi in se nekako nisem mogel odločiti za znesek katastrskega dohodka, ki bi ga postavil kot najnižjo mejo, ki bi predstavljala nekaj »eksistenčni minimum« ali »minimalni osebni dohodek«. Z drugo besedo povedano, kolikšen naj bo najmanj katastrski dohodek, da lahko govorimo o »kmečkem gospodarstvu«, katerega člani se preživljajo iz kmečke dejavnosti na *svojem posestvu* in jim ni treba iskati dodatnih virov za najnujnejše življenjske potrebe kot dninarji, priložnostni delavci itd.

Predpisov o tem in strokovne literature nisem zasledil, praksa koleba. Pač pa se je na celjski skupščini skupnosti kmetov izkristaliziralo mnenje (njeni člani so samo kmetje, zato to vprašanje najlažje presojuje), da naj bi se ta meja postavila na 2.000,00 N-din. Zadnje čase pa se pogosto sliši tudi mnenje, da naj se ta meja postavi na 1.200,00 N-din.

Če postavimo mejo na 2.000,00 N-din, ugotovimo, da je v naši skupnosti 49,05 % (skoraj polovica) takih gospodarstev, ki niso dovolj močna, da bi se jim priznal »status kmeta«. Če pa postavimo to mejo na 1.200,00 N-din, ugotovimo, da je teh 30,99 %.

Brez ozira na vse povedano pa je menda nesporno, da najbrž ne moremo govoriti o gospodarsko dovolj močni kmetiji tam, kjer je katastrski dohodek nižji od 800 N-din. Samo teh pa je 20,56 %. Primerjal sem ta podatek z enakovrstnim v ljubljanski skupnosti in ugotovil, da je tam takih kmetij 13,19 % (1879 po številu). To pomeni, da smo pri nas občutno na slabšem 13,19 % : 20,56 %.

Če pa upoštevamo dejstvo, da je prispevek za zdravstveno zavarovanje v naši skupnosti predpisan tako, da je določen delno v

fiksnem znesku na gospodarstvo (150,00 N-din), delno pa v odstotku od katastrskega dohodka (16 %) in da predstavlja ta drugi del prispevka večji delež dohodka sklada, pridemo do neskladja, da je pri teh instrumentih finansiranja in pri tem številu zavarovancev določeni prispevek od katastrskega dohodka (16 %) previsok, ker je pač posledica računske operacije. Čim več je namreč družin z nizkim katastrskim dohodkom, tem večji mora biti odstotek. Ta višji odstotek pa bolj obremenjuje tistega kmeta, ki ima višjo osnovo. Če pa bi izločili iz zavarovanja kmete z nižjim katastrskim dohodkom (ti tudi ne bi imeli potem pravic iz zavarovanja) bi bil odstotek za preostale nižji in bi plačevali manj prispevka. Nesporno pa je, da zahteva načelo solidarnosti sedanjost ureditev, vendar pa je gotovo nekje meja, zlasti če v ta sklad, razen kmetov samih, nihče ne prispeva.

Morda je pri analizi zgornje tabele značilna še ugotovitev, da imajo gospodarstva z nižjim katastrskim dohodkom relativno manj družinskih članov. Do 2.000,00 N-din je 49,05 % nosilcev in samo 41,29 % družinskih članov. To je razumljivo, saj morajo v teh družinah otroškim letom odrasli otroci iskati delo in zaposlitev izven svoje družine in gospodarstva, ker jih domačija enostavno ne more preživeti.

Kakorkoli postavljamo vprašanje gospodarske moči naših kmečkih gospodarstev, podatki nam kažejo, da je to vprašanje skrajno kritično, zlasti s stališča zdravstvenega zavarovanja. Gre za vprašanje najmanj 8.757 prebivalcev iz 9 občin, ki so danes vsaj »kmečko« zdravstveno zavarovani, resno pa se postavlja vprašanje, da se jih tudi iz tega zavarovanja izloči, ker plačujejo njihove družine manj kot 800,00 N-din katastrskega dohodka. Res je, da te kategorije državljanov ne moremo smatrati za kmečke proizvajalce. Zato je tudi zahteva skupščin komunalnih skupnosti socialnega zavarovanja kmetov razumljiva. Za njihovo zdravstveno varstvo ne morejo skrbeti ostali kmetje sami, ampak naj bo to skrb širše družbeno-politične skupnosti.

NEKATERI DRUGI PROBLEMI

1. Podružbljanje zemlje

Glede tega problema pravi resolucija tole: »S podružbljanjem zemljišč se je osnova katastrskega dohodka pri kmetih zavarovancih zelo znižala, kar je negativno vplivalo na višino prispevkov v celoti kakor tudi na višino prispevnih stopenj, ki so se morale nenehno dvigati«.

Točnih podatkov o tem problemu nimam, ker bi jih moral zbirati po občinah, pa je še dvomljivo ali bi bili točni ali ne. Nesporno pa je, da so se v zadnjih letih podružbile precejšnje površine zemlje, katere lastniki so bili dosedaj zasebni kmetje. Prav tako je res, da se je podružbila le taka zemlja, od katere se je plačeval visok prispevek na kata-

strski dohodek, zato so izpadli znatni dohodki sklada. Istočasno pa so ostali dosedANJI lastniki te zemlje še vedno kmečki zavarovanci, saj so obdržali vsaj nekaj zemlje, od te plačujejo še vedno katastrski dohodek, in so po zakonitih predpisih še vedno »kmetje« in kmečki zavarovanci. Izpadel je torej znaten del njihovih prispevkov (dohodek sklada), ostali pa so člani in potrošniki sklada (izdatek sklada). Ta izdatek se po vseh bioloških zakonitostih zaradi njihove starosti celo povečuje, saj potrebuje starejši človek več zdravstvene pomoči.

Za približno orientacijo bi lahko za to trditev uporabili podatek o zmanjšanju katarskega dohodka od leta 1965 na 1966. V skupnosti je v celoti padel v enem letu katastrski dohodek, od katerega se odmerja prispevek od 46.182.000,00 N-din na 45.561.000,00 N-din ali za 821.000,00 N-din, kar znese okrog 1,8 % od osnove. Da se zberejo manjkajoča sredstva, se mora zopet zvišati prispevna stopnja za ostale in pomeni 1,8 % od osnove v 16 % prispevku znatno večji delež.

Iz povedanega pa izvira, zlasti v žalski občini, poseben problem. Tamkajšnji kmetijski kombinat je namreč sklenil z nekaterimi kmeti posebne zakupne pogodbe, po katerih da kmet svojo zemljo v zakup in prejema zato zakupnino. Če je obdržal vsaj »ohišnico« je z minimalnim prispevkom še vedno polno zavarovan kot kmet in »polno troši«, prispeva pa znatno manj kot prej. Nič posebnega pa ni, če je v tej občini na 1 hektaru zemlje predpisan katastrski dohodek 2.500,00 N-din (16 % od 2.500,00 = 300,00 N-din »izgube« na vsak hektar!). Tako je po načelu solidarnosti v zavarovanju tak »kmet« v očividno privilegiranem položaju. Zahteva skupščine komunalne skupnosti, da bi se v teh primerih plačal prispevek od zemlje, dane v zakup pa nima zakonite osnove. V takih primerih je običajno zakupnina 8 do 10-krat nižja od katastrskega dohodka in bi plačilo prispevka od zakupnine, četudi bi imeli za to zakonito osnovo, ne prišlo v poštev. Danes je še nejasno, kako bi se rešil ta problem.

2. Zavarovanje otrok

Skupščina skupnosti v Celju je ob razpravi o resoluciji postavila še eno zanimivo trditev. Po 1. 1. 1965 uživajo otroci kmečkih zavarovancev praktično v celoti enako zdravstveno varstvo, kot delavski otroci. Vse tovrstne stroške krije sklad. Skupščina ne nasprotuje tem principom do 15 let starosti otroka, to je do konca obveznega šolanja. Skupščina je pa ugotovila, »da sedaj kmečki sklad nosi edini breme za vse otroke kmečkih staršev za ves čas njihovega študija, brez ozira na to, v kakšnem poklicu se bodo po študiju zaposlili.« Tako nosi kmečki sklad sedaj stroške za zdravstveno varstvo »svojih otrok«, ki študirajo, čeprav je jasno, da od teh skoraj nihče ne bo delal na svojem kmečkem posestvu, ampak bo postal prej ali slej delavski zavarovanec. Naj mi bo dovoljena drastična primerjava: V teh primerih gre za investicijo v tujo hišo! Razumljivo je, da se s tem tisti, ki plača, le nerad strinja.

3. Zavarovanje kmetov-borcev

Kmetje-borci (dvojno priznana doba pred 1. 1. 1945 do osvoboditve) in njihovi družinski člani imajo pri uveljavljanju zdravstvenega varstva (ne tudi pri denarnih pravicah) enake pravice kot delavski zavarovanci. Plačujejo enake prispevke kot ostali kmetje, v breme sklada jim gredo enake pravice kot ostalim kmetom, razliko v stroških pa povrne skladu republiški izvršni svet. Zaradi notornih finančnih težav pa so se te razlike vračale z znatno zamudo, lani je celo prišlo do sodnih postopkov in seveda nepotrebnih pravnih stroškov. Tako mora že itak nelikviden sklad kreditirati brezobrestno znatna denarna sredstva in tako še povečuje lastno nelikvidnost ter plačuje nepotrebne stroške.

Pri tem pa gre še za eno vprašanje. Do letošnje spremembe so te pravice uživali vsi kmetje, katerim je bila priznana dvojna doba, sedaj pa le oni, ki imajo to priznano najmanj od 1. 1. 1945 do konca. Ko je zakon to pravico skrčil, je to seveda povzročilo nemalo težav, ker je pač vedno težko odvzeti že pridobljeno pravico.

ZAKLJUČKI

Tu sem navedel le nekaj najznačilnejših ugotovitev, ki jih je omejena resolucija znova začela. To pa še zdaleč niso vsi problemi, ki jih v kmečkem zavarovanju odpira današnji čas. Gotovo je, da bomo morali čimprej najti zakonodajno rešitev za dva problema:

1. določiti bo treba status kmeta in ugotoviti, kdo je pravzaprav pravi kmet: »čisti kmet«, kot to praksa običajno imenuje;

2. odločiti se bo treba, ali se kmečko zdravstveno zavarovanje v razmerah, ki so pri nas danes, še lahko samo finansira, ali bo treba družbene pomoči.

Brez ozira na to, kakšne bodo zakonodajne rešitve, menim, da so to problemi, mimo katerih ne bomo mogli z improviziranimi rešitvami, tembolj, ker so življenjsko važni za znaten del našega prebivalstva. Poleg tega pa je naše kmečko prebivalstvo, vkljub proglašeni enakopravnosti, pri uveljavljanju svojega zdravstvenega varstva v znatno slabšem položaju kot delavski zavarovanci. Končno pa tudi — vsaj po mojem mnenju — ne moremo govoriti o nacionalni zdravstveni politiki, dokler ne rešimo tudi teh vprašanj.

VIRI IN OPOMBE

Resolucija, ki jo je sprejela skupščina komunalne skupnosti socialnega zavarovanja kmetov Ljubljana na svoji seji 21. 12. 1966, in katere prepis je poslala Zvezni ljudski skupščini, Zveznemu izvršnemu svetu, republiški ljudski skupščini Slovenije, republiškemu izvršnemu svetu Slovenije, Glavnemu odboru SZDL Slovenije in vsem predsednikom skupščin komunalnih skupnosti socialnega zavarovanja kmetov v Sloveniji. Ta spis je v arhivu komunalnega zavoda za socialno zavarovanje v Celju.

Sklepi skupščine komunalne skupnosti socialnega zavarovanja kmetov Celje; gradivo za sejo skupščine 13. 2. 1967 in 15. 3. 1967 oboje v arhivu komunalnega zavoda za socialno zavarovanje Celje.

Zvezni zakon o uvedbi zdravstvenega zavarovanja kmetijskih proizvajalcev (Uradni list FLRJ št. 27/59).

Zakon o zdravstvenem zavarovanju kmetijskih proizvajalcev (Uradni list LRS 30/60).

Zakon o zdravstvenem zavarovanju kmetov (Uradni list SRS 36/63).

Temeljni zakon o organizaciji in finansiranju socialnega zavarovanja s poznejšimi spremembami in dopolnitvami (Ur. list FLRJ oz. SFRJ št. 22/62, 24/65, 57/65, 29/66 in 52/66).

Temeljni zakon o zdravstvenem zavarovanju, s poznejšimi spremembami in dopolnitvami (Uradni list FLRJ oz. SFRJ št. 22/62, 55/62, 15/66, 29/66 in 52/66).

Temeljni zakon o zdravstvenem zavarovanju kmetov, prečiščeno besedilo (Uradni list SFRJ št. 25/65) in poznejša novela tega zakona (Uradni list SFRJ št. 12/67).

Statistični letopis SR Slovenije 1966, izdal Zavod SRS za statistiko, Ljubljana 1966.

Letno poročilo za komunalno skupnost socialnega zavarovanja kmetov Celje za leto 1966, izdal komunalni zavod za socialno zavarovanje Celje, Celje februarja 1967.

Isto poročilo za leto 1965, Celje februarja 1966.

Demografski podatki za okraj Celje, v rokopisu pri zavodu za zdravstveno varstvo, oddelek za socialno medicino, Celje.

Zakon o zdravstvenem varstvu kmetov — borcev NOV in njihovih družinskih članov, s poprejšnjimi spremembami in dopolnitvami (Uradni list SRS 10/1965 in 40/1966).

DR. RUDOLF ČIK

s sodelavci

NAPREDEK GINEKOLOGIJE IN PORODNIŠTVA V LETIH 1956—1966

Zaradi hitre socializacije medicine sta se po vojni preventivna, klinična in operativna ginekologija in porodništvo znašli na izredni razvojni stopnji. Sprejeti je bilo treba nove zakone, predpise in izdati mnogo navodil za formiranje dispanzerjev za žene, posvetovalnic za nosečnice, materinskih domov, dispanzerjev ali posvetovalnic za otroke, patronažne ali babiške službe. Glede na spremenjeni položaj žene v službi in uporabo ženske delovne sile v raznih industrijskih panogah so nastali novi socialno zdravstveni problemi. Zato mora zdravstveni delavci (posebno še ginekolog in porodničar) dajati nove pobude za odpravo negativnih činiteljev, ki lahko povzročijo obolenje. Ginekologom in porodničarjem postajajo vse bolj potrebne delovne metode preventivne in socialne medicine. Socialno ekonomski in socialno medicinski činitelji postavljajo pred ginekologe za zaščito žene sledeče naloge:

Uporabljajo se preventivna sredstva in drugi ukrepi za očuvanje fiziološkega stanja pred nosečnostjo, v nosečnosti, ob porodu in v poporodni dobi, da se izboljša splošna življenjska in delovna sposobnost žene in poveča življenjska sposobnost otroka. Že v letu 1950 je bilo v dispanzerju za žene v Socialistični republiki Sloveniji pregledanih 160.000 nosečnic in 150.000 ginekoloških bolnic. Število pregledov v dispanzerjih za žene je vsako leto večje, bodisi nosečnic ali ginekoloških pacientk. Vsi ti pregledi imajo za cilj čim manj komplikacij ob porodu, pa tudi manj ginekoloških obolenj. V Socialistični republiki Sloveniji rodi okoli 91 % žena v porodnišnicah. Iz večjih mest pa rode žene skoraj 100 % v porodnišnicah. Porod v porodnišnicah je že postal pravilo, porod doma pa izjema. Najtehtnejši razlog za to je nedvomno občutek varnosti, ki ga ima žena v porodnišnici pod specialističnim strokovnim vodstvom, drugi razlog je socialno ekonomski, zlasti majhna stanovanja, pomanjkanje stanovanj in opreme.

Porodniški blok našega ginekološko-porodniškega oddelka zmore čedalje večji naval porodnic tako, da je maksimalno povečal število postelj in zmanjšal oskrbno dobo od optimalnih 9 dni na 4 do 6 dni po porodu.

Prezgodnje odpuščanje otročnic gre večkrat v škodo zdravja otročnice in novorojenčka. Nekaj dni po porodu še namreč ni pravega sožitja med materjo in otrokom. Na našem oddelku je vsako leto več porodov, čeprav so odprli tri nove ginekološko-porodniške oddelke v bližini Celja: v Brežicah, v Trbovljah in Slov. Gradcu. V zadnjih desetih letih naraščajo po svetu in tudi pri nas, ginekološke in porodniške operacije. Vzroki za naraščanje porodniških operacij so v glavnem sledeči:

1. Porodniške operacije so postale manj nevarne zaradi razvoja asepse, anestezije, izpopolnjene anestezijske tehnike, uporabe transfuzije krvi in antibiotikov.

2. Pri indikacijah se odločimo mnogo prej za operacijo kot pred časom, kjer upoštevamo mnogo bolj otrokovo življenje in operiramo otroku v korist. Včasih so rodile žene mnogo otrok in ni pomenilo mnogo, če je kakšen otrok umrl med porodom ali po porodu za posledicami porodne poškodbe. Sedaj rode žene manj otrok, zahtevajo pa od nas, da se rode živi in zdravi ne pa prizadeti od poroda.

3. Današnje žene želijo, da je porod kratek in po možnosti brez bolečin. Z lajšanjem porodnih bolečin postajajo porodniške operacije pogostejše. Kot tipična operacija za skrajšanje poroda velja danes vakuum-ekstraktor (izvlačilec), ali izhodni forceps (klešče). Vakuum-ekstraktor oziroma izhodni forceps napravimo v korist matere oziroma otroka v drugi porodni dobi. Nevarnost poškodbe glavice in novorojenčka je minimalna.

4. Carski rez je starejša operacija, delali so ga že stari Rimljani na mrtvi ženi, da so rešili otroka iz maternice komaj umrle matere. Carski rez je bil dolgo časa zaradi neustrezne anestezije, nepoznavanja anatomije in fiziologije, operativne tehnike in antibiotikov zelo tvegana in nevarna operacija. Uveljavila se je šele v sedanjem stoletju. Na našem oddelku jih napravimo pri vseh porodih letno 2—3 %. Carski rez lahko napravimo pri isti ženi tudi po večkrat. Nikjer pa ni rečeno: enkrat carski rez, vselej carski rez.

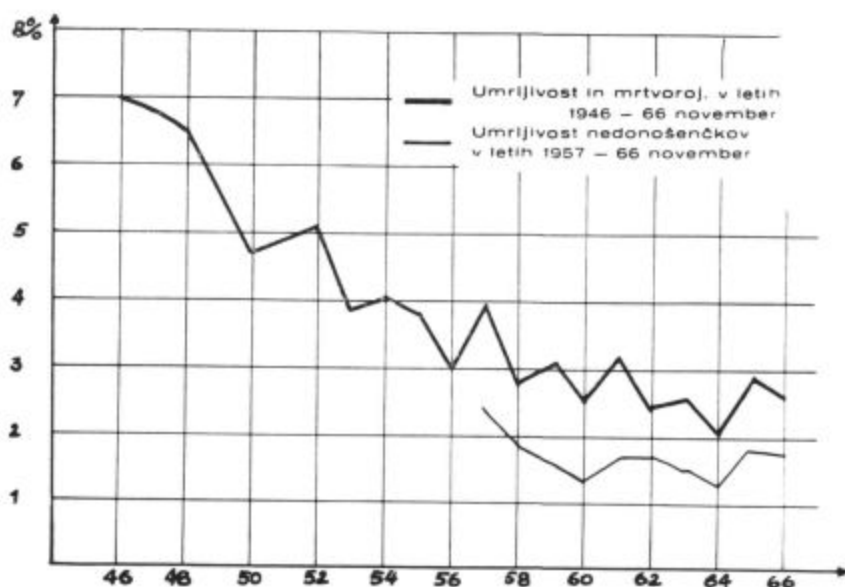
V zadnjih 10 letih smo na ginekološko-porodniškem oddelku imeli porodniških sprejemov, porodov, porodniških operacij, umrlih nosečnic in otročnic, število novorojenčkov, število mrtvorojenih novorojenčkov, umrlih dojenčkov po porodu, kot prikazuje naslednja tabela I.

Tabela I.

Leto	Štev. por. sprejemov	Število porodov	Število por. oper. poseg.	Umrlj nosečnic oz. porodnice	Število novorojenčkov	Mrtvorojeni novorojenčki	Umrlj novorojenčki po porodu	Skupno umrlo vseh otrok v %
1956	2752	2617	1112	1 — 0,058 %	2654	51 — 1,17 %	46 — 1,75 %	2,97
1957	2864	2736	1264	1 — 0,038 %	2776	54 — 1,93 %	52 — 1,90 %	3,83
1958	2873	2706	1305	3 — 0,11 %	2739	52 — 1,18 %	44 — 1,62 %	2,80
1959	3063	2846	1527	1 — 0,034 %	2887	53 — 1,19 %	41 — 1,44 %	2,65
1960	3089	2941	1423	—	2976	51 — 1,17 %	47 — 1,59 %	2,76
1961	3528	3100	1466	3 — 0,09 %	3135	52 — 1,66 %	51 — 1,64 %	3,30
1962	3290	3105	1476	2 — 0,07 %	3148	58 — 1,21 %	49 — 1,57 %	2,78
1963	3476	3189	1905	—	3263	56 — 1,20 %	49 — 1,57 %	2,77
1964	3241	3241	2715	1 — 0,03 %	3266	25 — 0,76 %	45 — 1,36 %	2,12
1965	3426	3346	1610	—	3384	28 — 0,82 %	73 — 2,18 %	3,00

Porodnišnico naj zapustita zdrava mati in zdrav otrok! Želja in zahteva ne samo matere in svojcev, temveč tudi celotnega osebja porodnišnice. Mnogo truda se je že vložilo in se še vlaga za doseg tega cilja.

Tabela II.

Iz tabele je razvidno, da umrljivost novorojenčkov pada. Zboljšana tehnika porodne pomoči, prisotnost zdravnika pri vsakem porodu, pravičen izbor analgetičnih in anestetičnih pripomočkov pri porodu zmanjšujejo umrljivost novorojenčkov od porodniških poškodb.

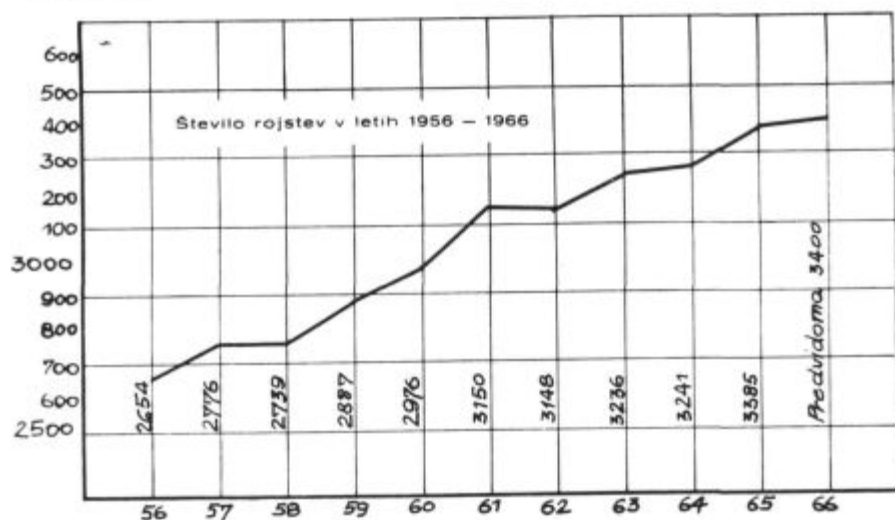
Zgleden pregled novorojenčka in čimprejšnja ugotovitev porodnih poškodb in ozdravljivih prirojenih anomalij in bolezni, preprečevanje infekcij, pravilna prehrana in previdno uporablanje kisika in raznih zdravil zmanjšujejo umrljivost novorojenčkov.

Pri podrobni analizi vzrokov umrljivosti vidimo, da gre velik procent na račun nedonošenčkov. Čim manjša je porodna teža praematurusa, tem večja je umrljivost. Nezrel organizem tudi ob najskrbnejši negi in tehničnih pripomočkih ni vedno sposoben za življenje. Vzroki nedonošenosti žal niso vedno znani, da bi se jim lahko izognili. Pravilna prehrana noseče žene, bogata na beljakovinah in vitaminih, dieta pri ledvičnih in drugih akutnih in kroničnih boleznih noseče žene, preprečevanje težkega dela noseče žene, izognitev duševnih in telesnih pretresov so samo nekateri izmed vzrokov, ki zmanjšujejo procent rojevanja nedonošenčkov. Ne postavlja se zaman zahteva:

Dolžnost vsake žene je, da rodi donošenega otroka.

Za preživetje rabi nedonošenček ustrezne prostore, pravilno toploto in vlago, zaščito pred infektom in veliko nege. Toploto, vlago in zaščito pred infektom lahko zagotovimo nedonošenčku v inkubatorju. Porodniški oddelek je že leta 1958 dobil prvi inkubator, v katerem je preživel precej nedonošenčkov s težo pod 1.500 g. V teku let smo nabavili še tri inkubatorje (domače izdelave) za večje nedonošenčke.

Leta 1966 smo nabavili dva inkubatorja vzhodnonemške izdelave. Sodobne norme zahtevajo 3 m² za vsak inkubator oziroma vsako zibelko, kar v naših pogojih ob velikem pomanjkanju prostora ni uresničljivo. Prav tako nimamo še dovolj negovalk, da bi v vsakem turnusu ena negovalka oskrbovala 5 nedonošenčkov. V vsakem letnem poročilu splošne bolnice se kot rdeča nit vleče zahteva po ureditvi otroške postaje ginek.-porod. oddelka. Glede na število porodov v teh letih je razumljiva težnja in napor predstojnikov ginek.-porod. oddelka po adaptaciji novih prostorov za novorojenčke, želja oddvojiti nedonošenčke od donošenih novorojenčkov in namestiti večje število otroških negovalk. Tabela III.

V teku let se je otroška postaja počasi toda vztrajno širila. Trenutno so nameščeni donošeni novorojenčki v dveh večjih sobah v priličju in dveh manjših sobah v prvem nadstropju.

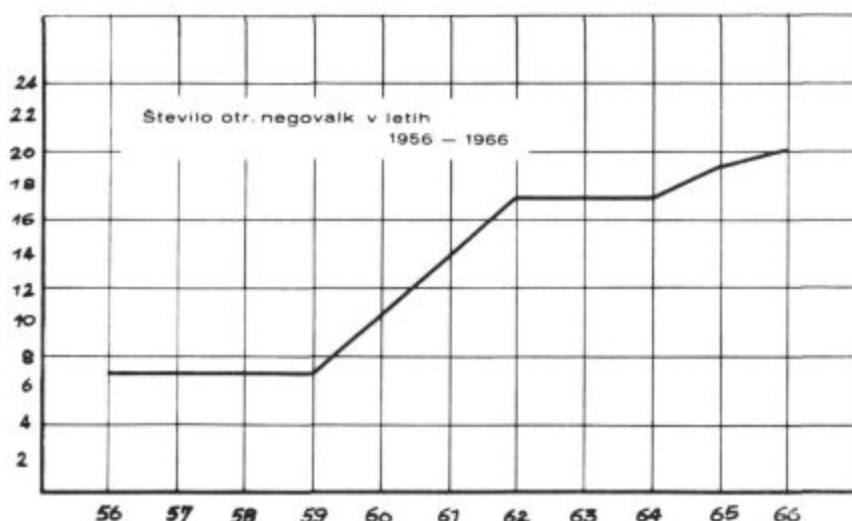
Nedonošenčki so oddvojeni v treh manjših sobah.

Število obstoječih postelj: 82, kvadratura sob 75 m².

V teh prostorih bi se glede na kvadrature lahko vzrejalo po normi dnevno 45 novorojenčkov, zaradi pomanjkanja prostora pa se v teh prostorih vzreja dnevno tudi preko 70 novorojenčkov. Število negovalk se je povečalo, kot prikazuje tabela IV.

Sodobna norma: 1 negovalka naj neguje v vsakem turnusu 15 novorojenčkov, kljub povečanju števila negovalk še ni uresničljiva.

Tabela IV.

Zahteva po graditvi novega oddelka je bila postavljena že leta 1957. Načrti se pripravljajo. Upajmo, da bodo tudi finančna sredstva na razpolago.

Delo na otroški postaji so prvotno vršili porodničarji sami. Z razvojem neonatalne pediatrije s svojstvenimi pogledi na fiziologijo in patologijo novorojenčka zlasti nedonošenega, temu delu porodničarji niso bili več kos. Od leta 1961 je prihajal konziliarni pediater na pomoč. V tem času je oddelek izšolal lastnega pediatra, ki dela na oddelku od marca 1966. Dojenje je najnaravnejša, najpreprostejša, najzanesljivejša in najcenejša prehrana novorojenčka. Žal pa ne doje vse matere svojih otrok. Nekaterim zdravstveno stanje tega ne dopušča, nekatere nimajo mleka, druge žene pa dojenje odklanjajo. Veliko število novorojenčkov je potrebno dohranjevati ali hraniti že v porodnišnici. Poseben problem glede prehrane so tudi nedonošenčki. Zahteva po sodobni mlečni kuhinji v porodnišnici se sedaj uresničuje. Sveže mleko so prejšnja leta pripravljale negovalke v majhnem neustreznem prostoru. Bakteriološki izvidi večkrat niso bili v redu. Oprašeno mleko pripravlja sedaj za to delo usposobljena negovalka. Za mlečno kuhinjo smo žrtvovali bolniško sobo. Vsakotedenski bakteriološki izvidi mleka so neoporečni. Mleko se naliva v sterilne stekleničke. Dnevno se naliva tudi preko 250 stekleničk. Shranjujejo se v velikem nedavno nabavljenem hladilniku.

Leta 1962 se je vršil simpozij o hiperbilirubinaemiji v Ljubljani in nam še enkrat predočil težke posledice nepravilno zdravljene porodne zlatenice: duševno prizadeti otroci, ki predstavljajo pomembno socialno in ekonomsko breme. V anketi, ki je zajela 250 duševno prizadetih otrok je kot vzrok najdena porodna zlatenica v 46 primerih. Od leta 1962 se

intenzivno ukvarjamo s sodobno diagnostiko in zdravljenjem porodne zlatenice. Veliko število infuzij glukoze, plazme, transfuzij sveže krvi gre na račun zdravljenja. Posamezne sestre je bilo treba usposobiti. Leta 1962 smo poslali 60 novorojenčkov v Ljubljano, da so jim na pediatrični ali porodniški kliniki izmenjali kri, ker je žolčno barvilo v krvi preseglo 20 mg %. Leta 1963 smo pričeli v skromnih pogojih sami izvajati izmenjalno transfuzijo. Izmenjalno transfuzijo je bilo potrebno napraviti od leta 1963 do novembra 1966 106 novorojenčkom, predvsem nedonošenčkom.

Vsi novorojenčki razen enega, ki je umrl četrty dan po izmenjalni transfuziji, so zdravi zapustili bolnico. V Ljubljano smo prisiljeni pošiljati le tiste novorojenčke, za katere ni ustrezne krvi na razpolago.

Od leta 1961 pregledujemo novorojenčke glede na Ortolanijev fenomen. To je znak, ki nam pove, da gre pri otroku za izpah kolkov, ali da bi se pri nepravilno povijanem otroku lahko razvil izpah kolkov. Vsakega novorojenčka s pozitivnim znakom napotimo k ortopedu, ki otroka zdravi. Vsem otročnicam fizioterapevtka ob odhodu iz porodnišnice pokaže poseben način povijanja za preprečitev nastanka izpahov kolka. Pri uvajanju novega načina povijanja smo naleteli na velike težave tudi med strokovnim osebjem. Danes pa so matere tega načina povijanja že vajene.

Leta 1965 smo se vključili v mednarodno akcijo za odkrivanje »fenilketonurije«, redke presnovne bolezni, ki nepravilno zdravljena zapusti trajne posledice na mladem organizmu. Novorojenček, pri katerem smo na našem oddelku odkrili bolezen, se sedaj zdravi in normalno razvija. Če bi je ne odkrili, bi postal duševni invalid. Glede na možnosti vnašanja efekta na otroško postajo se novorojenčki, rojeni doma, ali dojenčki, ki prihajajo zaradi bolezni matere, izolirajo v materinskem domu, v ustrezno adaptiranih prostorih.

Naši načrti: ureditev otroške postaje v novih ustrežnejših prostorih s potrebnimi adaptacijami. Ureditev sodobne mlečne kuhinje s suhim sterilizatorjem. Nabava lastnega pralnega stroja, da bi perilo novorojenčkov prali povsem ločeno. Nabava novih zibelk, ker so te, ki jih imamo trenutno na oddelku, že dotrajale. Potreb in želj je veliko. Finančnih sredstev pa žal ni veliko na razpolago. Nekatera celjska podjetja so pokazala veliko razumevanje za naše potrebe in nam pomagala. Saj je želja nas vseh, da bi čim več novorojenčkov preživel in da bi zapustili zdravi celjsko porodnišnico.

Do leta 1960 je imel ginekološko-porodniški oddelek premalo strokovnega kadra in prostorov, ki mu še vedno primanjkujejo za funkcionalno in strokovno delo na ginekološko-porodniškem oddelku, oddelku za novorojenčke, porodnih sobah in materinskem domu, ter ginekološki ambulantni za zunanje pacientke. Še danes nimamo dvigala, ki ga nujno potrebujemo (glej letna poročila ginekološko-porodniškega oddelka od 1956 do 1965). Leta 1960 smo povečali strokovni kader in preuredili

notranjost oddelka. Postopoma smo začeli strokovno izpopolnjevati in izboljševati delo. Z ureditvijo ambulate za zunanje pacientke smo vso skrb posvetili natančnim pregledom nosečnic, specialističnim porodom v porodni sobi in pregledom ginekoloških pacientk v poporodni dobi. V ginekologiji smo prav posebno skrb posvetili zgodnji detekciji in terapiji karcinoma, abortusa, kontracepciji, genitalni tuberkulozi in ostalim ginekološkim obolenjem s posebnim poudarkom na sodobno operativno pred konzervativno terapijo.

Prostori ginekološko-porodniškega oddelka so od leta 1961 dalje po kvadraturi ostali isti, sprejemov je pa vsako leto več. Od leta 1961 do danes je bilo na ginekološko-porodniškem oddelku izvršenih nekaj adaptacij: uredili smo nov porodni blok z 10 porodnimi posteljami, ki je za čedalje večji dotok porodnic prostorninsko in funkcionalno že od vsega začetka premajhen in neprimeren. V kletnih prostorih smo uredili novo ambulanto za zunanje pacientke in oddelčni laboratorij. V operacijskem bloku smo uredili novo sobo za pripravo operacijskega materiala in sobo za uvedbo anestezije pred operacijo. Vsa privatna stanovanja v drugem nadstropju smo izpraznili in prostore priključili ginekološkemu oddelku.

Premestili in usposobili smo tri oddelčne kuhinje. Štiri velike sobe smo predelili v 8 manjših po 6 postelj v sobi. V 15 sobah za pacientke, v treh čajnih kuhinjah, v 8 stranskih prostorih in v porodnem bloku smo izmenjali tla. Sedaj pripravljamo preureditev in reorganizacijo oddelka za novorojenčke z odgovarjajočo mlečno kuhinjo. Za boljši funkcionalni in strokovni napredek je še neobhodno potrebno dograditi dvigalo, dežurne prostore za medicinsko osebje, modernizirati in funkcionalno izboljšati porodni blok, oddelčne lekarne, pisarniške prostore, adaptirati in modernizirati bo treba tudi sprejemne prostore in garderobe za pacientke in osebje oddelka.

Pomanjkanje dvigala in navedenih funkcionalnih prostorov na ginekološko-porodniškem oddelku je tako akutno, da zavira in zadržuje vsakodnevno tekoče delo in sodobno strokovno tretiranje otročnic, ginekoloških pacientk in novorojenčkov, posebno še nedonošenčkov.

Zaradi stalnega prenašanja hrane, perila in pacientk iz pritličja v I. in II. nadstropje in obratno, osebje noče več prenašati pacientk zaradi izredno težkega fizičnega napora, saj ima več sester in bolniških strežnic zaradi tega okvare v križu in stalne bolečine. Šele po vseh naštetih adaptacijah in modernizacijah bo lahko strokovno delo na oddelku potekalo zadovoljivo. Najbolje bi bilo, kakor je navedel v letnem poročilu pokojni prim. dr. Pehani, postaviti nov ginekološko-porodniški oddelek. Naraščanje sprejemov in strokovnega dela (porodi, operacije, ostale medicinske storitve) in povečanje števila strokovnega kadra nam dovolj jasno povedo, da smo z neustreznimi hospitalnimi in funkcionalnimi prostori na robu zmogljivosti dela, a to kvalitativno in kvantitativno.

Tabela V.

Leto	Število ginek. sprejemov	Število ginek. operacij	Število postelj	Število zibelj	Število zdravnikov	Število ostal. zdrav. osebja	Umrlo ginek. pacientk
1956	2705	3451	149	64	7	24	10 — 0,36 %
1957	2891	4139	149	64	5	25	3 — 0,10 %
1958	2758	3855	149	64	5	26	3 — 0,10 %
1959	2954	3552	172	64	7	72	7 — 0,23 %
1960	3311	2757	171	64	7	73	4 — 0,12 %
1961	3512	3284	170	81	9	87	1 — 0,02 %
1962	3925	3638	187	91	11	95	4 — 0,12 %
1963	3890	3585	185	82	12	97	3 — 0,01 %
1964	4491	2869	193	82	11	95	2 — 0,04 %
1965	4379	4186	193	82	11	102	6 — 0,13 %

ZGODNJA DIAGNOSTIKA KARCINOMA ŽENSKIH GENITALIJ V LETIH 1956 — 1965

Karcinom ženskih genitalij ima kot karcinomi ostalih organov destruirajoče delovanje in sposobnosti metastaziranja. Vsem karcinomom je skupna lokalna rast, medtem ko je krvno širjenje različno. Razlike med posameznimi karcinomi so številne in izrazite. Karcinom se pogosto pojavlja na raznih delih genitalij. Tako je npr. izredno redek karcinom na jajcevodih in na sečevodu. Pač pa sta Stoeckel in Treite ugotovila, da se karcinom nožničnega dela maternice (Carcinoma colli uteri) javlja v 80,2 % vseh oblik karcinoma na ženskih genitalijah. V 90 % je morfološko ugotovljen karcinom ploščatega epitela. Z ekonomskega stališča pomeni karcinom veliko izgubo zlasti, ker umre 65 % na karcinomu obolelih žena med 40. in 60. letom starosti. V Sloveniji je karcinom kot bolezen nekako na šestem ali sedmem mestu. Po številu smrtnih primerov se približuje drugemu mestu, zaostaja le še za smrtnostjo boleznj srca in ožilja. V svetovnem merilu umre vsak šesti človek zaradi karcinoma. Zato se tudi pri ženskah posveča največja skrb tem preiskavam. Za zgodnjo diagnozo so danes teoretično in praktično na uporabo odlične preiskovalne metode in pripomočki.

Na našem oddelku delimo detekcijo karcinoma v dve fazi.

Prva je trajala do leta 1958. To obdobje pomeni vrsto po naključju odkritih karcinomov. Karcinom so odkrili in diagnosticirali šele takrat, ko je postal viden že makroskopsko ali pa smo ga odkrili s histološko preiskavo tkiva pri ženskah, ki so bile hospitalizirane že zaradi manifestnih patoloških simptomov. Jasno je, da so takrat prevladovali pozni stadiji karcinomov s slabo prognozo za ozdravljenje in še slabšo za

nadaljnje življenje. Od leta 1958 do danes uporabljamo naj sodobnejšo detekcijo genitalnega karcinoma z obveznim pregledom ženske z lopaticami (v spekulih), jemanje brisa za citološko preiskavo po Papanicolaou, kolposkopijo in biopsijo (gledanjem s posebnim mikroskopom in hist. pregledom vzetega tkiva).

Druga faza je detekcija prekanceroznih stanj (nemiren, abnormalen, atipičen epitel, leukoplakija), kakor tudi večje število površinskega in že tudi v globino prodirajočega karcinoma. Zgodnja detekcija karcinoma ni vedno lahka in enostavna, ker pridejo ženske ponavadi prepozno k zdravniku in to zaradi nepravilne ali celo napačne ocene sprememb in tipičnih simptomov (povečan fluor, abnormalne in atipične krvavitve).

Ker je zdravstveno prosvetna propaganda za profilaktični ginekološki pregled slaba, ženske ne prihajajo na bolj detajlno preiskavo v bolnico oziroma na operacijo. Ginekologi se zavedamo, da pomeni karcinom nožničnega dela maternice glavni problem v ginekologiji, zato posvečamo tem preiskavam največ pozornosti in skrbi. Za uspešno zdravljenje je pri vseh karcinomih najboljša že zgodnja detekcija karcinoma, ker samo tako lahko zmanjšamo izdatke in pacientke obvarujemo pred večjimi operativnimi posegi in invalidnostjo.

Citologija in kolposkopija sta preiskovalni metodi za zgodnjo detekcijo karcinoma nožničnega dela maternice, karcinoma korpusa uteri in karcinoma vagine. Metodi si nista konkurenta in nesmiselno je eno metodo izigravati proti drugi, posebno še tam, kjer je možno uporabljati obe metodi. Za boljšo zgodnjo detekcijo površinskega karcinoma so v ginekologiji vpeljali novo razdelitev karcinoma nožničnega dela maternice na 5 stadijev in to:

Stadij 0: sinonimi: Carcinoma in situ, Carcinoma preinvasivum, Carcinoma intraepiteliale, je karcinom razširjen samo na površino epitela porcije in pri hist. pregledu ne sega čez bazalno membrano posameznih celic in ne kaže asocialno strukturo invazivnega karcinoma.

Pri prvem stadiju kaže karcinom že infiltrativno in destruirajoče delovanje in zavzema vso porcijo.

Pri drugem stadiju se širi karcinom nožničnega dela maternice že preko cerviksa na parametrije.

Pri tretjem stadiju zavzema karcinom nožničnega dela maternice cerviks in parametrije, sega do medenične stene in zavzema zgornjo tretjino vagine.

Pri četrtem stadiju ima karcinom nožničnega dela maternice že razseveke na sosednjih organih in je še pred nekaj leti veljal za neozdravljivega.

Citologija:

Citologijo cenimo in upoštevamo pri detekciji zgodnje klinično asimptomatske oblike karcinoma in prekanceroznih stanj na nožničnem delu maternice.

Tabela VI. Brisi po Papanicolaou v letih 1962, 1963, 1964 in 1965

<i>Leta 1962</i>		<i>Leta 1963</i>	
Brisov	4.169	Brisov	7.535
Domača ambulantna	5.132	Domača ambulantna	5.084
Zunanja ambulantna	1.057	Zunanja ambulantna	1.531
Ca in situ	5	Sistematski pregledi	920
Ca invas. planoepitel.	3	Ca in situ	9
Adenocarcinoma	1	Ca invas. planoepitel.	2
<i>Leta 1964</i>		<i>Leta 1965</i>	
Brisov	10.856	Brisov	13.722
Domača ambulantna	8.112	Domača ambulantna	7.332
Zunanja ambulantna	2.745	Zunanja ambulantna	6.412
Ca in situ	10	Ca in situ	15
Ca invas. planoepitel.	12	Ca invas. planoepitel.	12

Pri velikem številu sumljivih citoloških rezultatov je ugotovljena hiperaktivnost bazalnega sloja oziroma nemiren ali abnormen epitel s povečanimi hiperhromatskimi jedri.

Nemirni epitel in hiperaktivnost bazalnega sloja dajeta največ suspektnih citoloških izvidov. Takšne bolnice moramo strogo kontrolirati, ker dobimo podobne izvide v razmazu pri intraepitelialnem kakor tudi pri invazivnem karcinomu, seveda so prisotne tudi povsem atipične celice.

Iz izkušenj vemo, da se iz nemirnega oziroma bazalno hiperaktivnega epitela kasneje lahko razvije karcinom. Veliko število suspektnih citoloških izvidov daje tudi vnetje, kar nam potrjuje smotrna biopsija. Vedeti je treba, da suspekten citološki izvid ne potrjuje malignega procesa, ampak nam rabi kot potrdilo, da nastajajo v tkivu patološke spremembe, iz katerih imamo suspektne citološki izvid. Ravno pri teh izvidih so neobhodne ponovne kontrole.

Kolposkopija:

S kolposkopom ugotavljamo vse spremembe na sluznici porcije, vagine in vulve. Uspešnost kolposkopije je nekoliko manjša od citologije. V tistih ambulantah in ginekoloških oddelkih, kjer je to mogoče, moramo citologijo izkoristiti maksimalno. Na oddelkih, kjer citologija ni vpeljana, je za ambulantno delo kolposkopija bolj enostavna. Kolposkopsko sumljiva mesta se smotrno ekscidirajo za hist. preiskavo, če ravno pomeni smotrno ekscidiranje s pomočjo kolposkopije dodatno obremenitev za histo-patologa.

S kolposkopom namreč ugotavljamo vse spremembe na sluznici nožničnega dela maternice in vagine. Pri mnogorodnicah si lahko ogledamo raztrganino nožničnega dela maternice kakor tudi vnanji del cervi-

kalnega kanala, tu lahko ugotovimo endocervikalni karcinom pri nosečnicah, kjer je sluznica vagine in porcije ter uterusa lividna. Dejstvo, da se genitalni karcinom najbolj pogosto javlja na nožničnem delu maternice in to v 70 do 80 %, medtem ko se endocervikalno razvije samo približno v 3 %, nam je zadostno jamstvo, da lahko samo s kolposkopijo odkrijemo večino malignomov že v začetnem razvoju, oziroma še pri nultem stadiju.

Navratil pravi, da se karcinom nožničnega dela maternice samo s citologijo lahko spregleda v 16,7 %, a pri uporabi same kolposkopije v 21,6 %. Diagnostična sigurnost se pri uporabi obeh metod poveča na 95,8 %.

Profilaksa:

Ženske naj gredo vsakega pol leta na kontrolni pregled h ginekologu. Razgovor, ginekološki pregled in eventualno dodatne preiskave potekajo brez težav, izgubljeni čas je minimalen. Izvid je normalen ali celo negativen. Ženske, ki ne pazijo nase, ki ne skrbijo zase, zanemarjajo svoje zdravstveno stanje, zavlačujejo postavitev pravilne diagnoze in takojšnje uspešno zdravljenje. Zato tudi zdravljenje in ozdravljenje karcinoma nožničnega dela maternice na svetovno znanih klinikah še vedno ni idealno, ampak uspehi zdravljenja in ozdravljenja so zdaj takšni, kot prikazuje naslednja tabela:

Tabela VII.

Število karcinoma in sarkoma ženskih genitalij v letih 1956—1965

Vrsta karcinoma	1956	1957	1958	1959	1960	1961	1962	1963	1964	1965	Skupaj
Karcinom vhoda v nožnico	2	1	—	1	—	2	—	3	1	—	10
Karcinom nožnice	1	3	3	1	1	1	—	2	2	1	15
Nemirni in atipični epitel nožničnega dela maternice	—	—	—	—	19	24	59	21	21	29	173
Površinski karcinom (stadij O) nožničnega dela maternice	—	—	—	—	5	7	5	9	10	15	51
Karcinom nožničnega dela maternice	39	18	30	29	29	41	39	36	39	44	363
Karcinom telesa maternice	4	8	4	1	9	4	7	10	14	8	69
Sarkom materničnega vratu in telesa maternice	1	1	—	1	3	—	—	3	1	4	14
Karcinom jajcevodov	—	—	1	—	—	—	—	1	1	1	4
Karcinom jajčnikov	3	9	6	7	8	11	8	10	5	4	69
SKUPNO:	50	40	44	30	64	90	123	95	114	106	756

Terapija:

Nes pametno in neupravičeno zavlačevanje z ginekološkim pregledom in bojazen pred karcinomom ugonobi prav toliko žena kot karcinom sam. Psihatri pravijo temu neupravičenemu strahu pred rakom kancerofobija. Kaj storiti? Ljudem bi bilo treba dopovedati, da ne drži, da rak ni ozdravljiv, temveč da je mogoče začetne oblike raka uspešno pozdraviti.

Wertheim je leta 1912 z operacijo dosegel ozdravljenje v 59 %. Meigs pa navaja, da je s svojo modificirano kirurško metodo dosegel ozdravljenje pri karcinomu nožničnega dela maternice v 60 %. Najboljše rezultate je dosegel Meigs s svojo operacijo pri O. in I. stadiju. Slabše rezultate je dosegel pri ostalih stadijih. Meigs meni, da je prognoza po Wertheimovi operaciji slabša za tiste ženske, pri katerih je karcinom že zelo napredoval v bezgavke oziroma v sosednje organe. Meigs navaja, da je uspeh kljub operaciji in aktinoterapiji po 5 letih samo 15 %, če se je karcinom razširil že v bezgavke oziroma v sosednje organe. Zmanjšanje smrtnosti zavisi samo od zgodnje detekcije in terapije karcinoma nožničnega dela maternice. V Ameriki ozdravi danes od treh žensk, obolelih na karcinomu nožničnega dela maternice, samo 1 ženska. V Socialistični republiki Sloveniji ozdravimo do 60 % za karcinomom obolelih žensk.

Glavne metode zdravljenja karcinoma so:

Kirurška, radioterapija, kemoterapija oziroma uporaba antikancerogenih medikamentov in hormonov individualno ali kombinirano.

Zadnji dve metodi sta čedalje uspešnejši. Tudi nesposobnost za delo po operaciji je odvisna od razsežnosti karcinoma in traja od dveh mesecev do enega leta.

Zdaj se ukvarja na stotine laboratorijev po vsem svetu z vprašanjem karcinoma. Sklenili so tudi naslednje:

1. V Parizu so ustanovili mednarodno agencijo za boj proti raku, ki bo koordinirala prizadevanje terapije in izkušnje, ter jih posredovala vsem inštitutom in zdravstvenim ustanovam.

2. Obetajo se nam antibiotiki oziroma snovi iz encimov, ki bodo odigrale odločilno vlogo pri laboratorijskem odkrivanju in zdravljenju karcinoma.

3. Za zdaj imata bolnik in zdravnik upanje v popoln uspeh le pri dovolj zgodnji pravočasni diagnozi in terapiji.

PROBLEM SPLAVA V CELJSKEM OBMOČJU

Že od nekdaj je poizkušal človek omejiti število svojih potomcev s splavom in z raznimi pripomočki za preprečevanje spočetja. Splav je še vedno največkrat uporabljena metoda planiranja družine in predstavlja zaradi škodljivih posledic medicinsko družbeni problem. Dokazano je, da je splav škodljiv za žene v somatičnem in psihičnem pogledu, zato se vse države na svetu borijo bolj ali manj organizirano proti njemu. Kljub

temu se število splavov še vedno večja. Štejemo približno en splav na eden do dva poroda.

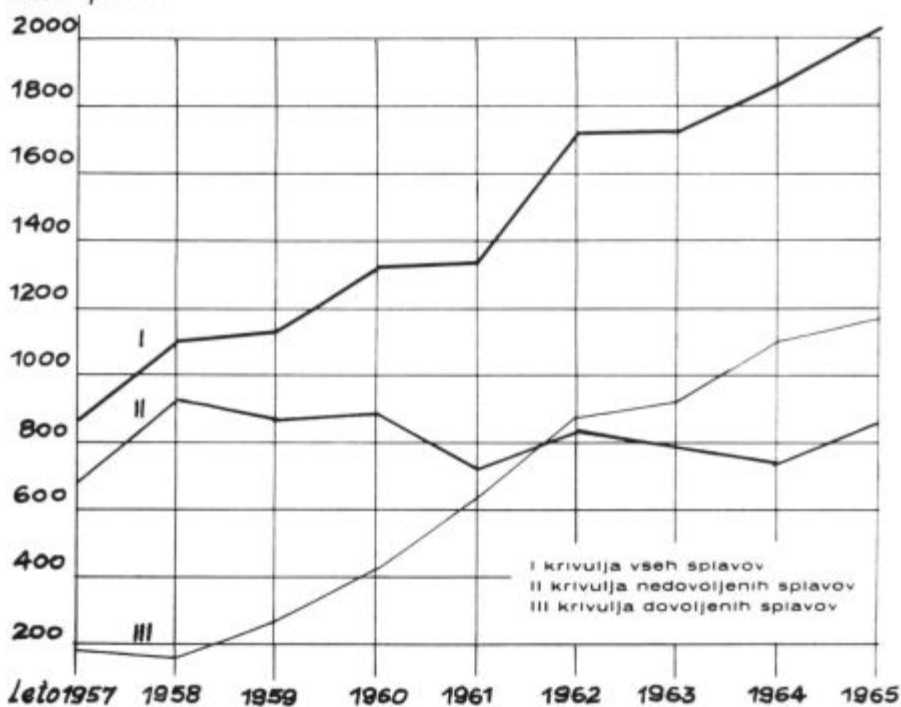
Naslednji podatki kažejo skupno število splavov in razmerje med dovoljenimi in nedovoljenimi splavi, ki so bili registrirani v naši bolnišnici od leta 1957 do vključno 1965.

Tabela VIII.

Leto	Skupno štev. vseh splavov	Dovoljeni splavi	Nedovoljeni splavi
1957	867	182	685
1958	1.090	164	926
1959	1.134	270	864
1960	1.313	427	886
1961	1.333	630	703
1962	1.710	870	840
1963	1.715	930	785
1964	1.839	1.101	738
1965	2.020	1.162	858

Zgornje podatke prikazujemo z naslednjim diagramom.

Štev. splavov

Iz navedenih številkk vidimo, da je skupno število splavov vsako leto večje in da se je v devetih letih več kot podvojilo. Kljub temu, da število dovoljenih splavov občutno raste, saj se je njihovo število v devetih letih za več kot šestkrat povečalo, število nedovoljenih splavov stagnira, oziroma se je v tem obdobju celo povečalo od 685 na 858.

V navedenih podatkih in diagramu so med nedovoljenimi splavi všteti tudi spontani, katere pa ne moremo vedno zanesljivo ločiti od nasilno povzročenih.

Spontani (samoodsební) splav nastopi proti volji nosečnice, nenamerno zaradi nepravilnosti ploda ali zaradi raznih bolezni nosečnice.

Pravtako lahko povzroči splav nepravilna prehrana nosečnice, zlasti pomanjkanje soli, beljakovin in vitaminov.

Pogosten vzrok spontanemu splavu je poškodba nosečnice, pa tudi neprimerno delo.

Inducirani ali izzpani splav je lahko:

dovoljen, zakonit, legalen, če je napravljen v skladu z zakonitimi predpisi in

nedovoljen, nezakonit, ilegalen splav, če ga naredi žena ali nekdo drug po njeni želji.

Odnos države ali družbe do odpravljanja plodu je v posameznih državah različen; odvisen je predvsem od družbeno političnih, ekonomskih in vojaških interesov.

Do druge svetovne vojne je večina držav, med njimi tudi Jugoslavija, dovoljevala odpravo plodu le iz strogo medicinskih indikacij. Po vojni urejajo v mnogih državah vprašanje zakonito dovoljenega splava mnogo skladneje z ekonomskim in družbeno političnim razvojem. V Jugoslaviji imamo od leta 1952 uredbo o pogojih in postopku za dovolitev splava, ki ukinja zakonsko odgovornost za ženo, ki si je naredila splav. Do uredbe je prišlo predvsem zaradi številnih komplikacij po nedovoljenih splavih, ki so bili do takrat v večini, saj je bil umetni splav dovoljen samo iz medicinskih indikacij.

Strah pred kazensko odgovornostjo je ženo oviral, da bi pravočasno poiskala zdravniško pomoč. Tudi smrtnost je bila pri nedovoljenih splavih neprimerno večja kot pri dovoljenih. Po tej uredbi so pričele prihajati žene k zdravniku ali v bolnišnico po večini pravočasno. Tako je uspelo občutno zmanjšati komplikacije in smrtnost po splavu.

Kljub temu smo ugotovili na našem oddelku z anketiranjem in z ginekološkimi kontrolami v letu 1960 52 % komplikacij po splavih. Pogostejše so zgodnje komplikacije: krvavitve, poškodbe in vnetja, pa tudi pozne komplikacije kot so: neplodnost, neredne menstruacije in bolečine ob menstruaciji ter psihične motnje, niso redke. Vzrok visokemu odstotku komplikacij po splavu je verjetno v prekratki hospitalni dobi zaradi premajhnega števila postelj na ginekološko-porodnem oddelku in pa zaradi tega, ker žene v času bolniškega dopusta navadno niso ležale, kot jim je bilo naročeno.

Naš kazenski zakonik predpisuje s posebno uredbo pogoje in postopek za dovolitev splava. Vzroki za dovolitev splava so: medicinski, profilaktični, juridični in socialni.

Število medicinskih indikacij se z razvojem medicine stalno zmanjšuje, socialne indikacije pa se še vedno upoštevajo v primerih, kadar pričakujemo, da bi nosečnica zaradi otrokovega rojstva zašla v hude družinske, osebne ali gmotne razmere, ki jih ni mogoče drugače odvrniti.

Splav je prav gotovo zlo ne samo za ženo, temveč za celotno družbo. Zato moremo pričakovati, da se bodo kot že doslej medicinski, tudi socialni razlogi zmanjševali z izboljšanjem standarda, s širjenjem profilakse splava in s sodobno kontracepcijo. Problem splava je torej družbeni problem, ki ga ne bodo mogle rešiti samo komisije za umetno odpravo plodu in ostali zdravstveni delavci, temveč zahteva sodelovanje vseh političnih, družbenih in gospodarskih organizacij.

S široko zdravstveno prosvetno dejavnostjo, z dvigom življenjskega standarda in kulture prebivalstva, s spolno vzgojo mladine in odraslih, lahko pričakujemo zmanjšanje števila splavov, predvsem nedovoljenih.

Naše zdravstvene oblasti so se odločile za načrtno preprečevanje nezaželene nosečnosti s pomočjo kontracepcijskih sredstev. V letu 1958 smo tudi v Celju dobili prvo posvetovalnico za kontracepcijo. Do takrat so bila kontracepcijska sredstva pri nas malo poznana. Sedaj pa se predpisujejo na račun socialnega zavarovanja in so s tem dosegljiva skoraj vsaki ženi.

Kontracepcija kot preventivna mera naj ohranja zdravje žene in njeno delovno sposobnost. Istočasno predstavlja uporaba kontracepcije manjše materialne izdatke za družbo in za posameznika, kot pa nasilna prekinitev nosečnosti in zdravljenje komplikacij po splavih.

Gospodarska škoda v zvezi z zdravljenjem abortusov je izredno velika. Hospitalna doba za žene po splavih je na ginekološko-porodniškem oddelku v Celju povprečno 4,4 dni. Ker je bilo v letu 1965 hospitaliziranih zaradi splava 2.020 žena, predstavlja to 8.888 oskrbnih dni, oziroma v denarju 59.549.600 S-din, ker je bila cena oskrbnega dne 6.700 S-din.

Če bi tej vsoti prišteli še vse stroške za zdravljenje abortusov s komplikacijami, zdravljenje v ambulantah, prevoze teh bolnic z rešilnimi avtomobili in zdravljenje v zdraviliščih, bi se to število verjetno podvojilo. Razen te škode bi morali upoštevati tudi izpad iz delovnega procesa vseh aktivnih zavarovank, ki so bolele zaradi abortusa, saj je povprečen bolniški dopust bolnic po splavu v celjskem območju 7,8 dni.

Iz navedenega je razvidno, da mora splav kot nehumano, nevarno in drago sredstvo za planiranje družine, zamenjati kontracepcija. Kontracepcija torej in ne več splav, naj bo način, s katerim se regulirajo porodi.

Kakor smo že omenili, začenja kontracepcijska dejavnost za celjsko območje leta 1958, ko je bila v ginekološkem dispanzerju Zdravstvenega doma Celje ustanovljena posvetovalnica za kontracepcijo.

Od takrat pa do leta 1965 je že 22 ustanov, v katerih je mogoče dobiti kontracepcijska sredstva.

Te ustanove so v posameznih letih izdale naslednje število kontracepcijskih sredstev.

Leto	Število izdanih kontracepcijskih sredstev
1958	165
1959	270
1960	359
1961	1064
1962	1204
1963	2230
1964	4951
1965	7820

Podatki so nepopolni, posebno za prva leta, ko se je kontracepcija šele uvajala.

V zgodovini kontracepcije je omenjenih mnogo bolj ali manj uspešnih sredstev za preprečevanje zanositve. Koitus interruptus je najbolj razširjen način kontracepcije, vendar je nepriporočljiv, ker je nezanesljiv in povzroča zaradi tega pri obeh partnerjih živčno napetost. Tudi kondom ni povsem zanesljiv. Večjo varnost mu daje kombinacija s kontracepcijsko pasto.

Po Ogino-Knausovi metodi je zanositev nemogoča, če se partnerja vzdržita občevanja od 13. do 15. dne pred naslednjo menstruacijo, to je v času ovulacije. Metoda je nezanesljiva in se malo uporablja.

Sodobna kontracepcija omogoča tudi ženi, da se sama zavaruje pred nezaželeno nosečnostjo.

Diafragma skupno s pasto doseže 99 % varnost, če jo žena pravilno uporablja. Zaradi majhnega števila kontraindikacij in zaradi visokega procenta varnosti ter neškodljivih vplivov je diafragma sredstvo, ki ga še vedno priporočamo.

Razne vaginalne tablete, globula, paste in pene, s katerimi danes razpolaga farmacevtska industrija, imajo sorazmerno nizek odstotek varnosti, zato jih kot samostojna kontracepcijska sredstva ne priporočamo.

Najbolj so iskana oralna kontracepcijska sredstva, ki imajo praktično sto procentno varnost. To so hormonalne tablete, s katerimi zavremo mehanizem ovulacije in tako onemogočimo zanositev. Zaradi enostavnosti uporabe se žene za nje najbolj navdušujejo.

Zadnja leta se v kontracepciji uveljavljajo maternični obročki, katerih pa ne moremo uporabiti pri vsaki ženi. Maternični obroček je ugoden zato, ker lahko daljši čas ostane v maternici, kamor ga vstavi ginekolog in ves čas zanesljivo preprečuje zanositev.

Sedaj, ko imamo že veliko število dobrih kontracepcijskih sredstev, upamo, da bodo naše žene prešle čimprej od splava na sodobno kontracepcijo, ki jim bo omogočila, da bodo ostale zdrave in da bodo zanosile, kadar bodo želele.

Avtorji: prim. dr. Rudolf CIK, dr. Franc KOKOL, dr. Jana BARIC, dr. Jože BARIČ, dr. Marta KROFL—MALENSEK, dr. Slavko PETERLIN.

FRANJO BAŠ

PRVA FILOZOFIJA

Tik pred letošnjimi prvomajskimi prazniki, dne 30. aprila 1967 je v Ljubljani umrl zgodovinar in narodopisec Franjo Baš. Monografsko študijo o življenju in delu tega neutrudnega moža, čigar delavnost je segala na razna področja narodnega življenja, bo priobčil obnovljeni mariborski Časopis za zgodovino in narodopisje, v katerem je objavil največ svojih znanstvenih razprav, poročil in ocen ter ga zadnja leta pred drugo svetovno vojno z literarnim zgodovinarjem in književnikom Jankom Glazerjem tudi urejal. V mnogih svojih znanstvenih razpravah je obdeloval zgodovinske, geografske in narodopisne probleme svoje rodne savinjske pokrajine. Za prvo knjigo Celjskega zbornika leta 1951 je napisal moderno zasnovano analitično študijo Celjski grofi in njihova doba, ki smo jo natisnili na častnem uvodnem mestu.

V spomin na tega pomembnega savinjskega rojaka (rojen je bil 22. januarja 1898 v Kamenčah pri Braslovčah) objavljamo avtobiografsko črtico iz njegovih otroških let, ki jo je napisal leta 1940, a doslej še ni bila natisnjena. Duh, ki veje iz tega odkritega pripovedovanja, je značilen za narodnostne razmere tistih časov, iz katerih je zrasel, in za osebnost Franja Baša samega, saj živo kaže, kaj je korenina ene od najznačilnejših črt vsega njegovega javnega delovanja: v ognju dela in znanja izostreni čut za pravičnost v narodnem in zasebnem življenju.

Uredništvo

Ljudska šola v Braslovčah, gimnazija v Celju in tirolska fronta tvorijo moje najlepše spomine. Najlepši so spomini na ljudsko šolo. Brez toplega kosila opoldne, brez površnika, zato pa polni korajže in oblastnosti smo obvladovali vse gozdove in travnike ter sadovnjake od Gomilskega do Braslovč in še dalje, poleti in pozimi, od jutra pa skoro do mraka. Junaške boje, četudi pogosto brez upa zmage, smo vodili s sošolci iz vasi onstran Trebnika in naši so bili gozdovi od Jelovnika do pobočij Dobrovlja, kjer smo tudi hudiča iskali, ki so ga Dobrovci v starih časih videli. Gozdovi so mi v veliki meri nadomeščali dom, kjer je vladala največja skromnost in kjer je bilo treba prijeti za delo, kar pa ni tako prijetno kakor hoditi po vodah ali fračariti za vevericami. Zato je tudi bila šiba doma moj vsakdanji korektor ves čas šolanja v Braslovčah.

Bilo je v petem razredu, v drugem oddelku, leta 1910, menda proti koncu šolskega leta. Pozno popoldne od pretepa na Trebniku domov gredočega me je ogovoril zdaj že pokojni zidar in posestnik iz Trnave, kar sem si štel v veliko čast, ker v tistih časih ni bila navada, da bi se starejši mož na poti menil z otroki. Pripovedoval mi je o novi šulferajnski šoli na Polzeli, kjer bodo knjige, zvezki, svinčniki zastoj, za božič pa perilo in topli čevlji, na koncu šolskega leta tudi obleka; pa nemško bi se naučil in bi lahko šel po končani šoli v širni svet, za kar bodo učenci braslovške šole — ki je bila sicer utrakvistična — znali nemščine veliko premalo. Molčal sem, kakor se otroku spodobi, a dobrote nove nemške šole so mi bile v skušnjavo. Preskrbljen res samo z neobhodno potrebnim, sem doma očetu opisal prednosti nove polzelske šole pred braslovško ter vprašal, ali bom tudi jaz hodil tja. Konservativni in trezni oče, nadpovprečno inteligenten mož, pa mi je mrko odvrnil: »Nova šola bo učila otroke za berače in pri naši hiši o njej ne bom govorili!« *Roma locuta, causa finita*. Pa samo doma! Agitacija za vstop v novo šulferajnsko šolo se je vršila sicer podtalno, vendar na široko. Med mojimi sošolci ni imela veliko uspeha, vendar so se naše vrste zjutraj v šolo in popoldne iz šole zredčile.

V času te agitacije smo imeli nekega popoldne telovadbo na šolskem dvorišču pod braslovško šolo ter vežbali, razporejeni v razstope, proste vaje. Ko smo jih končali, smo prešli na plezanje, meni najljubšo vrsto telovadbe. Med prostimi vajami nas je opazoval s ceste, ki vodi v Presarje, starejši neznan mož in prav, ko sem prišel jaz na vrsto, da plezam, je očitajoče vprašal učitelja Ivana Petraka, zakaj poveljuje učencem samo slovensko in ne nemško. Poudaril je še, da bomo zaradi tega mi pri vojakih ostali samo prostaki, ker bodo do šarž prišli samo tisti, ki poznajo nemška povelja. Učitelj je zardel in razburjen javil na šolskem vrtu pri čebelnjaku zaposlenemu nadučitelju Francu Lorberju, da ga od zunaj ovirajo pri izvrševanju šolskega dela, ter prosil za intervencijo. Kako je ta uspela, ne vem. Telovadna ura je bila končana in učitelj nas je peljal v razred, kjer nam je govoril o Cirilu in Metodu, na koncu pa navedel vrsto Savinžčanov, ki so iz domače šole prišli v življenju daleč naprej in pri tem ostali dobri Slovenci. Iz njegovih izvajanj sta mi ostala v spominu zlasti primera o krščanskih mučencih, ki se niso dali podkupiti, in o poturicah, beseda, ki sem jo takrat prvič slišal. Poturic danes ni med Srbi, Črnogorci in Bolgari nikjer več, slovanski narodi na Balkanu se osamosvajajo izpod turške oblasti in postajajo vsak dan močnejši. Za tem je vprašal, kaj hočemo biti, ali poturice ali pa enaki junaškim krščanskim narodom. Na vprašanje je odgovoril sam, da ostanemo, pa naj pride, kar pride, trdni Slovenci, za kar imamo lepe vzglede v tistih Savinžčanih, ki v svetu nekaj pomenijo, a so pri tem ostali Slovenci.

Učitelj Petrak nas je prepričal in osvojil, da bi šli najrajši kar v Črno goro, o kateri smo takrat od vseh balkanskih držav največ vedeli.

Tisto popoldne niso prišli po šoli na dnevni red boji s sošolci iz vasi za Trebnikom, niti ptičja gnezda v gozdovih za Jelovnikom. S sošolcem Ivanom Rojnikom sva šla sama domov po cesti iz Braslovč proti Gomilskemu. Rojnik je v tem času hotel postati misijonar ter je ugibal, zakaj niso poturic zopet pokristjanili in zakaj Srbi in Bolgari danes ne pokristjanijo Turkov. Jaz pa, ki sem bil takrat kandidat za kolarja, sem bolj poslušal. Premišljeval sem ob misli na slovenski podpis cesarja Franca Jožefa I. v Apihovem Našem cesarju, ali je cesar Slovenec ali ne. Namesto vsak na svoj dom sva šla v smrekov gozd, ki se je imenoval Sredek, in sva tam razčiščevala pokristjanjenje Turkov in cesarjevo narodnost.

Po takratni in današnji svoji navadi sem prišel pozno domov. Ko sem nanosil drva, nastlal živini in pospravil perutnino, sem pri večerji pripovedoval o dogodku pri telovadbi in o Petrakovem popoldanskem pouku. Utrujeni oče je resno poslušal in ko je vstal, da gre napojit konja, je odločno spregovoril s prodornim pogledom v mene: »Zopet predujmi za bodoča darila, zdaj že za vojaštvo. Z darili se jih je prav toliko opomoglo, kolikor se jih je na božjih potih poboljšalo!«

Nisem razumel ničesar. Ko se je razred v Savinji kopal, sem pozneje v razgovoru o šulferajnski šoli na Polzeli vprašal učitelja Petraka, kaj to pomeni. Odgovoril mi je, da naj imam povsod svojega očeta za vzor, zlasti ko bom velik; zdaj pa naj se manj potepam.

Potepanja je bilo kmalu konec, ko sem namesto h kolarskemu mojstru po nasvetu učitelja Petraka in kateheta Vogrinca šel v Celje na gimnazijo. Vzporedno delo učitelja Petraka in očeta s prvo filozofijo o poturicah in darilih pa mi postaja jasno šele danes.

LUDVIK REBEUSEK

NOVI SISTEM ŠOLANJA PRODAJALCEV

V Sloveniji deluje osem šolskih centrov za blagovni promet z večjim ali manjšim obsegom dela. Med njimi je tudi šolski center za blagovni promet v Celju, v katerem se šola približno 12 do 15 odstotkov vseh učencev in slušateljev teh zavodov v Sloveniji.

Celjski šolski center za blagovni promet spada med razvitejše in v njegovem sestavu redno delujejo naslednje šole: šola za prodajalce, poslovodska šola in komercialna šola; občasno pa še šola za priučene trgovske delavce in aranžerska šola. Med temi šolami je največja vsekakor šola za prodajalce, ki je istočasno tudi temeljna šola za nadaljevanje šolanja na večini ostalih šol tega šolskega centra, tako za poslovodsko, komercialno in aranžersko šolo.

O temeljni spremembi šolskega sistema prav na šoli za prodajalce bo govora v tem sestavku. To pa še posebno zaradi dejstva, ker je celjska šola predlagala to spremembo in jo tudi pričela kot prva izvajati.

Šola za prodajalce je naslednica nekdanje šole za trgovske učence, oziroma vajenske šole za učence trgovske stroke, oziroma predvojne trgovsko nadaljevalne šole. Pogoj za vpis v to šolo je bila dolga desetletja sklenjena učna (vajenska) pogodba med učenčevimi starši in posameznim trgovskim podjetjem. Šola pa je zahtevala ob vpisu še uspešno dokončano osnovno šolo.

Okrog leta 1950 sta se v Sloveniji izoblikovala dva različna sistema šolanja trgovskega naraščaja. Nekatere šole so ohranile tako imenovani celoletni pouk, druge pa so prešle na tako imenovani periodični pouk. Pouk na celoletnih šolah je potekal vzporedno s praktičnim delom vajenca v trgovskem podjetju (šolski pouk je bil samo popoldne), medtem ko je bil v periodičnih šolah šolski (teoretični) del pouka tudi časovno popolnoma ločen od praktičnega dela v trgovini. Po ukinitvi nekaterih manjših in lokalnih (mestnih) šol, katerih učenci so bili vajenci trgovskih podjetij iz istega kraja, v katerem je bil sedež šole ali pa iz neposredne okolice, ni bil več mogoč celoletni, to je istočasni teoretični in praktični pouk. Vseh osem šol je torej prešlo na perio-

dični — strnjeni način teoretičnega dela pouka, ki je trajal letno po 4 mesece, torej praktično skoraj eno šolsko polletje. V Celju smo prešli na periodični način šolanja šele po zgraditvi lastne šole v šolskem letu 1957/58. Takoj pa se je pokazala potreba zgraditi še dom za učence iz okolice, ker obsega šolski okoliš vseh 8 občin bivšega celjskega okraja. V neposredni bližini šole je bil zgrajen »Dom Vere Šlandrove« z zmogljivostjo 140 učencev. Ta način (periodični) pa je imel tudi svojo slabo stran. Takšna časovna ločitev med teoretičnim in praktičnim delom pouka je povzročila vedno večji razkorak med obema programoma, oziroma med predmetnikom in učnimi načrti za teoretični del pouka ter delom v trgovini, za časa vajenske dobe, kar gotovo ni bilo v korist skupnemu učenčevemu znanju, potrebnemu za njegov bodoči poklic.

Različni so bili poskusi, da bi omilili to zaprtost in nepovezanost obeh delov pouka. Vendar je pa ostalo dejstvo, da so učenci po končanem vsakoletnem teoretičnem delu pouka odšli na svoja učna mesta, ki so bila večinoma zelo oddaljena od sedeža šole ter za najmanj pol leta prekinili vse stike s šolo. Praktični del pouka je potekal bolj ali manj po izkušnjah in samoiniciativi posameznih poslovođij. Zato je že bivša trgovinska zbornica organizirala vsakoletni preizkus praktičnega znanja. V teh komisijah so včasih sodelovali tudi zastopniki šole, večinoma pa ne. Na področju celjske šole so njeni zastopniki vedno sodelovali pri delu teh komisij. Vendar pa je to bil le enkratni letni obisk. Kljub tej pomanjkljivosti pa je bila celjska šola ena izmed redkih vajenskih šol pri nas, ki se je trudila vzpostaviti sodelovanje med teoretičnim in praktičnim delom učenja, kolikor je to sploh bilo v danih razmerah mogoče. Tako so na primer učence na njihovih učnih mestih občasno obiskali člani šolskega odbora — zastopniki trgovskih podjetij skupaj s predavatelji ipd. Stalno smo opozarjali na potrebo večjega povezovanja in vsklajevanja teoretičnega in praktičnega dela pouka. Postopoma je to spoznanje prodrlo tudi v strokovne kroge in začele so se razprave med šolniki ter gospodarstveniki o izboljšanju neustreznega vajenskega načina šolanja bodočih strokovnih delavcev.

Pred nekaj leti je tudi takratni republiški svet za strokovno šolstvo pričel s pripravami za prehod iz vajenskega sistema šolanja na poklicni sistem, ki bi ga naj izvajale bodoče poklicne šole. Ena izmed glavnih zahtev, ki bi jih morala poklicna šola izpolniti, je bila zahteva, naj bi prevzela odgovornost tudi za praktični del pouka. Tu so se predlagatelji zgledovali po vzoru nekaterih industrijskih šol, ki so lahko v svojih šolskih delavnicah neposredno izvajale tudi praktični del pouka. Lep primer združevanja teoretičnega in praktičnega dela pouka so tudi nekatere gostinske šole, tako npr. v Ljubljani, Mariboru, Radencih itd.

Kljub temu, da so pričeli pred desetimi leti z gradnjo prvih trgovskih vajenskih šol v Sloveniji, pa nobena izmed teh šol ni razpolagala s šolsko delavnico, konkretno torej s prodajalno, v kateri bi lahko izvajala tudi praktični pouk. Tudi v Celju je ob gradnji novega šolskega

poslopja v ulici 29. novembra obstajal predlog, da bi v neposredni bližini nove šole zgradili še šolski objekt za praktični pouk in sicer sodobno samopostrežno prodajalno. Žal tudi tokrat zato ni bilo denarja kot že mnogokrat ne za šolstvo, zlasti ne za strokovno šolstvo. Tudi predlog, da bi celjska šola za prodajalce dobila eno izmed celjskih detalističnih trgovin v upravljanje in uporabo kot šolski objekt, ni naletel pri pristojnih organih na razumevanje in podporo. Tako smo morali na mnogo težavnejši način poskusiti uveljaviti sodobna načela povezovanja teoretičnega in praktičnega dela šolanja. Povezovanja in vsklajevanja teoretičnega pouka v šolskih učilnicah, s praktičnim poukom (delom) v preko dvesto prodajalnah našega šolskega okoliša.

Na celjski šoli smo kot prvi pred petimi leti uvedli tako imenovano službo nadzora praktičnega pouka. Uslužbenec šole, ki pa mora biti visokokvalificiran strokovnjak, obiskuje in nadzoruje praktični pouk vajencev na učnem mestu v času njihove odsotnosti od teoretičnega dela pouka. Z vzpostavitvijo te službe pride tudi do stalnejšega sodelovanja med teorijo in prakso, med strokovno šolo in podjetjem, v katerem se vajenec praktično usposablja. Vse to sodelovanje pa je vendarle temeljilo samo na medsebojni dobri volji. Vsekakor pa je bil storjen precejšen korak.

V aprilu leta 1965 je novi zakon o delovnih razmerjih bistveno zvišal minimalne vajenske nagrade. (Kasnejša navodila pa so ta določila zopet bistveno omilila). Reakcija v podjetjih je bila zelo ostra in že skoraj sklenjene učne pogodbe za novo šolsko leto so bile razveljavljene, število predvidenih novih vajencev rigorozno znižano. Veliko število mladine, ki je uspešno končala osnovno šolo in se pripravljala za nek poklic, je zastonj trkalo na nešteta vrata v gospodarstvu, ki pa se večinoma niso odprla. Zato sta kulturno-prosvetni zbor republiške skupščine in republiški sekretariat za šolstvo pozvala vajenske šole, zlasti še tiste, ki so že v glavnem izpolnjevale pogoje za poklicne šole, naj v mejah možnosti vpisujejo tudi učence brez vajenskih pogodb, štipendiste kot tudi neštipendiste.

Že pred tem pozivom republiških organov je prišlo do prvih razgovorov med zastopniki nekaterih strokovnih šol in gospodarskimi organizacijami o postopni opustitvi togega vajenskega sistema šolanja, konkretno tudi v trgovini.

Upravni odbor skupnosti šolskih centrov za blagovni promet Slovenije je na svoji seji dne 7. julija 1965 v Celju sprejel predlog celjske šole, da se že z novim šolskim letom 1965/66 opusti dosedanji vajenski sistem izobraževanja kadrov v trgovini ter preide na vpisovanje štipendistov, delno pa tudi neštipendistov, to je na prosti vpis. Celjska šola naj bi po sklepu tega upravnega odbora sklicala zastopnike trgovskih podjetij in skušala doseči sporazum za uvedbo novega sistema izobraževanja. Ta sestanek z zastopniki trgovskih podjetij je prinesel popoln sporazum; njemu pa so sledili še enaki sestanki v drugih krajih Slovenije na sedežih ostalih šolskih centrov za blagovni promet. Vendar je bila zaradi kratkega časa sprememba z novim šolskim letom v celoti

izvedena le v Celju in Novi Gorici, v ostalih šolskih centrih oziroma šolah za prodajalce pa delno.

V čem je torej bistvo spremembe in opustitve vajenskega sistema v trgovini?

Učenec ni več vajenec posameznega podjetja, ki prihaja samo na občasni obisk šolskega (teoretičnega) pouka. Podjetje ga štipendira zato, da bo obiskoval in absolviral celotni učni program (teoretični in praktični del). S tem se njegov status izenači s statusom učencev — dijakov ostalih srednjih šol (šol druge stopnje). Istočasno pa lahko tudi rečemo, da so se povečale njegove dolžnosti in zmanjšala zaščita neprizadevnim učencem. Doslej se je namreč vajenska pogodba zaradi slabega učnega uspeha lahko avtomatično podaljšala za eno leto, vajenec je po končani učni dobi imel pravico ostati v podjetju še šest mesecev, ne glede na to, ali je bil dober ali slab pomočnik itd. S sklenitvijo štipendijske pogodbe se podjetje obveže plačati štipendijo le takrat, če bo štipendist v redu napredoval v času šolanja, v nasprotnem primeru jo lahko že po prvem letu neuspelega šolanja razdre. S končanim šolanjem preneha štipenditorju vsaka nadaljnja obveznost, v redno delovno razmerje bo sprejel predvsem boljše absolvente. Nasprotno pa lahko zahteva, da ostane štipendist po končanem šolanju še toliko časa pri štipenditorju v službi, za kolikor časa je prejemal štipendijo itd. Višina štipendije je bila v dogovoru s podjetji določena na temeljnih 15.000 starih dinarjev; zviša se naj v sorazmerju z boljšim učnim uspehom. Mnoga trgovska podjetja s šolskega področja celjske šole so že sprejela ustrezna določila v svojih statutih.

Torej ni več osnova za vpis v šolo sklenjena vajenska pogodba med trgovskim podjetjem in vajencem (oziroma z njegovimi starši ali zakonitimi varuhi), temveč razpis za vpis v šolo za prodajalce ter sklenjena štipendijska pogodba. Ob prostih zmogljivostih na šoli in v podjetjih ter ob soglasju ustanovitelja in financerja — sklada za šolstvo, pa je možen tudi prosti vpis (neštipendistov). Šola pa mora še skleniti posebno pogodbo o praktičnem pouku s posameznimi trgovskimi podjetji, tako za štipendiste kot za neštipendiste. Razlika v spremembi medsebojnih odnosov je dobro razvidna iz naslednjega pregleda:

A — DOSEDANJI VAJENSKI SISTEM IZOBRAŽEVANJA

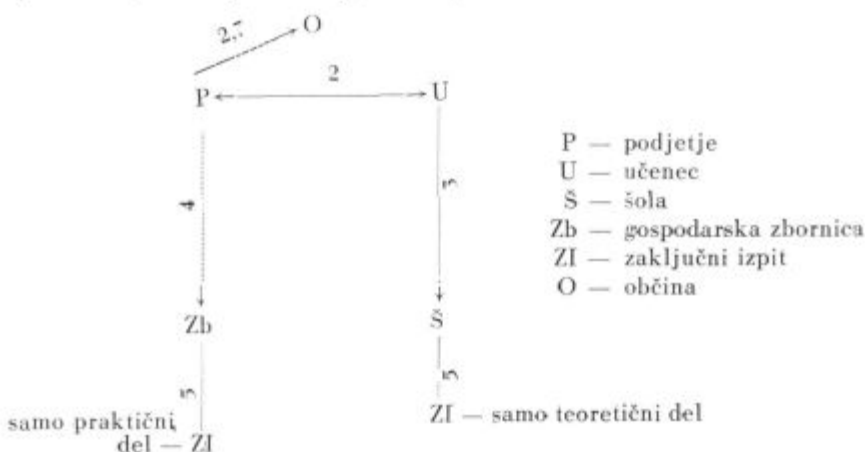
1. Podjetje je razpisalo posamezna učna mesta.
2. Podjetje je sklenilo z učenčevimi starši ali njegovimi zakonitimi zastopniki učno (vajensko) pogodbo. To pogodbo je registrirala posamezna občina in sicer glede na sedež podjetja v registru vajencev.
3. Z registrirano učno pogodbo so se učenci (vajenci) vpisali na posamezno strokovno (vajensko) šolo in sicer samo za obisk teoretičnega dela pouka. Za praktični pouk je skrbelo podjetje.
4. Evidenco o izpitih iz praktičnih znanj sta vodila strokovna gospodarska zbornica (v našem primeru je to bila najprej okrajna trgo-

vinska zbornica, kasneje, do svoje ukinitve, pa okrajna gospodarska zbornica) ter odsek za delo pri posamezni občini.

5. Teoretični in praktični del zaključnega izpita sta bila ločena. Teoretični del izpita se je opravljal pred komisijo na šoli, praktični del pa pred komisijo gospodarske (trgovinske) zbornice.

6. Šola odgovarja samo za teoretični del pouka in s tem samo za del potrebnega učenčevega znanja.

7. Odsek za delo pri posamezni občini je zabeležil uspešno opravljene zaključne izpite v registru vajencev.

B — NOVI SISTEM IZOBRAŽEVANJA

a — za štipendiste

1. Šola zbere od podjetij število predvidenih štipendij, ločeno po trgovskih strokah.

2. Šola v imenu vseh podjetij svojega šolskega okoliša razpiše vpis za novo šolsko leto, z navedbo podjetij in posameznih trgovskih strok, ter število predvidenih štipendij.

3. Kandidati vložijo prijavo za dodelitev štipendij pri podjetjih. Le-ta izberejo izmed prijavljenih določeno število štipendistov. Z njimi sklenejo štipendijske pogodbe. Tak postopek je potreben zaradi tega, ker šola nima svojega šolskega obrata (prodajalne) in so torej štipendisti razporejeni pri praktičnem pouku na celotnem področju 8 občin, ne pa samo v Celju.

4. Štipendisti se vpišejo na šolo. Vpis velja za *kompletno* šolanje, torej za teoretični in praktični del pouka in traja redno šolanje vse šolsko leto, skupaj tri šolska leta. Ob vpisu predložijo štipendijsko pogodbo.

5. Šola pa nima svoje lastne delavnice (prodajalne) za izvajanje praktičnega pouka. Zato mora skleniti s posameznimi trgovskimi pod-

jetji še pogodbo o izvajanju praktičnega pouka za določeno število učencev, običajno za vse štipendiste posameznega podjetja. V pogodbi so navedene tudi posamezne prodajalne ter učitelji praktičnega pouka v podjetjih. Večinoma so to poslovodje.

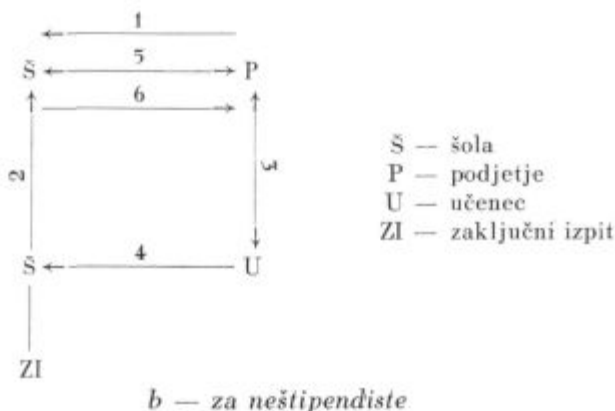
V sporazumu s podjetji je bilo na področju šolskega okoliša celjske šole pred nekaj leti izločenih blizu 50 prodajaln, predvsem manjših, v katerih se zaradi objektivnih razlogov ne more vršiti praktični pouk.

6. Izvajanje učnega programa za praktični pouk v prodajalnah nadzorujejo in usmerjajo nadzorniki (svetovalci) praktičnega pouka pri šoli.

7. Štipendist je uspešno končal šolanje v posameznem letniku, ko je ocenjen iz vseh teoretičnih predmetov in iz praktičnega znanja. Pri letnih izpitih iz praktičnega znanja sodelujejo nadzorniki (svetovalci) praktičnega pouka. Ocena se vpiše v »zapiske« in v letno spričevalo.

8. Teoretični in praktični del zaključnega izpita nista več ločena, temveč predstavljata celoto. Izpit se opravlja z domačo seminarsko nalogo (prvenstveno s področja blagoznanstva) z zagovorom, iz slovenskega jezika s korespondenco in s preizkusom praktičnega znanja. Komisija je samo ena.

9. Šola odgovarja torej za izvajanje celotnega učnega programa, tako za teoretični kot tudi za praktični del.

1. Šola ugotovi možnosti za izvajanje praktičnega pouka v največjih trgovskih podjetjih posameznih strok.

2. Šola razpiše prosti vpis za poklic prodajalca v trgovini. Doslej smo na celjski šoli razpisali v šolskem letu 1965/66 prosti vpis za en oddelek, to je za 30 učencev, v šolskem letu 1966/67 pa za 15 učencev, ki obiskujejo pouk v oddelkih skupaj s štipendisti, vendar samo za trgovsko stroko z mešanim blagom.

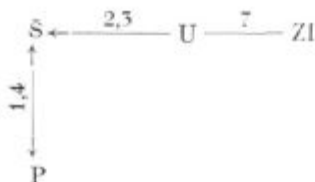
3. Učenci se na temelju razpisa vpišejo na šolo, brez štipendijske pogodbe, samo s spričevalom o uspešno končani osnovni šoli in z zdravniškim spričevalom o sposobnosti za bodoči poklic.

4. Šola sklene s posameznimi trgovskimi podjetji pogodbo o izvajanju praktičnega pouka v posameznih letih šolanja. Pretežno so učenci na praktičnem pouku v največjih trgovskih hišah v Celju. Praktični pouk nadzorujejo in usmerjajo nadzorniki (svetovalci) praktičnega pouka.

5. Podjetja lahko med šolanjem sprejmejo te učence tudi kot štipendiste, vendar upošteva njihovo stroko, to je mešana trgovska stroka.

6. Dočim morajo štipendisti obvezno delati pri svojem štipenditorju tudi 1 mesec med šolskimi počitnicami, za neštipendiste te obveznosti ni.

7. Šolanje poteka po učnem programu, enako kot za štipendiste.

Š — šola
P — podjetje
U — učenec
ZI — zaključni izpit

Že prej sem omenil, da nobena naših šol za prodajalce v trgovini nima lastne šolske delavnice (trgovine), v kateri bi lahko izvajala praktični pouk po določenem programu ter ob določenem času. Zato pa mora sklepati posebne pogodbe o izvajanju praktičnega pouka za svoje učence v prodajalnah posameznih trgovskih podjetij, večinoma s tistimi trgovskimi podjetji, katerih štipendisti so se vpisali za triletno šolanje na šoli za prodajalce. Prav tako mora priskrbeti tudi svojim ostalim učencem — neštipendistom — praktični pouk.

Takšna obveznost pa nalaga šoli prav posebno odgovornost za pravilno izvajanje praktičnega pouka. Ta pouk nadzoruje že prej navedena služba nadzornikov (svetovalcev) praktičnega pouka. Ob koncu vsakega šolskega leta morajo učenci (štipendisti ali neštipendisti) opraviti izpit iz praktičnega znanja. Morebitno negativno oceno pa lahko popravijo v rednem izpitnem roku za popravne izpite v mesecu avgustu, kot iz vsakega od ostalih predmetov.

Prav gotovo, da sta takšen nadzor in odgovornost šole tudi za praktični del pouka mnogo težja kot pa v lastni šolski delavnici. Naj omenim, da se vrši praktični pouk učencev celjske šole v preko dvesto prodajalnah na področju osmih občin. Dalje, da se vrši praktični pouk med delovnim časom ter pod vodstvom poslovođij, ki imajo prvenstveno skrb za rentabilnost poslovanja njihove prodajalne. Tudi niso ti učitelji praktičnega pouka posebej usposobljeni za to vzgojno delo, niti ne prejema jo kakršnekoli nagrade od šole. Precejšnja je tudi fluktuacija teh kadrov in le redki so tisti učitelji praktičnega pouka, ki uče učenca skozi vsa tri leta.

Da bi jim delo vsaj nekoliko olajšali, je predmetni aktiv nadzornikov (svetovalcev) praktičnega pouka sestavil podroben učni program za osem najvažnejših trgovskih strok oziroma skupin trgovskih strok.

Program praktičnega pouka obsega še tako imenovani splošni (skupni) program — A, B, C in je sestavni del celotnega šolskega programa, skupaj z učnimi programi vseh ostalih splošno-izobraževalnih in strokovnih predmetov.

Seveda pa so s službo nadzora praktičnega pouka pri teh šolah še druge, resne težave. Zaradi mnogo nižjega povprečja osebnih dohodkov na šolah, kot pa v podjetjih, skoraj ni mogoče zasesti teh delovnih mest. Na slovenskih šolah za prodajalce je prav gotovo nad 50 % razpisanih delovnih mest nadzornikov praktičnega pouka še nezasedenih. Normativ je zaenkrat za vsakega nadzornika (svetovalca) praktičnega pouka — 200 učencev, ki jih mora najmanj trikrat letno obiskati med trajanjem praktičnega dela pouka. O izvajanju praktičnega pouka se vodijo posebni »zapiski« v obliki knjižice, ki jo je izdal zavod za šolstvo Slovenije.

To so samo nekatere glavne objektivne težave, ki se pojavljajo ob uvedbi novega sistema izobraževanja v trgovini. Slej ko prej pa bo morala šola razpolagati še s svojo šolsko delavnico (prodajalno), v kateri bo lahko izvajala tudi praktični del pouka po sodobnih načelih ter v skladu z učnim načrtom.

ZAKLJUČEK

Jeseni leta 1965 smo na področju celjske šole za prodajalce prenehali z dosedanjim vajenskim sistemom izobraževanja. Glavni razlog za to je bila potreba po usklajevanju teoretičnega in praktičnega dela učenja bodočih strokovnih delavcev v trgovini. Šola torej v bodoče ne bo dajala samo *dopolnilnega* znanja s področja splošno izobraževalnih in teoretičnih strokovnih predmetov, marveč prevzame *vso* odgovornost tudi za praktični del učnega programa. Zaradi pomanjkanja lastnih delavnic (prodajaln) so učenci pri praktičnem pouku v podjetjih, s katerimi sklepa šola pogodbe o izvajanju praktičnega pouka. Ta del pouka usmerja in nadzoruje preko svojih nadzornikov (svetovalcev) praktičnega pouka. Zaključni izpit je odslej celota in se opravlja pred enotno šolsko izpitno komisijo. Večina učencev so štipendisti trgovskih podjetij; šola pa se tudi manjše število neštipendistov, ki so bili sprejeti po prostem razpisu.

Težave pri izvajanju praktičnega pouka na področju 8 občin šolskega okoliša ter v približno 200 prodajalnah so precejšnje. Vendar je bila ob pomanjkanju finančnih sredstev za gradnjo lastne šolske prodajalne to edina možna pot, če smo hoteli izboljšati raven znanja naših učencev.

Za uvajanje in uspeh sodobnejših načinov in oblik izobraževanja pa je bilo odločilno tudi veliko razumevanje in sodelovanje vseh trgovskih podjetij in delavcev v trgovini na področju celjske šole.

IVAN STOPAR

ŠTIRI LETA ZAVODA ZA SPOMENIŠKO VARSTVO V CELJU

Zavod za spomeniško varstvo je ena najmlajših celjskih kulturnih ustanov. Ustanovljen je bil z odločbo SOb Celje z dne 3. 5. 1962, kot soustanoviteljice pa so pristopile k zavodu še občine Laško, Mozirje, Slov. Konjice, Sentjur, Šmarje, Šoštanj in Zalec. Zavod je bil torej ustanovljen za opravljanje spomeniško varstvene službe na območju celotnega tedanjega okraja, meje le-tega pa so bile zelo blizu historičnim mejam pokrajine, ki je več stoletij združevala kraje v Posavinju in Obsotelju v homogeno politično-teritorialno enoto z naravnim središčem v Celju.

Naloge, ki naj bi jih novoustanovljeni zavod opravljal, je v glavnem določil zakon. Kot pooblaščen organ občinskih skupščin naj bi skrbel za strokovno in pravno urejanje vseh vprašanj v zvezi z ohranjanjem in obnavljanjem spomeniških objektov. Te naloge, ki se zde na prvi pogled ozko začrtane, se ob podrobnejši razčlembi pokažejo kaj zamotane in kompleksne. Kompleksna je že narava spomenikov sama, saj sodijo v ta sklop vsi objekti historičnega, kulturnozgodovinskega, arheološkega, umetnostnega, etnografskega in urbanističnega značaja, ki jih lahko tretiramo kot ohranitve vredno dediščino naše preteklosti, ne oziraje se na to, ali gre pri tem za objekte premične ali nepremične narave. Tem se nato pridružujejo še vsi zavarovani pokrajinski predeli, naravni rezervati, parki itd. Skratka, delovno območje zavoda je bilo že s samim zakonom zarisano izredno široko. Skromna ekipa strokovnih delavcev ustanove je zato lahko le s skrajnim naporom sproti uresničevala svoje delovne programe ali natančneje tisti njihov del, ki ga je spričo pičlo odmerjenih finančnih sredstev mogla uresničiti.

Pričujoči zapis ima namen na kratko orisati prehojeno pot, ugotoviti silnice, ki so spodbujale ali zavirale zavodova prizadevanja in predvsem oceniti delo, ki je bilo v tem kratkem času kljub vsem težavam opravljeno. V trenutku, ko se ponovno odloča usoda zavoda, naj bo to nekak obračun, čigar rezultati naj bi pomagali določiti tudi celjskemu spomeniškemu varstvu ustrezno mesto v sklopu naših kulturnih prizadevanj.

Zavod za spomeniško varstvo v Celju je pričel delovati na začetku leta 1965, torej dobrega pol leta po svoji formalni ustanovitvi. Takrat so prišli v Celje prvi strokovni delavci, ki so predstavljali jedro nove ustanove.

Težave so se pričele že takoj od kraja. Najti je bilo treba ustrezne prostore, nakupiti najpotrebnejši inventar, skratka vse je veljalo ustvariti iz nič. Največje težave so bile z dokumentacijo, ki naj bi novi ekipi omogočila pregled nad dotedanjimi spomeniško varstvenimi prizadevanji na celjskem območju. Kar je dokumentacije obstajalo, je bila v Mariboru, ker je mariborski zavod za spomeniško varstvo v zadnjem obdobju opravljal spomeniško službo tudi za območje celjskega okraja. Dokumentacije iz časa, ko je imela skrb za spomenike v celjski regiji neposredno nekdanja celjska okrajna skupščina, praktično ni bilo in zavod še danes z njo ne razpolaga. Posebno hudo je bilo za mlado ustanovo, ker so se v obdobju od njene formalne ustanovitve do časa, ko je dejansko pričela delovati, nakopičile številne strokovne naloge, ki jih je bilo potrebno rešiti, mnoge izmed njih pa so bile že praktično nerešljive, ker se je prej njihovo reševanje iz takšnih ali drugačnih vzrokov odlagalo iz leta v leto. Nova strokovna ekipa, ki ni poznala niti terena niti ni imela vsaj najneogibnejše priročne literature, je zato le z največjo prizadevnostjo premagala začetne težave. Do maja 1965 si je zavod zagotovil delovne prostore tako za svoje upravno poslovanje kot tudi za svojo fotografsko delavnico. Vzporedno je v tem času začel s prvo velikopotezno zasnovano akcijo pri obnovi opatijske cerkve v Celju.

Kmalu se je pokazalo, da skromna ekipa treh ljudi ne bo zmogla vse obilice dela. Zavod je bil namreč ustanovljen v času, ko so postajale družbene zahteve vedno večje, hkrati pa je služba pričela prestopati konvencionalne okvire svoje dejavnosti. Če je bil nekdanj konservator omejen predvsem na strokovno skrb pri obnavljanju spomeniških objektov, je zdaj dobila služba neprimerno širše naloge tudi po upravni plati, saj se je pokazala potreba, da se vsi spomeniki čimprej evidentirajo in vpišejo v register, po drugi strani pa so se močno razširile kompetence spomeniške službe tudi na področju urbanizma in varstva naše kulturne pokrajine. Če vsemu temu dodamo še to, da so bili mnogi najrepzentativnejši spomeniški objekti prav na območju celjske regije skrajno zanemarjeni in da so neredki med njimi naravnost rapidno propadali, postane očitno, da so bile naloge novega zavoda sila zahtevne in odgovorne. Pri vsem tem je zavod razpolagal z enim samim konservatorjem, ki je imel poleg strokovnih nalog na skrbi tudi vse upravno — organizacijsko delo. Če odštejemo računovodjo, je bil v zavodu nameščen samo še fotograf in še ta z namenom, da bi opravljal delo tudi za druge celjske kulturne ustanove. Slaba stran tega koncepta je bila v tem, da je bilo treba že od kraja prilagajati delo in storitve zavoda željam in delovnim programom drugih kulturnih ustanov, finančni efekt pa je bil pri tem minimalen. Tako je fotografska delavnica že prvo leto pripravila celoten fotografski material za nastajajoči muzej NOB in

ker en sam fotograf vsega dela ni zmogel, je zavod sprejel v delovno razmerje še fotografa pomočnika.

Po letu dni je bil zavod prepričan, da je prebrodil najhujše in da bo ob ustreznem povečanju svojega strokovnega kadra lahko kos svojim nalogam. Že v začetku leta 1964 je zato zasedel delovno mesto arhitekta, ki je prevzel skrb za tehnično dokumentacijo najbolj ogroženih spomeniških objektov. Izdelani posnetki so služili za kompletiranje z zakonom predvidenih dosjejev, hkrati pa so tudi osnova za izvajanje večjih spomeniško varstvenih akcij. Pokazalo se je namreč, da je vsaka kompleksnejša akcija absurdna, kolikor se ne izvaja po vnaprej določenem programu, le tega pa brez načrtov razumljivo ni mogoče izdelati. Ob koncu leta 1964 je štel zavod pet ljudi: konservatorja, fotografskega mojstra in fotografskega pomočnika, pomožnega arhitekta in računovodjo. Spomladi 1965 je bil spričo kričečih potreb terena in zlasti tudi celjskih muzejskih ustanov ob moralni podpori takrat še obstoječega okraja na novo formiran restavratorski oddelek z restavratorjem slikarjem in restavratorjem rezbarjem. Nekako istočasno je bil na novo nameščen tudi še en konservator — umetnostni zgodovinar, ki je prevzel skrb za strokovno dokumentacijo. S tem je bilo zavodu prvič omogočeno, da se z lastnimi močmi spoprime z vsemi strokovnimi spomeniško varstvenimi nalogami, saj ni bil več v toliki meri odvisen od zunanjih sodelavcev iz drugih institucij. Težave s prostori, stanovanjem za specializiranega restavratorja in najnujnejšo delavniško opremo so bile ob veliki zavzetosti članov delovnega kolektiva premagane in vse je kazalo, da je zdaj zavod v polni meri usposobljen načrtno, poglobljeno in kompleksno reševati ves splet spomeniško varstvenih nalog.

Upi se na žalost niso uresničili. Kmalu se je pokazalo, da je slonel zavodov optimizem na napačnih predpostavkah. Prvo leto je zagotovila potrebna sredstva za zavodov obstoj okrajna skupščina, že v prihodnjem letu pa so se pričele uveljavljati težnje, da bi financiranje zavoda prevzele občinske skupščine, ki so ga ustanovile, pri tem pa so bile vse prizadete občine mnenja, da je zavod le širšega regionalnega značaja in naj zato dobiva potrebna sredstva iz okrajnega proračuna. Tako vprašanje financiranja zaenkrat ni bilo mogoče načelno rešiti in je zato okrajna skupščina ponovno iz svojih virov zagotovila pretežni del sredstev za nadaljnji obstoj ustanove.

Situacija se je zaostрила, ko je bil celjski okraj jeseni 1965 ukinjen. Vprašanje medobčinskega financiranja se je takrat postavilo z vso težo. Na neštetih sejah in sestankih se je iskal ključ, po katerem naj bi občinske skupščine sofinancirale delo zavoda in naposled je bilo sporazumno sklenjeno, naj občine prispevajo sredstva za redno delo zavoda v sorazmerju s svojim nacionalnim dohodkom. Načelo je bilo lepo, vendar se je v praksi pokazalo kot neučinkovito. Zavod je pripravil svoj delovni program in finančni načrt, ki ju je predložil najprej celjski občinski skupščini kot svoji ustanoviteljici, le-ta pa je finančni načrt po merilih, ki so veljala tudi za druge kulturne ustanove v Celju, ustrezno skržila in nato potrdila. Skrženi finančni načrt je nato zavod

predložil tudi ostalim občinskim skupščinam, ki pa so nato ne oziraje se na dogovorjena stališča po lastni presoji predlagano participacijo delno potrjevale delno zniževale, tako da je imel zavod že formalno zagotovljenih bistveno manj sredstev, kot bi mu jih spričo njegove dejavnosti šlo po merilih celjske občinske skupščine oziroma njenega za kulturo pristojnega sveta. Vsemu temu se je pridružilo še to, da nekatere občine niti tako sprejetih obveznosti niso izpolnjevale. Sredstva so pogosto dotekala skrajno neredno in tako je prišlo do tega, da je bil obstoj zavoda nekajkrat neposredno ogrožen. Razmere so se zlasti zaostrole z reformo, po kateri so občinske skupščine na splošno razpolagale z manj sredstvi kot so predvidevale in so se zato mnoge izmed njih želele otestiti sofinanciranja ustanov, katerih vloga in pomen spričo specifičnosti njihovega dela nista bila vselej na prvi pogled evidentna. Stanje se je še poslabšalo, ko so začele občine s sorazmeroma visokim nacionalnim dohodkom in manjšim številom spomeniških objektov energično uveljavljati načelo participacije po delu, medtem ko so se mnoge manjše občine s številnimi kulturnimi spomeniki sklicevale na svojo finančno šibkost.

Našteti razlogi so pripeljali do tega, da se je zavod pričel na znotraj krhati. Onemogočeno mu je bilo vsako načrtno delo in to zlasti tudi še zato, ker so sredstva za konkretne spomeniške akcije praktično usahnila, mnogi pa so gledali dejavnost zavoda samo skozi prizmo akcij in neposrednih posegov na spomeniških objektih. Da bi zavod reševal svojo situacijo zgolj s polnim zaračunavanjem svojih storitev, se je pokazalo kot nestvarno, saj za te storitve ob polnih ekonomskih cenah ni bilo več interesentov. Zato so pristojni organi nekajkrat resno razmišljali celo o eventualni ukinitvi zavoda oziroma o njegovi integraciji s kakšno sorodno ustanovo.

Da kronična eksistenčna negotovost za člane zavodovega kolektiva ni bila ravno spodbudna, pač ni težko uganiti. Neprecizna zakonodaja, ki zavodom sicer predpisuje številne in obsežne naloge, ne pove pa ničesar določnejšega o finančnih obveznostih ustanoviteljev, tej situaciji tudi ni bila v prid. Nekatere občine so upravičeno dvomile o smiselnosti obstoja kulturne ustanove, kakršna je regionalni spomeniški zavod, ko so hkrati vedele, da nekatere druge občine ne prispevajo za osnovno spomeniško varstveno dejavnost ničesar in da ni nikogar, ki bi jih do tega ob obstoječi zakonodaji lahko pripravil. Demagoško geslo, češ da imajo v Franciji tudi en sam zavod, je še bolj zamajalo že tako negotovo situacijo spomeniškega varstva v celjski regiji, saj pri tem ni nihče pomislil, da govori o obliki, ko bi bilo treba govoriti o vsebini, in da ta oblika hkrati ni nič drugega, kot posledica na samoupravnosti zasnovane decentralizirane družbene strukture na področju kulture.

Leto 1966 ob navedenih razmerah ni moglo potekati drugače kot v znamenju podiranja tistega, kar je bilo prej z velikim trdom in žrtvami narejenega. Že sredi leta 1965 je odpovedal delovno razmerje fotografski pomočnik, z nastopom novega leta 1966 pa smo začasno opustili tudi delovno mesto arhitekta. Med letom je bila nato razfor-

mirana tudi restavratorska delavnica. Restavrator — rezbar si je sam že spomladi našel delo v Nemčiji, restavrator — akademski slikar pa je ostal od jeseni dalje z zavodom samo še v pogodbenem odnosu.

FINANČNA SITUACIJA ZAVODA ZA SPOMENIŠKO VARSTVO V CELJU

V 000 S-čin	pred- realiza- videno cija		pred- realiza- videno cija		pred- realiza- videno cija		pred- realiza- videno cija	
	1963		1964		1965		1966	
OLO Celje	7.250	6.500	7.200	7.200	1.800	1.800	6.100	
Celje				900	6.475	6.204	6.177	3.500
Laško				—	1.445	500	1.378	500
Mozirje				1.000	1.325	700	1.265	600
Slov. Konjice				—	1.475	1.000	1.406	1.000
Šentjur				—	1.240	700	1.184	1.000
Šmarje				1.000	2.372	2.000	2.260	500
Velenje				—	2.460	1.900	2.348	2.000
Zalec				1.667	2.710	1.400	2.584	980
Skupaj	7.250	6.500	7.200	11.767	21.302	16.204	18.600	9.880

Neurejeni sistem financiranja bo najlaže ponazorila priložena tabela, ki s skopo govorico številk najadekvatneje zrcali razmere, v katerih je moral zavod delati. Iz te tabele je razvidno, da so bila sredstva, ki so jih zavodu bodisi pogodbeno bodisi naravnost iz proračuna nakazovale posamezne občine, skrajno neusklajene. Ključni, ki so bili dogovorjeni na skupnih posvetih občin, so na splošno vselej odpovedali. To je povzročilo, da je celo matična celjska občina pričela skeptično gledati na nadaljnjo usodo zavoda in je zato v poslednjih dveh letih zavestno zniževala svoj prispevek z namenom, da bi s polnim izpolnjevanjem svojih obveznosti ne podaljševala njegove agonije. To se je zgodilo tudi v letu 1967, ko je bil zavod spomladi spet na pragu razsula. Šele odločno stališče republiškega sekretariata za kulturo in prosveto v Ljubljani, da se z ukrepi, kakršno je ukinjanje zavoda, spričo napovedanega zakona o spomeniškem varstvu ne gre prenačiti, je povzročilo, da je svet za kulturo in znanost celjske občine aktiviral pretežni del svojih rezervnih sredstev in tako vsaj začasno zagotovil ustanovi nadaljnji obstoj.

Merilo upravičenosti za obstoj katerekoli družbene institucije je njeno delo. Da bo slika dela zavoda za spomeniško varstvo Celje bolj plastična, si oglejmo najprej število spomeniških objektov, ki jih ima na skrbi. Podatki bodo seveda samo približni, saj zavod razpolaga samo z natančnimi podatki o številu in značaju sakralnih spomenikov in

splošnim razvidom nad najpomembnejšimi spomeniki profane, zlasti fevdalne arhitekture. Evidenca o vseh drugih spomenikih je skrajno pomanjkljiva in se podatki o njih nabirajo prej naključno kot sistematično, saj obilica nalog in šibak kadrovske sestav zaenkrat preprečujejo vsako smotrnejše delo na tem področju. Kljub temu ima zavod danes evidentiranih že 34 arheoloških lokalitet, 8 ruralnih ambientov, 34 različnih naravnih znamenitosti, 19 naravnih ambientov kot so parki ipd. ter domove vseh pomembnih ljudi, ki so se rodili ali delovali na celjskem območju. Najpopolnejši je, kot smo že omenili, seznam sakralnih objektov, katerih imamo skupno registriranih 338. To število seveda ne pomeni, da gre vselej in povsod za reprezentativne priče naše preteklosti, pomeni pa, da imamo vendar opravka z izrednim številom pretežno starejših objektov, ki — kolikor že sami po sebi niso spomeniškega značaja — pogosto hranijo dragocene kulturne vrednote, tako plastike, slike ipd. Osnovni odnos zavoda do teh objektov je seveda ta, da v vsakem izmed njih vidi delček naše preteklosti, ki je sicer ne kaže vselej in povsod za vsako ceno neokrnjeno ohraniti, ki pa jo je, kolikor obstaja, treba vzdrževati in obnavljati v skladu s spomeniško varstvenimi načeli, ustrezno stilnemu značaju časa njenega nastanka in ambiena, v katerem žive. Treba jih je tretirati kot objekte, ki lahko z ustrezno urejeno zunanjo podobo polno zažive v svojem okolju, ga povzdignejo in mu dahnejo čar domačnosti, s svojo iznakaženo podobo pa temu okolju lahko le škodujejo. Pri tem tudi ne smemo prezreti možnosti, da taki objekti pod novejšo lupino pogosto skrivajo dragocene starejše stilne sestavine.

Posebno poglavje so naši profani spomeniki. Le-te bi lahko grobo razdelili na fevdalne in meščanske in sicer tako, da k prvim prištejemo poleg gradov in grajskih razvalin še vse graščine, dvorce in pristave, k drugim pa vse stavbe, ki so našle svoje mesto v organiziranem urbanem prostoru starih naselbinskih aglomeracij, zlasti starih mest in trgov. Fevdalnih objektov, ki jih pojmujeemo v zgoraj omenjenem razširjenem obsegu, je bilo na celjskem območju precej več, kot bi nemara domnevali. Skupaj z izpričanimi lokalitetami jih ima zavod evidentiranih že preko 220. Najsi se komu zdi odveč, da obravnavamo v sklopu fevdalne arhitekture tudi lokalitete, kjer komaj še kakšna sled priča o obstoju nekdanjega gradu ali trdnjave, so vendar prav evidentirane lokalitete tiste, ki bodo — zavarovane seveda — omogočile poznejšim raziskovalcem popisati prenekateri bel list v zgodovini razvoja naše arhitekture. Temu razvoju lahko zaenkrat dokumentirano in kontinuirano sledimo šele od 12. stoletja dalje, čeprav na osnovi utemeljenih analogij sodimo, da segajo njegovi začetki mnogo dalje v preteklost. Naj kar na tem mestu omenimo še posebno zapletenost vprašanj, ki se porajajo prav ob varovanju te arhitekture. Mnogo gradov, ki so vse do konca zadnje vojne kljubovali vihram stoletij, je danes na tem, da propadejo. Neodgovorni uporabniki so v njih uničili že praktično ves nepremični, a še kako kulturnozgodovinsko pomembni inventar od peči do vrat, stropov in

stenskih preoblek. Nihče ni čutil potrebe, da bi te objekte redno vzdrževal, nikogar tudi ni bilo, ki bi sam od sebe začutil njihovo vrednost in jih skušal kot investitor ohraniti tako, da bi jim dal novo, času ustrežnejšo funkcijo. Stanovalci in drugi uporabniki so se v njih počutili kot prehodni gostje z željo, da neljubo okolje čimprej zapuste. Ni namen tega zapisa, da bi naštevali konkretne primere in še manj vsakokratne preventivne ukrepe spomeniške službe, dejstvo pa je, da ima prav tu spomeniško varstvo izredno odgovornost pred prihodnjimi generacijami.

Nič manjša ni odgovornost spomeniške službe pri urejanju starih naselbinskih jeder. Bujna rast naših naselij v povojnih letih se vse pre pogosto ni mogla zaustavljati ob navidezno tako malenkostnih vprašanjih, kot so stilno in ambientalno ustrezne adaptacije objektov znotraj pomerijev starih mest, nikar da bi jih skušala ustrezno vključiti v tkivo na široko zastavljenih perspektivnih programov. Prav tu je moral zavod takorekoč zaorati ledino, saj je v kratkem času svojega obstoja izdelal ca. 20 deloma tudi zelo obsežnih študij in ekspertiz, ki so pozneje našle mesto v novih urbanističnih programih. Pri praktičnem delu se je zavod seveda tudi na tem pomembnem torišču svoje dejavnosti srečaval z vprašanji, na katere smo opozorili že pri obravnavi sakralnih spomenikov. Mnoge stavbe v starih jedrih še daleč niso kulturni spomeniki in bi same po sebi ne zaslužile posebnega varstva. Ker pa so vključene v celote, ki so ambientalno ali drugače pomembne, velja tudi te objekte obravnavati skladno z načeli spomeniške službe. Kolikšno delo je bilo pri tem opravljeno, naj ponazori samo podatek, da je zavod doslej sodeloval že pri več kot 150 lokacijskih komisijah in da je bilo pri tem pogosto prav njegovo strokovno mnenje odločilno.

Manj uspehov je imel zavod pri reševanju drugih vprašanj, ki sodijo v okvir njegovih kompetenc. Tu mislimo v prvi vrsti na etnografske spomenike, ki jih je na našem območju nedvomno nekaj stotin, a ki z nezadržno naglico izginjajo iz naše pokrajine, ponekod pa so tudi že docela izgnili. Novi okus, pogojen v resničnih ali namišljenih potrebah tehniziranega časa, je že prenekatero okence spremenil v moderno trodelno okno, stavbe iz betonskih zidakov kot novi oklepi rastejo okrog starih lesenih hišic itd. Zlasti Spodnja Savinjska dolina je v povojnih letih že skoraj docela izgubila svojo prvobitno podobo, mnogo avtentične ljudske arhitekture pa je še ohranjene na območju Zgornje Savinjske doline, Kozjanskega in Pohorja. Zavodu se je doslej posrečilo dokumentirati le majhen del tega bogastva. Posnetih je cca. 50 objektov iz Zgornje Savinjske doline, tako gruntarske hiše in kajže, kašče in hlevi, popolna ledina pa so še etnografski objekti na Kozjanskem pa na Boču, Pohorju in drugod. Nemoč zavoda postaja toliko bolj očita ob spoznanju, da tistega, kar bomo tu zamudili, ne bo mogoče nikoli več nadomestiti. Čas ne pozna usmiljenja. To velja tudi za tehnične spomenike, kot so stari mlini, žage, ostanki glažut ipd., delno pa celo za spomenike NOB, ki jim zavod sicer posveča veliko skrb, a jih spričo njihove narave pogosto ni

mogoče trajno rešiti (odročna in eksponirana lega, naravno staranje zavarovanega drevja ipd.).

Dokumentacija postaja tako ena izmed pglavitnih vej zavodove dejavnosti, saj je ne le pogoj za vpis spomenikov v register, kot to določa zakon, pač pa tudi osnova, ob kateri se lahko konservator v vsakokratnem konkretnem primeru opredeljuje za najustreznejše zavarovalne ukrepe. Če naj bo delo konservatorja strokovno tehtno, ne zadošča, da spozna današnjo podobo spomeniškega objekta, marveč mora spoznati njegovo preteklost, njegovo nekdanjo podobo in pomen. Zavodova dokumentacija obsega tehnične in fotografske posnetke objektov in njihovega inventarja, posnetke starih upodobitev spomeniških objektov ter razvid nad pisanim gradivom, ki govorijo o njihovi preteklosti. Ker ima zavod lasten fotolaboratorij, je seveda glavni poudarek na fotografskem dokumentiranju spomenikov. Zavodova negativoteka šteje danes preko 8000 posnetkov, od tega dovršen del specialnih posnetkov, ki so narejeni z najsodobnejšo aparaturo. Vsi negativi so tudi ustrezno povečani, povečave pa so arhivirane po natančno pretehtanem sistemu, ki v najkrajšem možnem času dopušča vpogled v vso dokumentacijo, ki o nekem objektu obstaja. Poleg običajne fototeke ima zavod tudi nekaj specializiranih fotografskih razvidov ali zbirk. Med njimi je poleg zbirke oltarjev in starih tlorisov najpomembnejša zbirka starih vedut naselbin in fevdalnih objektov iz območja celjske regije, ki je doslej nedvomno najpopolnejša in najbolj sistematična zbirka te vrste na naših tleh. V zbirki vedut se je nabralo doslej že preko tisoč različnih posnetkov, ki omogočajo kontinuirano slediti 350-letni razvoj naselbin in objektov v celjski regiji. Zbirka obsega tudi fotokopije številnih pri nas sicer nedostopnih originalov, ki so bili preslikani po raznih objavah v strokovnih in tujih časopisih ter preko 200 posnetkov doslej pri nas še popolnoma neznanih grafik, risb in gvašev, katere hrani graški deželni arhiv.

Drugi pomembni del dokumentacije so načrti. V zavodovi planoteki se je nabralo doslej 269 originalnih načrtov oziroma tehničnih posnetkov različnih spomeniških objektov. Nastali so približno v času, ko je zavod še imel zasedeno delovno mesto arhitekta. Del teh načrtov je ne le študijsko dokumentarnega značaja, marveč je bil tudi osnova za vse večje akcije, ki jih je zavod vodil ali jih še vodi. Z ukinitvijo delovnega mesta arhitekta je bila zato bistveno okrnjena tudi osnovna dejavnost zavoda, saj si brez arhitekta smotrnega in strokovno neoporečnega dela spomeniške službe v današnjem času sploh ni več mogoče predstavljati. Dopolnilo fotografskega in tehničnega gradiva je tekstualna dokumentacija. Le-ta nastaja sukcesivno in obsega tako natančne popise spomeniških objektov in njihovega inventarja kot tudi vse zapise, ki so s posamičnimi spomeniki v kakršnikoli zvezi. Dokumentacija vsebuje razne kartoteke, različne izpiske in zlasti podatke o vsem, kar se s spomeniki danes dogaja, vsebuje pa tudi topografsko gradivo, ki se nenehno izpopolnjuje. Topografsko gradivo o sakralnih spomenikih je že pred leti zbral konservator Jože Curk za časa svojega delovanja kot referent za spomeniško varstvo pri tedanji okrajni skupščini Celje, zavod

pa začetno delo nadaljuje z zbiranjem topografskega gradiva o profanih objektih. Seveda je to delo šele v začetni fazi, vendar lahko pričakujemo, da bodo v nekaj letih zbrani najosnovnejši podatki vsaj za vse fevdalne profane spomenike na celjskem območju.

Zbrano slikovno in tehnično gradivo in vsi številni podatki, ki so se doslej nakopičili v arhivu zavoda, bi ne imeli pravega haska, kolikor bi ne bili podlaga posegom na spomeniških objektih. Akcije, ki se izvajajo pod nadzorstvom zavoda, so dokaj mnogovrstne. Po navadi gre za obnovitvena ali vzdrževalna dela, kjer kot investitorji nastopajo lastniki ali uporabniki objektov, zavodu pa je pri tem prepuščena skrb za strokovno neoporečnost posegov. Takih akcij je bilo za časa poslovanja celjskega zavoda že več kot 50. Pogosto je šlo le za manjša popravila, bili pa so tudi primeri, ko se je obnovila celotna zunanjščina ali notranjščina objektov, ki jih po vsej pravici prištevamo med najpomembnejše spomenike naše preteklosti kot sta npr. župni cerkvi v Rogatecu in Ponikvi pri Grobelnem, ki vsaka po svoje predstavljata svojevrsten vrh štajerskega baročnega stavbarstva. Drugo so akcije, ki so se začele na neposredno pobudo zavoda in pri katerih je zavod najpogosteje delno ali v celoti nastopil kot organizator in investitor. Pri teh akcijah je šlo brez izjeme za dela na spomenikih I. kategorije, ki so bili v že tako deruptnem stanju, da je bil resno ogrožen njihov nadaljnji obstoj.

Prva tovrstna akcija so bila obnovitvena dela na opatijski cerkvi v Celju. Začela so se pred štirimi leti in bodo predvidoma končana prihodnje leto. Opatijska cerkev je najstarejši kulturni spomenik v Celju in prav nedavni posegi so pokazali, da lahko postavimo nastanek te zanimive arhitekture še v čas okoli leta 1300. Pri tej akciji ni šlo samo za obnovo zunanjščine in notranjščine, treba je bilo v celoti sanirati tudi trhljo zidovje, z injiciranjem utrditi gotske oboke, najti primeren način za obravnavanje gotskih fresk itd., skratka, dela na opatijski cerkvi so bila tako obsežna in zahtevna, da so terjala angažiranost celotne delovne ekipe zavoda, saj je bilo treba ne le nenehno spremljati in dokumentirati potek del, pač pa tudi sproti analizirati na novo odkrite elemente in jih vključevati v obnovitveni program.

Zahtevna naloga je bila tudi obnavljanje južne fasade Marijine cerkve v Celju. Dela, ki so bila sprva zamišljena kot vzdrževalna, so se pozneje sprevrgla v specifično konservatorsko akcijo, katere rezultat je bil arheološka prezentacija stene, ki je dotlej prikrivala številne dragocene zgodnjegotske sestavine. Dela so več kot uspela, saj se je strokovni ekipi posrečilo uspešno združiti elemente klasične srednjeveške arhitekture s pseudoromansko preobleko stene.

V tej zvezi bi poudarili tudi obnovo zvonika poznogotske taborne cerkve na Svetini ter zlasti konservatorska dela na križevpotnih kapelah pri sv. Roku nad Šmarjem pri Jelšah. Pri slednji ni šlo samo za sanacijo skrajno dotrajanih arhitektur, marveč tudi za restavratorske posege na freskah in plastikah. V zavodu so bili pripravljene kompletni načrti za izvedbo drenaže na pobočju s kapelicami, izvedena pa je bila tudi že prva faza drenažnih del na najtežjem terenu. Na vseh kapelicah so bile

obnovljene škriljeve strehe, na mnogih pa tudi fasade. Restavratorska dela na freskah je zavod izvajal s pomočjo strokovne ekipe republiškega zavoda za spomeniško varstvo. Sneli smo cca. 18 m² fresk najpomembnejšega štajerskega baročnega slikarja Lerchingerja, ostale s freskami pokrite ploskve pa so bile zavarovane pred nadaljnjim razkrajanjem z varovalnimi premazi. Hkrati je bilo v okviru restavratorske delavnice celjskega zavoda obnovljeno tudi večje število baročnih plastik iz pasijonskih skupin, pri katerih smo polihromacijo rekonstruirali v smislu prvotne, ki smo jo poprej ugotovili s sondami.

Kot čisto restavracijsko akcijo zavoda bi lahko tretirali odkrivanje, čiščenje in utrjevanje fresk iz leta 1526 v cerkvi Marija gradec pri Laškem. Del teh fresk je bil odkrit že pred vojno, zdaj pa je restavratorska delavnica zavoda odkrila še freske v vzhodnem delu prezbiterija in secco slikarijo iz istega časa, ki je pokrivala obok. S tem je odkrit eden najpomembnejših spomenikov gotsko renesančnega slikarstva na Slovenskem, ki pa bo šele po popolnem dokončanju del zazvenel v vsej svoji polnosti in lepoti.

Posebno skrb je zavod posvečal tudi profanim spomeniškim objektom, vendar je imel pri tem manj srečno roko, saj skoraj nikjer ni našel na širšo podporo in razumevanje tistih faktorjev, ki bi morali ta prizadevanja finančno podpreti. Tako se zavodu kljub številnim vlogam še vedno ni posrečilo najti sredstev za začetek sistematičnih in strokovno neoporečnih obnovitvenih del na Gornjem gradu v Celju, ali vsaj sredstev, da bi za to akcijo pripravil neogibni program. Več uspeha je imel pri svojih prizadevanjih za rešitev razvalin romanskega palasa na Planini pri Sevnici, saj je našel tu podporo tudi pri občinski skupščini Šentjur kot tudi pri lokalnih turističnih delavcih, ki so akcijo neposredno izvajali in prispevali zanjo tudi dobršen del sredstev. Tako se je kljub številnim težavam posrečilo zavarovati najdragocenejše elemente palacija ter zlasti čudoviti niz polkrožno bokanih romanskih oken, edinih te vrste v Sloveniji. Dragocene študijske rezultate pa so dala raziskovalna in očiščevalna dela na Pustem gradu nad Šoštanjem, kjer se je zavodu posrečilo ugotoviti celoten nekdanji obseg pomembne romanske grajske arhitekture.

Pregled zavodovega dela bi ne bil popoln, če ne bi poleg poglavitnih akcij omenili tudi številnih elaboratov in programov. Namen elaboratov je bil zavarovanje določenih spomeniških kompleksov, (npr. Rogaška Slatina) programi pa naj bi pripravili tla za izvajanje konkretnih spomeniško-varstvenih posegov. Če so elaborati vsakokrat svoj namen tudi dosegli, bi tega ne mogli trditi za programe. Le-ti so žal pogosto obležali v predalu, ker bodisi ni bilo sredstev za njihovo realizacijo, ali pa so izvedbo akcije preprečile druge okoliščine. Tako so bili skrbno pripravljeni programi za obnovo obrambnega stolpa v Gornjem gradu, dalje program za preureditev Juvanove hiše v Ljubnem, program za rekonstrukcijo grajske kašče na Planini pri Sevnici, program za preureditev Savinove hiše v Žaleu itd., realiziran pa je bil med njimi samo program za obnovo fasade in rekonstrukcijo pritličja pozno baročne

stavbe na Tomšičevem trgu št. 9 v Celju. Zavod upa, da bo v perspektivi vsaj nekaj pripravljenih programov mogoče realizirati.

Ves čas zavodovega obstoja je bilo pomembno tudi njegovo sodelovanje z drugimi kulturnimi institucijami. Tako je npr. zavodova restavratorska delavnica obnovila za Pokrajinski muzej v Celju večje število baročnih oljnih podob, hkrati pa je restavriral tudi skoraj vse plastike za gotški oddelek te ustanove. To delo je bilo izredno naporno in zamudno, zlasti še, ker so bile nekatere gotške plastike že prej nestrokovno restavrirane in je moral zato restavrator odstranjevati tudi novejša recentna premaza, pri nekaterih slikah pa je bilo treba odstraniti tudi po več plasti preslikav in poiskati avtentično osnovo. Tako je restavratorska delavnica zavoda — če odštejemo njeno sezonsko delo na terenu — ves čas svojega obstoja delala pretežno za potrebe celjskega pokrajinskega muzeja. Podobno je tudi fotografska delavnica zavoda s svojimi storitvami skrbela za potrebe praktično vseh kulturnih ustanov na območju celjske regije od muzeja NOB in Pokrajinskega muzeja v Celju pa preko Likovnega salona in gledališča do muzejskih zbirk v Velenju, Laškem in drugod. Vsa ta dela je zavod opravljal z zavestjo, da s tem ne glede na neadekvaten finančni efekt opravlja pomembno kulturno poslanstvo, čeprav je šlo to delo neredko na rovaš odstopanja od lastnih delovnih načrtov in programov.

Letos je kljub ponovni kritični situaciji zavod slavil še eno pomembno delovno zmago. Tik pred koncem je izdaja devetih zajetnih zvezkov topografskega gradiva o sakralnih spomenikih na območju celjske regije, ki jo je omogočil sklad za pospeševanje kulturnih dejavnosti SRS. Ta izdaja predstavlja začetek sistematičnega izdajanja topografskega gradiva o kulturnih spomenikih celjskega območja. Prav takšen uspeh je tudi razstava »500 let Celja«, ki jo je priredil zavod v počastitev letošnjega občinskega praznika. Razstava prikazuje razvoj celjske mestne vedute od prve znane upodobitve Celja iz leta 1603 pa do časa, ko je bolj ali manj spretno roko slikarja ali grafika zamenjala iznajdba novega časa — fotografija. S to prireditvijo je širša javnost prvič dobila priložnost, da spozna bogastvo gradiva, ki ga je zavod dolgo časa načrtno zbiral in se pri tem ni ustrašil ne truda ne stroškov, da je lahko domače gradivo kompletiral z gradivom iz zamejstva. Ta razstava — že tretja po vrsti, ki jo je priredil zavod — pa je spet le začetek široko zasnovanega programa razstav, ki naj v bližnji prihodnosti seznani delovne ljudi z vlogo zavoda v našem kulturnem življenju in njegovim poslanstvom.

JANEZ ZMAVC

SLG CELJE V SEZONI 1965/66

Slovensko ljudsko gledališče Celje se je na začetku sezone 1965/66 znašlo v več kot zagatni situaciji. Mimo finančnih problemov, s katerimi se mora nenehno ubadati, pa maloštevilnosti umetniškega ansambla, ki mu gredo zasluge, da sezone kljub vsem preprekam vendarle uspejo, je zadnjo sezono doletelo še nadaljnje krčenje ansambla. V nevarnosti je bila realizacija repertoarja. V glavnem naj bi ostal tak, kakršen je bil v prejšnjih sezonah: eklektičen v najboljšem pomenu besede.

Tako je bil za otvoritev sezone določen evropski klasik Friedrich Schiller. Njegovega »Don Carlosa« je zrežiral Juro Kislinger. Pesnitev je bila imenovana tragedija, v smislu moralnih preokupacij, ki privedejo glavnega junaka v smrt. Za naslednji deli je gledališče povabilo slušatelja oddelka za režijo na ljubljanski Akademiji za igralsko umetnost Janeza Povšeta in Franca Uršiča. Prvi je postavil na oder Seilerjevega »Klovna in njegov cirkus« za otroke, drugi pa na en večer uprizorjeni enodejanki: Garrick-Smoletovega »Varha« in Antona Medveda »Rendez-vous« (rahlo karikirana slovenska klasika, v drugem delu z glasbo Miroslava Vilharja iz Jamske Ivanke). Nato pa je zapustil hišo še zadnji stalni režiser.

Tako je bilo treba še naprej prilagajati sezono sprotnim situacijam. Gledališče je ostalo s samo štirinajstimi igralci. Velja jih imenovati: Janez Bermež, Nada Božičeva, Marjan Dolinar, Franci Gabrovšek, Marija Goršičeva, Branko Grubar, Pavle Jeršin, Drago Kastelic, Marjana Krošlova, Sandi Krošl, Minu Kjudrova, Mija Mencejeva, Jože Pristov, Jana Šmidova.

Z novim koledarskim letom so prišli v Celje trije absolventi ljubljanske Akademije za gledališče, radio, film in televizijo: Borut Alujevič, Andrej Nahtigal in Bruno Vodopivec. Ansambelski sestav je sicer bolj nujno terjal starejše igralce, vendar zanje ni bilo možno dobiti ustreznih stanovanj. Število se je povečalo, vendar še daleč ni ustrezalo programu poklicnega gledališča.

Sartrove »Umazane roke« so bile odložene, iz okvirnega repertoarnega načrta je prišla na oder »Veleja« Antona Novačana, celjskega

rojaka, v režiji Franceta Kosmača. Da bi se delo ne ustavilo, je bilo treba potem na hitro najti še drugega režiserja. Ponudbo je sprejel Jože Gale. In ker ni bilo časa, da bi se pripravil za kakšno delo iz celjskega repertoarja, je z nekoliko spremenjenim konceptom prenesel iz Mestnega gledališča ljubljanskega svojo odrsko zamisel komedijskega diptiha »Zasebno uho — Javno oko« angleškega dramatika Petra Shafferja.

Za Sartrovo politično delo »Umazane roke« se je pripravil Franci Križaj, takrat še kot gost iz Ljubljane. Po premieri tega dela, ki je zaradi še vedno aktualne tematike in režijske interpretacije besedila doživelo pri publiki lep uspeh — s tem delom je SLG Celje proslavilo 15-letnico svojega obstoja — pa je Franci Križaj podpisal svoj stalni angažma v hiši. Po novem statutu, ki ga je kolektiv sprejel ob koncu sezone, ima gledališče samo enega stalnega režiserja. Ta naj bi idejno in pedagoško usmerjal delo v gledališču, hkrati pa je član strokovnega kolegija, ki ga sestavljata še upravnik in dramaturg (v tem sestavu predstavlja strokovni kolegij umetniško vodstvo). Gostje režiserji, poiskani med najbolj priznanimi doma in v sosednjih republikah, pa naj bi vsak po svoje prispevali k umetniški rasti gledališča. Situacija v pretekli sezoni je sicer še hromila tak koncept, vendar si je vodstvo že tedaj prizadevalo, da bi čimprej uresničilo to zamisel. Videti je bilo, da je gledališče prebrodilo najhujše težave, ki so krnile njegovo umetniško podobo.

Shafferjevi enodejanki sta bili repertoarno osvežilo, saj sta literarno požlahtnili tisti del sezone, ko pričakuje publika igre za oddih in razvedrilo. V tej smeri je šla tudi »Inventura 65« Miloša Mikelna, ki se je sam ponudil, da zrežira svoje delo. Kljub nenapisanemu pravilu, da avtorji svojih del ne bi smeli režirati, je to sodbo krepko spodbil z režijskim konceptom, ki je družbeno-politično angažiranost teksta še podčrtal. S tem delom je SLG Celje nadaljevalo uspešno prakso zadnjih let: uvajanje satiričnega kabareta.

Mirč Kragelj, star znanec celjskega gledališča, je pripravljaval dramtizacijo ameriških zakoncev Kaninovih po japonski povesti »Rasomon«, vendar je bilo delo zaradi bolezni vzeto z odra tako rekoč tik pred premiero. Preloženo je bilo na jesenski termin, v drugo sezono. Zaradi obveznosti do abonementov, ki bi bili tako prikrajšani za eno predstavo, je gledališče povabilo v goste Mestno gledališče ljubljansko z uprizoritvijo Shisgallove avantgardne komedije »Lbezen«. Delo ni bilo primerno za mladino, pa so dobili mladinski abonmaji zato uspel »Kajuhov večer«, ki ga je pripravil za obletnico OF Franci Križaj. Uprizoritev je bila poskus, kako približati pesnika našemu času, ki je mnogokdaj odmaknjen idealom revolucionarne dobe, v kateri je živel in delal Kajuh. Njegov večer je posnela tudi ljubljanska televizija in ga posredovala celotnemu jugoslovanskemu omrežju.

Za konec sezone je Franci Križaj postavil na oder kriminalko »Mišelovka« popularne angleške pisateljice Agathe Christie. Omeniti je še nekaj pomembnejših dogodkov. Za mednarodni dan gledališč — 27. marec — je SLG Celje pripravilo pogovor z mladimi obiskovalci gle-

*J. P. Sartre:
Umazane roke:
Na sliki: Minu
Kjudrova
kot Jessica
in Drago
Kastelic
kot Hugo.*

dališča. Pogovor je bil o raznih problemih v zvezi z repertoarjem in obiskom. V tem okviru jim je bila prikazana enodejanka Antona Medveda »Rendez-vous«.

Kljub finančni stiski je uspelo gledališču povabiti v goste Dramo SNG iz Ljubljane, ki je predstavila občinstvu ameriškega avantgardista Arthura Kopita »Oh očka, ubogi očka, ...«, in pa Dramo SNG iz Maribora, ki je uprizorila »Lov na čarovnice« Arthura Millerja. S samostojnim umetniškim večerom »A luč je ostala« je za Cankarjevo obletnico gostovala igralka Vladoša Simčičeva.

Da bi občinstvo spoznalo repertoar še pred razpisom abonmaja za novo sezono, je SLG Celje organiziralo pogovor z občinstvom, na katerem so bili gledališki obiskovalci seznanjeni s problematiko gledališča, igralci pa so improvizirali posamezne odlomke iz vseh del, ki jih je imelo gledališče v fiksnem repertoarnem načrtu.

Miloš Mikeln (avtor in režiser): Inventura 65. Na sliki: Minu Kjudrova, Jože Pristov, Marija Goršičeva, Janez Bermež, Sandi Krošl, Bruno Vodopivec in Drago Kastelic

Na grajskih igrah to sezono SLG Celje ni moglo sodelovati iz preprostega razloga, ker je že v prejšnji sezoni imelo z uprizoritvijo Novačanovega »Hermana Celjskega« precejšen deficit, po predračunu za nove grajske igre pa bi bil ta deficit še večji. V lastni režiji bi bila organizacija grajskih iger preveliko tveganje, predvidene pomoči pa gledališče ni dobilo.

Da bi si kolektiv ustvaril vsaj nekaj dohodkov več, je kljub velikim stroškom in naporom, ki jih zahtevajo gostovanja, skušalo gledališče še bolj razširiti mrežo gostovanj. V drugi polovici sezone je že bilo več upanja na uspeh. Medtem ko je bilo do 1. januarja 1966 le 13 gostovanj, je to število do prvega julija 1966 naraslo na 80.

Gostovanja so bila v naslednjih krajih:

Slovenska Bistrica, Brežice, Dobrna, Frankolovo, Gomilsko, Gornji grad, Laško, Ljubljana, Ljubno ob Savinji, Ljutomer, Luče, Mozirje, Murska Sobota, Radenci, Radgona, Rečica ob Savinji, Ravne na Koroškem, Polzela, Strmec, Sevnica, Šmartno ob Paki, Šentjur, Štore, Šempeter v Savinjski dolini, Trbovlje, Topolšica, Šoštanj, Velenje, Vojnik, Vransko, Zagorje, Zalec.

Zaradi še vedno premajhnega števila igralcev in prekomernih obremenitev (v marcu in aprilu jih je bilo preko 70), je naraščalo tudi število obolenj. Da bi ne odpovedovali predstav in da bi sezona vendarle

v redu potekala, je bilo gledališče primorano z raznimi vskoki in preza-sedbami reševati kočljive situacije. To je bila kajpak dodatna finančna obremenitev. Za normalno delo potrebuje gledališče vsaj 25 igralcev. Toda kako povečati ansambel, ko dotacije ne zadostujejo niti za delo v sedanjem položaju ustvarjalcev! Spričo nenehnega krčenja proračuna je večna zaskrbljenost v kolektivu upravičena.

Sandi Krošl je ob koncu sezone prejel nagrado Združenja dramskih umetnikov Slovenije za vlogo Hoedererja v »Umazanih rokah« in tako posredno znova opozoril na delo celjskega gledališča v minuli sezoni.

Od devetih uprizorjenih del so bila štiri slovenska (klasika in so-dobna), od tujih sega eno v evropsko klasiko (nemško), dve v moderno evropsko dramatiko, eno je lahkotnega žanra (namenjeno zgolj sprostitvi), eno pa je napisano za otroke.

Pregled števila predstav in obiskovalcev

Delo	Predstave			Obisk		
	skupaj	doma	na go- stovanju	skupaj	doma	na go- stovanju
Ringaraja (predsezona)	1	1		101	101	
Večer slovenske ljubezenske poezije (predsezona)	5	3	2	818	518	300
Don Carlos	19	14	5	3.220	3.568	1.652
Varh in Rendez-vous	25	16	9	6.115	4.095	2.020
Klovn in njegov cirkus	28	20	8	11.417	7.236	4.181
Veleja	24	12	12	5.745	2.938	2.805
Umazane roke	21	12	9	6.749	3.456	3.313
Zasebno uho — javno oko	16	12	4	3.680	3.170	510
Inventura 65	49	20	29	11.761	4.984	6.777
Kajuhov večer	12	12		3.754	3.754	
Mišelovka	11	9	2	2.554	1.892	662
Skupaj:	211	131	80	57.912	35.692	22.220

JURO KISLINGER

ORIS DELOVANJA CELJSKEGA LIKOVNEGA SALONA

OBDODBE 1965 — 1967

Oris zajema dobo skoraj polnih dveh koledarskih let in s tem, z izjemo po zaključku zbiranja gradiva za pričujoči zvezek Celjskega zbornika prirejene male retrospektivne razstave grafičnih del Franceta Miheliča (ob njegovem 60. življenjskem jubileju), tudi dve razstavni obdobji Likovnega salona Celje — društvenega razstavišča celjskega pododbora Društva slovenskih likovnih umetnikov.

V tem obdobju sta osnovni značilnosti razvoja celjskega Likovnega salona po vrednosti in celo po vsoti upadajoča družbena denarna pomoč, ter pri zmanjšanem številu razstav, njih rastoča kakovostna raven. Skope denarne možnosti so vsilile zmanjšanje števila razstav in opustitev že navezanih mednarodnih stikov, bodisi izmenjalnih razstav, bodisi študijskih potovanj. Umetniškemu vodstvu Likovnega salona v takem položaju ni preostalo drugega, kot zmanjšanje števila razstav nadoknaditi z izbiro kakovostnejših domačih razstavljalcev, s čimer je bila v veliki meri že sama po sebi zajamčena boljša kakovostna raven razstav.

Nekoliko v senci prej opisanega dogajanja je uspevalo v Likovnem salonu še naprej zbirati umetnine sodobnih slovenskih likovnih ustvarjalcev za ustrezno bodočo stalno galerijsko zbirko. Nadaljevanje zbiranja likovnih umetnin so omogočile namenske dotacije občinskega sveta za kulturo in znanost. V omejenih finančnih razmerah svet v ta namen sicer ni mogel dodeljevati tolikšnih vsot, kot bi bile za normalen tempo nastajanja stalne galerijske zbirke potrebne. Denar iz tega vira pa je vendarle omogočil vsaj najnujnejše odkupe. Na ta način je bila tudi zagotovljena kontinuiteta prizadevanj za bodočo stalno zbirko sodobnih slovenskih likovnih umetnin.

Prvi zametek, po količini in kakovosti dokaj skromen, je bil pridobljen ob razformiranju okraja Celje. Čeprav je okraj v letih obstajanja zbral z odkupi številna likovna dela in med njimi tudi več umetnin vrhunske kakovosti, je bilo možno za stalno zbirko likovnega salona

pridobiti žal le boren ostanek. Načrtnejše zbiranje umetnin na primerni kakovostni ravni je omogočala samo že prej omenjena denarna pomoč občinskega sklada za kulturo. Omejene finančne možnosti seveda niso mogle omogočiti več, kakor ustvaritev dostojnega zametka bodoče stalne zbirke.

Doslej je za bodočo stalno zbirko uspelo zbrati skupno 17 likovnih umetnin. Od tega je 10 slikarskih del, 6 grafik in eno kiparsko delo v lesu. V zametku stalne zbirke je zdaj zastopanih še vsega 12 različnih avtorjev.

Spomladi 1967. leta si je vodstvo Likovnega salona skupaj z občinskim sindikalnim svetom Celje prizadevalo sprožiti po sindikalnih podružnicah posebno akcijo. Sindikalne podružnice naj bi s svojim denarjem podprle nakupovanje umetnin za stalno zbirko. Ta poskus pridobitve dodatnega denarnega dotoka pa je imel, žal, spet le skrajno skromen uspeh, saj je uspelo zbrati vsega 30.000 starih dinarjev, kar ni zadostovalo v celoti niti za nakup ene same grafike.

RAZSTAVNO OBDOBJE 1965/66

V tem obdobju je Likovnemu salonu uspelo organizirati 14 razstav. Od tega jih je bilo 10 v Likovnem salonu, 4 pa v foyerju SLG Celje. Del razstav je Likovni salon zaradi pomanjkanja razstavnega prostora še vedno pripravil v zasilnem razstavišču v gledališču, kljub temu, da je bil odpor razstavljalcev proti temu razstavnemu prostoru vedno večji. V foyerju SLG Celje zaradi omejenih denarnih možnosti razstave niso dostopne občinstvu drugače, kakor med trajanjem gledaliških predstav, pa še takrat le pred začetkom predstav in v odmorih. Za likovne razstave tam tudi ni primerne razsvetljave. Izven časa trajanja gledaliških predstav so si razstave lahko ogledale le večje v naprej napovedane skupine. V foyerju SLG Celje tudi ni mogoče voditi točne evidence števila ogledovalcev razstav. Odpor razstavljalcev proti razstavljanju v tem prostoru je torej utemeljen in razumljiv.

Na desetih razstavah v Likovnem salonu je bilo skupno 13.395 obiskovalcev, od tega 6491 mladine in 6904 odraslih. V primerjavi z razstavnim obdobjem 1964/65 je opaziti upad skupnega števila obiskovalcev in premik v razmerju med mladimi ogledovalci in odraslimi. Leto prej je bilo več mladih kot odraslih ogledovalcev. Upad števila ogledovalcev je treba pripisati temu, da je v prejšnjem razstavnem obdobju bila razstava del Maksima Gasparija v času mladinskega pevskega festivala. Razumljivo je, da je bilo tedaj število ogledovalcev večje in, da je bilo med njimi več mladine. S tem v zvezi je tudi upad povprečnega števila obiskovalcev na eno razstavo od okrog 1500 na 1339.

V razstavnem obdobju 1965/66 velja posebej omeniti razstave Florisa Oblaka, Vladimirja Makuca (na tej razstavi je bil tudi zabeležen rekordni odkup umetnin), Staneta Jarma, Marka Šuštaršiča in Staneta Kregarja. V tem obdobju je tudi še uspelo prirediti dve razstavi inozem-

skih likovnih umetnikov. To sta bila Nizozemec Toon Wegner in Poljak Jan Piasecki.

V tem razstavnem obdobju so prejšnje leto navezani stiki z društvom poljskih likovnih umetnikov (ZPAP) v Poznanju rodili še en plod, ki pa je hkrati tudi zaključil začetno sodelovanje. Pomanjkanje denarja je onemogočilo nadaljevanje začetega sodelovanja. V maju 1966 so v Poznanju v okviru dogovorjenih izmenjalnih razstav priredili še razstavo akvarelov celjskega slikarja Avgusta Lavrenčiča. V tamkajšnjem društvenem razstavišču so razstavili 30 Lavrenčičevih akvarelov iz njegovega cikla »Morje«. Ob razstavi so izdali tudi poseben prospekt.

V prejšnjem letu je bila zarisana tudi nova smernica za razstavni načrt celjskega likovnega salona. Namesto skupinskih razstav članov celjskega pododbora Društva slovenskih likovnih umetnikov, naj bi prirejali individualne razstave njegovih članov. Žal je bila v tem razstavnem obdobju uresničena le ena taka razstava. To je bila razstava olj akademskega slikarja Janeza Kneza, ki deluje v Trbovljah, a je član celjskega pododbora.

Z razstavnim obdobjem 1965/66 je celjski Likovni salon zaključil četrto leto svojega delovanja. Od začetka njegovega dela do konca tega obdobja je število razstav, ki jih je priredil, naraslo na 54.

RAZSTAVNO OBDOBJE 1966/67

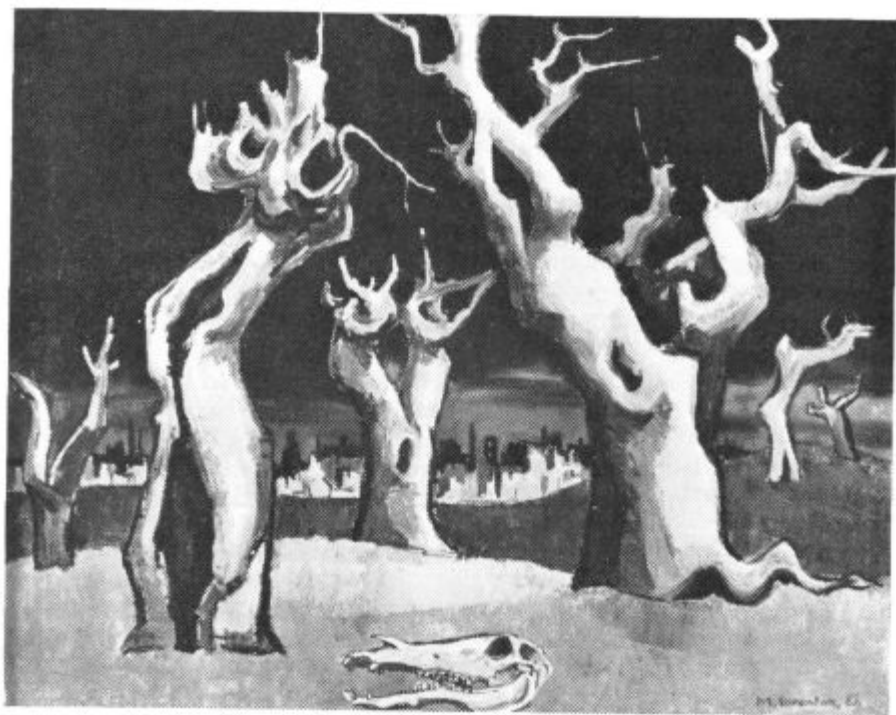
V tem obdobju je Likovni salon priredil še 10 razstav. Popolni podatki pa so na voljo samo za 9 razstav, ker je mala retrospektivna razstava grafičnih del Franceta Miheliča, prirejena v proslavo njegovega 60. življenjskega praznika, ob času zaključka zbiranja gradiva za to številko Celjskega zbornika še trajala. Ta razstava je prav gotovo najbolj pomembna od vseh, ki jih je od začetka delovanja priredil celjski Likovni salon. Jubilant je razstavil 40 grafik. Kljub omejenemu številu del — narekovala jih je majhna prostorska zmogljivost Likovnega salona, pa je avtor uspel ustvariti retrospektivni prerez svojega grafičnega ustvarjanja. Prav izbor pa je povzročil, da so bila razstavljena le najboljše dela, ki pomenijo ključne postavke umetnikovega razvoja. S pomočjo republiškega sklada za pospeševanje kulturnih dejavnosti je bil za to razstavo natiskan tudi poseben katalog.

Na 9 razstavah pred Miheličevo je bilo zabeleženih skupno 15.999 obiskovalcev, od tega 7792 mladine in 6207 odraslih. Povprečni obisk na eno razstavo je bil 1599. V tem razstavnem obdobju je število mladih obiskovalcev znova začelo prekašati število odraslih. Žal pa ni mogoče oceniti tega razstavnega obdobja, ker so podatki brez števil z Miheličeve razstave bistveno okrnjeni. V tem razstavnem obdobju je bilo 7 razstav prirejenih v Likovnem salonu, 1 v Likovnem salonu in v foyerju SLG Celje in le še dve v foyerju SLG Celje. Odmiranje razstavne dejavnosti v foyerju gledališča pogojuje v tem razstavnem obdobju razen odpora razstavljalcev tudi še pomanjkanje denarja za prireditve večjega

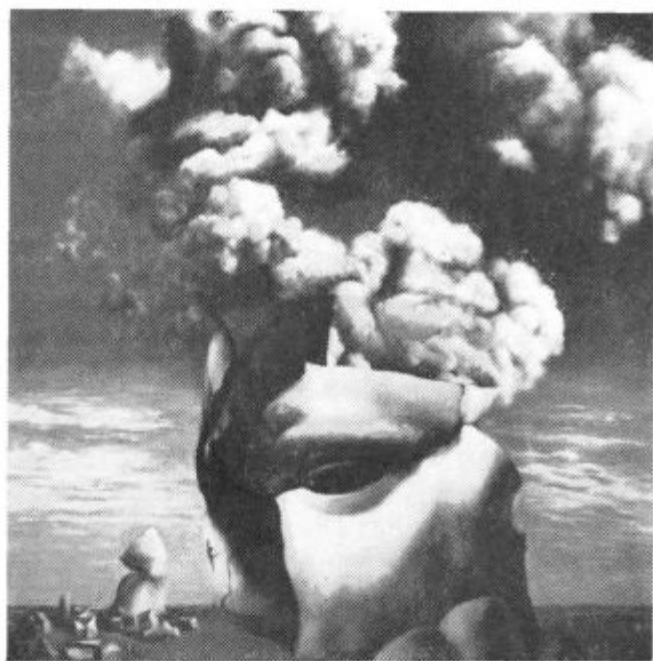
*Jelica Zuža:
Portret dečka
(olje na platnu,
1965)*

*Milan Lorenčak:
Neme priče
(olje na platnu,
1966)*

*Darinka Pavletič-
Lorenčak:
Dediščina
vojnih sirot
(olje na
platnu, 1961)*

*Avgust
Lorenčič:
Glava
(olje, 1966)*

števila razstav. V obeh razstavnih prostorih je bila prirejena Mednarodna razstava filmskega plakata, ki je to zaradi svoje obsežnosti nujno terjala.

Ob upadu števila razstav pa je v tem obdobju opaziti dvig kakovostnega povprečja razstav, čeprav je bila le ena razstava mednarodna, a še ta ni bila izmed klasičnih likovnih zvrsti. Posebej bi v tem razstavnem obdobju lahko omenili razstave Janeza Vidica, Vide Fakinove, Lidije Osterčeve, Draga Tršarja, Marjana in Dušana Tršarja ter razumljivo malo retrospektivo grafik Franceta Miheliča. Razveseljivo je tudi, da sta v tem razstavnem obdobju priredila individualni razstavi kar dva člana celjskega pododbora Društva slovenskih likovnih umetnikov: Joža Horvat-Jaki in Milan Lorenčak. Zadnji je na svoji razstavi beležil celo najvišji obisk na eni razstavi doslej in sicer 4063 obiskovalcev. Mednarodne razstave v okviru dogovorjenih izmenjav pa so morale zaradi prekratko odmerjene družbene denarne pomoči v tem obdobju odpasti.

Kot posebno značilnost bi veljalo omeniti, da Likovni salon zdaj ne more več ustreči vsem, ki bi želeli v Celju razstavljati. Vzrok je v delnem zmanjšanju števila razstav, še bolj pa v izredno naraslem zanimanju likovnih ustvarjalcev za razstavljanje v Celju.

RAZSTAVE LIKOVNEGA SALONA CELJE OD AVGUSTA 1965 DO APRILA 1967

(Zaporedne številke razstav štejemo od začetka delovanja Likovnega salona Celje)

Razstavno obdobje 1965/66

41. razstava: »Razstava karikatur Pavlihe« od 20. 8. 1965 do 4. 9. 1965. Razstava je bila pripravljena v sodelovanju z uredništvom »Pavlihe«. Razstavljenih skupno 90 karikatur, 1787 obiskovalcev; od tega 759 mladine in 1028 odraslih. Razstava je bila v Likovnem salonu. Vabilo.

42. razstava: »Razstava grafik Nizozemca Toona Wegnerja. Od 10. 9. do 2. 10. 1965. Razstavljenih je bilo 23 grafik v tehniki linoreza ali lesoreza, deloma tudi barvnih, 1291 obiskovalcev; od tega 675 mladine in 616 odraslih. Razstava je bila v Likovnem salonu. Prospekt.

43. razstava: »Prerez življenjskega dela angleškega slikarja Williama Turnerja v reprodukcijah« od 1. 10. do 13. 11. 1965. Razstava je bila pripravljena v sodelovanju z British Councilom iz Zagreba. Razstavno gradivo je bilo razvrščeno na 20 panojih. Razstava je bila v foyerju SLG Celje. Vabilo.

44. razstava: »Razstava olj Florisa Oblaka« od 13. 10. do 10. 11. 1965. Razstavljenih 17 olj, 1256 obiskovalcev; od tega 534 mladine in 722 odraslih. Razstava je bila v Likovnem salonu. Prospekt.

45. razstava: »Razstava olj Janeza Kneza« od 15. 11. do 11. 12. 1965. Razstavljenih je bilo 18 olj. 1490 obiskovalcev; od tega 677 mladine in 813 odraslih. Razstava je bila v Likovnem salonu. Prospekt.

46. razstava: »Razstava grafik Dževada Hoze« od 16. 11. do 18. 12. 1965. Razstavljenih je bilo 27 grafik. Razstava je bila v foyerju SLG Celje. Prospekt.

47. razstava: »Razstava grafik Vladimirja Makuca« od 17. 12. 1965 do 15. 1. 1966. Razstavljenih je bilo 34 grafik. 1197 obiskovalcev; od tega 603 mladine in 594 odraslih. Razstava je bila v Likovnem salonu. Vabilo in prospekt.

48. razstava: »Razstava kiparskih del Staneta Jarma« od 21. 1. do 12. 2. 1966. Razstavljenih je bilo 23 kipov (les) in 12 risb. 1351 obiskovalcev; od tega 723 mladine in 628 odraslih. Razstava je bila v Likovnem salonu. Vabilo in prospekt.

49. razstava: »Razstava slikarskih del poljskega slikarja Jana Piaseckega« od 25. 2. do 25. 3. 1966. Razstava je bila pripravljena v okviru izmenjav med ZPAP — Poznan (Poljska) in DSLU, pododbor Celje. Razstavljenih je bilo 18 olj. 1408 obiskovalcev; od tega 765 mladine in 643 odraslih. Razstava je bila v Likovnem salonu. Vabilo in prospekt.

50. razstava: »Razstava slikarskih in grafičnih del Marka Šuštaršiča« od 1. 4. do 25. 4. 1966. Razstavljenih je bilo 13 del v kombinirani tehniki tempere in olja ter 6 grafik — akvatint. 1219 obiskovalcev; od tega 621 mladine in 598 odraslih. Razstava je bila v Likovnem salonu. Prospekt.

51. razstava: »Razstava slikarskih del Ide Brišnik-Remčeve in Marjana Remca« od 2. 4. do 27. 4. 1966. Ida Brišnik-Remčeva je razstavila 7 olj, Marjan Remec pa 9 olj. Razstava je bila v foyerju SLG Celje. Prospekt.

52. razstava: »Razstava likovnih del Karla Pečka iz cikla »Slovenjegraškega dvorišča« od 6. 5. do 28. 5. 1966. Razstavljenih je bilo 11 risb in 2 olji. 1273 obiskovalcev; od tega 640 mladine in 633 odraslih. Razstava je bila v Likovnem salonu. Prospekt.

53. razstava: »Razstava likovnih del slikarja samouka Antona Repnika« od 24. 5. do 18. 6. 1966. Razstavljenih je bilo 16 olj in 4 risbe. Razstava je bila v foyerju SLG Celje. Prospekt.

54. razstava: »Razstava slikarskih del Staneta Kregarja« od 10. 6. do 2. 7. 1966. Razstavljenih je bilo 14 olj. 1123 obiskovalcev; od tega 494 mladine in 629 odraslih. Razstava je bila v Likovnem salonu. Prospekt.

Razstavno obdobje 1966/67

55. razstava: »Mednarodna razstava filmskega plakata« od 9. 9. do 1. 10. 1966. Razstava je bila pripravljena v sodelovanju z odborom za filmsko vzgojo pri občinskem svetu ZKPOS Celje in s posredovanjem republiškega odbora ZKPO Slovenije. Razstavljenih skupno 69 plakatov snovalcev iz Poljske, Zahodne Nemčije, Finske, Španije, Sovjetske zveze, Danske, Japonske in Jugoslavije. 1762 obiskovalcev; od tega 1056 mla-

dine in 706 odraslih. Zaradi obsežnosti je bila razstava hkrati v obeh razstaviščih, del (27 plakatov) v Likovnem salonu in del (42 plakatov) v foyerju SLG Celje. Prospekt.

56. razstava: »25 let britanske scenografije« od 7. 10. do 30. 10. 1966. Razstava je bila pripravljena v sodelovanju s SLG Celje, razstavno gradivo pa je posredoval British Council iz Zagreba. Razstava v foyerju SLG Celje. Vabilo.

57. razstava: »Razstava slikarskih del Janeza Vidica« od 7. 10. do 29. 10. 1966. Razstavljenih je bilo 17 del, delno olj, delno pa v tehniki batika, 1633 obiskovalcev; od tega 756 mladine in 877 odraslih. Razstava je bila v Likovnem salonu. Prospekt.

58. razstava: »Razstava likovnih del Jožeta Horvata-Jakija« od 4. 11. do 26. 11. 1966. Razstavljenih je bilo 18 del, delno slikarskih, delno grafičnih — vsa z uporabo tehnike Kammzug, 1637 obiskovalcev; od tega 720 mladine in 937 odraslih. Razstava v Likovnem salonu. Vabilo in prospekt.

59. razstava: »Razstava slikarskih del Vide Fakinove« od 9. 12. do 31. 12. 1966. Razstavljenih je bilo 12 olj, 1301 obiskovalec; od tega 652 mladine in 649 odraslih. Razstava je bila v Likovnem salonu. Prospekt.

60. razstava: »Razstava slikarskih del in ilustracij Lidije Osterčeve« od 13. 1. do 4. 2. 1967. Razstavljenih je bilo 18 olj, delno lepljenk in ilustracije za mladinska dela, 1062 obiskovalcev; od tega 506 mladine in 556 odraslih. Razstava je bila v Likovnem salonu. Prospekt.

61. razstava: »Razstava kiparskih del Draga Tršarja« od 10. 2. do 28. 2. 1967. Razstavljenih je bilo 14 kipov, večinoma odlitih v bron in nekaj kipov v mavcu ter 3 risbe, 1066 obiskovalcev; od tega 628 mladine in 438 odraslih. Razstava je bila v Likovnem salonu. Prospekt.

62. razstava: »Razstava slikarskih del Milana Lorenčaka« od 10. 3. do 31. 3. 1967. Razstavljenih je bilo 16 olj, 4063 obiskovalcev; od tega 2634 mladine in 1429 odraslih. Razstava je bila v Likovnem salonu. Prospekt.

63. razstava: »Razstava grafik Marijana Tršarja in kiparskih del Dušana Tršarja« od 14. 4. do 13. 5. 1967. Marijan Tršar je razstavil 14 grafik, Dušan Tršar pa skupno 12 kipov, od tega 10 v tehniki varjenega železa in 2 v svincu, 1453 obiskovalcev; od tega 840 mladine in 613 odraslih. Razstava je bila v Likovnem salonu. Prospekt.

GUSTAV GROBELNIK

KOMORNI MOŠKI ZBOR KOT LEGAT
SLOVENSKE ZBOROVSKÉ KULTURE

Iz preglednice,¹ ki jo podajamo v začetku tega zapiska, izhaja, da je celjski Komorni moški zbor od leta 1954 do danes 14-krat koncertiral v sedmih evropskih državah, v katerih je imel skupaj 50 javnih nastopov.

	1954	1957	1958	1960	1963	1964	1965	1966	Skupaj
1. Avstrija	4								4
2. Italija	2			4	8	2	4		20
3. Anglija		4							4
4. Nemčija			2				2	5	9
5. Holandija			5					3	8
6. Belgija			2						2
7. Švica							3		3
Skupaj	6	4	9	4	8	2	9	8	50

Za amaterski pevski zbor, kakršen je KMZ, je gornja bilanca ne le količinski, temveč tudi kakovostni pokazovalec. Pri tem pa nastop KMZ na tujih tleh ne gre ocenjevati le za izvoz pevsko-umetniškega dosežka, marveč tudi — ali predvsem — za manifestacijo zbližanj med narodi, za doprinos k politiki sporazumevanja med narodi, za kulturno reprezentanco narodov Jugoslavije pred ostalo Evropo, kar pomeni i kulturno-politično i turistično-propagandno dejanje, oboje v prid sožitja med narodi raznih kultur. To pa je dejstvo, ki znova opravičuje dve tri besede o KMZ, tokrat kot o legatu slovenske zborovske kulture.

— — —

Komorni moški zbor je prvič prestopil domači prag v začetku julija leta 1954, že v začetku decembra istega leta pa drugič, torej peto leto po njegovi ustanovitvi, ko je zbor še krepko zajemal iz zakladnice domače — slovenske — narodne in umetne pesmi (Bučar, Marolt, Mirk,

Pregelj, Venturini in dr.).² S tako narodno-vzpodbudno pevsko fiziognomijo ga je razumljivo gnalo najprej med koroške (Bilčovs, Sentjanž, Skofiče ob Vrbskem jezeru), nato med tržaške Slovence (Slovenska prosvetna zveza, Avditorij v Trstu). Medtem ko so Korošci sprejeli zbor kot navdušeni in vzhičeni poslušalci, so ga Tržačani z lastno, visoko razvito pevsko kulturo pozdravili bolj kot pevski tovariši, videč v KMZ »zelo dobro tehnično uvežban in muzikalno pripravljen zbor«.³

Potem ko je KMZ opustil zgolj slovensko čitalniško in poznoromantično tematiko⁴ ter povzel naprednemu in sodobnemu zborovskemu gibanju tipične težnje, je seveda moral opustiti tudi misel na narodno buditeljska pevstva gostovanja med našimi onkraj meja, pač pa je, obogateno še z jugoslovanskimi avtorji oziroma njihovimi iz jugoslovanske folklore vzniklimi pesmimi (Gotovac, Milošević, Tajčević), brez večjega obotavljanja sprejel 1957 napotnico federalnega sveta za kulturne stike s tujino za nastop na mednarodnem tekmovanju v skupini Folk Songs v Llangollennu (Anglija).⁵ Kakor je znano, se je s tega po vsem svetu znanega mednarodnega pevskega festivala vrnil kot zmagovalec.⁶ Od tedaj pomeni llangollenska diploma zboru pooblastilo za zastopstvo slovenskih in jugoslovanskih moških zborov tudi v naslednjih letih.

Tako se z repertoarjem, ki ga je povečal s prvimi tremi klasiki (Gallus, Orlando di Lasso, Baldasare Donati), jugoslovanski del repertoarja pa popestril ponovno z Gotovcem, predvsem pa z Mokranjcem (I. rukovet), že naslednje leto 1958 odpravi po lastni iniciativi na desetdnevno turnejo v Nemčijo (Essen) in — na povabilo pevskega društva »Oranje« iz Schinvelda — v Holandijo (Schinveld, Heerlen, radio Hilversum, Brunsum) s povratkom čez Belgijo, kjer poje (Waterschei) in snema v času EXPO 1958 (Bruxelles) za ameriško barvno televizijo. Ta turneja je pomenila deloma srečanje s slovenskimi izseljenci, željnimi slovenske narodne pesmi, deloma pa priložnost za vzpostavitev pevskega tovarištva trajnega značaja s Holandci, med katerimi je zbor »zapustil izreden vtis ubranega in tehnično popolnega zbora«.⁷

Medtem ko je leto 1959 posvetil svojemu jubileju⁸, nastopi 1960 po šestih letih zopet na Tržaškem (Trst, Gorica, RAI, Kontovel). Zahvala tržaške Glasbene Matice pove, da so Tržačani gostili zbor, »ki se zaveda pomena kulturnega poslanstva umetnikov matične države zamejskim Slovincem«⁹. S tem gostovanjem je absolviral deset let stari KMZ že 25 nastopov na tujih koncertnih odrih in pred mikrofoni tujih radijskih postaj — že kar dovolj, da je dojel zahteve tujega glasbenega občinstva. Že primerno mednarodno rutiniran je zbor dokončno razširil slovenski repertoar na jugoslovanski oz. slovanski in internacionalni obseg¹⁰ ter leta 1963 sprejel napotnico kulturno-prosvetnega sveta Jugoslavije za Concorso polifonico internazionale v Arezzu (Italija). Spotoma se je ustavil v Trstu (RAI, Avditorij), da bi poslednjič preizkusil svojo pripravljenost za nastop med tekmeci prvega razreda. Res je tržaška glasbena ocena¹¹ izzvenela v napoved, »da bo celjski zbor v Arezzu delal čast slovenski zborovski glasbeni umetnosti«¹². Z uvrstitvijo na I. mesto v kategoriji moških zborov je zbor napoved uresničil; dokazal je dora-

Eine Männerchor-Begabung von ungewöhnlicher Art ergab sich beim Konzert des jugoslawischen Kammerchores „Komorni Moški Zbor“ aus Celje. Chorleiter Prof. Eugen Kunaj demonstrierte vorbildliche Singkultur. Wir berichten heute über den Konzert.

EGA-Aufnahme

Komorni moški zbor na koncertu v Remscheidu (slika, objavljena v listu Remscheider Generalanzeiger 2. maja 1966)

slost zahtevnemu polifonskemu petju, s tem pa tudi zrelost za zastopstvo zborovske kulture Slovencev in narodov Jugoslavije sploh v primeru najzahtevnejših mednarodnih vokalno-glasbenih prireditev.

Aretinski uspeh KMZ je odjeknil tudi v ostalih evropskih glasbeno-festivalskih središčih, zakaj še isto jesen je zbor prejel vabilo na Rencontres chorales internationales de Montreux (Švica), na Concorso internazionale di canto corale »C. A. Seghizzi« v Gorici (Italija), Na Certamen polifonico internacional v Gijonu (Španija), da ne omenimo še dvojice zasebnih vabil iz ZR Nemčije.

Najprej in sicer takoj naslednje leto 1964 meseca novembra se je odzval Goričanom, ker posvečajo svojo prireditev kulturno-umetniškemu sožitju ob Soči, prijateljstvu med Avstrijo, Slovenijo in Italijo — »a testimonianza della volontà di allargare il contatto artistico, culturale ed umano, con i Paesi vicini«¹³. Glasbeni kritiki so že pred tekmovanjem napovedali zmago našega zbora¹⁴. Z obvezno Cantate Domino (Joannes Croce 1557—1609) ter s svojima Laus et perennis gloria (Jakob Gallus 1550—1591) in Tri komitske pesme (Marko Tajčević 1900 —) se je uvrstil kot najboljši ocenjeni zbor (94,2 točke) med vsemi (18) tekmujočimi zbori sploh na vrh častne lestvice. Ob tej uvrstitvi ga je domači tisk¹⁵ ocenil za zbor, »ki je s svojo visoko kvaliteto sposoben zastopati našo državo tudi na najbolj zahtevnih pevskih tekmovanjih«.

Toda po Arezzu 1963, kjer se je proslavil z obveznima Caligaverunt oculi mei (Paolo Aretino sec. XVI.) in Trinkkanon (W. A. Mozart 1756—1791) ter s svojo Donne venite al ballo (Anonimus sec. XVI.), sodi k priznanju o reprezentativnosti KMZ tudi priznanje o zborovi uspešnosti v polifonski vokalni glasbi¹⁶.

Tri mednarodne diplome so bile pač zadostno opravičilo, da se je KMZ naslednje leto 1965 napotil kar trikrat čez našo državno mejo: najprej na II. *Rencontres chorales internationales* v Montreux (od 3. do 7. aprila), nato kot povabljeni gost v Göttingen na 5. *Chorfest* Severozahodne nemške pevske zveze (od 14. do 16. maja), nazadnje (11. in 12. decembra) zopet v Gorico na IV. *Concorso internazionale di canto corale*.

Ne glede na tekmovalni značaj prireditve v Montreuxju in v Gorici, priča repertoar KMZ na teh prireditvah, da je v vseh treh primerih pomenil njegov nastop v prvi vrsti reprezentanco slovenske in jugoslovanske zborovske glasbe. Tako v Montreuxju kakor v Göttingenu je zbor pel dela Marolta, Tomca in Simonitija pa Tajčeviča, Gotovca, Miloševiča in Mokranjca, a v Gorici poleg obvezne *Ecce quam bonum* (p. Mariano Mioli) še Srebotnjakove *Bore* ter Gallusovo *Currit parvus lepulus* — v kategoriji moških zborov in Mokranjčev *XI. Rukovet*, Pregljevo *Oj*, le prebudi se ter Mihelčičevo *Dil, dil, duda* — v kategoriji »Folklore«. V Montreuxju si je z navedenim programom — izvedbo je glasbeni poročevalec označil za triumfalno in nepozabno¹⁷ — priboril častno drugo mesto, v Gorici pa prvo v kategoriji »Folklore« in drugo med moškimi zbori, vtem ko si je zaradi svojega skrbnega in ubranega izvajanja¹⁸ v Göttingenu prislužil še snemanje v radiu Bremen. (Ta oddaja pod naslovom »*Volkslieder aus Jugoslawien*« je bila na I. programu Radia Bremen 9. januarja 1966 ob 14.30¹⁹.) Švicarsko in nemško aklamacijo sakralnega in profanega repertoarja XVI. stoletja kot slovenske ljubavne pesmi in ognjevitiga srbskega narodnega kola²⁰ je harmonično dopolnilo goriško priznanje za »vrhunsko izvedbo«²¹ obvezne Miolijeve polifonske skladbe *Ecce quam bonum et quam jucundum habitare fratres in unum...*, zaradi česar »je dobila polno veljavo njena vsebina, zajeta v treh plemenitih besedah: »... vsi smo bratje«²².

Leto 1965 pomeni tudi količinsko najplodnejše v nastopih KMZ zunaj naših meja, saj jih je od 26 nastopov sploh, kar tretjino (9) imel na tujih tleh²³. Skoraj prav tolikokrat je KMZ nastopil tudi naslednje leto 1966 — ponovno v ZR Nemčiji in v Holandiji. V ZR Nemčiji je pel na povabilo ženskega zbora »*Lyra*« iz Remscheid, s katerim se je spoznal 1964 v Montreuxju, v Holandiji pa kot gost starih pevskih tovarišev iz leta 1958 — schinvelskega pevskega društva »*Oranje*«. Pevke iz Remscheid so z namenom za izmenjavo gostovanja²⁴ organizirale skupne koncerte z zbori, ki jih vodi njihov dirigent Helmut Höngen, in sicer z moškim zborom »*Eintracht*« v Ronsdortu (29. apr.), z lastnim zborom »*Lyra*« v Remscheidu (30. apr.) in moškim zborom »*Solinger Liederkranz*« v Solingenu (1. maja). Gostovanje v ZR Nemčiji je zbor izkoristil še za posnetek svojega repertoarja pesmi narodov Jugoslavije v WDR Köln ter — na povabilo občine Viersen — še istega dne zvečer (2. maja) za koncert pesmi jugoslovanskih narodov. Holandski pevski tovariši so organizirali KMZ v povračilo za svoje gotovanje v Celju leta 1964²⁵ koncerte v Heerlerheide (3. maja), v Schinveldu (5. maja) in v Voorburgu (6. maja). Koncerti na Holandskem so bili namenjeni tudi našim ro-

jakom, zato je del organizacije prevzela Slovenska izseljenska matica²⁶ oz. Zveza slovenskih katoliških društev na Nizozemskem s sedežem v Brunsumu.

Kakor so kovinarska središča (Ronsdorf, Remscheid, Solingen) severnorensko-westfalske pokrajine gostila KMZ kot sijajni (Prachtchor aus Jugoslawien) in zgledni zbor (Ein Idealfall von einem Männerchor) ter celo kot zbor mednarodnega vrhunskega razreda (Ein Chor internationaler Spitzenklasse), njegovo pesem pa pozdravili kot most med narodi (Brücke zwischen den Völkern)²⁷, tako tudi holandski rudarji z našimi rojaki in meščani haaškega predmestja Voorburg niso štedili s priznanji²⁸. KMZ je osvojil holandsko publiko z dovršenim izvajanjem svojega klasičnega in jugoslovanskega programa, povsem prevzel pa s pesmijo o nizozemskem narodnem junaku Piet Hein (skladatelj Fred. J. Roeske), ki jo je pel in ponavljal v »izvrstni nizozemščini« — »in voortreffelijk Nederlands«.²⁹ Pod tem dojmom so Nizozemci pozdravili KMZ najprej kot tolmača odkritosrčnega prijateljstva med Nizozemsko in narodi Jugoslavije in šele nato kot izjemen vokalni ansambel.

Za uspešno posredovanje slovenske in jugoslovanske zborovske umetnosti preko naših meja je končno šteti tudi nastope KMZ na domači televiziji³⁰, za soočenje s tujim avditorijem v prid sporazumevanja med narodi pa tudi njegove vsakoletne nastope v Dobrni in Rogaški Slatini, kjer zaznamujejo iz leta v leto večji obisk inozemskih gostov³¹, sem in tja pa še nastop pred tujimi kongresisti, kakršen je bil npr. leta 1964 mednarodni arheološki kongres v Celju, ko je KMZ pel na slavnostnem sprejemu tujih udeležencev³².

Ce je tedaj »sleherna razstava, izmenjava zborovskega ansambla ali solista lahko trden kamen v mostu, ki ga postavljamo med narodi«³³, potem so tak kamen zadnjih dvanajst, trinajst let prav gotovo tudi evropska koncertna pota Komornega moškega zbora.

Za osvetlitev umetniške zmogljivosti, s katero je KMZ odhajal v svet, poskusimo primerjati njegov repertoar sezone 1954/55 z repertoarjem 1965/66. Razlika je očitna. Zastopstvo skladateljskih imen (Bučar — 5, Marolt — 5, Adamič — 3, Mirk — 4, Kernjak — 2, S. Mihelčič — 2, V. Mihelčič — 2, Venturini — 2, Foerster — 1, Pavčič — 1, Prelovec — 1, Ravnik — 1, Vogrič — 1, Vodopivec — 1)³⁴ kaže, da je bil zbor pred desetimi leti še naklonjen pretežno tradicionalni romantični smeri in umetno obdelani slovenski ljudski pesmi. Odmik od romantičnega občutenjstva, privlačnega le za preprostega poslušalca z nerazvitim glasbenim okusom, je bil storjen do turneje po Holandiji in Belgiji v maju 1958, ko je zbor razširil repertoar za prve tri klasike, to so naš zvočno učinkoviti Gallus (Ecce quomodo moritur iustus), razgibani Nizozemec Orlando di Lasso (Bonjour mon coeur) ter živahni Benečan Baldasare Donati (Gagliarda), a jugoslovanski del repertoarja obožatil s I. rukovetom prvobitnega Srba Steva Stojanovića-Mokranjca³⁵.

Na inozemska koncertna pota 1965 in 1966 pa je ponesel razen del omenjenih treh klasikov (od našega Gallusa kar štiri)³⁶ še dela drugega nizozemskega mojstra motetov Josquin des Présa (El grillo) in za-

stopnika beneške skladateljske šole Giovannija Croceja (*Cantate Domino*), anonimnega skladatelja XVI. stol. igrivo Donne venite al ballo pa Mozartov Trinkkanon, dalje sodobnega goriškega mojstra polifonske glasbe p. Mariana Miollija (*Ecce quam bonum*) — samo dela, s katerimi je zbor zmagoval v Arezzu (1963), Gorici (1964, 1965) in Montreuxju (1966); posebej pa je za nemški glasbeni svet naštudiral tehnično zahtevne Rimske napitnice (*Römische Weinsprüche*) sodobnega nemškega kontrapunktista Haralda Genzmerja in humoresko *St. Paulus war ein Medicus* Hermana Schröderja, tudi sodobnega nemškega skladatelja, za Holandce pa kot darilce njihovo domoljubno *Piet Hein* (harm. Fred. J. Roeske). Kot varuh tvornega narodnega izročila je zadržal v sporedu izbrane harmonizacije naše ljudske pesmi (Adamič, Marolt, Tomc, Simoniti in dr.) poleg najmlajše reprezentance slovenske skladateljske produktivnosti (Alojz Srebotnjak), a s težnjo po odkrivanju resnične jugoslovanske vokalne umetnosti še dela Mokranjca, Miloševića, Gotovca in Tajčevića.

OPOMBE

- ¹ Sestavljena po arhivskih podatkih dirigenta Egon Kuneja.
- ² G. G., *Komorni moški zbor*, CZ 1962, str. 288.
- ³ Prim. opombi 6 in 7 k op. cit. str. 291.
- ⁴ Op. cit. str. 288.
- ⁵ G. G., *Od Llangollena do Arezza*, CZ 1964, str. 283.
- ⁶ Op. cit. str. 284.
- ⁷ Op. cit. str. 284.
- ⁸ Op. cit. str. 284.
- ⁹ *Beri Celjski tednik* z dne 23. 12. 1960.
- ¹⁰ Op. cit. str. 286.
- ¹¹ »Komorni moški zbor Celje je pretresel navdušene poslušalce«, *Primorski dnevnik* z dne 21. 8. 1963; »Lep uspeh celjskega pevskega zbora«, *Gospodarstvo* z dne 30. 8. 1963.
- ¹² *Gospodarstvo* z dne 30. 8. 1963.
- ¹³ Pasquale de Simone, *Terzo Concorso internazionale di canto corale «C. A. Seghizzi»*, Gorizia 28-29 Novembre 1964, str. 4.
- ¹⁴ M(ar)ko W(altritsch), *Goriški pevski dnevi*, Delo z dne 3. 12. 1964.
- ¹⁵ Nov mednarodni uspeh Komornega zbora, *Večer* z dne 4. 12. 1964.
- ¹⁶ »K izrednemu doživetju pri tej skladbi (Gallus, *Laus et perennis gloria*, op. G. G.), ki je učinkovala kljub enostavnemu in navidez neprizadetemu oblikovanju, nazorno in prepričljivo, ni nič manj pripomogla dokajšnja tehnična usposobljenost zbora, kakor dirigentova pronicljivost in kultiviranost pevcev«, *Ivan Silič*, Po III. mednarodnem tekmovanju pevskih zborov v Gorici, *Primorski dnevnik* z dne 6. 12. 1964.
- ¹⁷ »Les chanteurs yougoslaves triomphent... On n'oublia pas le passage de ce groupe aux Rencontres chorales«, *Journal de Montreux* z dne 3. 4. 1963.
- ¹⁸ »Besonderen Anklang bei den Zuhörern fand der jugoslawische Chor, der Sonntagmittag (16. maja ob 14.30, op. G. G.) in der Stadthalle ein Stundenprogramm mit sorgfältig aufeinander abgestimmten Darbietungen gab«, *Aus Presseberichten Göttinger Presse*, *Singendes Niedersachsen*, Bremen — Juli 1963, Nr. 3.
- ¹⁹ »Radio Bremen«, 3 Programmwoche vom 9. Jan. bis 13 Jan. 1966.
- ²⁰ *Journal de Montreux* z dne 8. 4. 1963.
- ²¹ *Primorski dnevnik* z dne 14. 12. 1963.

²² J. K., Vsi smo bratje, Primorski dnevnik z dne 14. 12. 1965.

²³ Ob tej priložnosti dopolnjujemo preglednico »ljudskoprosvetne storilnosti« KMZ v CZ 1964, str. 287:

	1964	1965	1966
Število nastopov	26	26	28
od tega koncertov	7	4	13

(Po podatkih dirigenta Egona Kuneja)

²⁴ Omenjena izmenjava se je izvršila še isti mesec s skupnim koncertom Lyre in KMZ 28. maja v Celju, 30. maja v Rogški Slatini in 31. maja na Dobrni. Menjajoče se nastopanje obeh zborov je domači poročevalec A(nton) S(tupica) opisal v Celjskem tedniku z dne 6. 1966 kot »pevske zmagooslavje«.

²⁵ Holandski moški pevski zbor »Oranje« je nastopil 1. avgusta 1964 v Velenju, 3. avgusta na Dobrni in 5. avgusta v Rogški Slatini.

²⁶ Beri Rodna gruda št. 4/1966, str. 110.

²⁷ Solinger Tageblatt Rheinische Post, Remscheider Generalanzeiger.

²⁸ Limburgs Dagblad, Het vrije Volk, Nieuwe Haagse courant, Het Binnenhof — vse v začetku maja 1966.

²⁹ »Het publick toonde zich bijzonder enthousiast. De prestaties gaven hiertoe dan ook zeker alle reden. Uitbundig werd Piet Hein (in voortreffelijk Nederlands gezongen) beloond. Men bracht een ware ovatie«. Het vrije volk z dne 7. 5. 1966; »Een ovatie was (2 x) de beloning voor Piet Hein in goed Nederlands gezongen«. Nieuwe Haagse courant z dne 7. 5. 1966 itd.

³⁰ Skladatelj Jakov Gotovac je pisal zboru iz Zagreba dne 3. 12. 1965: »Slušao sam Vaš Komorni muški zbor u dva navrata preko televizije i bio sam oduševljen solidnošću izvedbe i plemenitog zvuka. Bilo je to najbolje što sam slušao u poslednje vrijeme na polju zborne reprodukcije!«

³¹ Ludvik Rebenšek, Studij obiskovalcev zdraviliško-turističnih krajev v okviru raziskave tržišča, CZ 1965, str. 149.

³² O tej »odlični afirmaciji Celja« je poročal A(nton) S(tupica) v Celjskem tedniku z dne 10. 6. 1966: »S strani predsednika Akademije za znanost in umetnost v Zagrebu je prišlo zahvalno pismo, v katerem omenja, da so mu kongresisti enodušno izjavili: najlepši dan desetdnevnega kongresa v Jugoslaviji je bil prvi dan v Celju. V pismu je bilo Komornemu zboru izraženo posebno priznanje. Ko je zatem izšel zajeten zbornik znanstvenih referatov, je v knjigi med prvimi ilustracijami reproduciran posnetek Komornega zbora, ko je pel v slavnostni dvorani.«

³³ B. A., Kultura in znanost v soočenju s tujino. Večer z dne 30. 7. 1966.

³⁴ Spored za gostovanje v Trstu in okolici 1954 ter spored za koncert v Celju 7. in 10. decembra 1955.

³⁵ G. G., Od Llangollena do Arezza, CZ 1964, str. 284.

³⁶ Glej spored za turnejo po Nemčiji, Nizozemski in Belgiji — 27. 4. do 8. 5. 1966.

MILAN BOŽIČ

CELJE JE DOBILO UMETNO DRŠALIŠČE

Dolgoletna želja članov Hokejsko drsalnega kluba in ljubiteljev zimskega športa po umetnem drsališču je bila izpolnjena 18. novembra 1966. leta. Ta dan je bila namreč interna, tri dni za tem, 21. novembra pa slavnostna otvoritev umetnega drsališča v celjskem mestnem parku. Organizatorji in nosilci akcije za gradnjo umetnega drsališča so otvoritev novega športnega in rekreacijskega objekta združili s proslavo dneva republike in 25-letnico vstaje jugoslovanskih narodov. Otvoritev tretjega umetnega drsališča v Sloveniji (doslej na Jesenicah in v Ljubljani) ter petega v državi, (Zagreb, Beograd in prej navedena tri slovenska) je uvrstila Celje med najmočnejše športne centre pri nas, hkrati pa dala priznanje HDK Celju za njegovo dvajsetletno delo.

Celje je dobilo umetno drsališče in ledarno. V mestnem parku je po treh letih prizadevnega dela zrasel objekt, ki je lahko v ponos mestu ob Savinji. Z drsališčem in poznejšo ureditvijo treh teniških igrišč je objekt na desnem bregu Savinje postal najmočnejše žarišče športnega in rekreacijskega udejstvovanja zlasti mladega dela prebivalcev celjskega mesta. Vendar tu ne gre samo za drsališče. Betonska ploskev bo sprejela v poletnih mesecih kotalkarje, na njej se bodo lahko shajali ljubitelji različnih iger z žogo itd. To pa je tudi prostor za poletne gledališke igre, za nastope folklornih in glasbenih skupin, za festivale, zborovanja in podobno. Že konec junija in v začetku julija 1967. leta je ta prostor sprejel člane Mestnega gledališča ljubljanskega in Slovenskega ljudskega gledališča Celje. Postal je prizorišče poletnih iger; postal je več kot samo športni in rekreacijski center.

Gradnjo umetnega drsališča v Celju lahko imenujemo solidarnostno akcijo mesta ob Savinji, njenih prebivalcev in predvsem še delovnih kolektivov. Ta primer je potrdil, kaj se da napraviti, če se najdejo prizadevni amaterski delavci in če njihovo pobudo osvojijo tudi delovne organizacije. Rezultat takšnega skupnega dela je objekt, ki je bil ob koncu 1966. leta vreden okoli 300 milijonov starih dinarjev.

Gradnja umetnega drsališča je doživela in preživela nekaj korenitih omejitev na področju investicijskih vlaganj. Toda navzlic temu

je šla naprej, počasneje sicer, pa vendar z zanesljivimi koraki. Tudi takrat ko je kazalo, da so vsi naporí zaman, moči niso opešale. In prav v tem je dokaz, da je imela gradnja tega objekta svoje družbeno opravičilo. V akciji so aktivno sodelovali ne samo člani gradbenega odbora, ki jih je imenovala Skupščina občine Celje, marveč tudi celjska občinska skupščina, občinske družbeno-politične organizacije in predvsem še delovni kolektivi. Med temi je treba na prvem mestu omeniti Cinkarno. Vrednost njenega celokupnega deleža je znašala blizu 100 milijonov starih dinarjev. Pomemben delež v obliki rednih in premostitvenih kreditov je dala občinska skupščina. Prvi, ki je prispeval denarno pomoč, je bil kolektiv Aera. Ta je v dobi gradnje drsališča prispeval 25 milijonov starih dinarjev, v 1967. letu pa odobril še 50 milijonov starih dinarjev za gradnjo tribune. K izrednemu uspehu akcije so pripomogli še kolektivi: Elektro Celje, Železarna Štore, Ingrad, Kovinotehna, EMO, Moda, Tkanina-galanterija, Žična, Toper, Cestno podjetje, Celjski tisk, Tehnomercator, Merx, Kreditna banka, Splošna zavarovalnica, Vodna skupnost Savinja, Klima, Libela, Izletnik, Gozdno gospodarstvo, LÍK Savinja, PTT itd. Seznam kolektivov industrijskih in drugih podjetij, obrtnih delavnic in zasebnih obrtnikov obsega okoli 200 imen. Vsem tem je treba dodati še izreden delež pripadnikov celjske garnizije JLA, ki so s prostovoljnimi delovnimi akcijami prispevali nekaj milijonov starih dinarjev.

Gradnjo umetnega drsališča je vodil poseben odbor, ki mu je predsedoval Jože Jošt. Svoje najzvestejše sodelavce pa je imel v Milanu Božiču, Albertu Kerkošu, Branku Verstovšku, Francu Kraglu, inž. Janíku Ručigaju, inž. Jakobu Razpotniku, Slavi Faletič, Zdravku Trogarju, Milanu Hohnjecu in v končni fazi še v Igorju Golobu, Francu Slokanu, inž. Emilu Krivcu, Aleksandru Rojniku in inž. Tonetu Žerjalu. In končno so bili tu še ostali člani upravnega odbora HDK Celje kot Rajko Juršič, Franc Dobovičnik in Franjo Dolžan, ki so prav tako nesebično pomagali v vsaki akciji.

In še eno dejstvo je treba omeniti: če bi ne bilo kolektiva celjske Cinkarne in tolikšnega razumevanja, kot so ga pokazali vsi v njem, zlasti pa glavni direktor inž. Drago Čeh, bi Celje drsališča ne dobilo.

Začetek končne akcije datira na dan 30. januarja 1963. leta. Začela se je na Okrajnem komiteju Zveze komunistov v Celju pri sekretarju Francu Simoniču. Ko mu je predsednik HDK Celje Milan Božič zaupal namero Cinkarne, da zgradi za svoje lastne proizvodne potrebe ledarno, je takoj razumel pobudo in ji odprl pot. V prvih razgovorih z glavnim direktorjem Cinkarne, ki so bili še isti dan, so sodelovali še sekretar Občinskega komiteja ZKS Stane Divjak ter inženirja Janko Ručigaj in Jakob Razpotnik. Tako je stekla akcija, ki je trajala tri leta in se žal končala prepozno, da bi lahko Celje sprejelo del organizacije svetovnega prvenstva v hokeju na ledu v Ljubljani.

Pogled na umetno drsališče v celjskem mestnem parku (Foto Viktor Berk)

V priznanje in zahvalo vsem tistim, ki so v največji meri pripomogli, da je Celje dobilo umetno drsališče je HDK Celje ob otvoritvi objekta imenoval dva častna predsednika (Jože Jošt, inž. Drago Čeh), podelil 17 diplom častnih članov in 13 posebnih priznanj.

Načrte za gradbeni del objekta je izdelal inž. Milan Mihelič (Konstrukta, Ljubljana), za strojni del pa inž. Ludvik Šef, prav tako iz Konstrukte v Ljubljani. Vsa gradbena dela je izvršilo GIP Ingrad, Celje, montažo strojev in cevi v drsalni ploskvi pa Klima, Celje. Stroji so italijanskega izvora Samifi, Milano. Brezšivne cevi (samo v ploskvi jih je nad 26 km) je dobavila železarna v Sisku.

Novo umetno drsališče v Celju je zaživelo takoj po otvoritvi. Na slavnostni otvoritvi 21. novembra 1966. leta sta igrali mlada reprezentanca Nemške demokratične republike in Jugoslavije tekmo v hokeju na ledu. Rezultat je bil 4:4.

Drsalna sezona 1966/67, ki je trajala do konca marca, je imela 107 drsalnih dni. V tem času je drsališče obiskalo 37.365 drsalcev. Bili so dnevi, ko se je drsalo tudi po 800 otrok na dan. V istem obdobju je bilo v Celju 12 tekem v hokeju na ledu, od tega 7 mednarodnih. Celje so obiskala mnoga češka in avstrijska moštva, reprezentanca Nemške demokratične republike ter reprezentanca jugoslovanskih izseljencev v Kanadi. Prve dni marca je bila velika drsalna revija z udeležbo naj-

boljših sovjetskih, avstrijskih, madžarskih in jugoslovanskih umetnostnih drsalcev. HDK Celje je ob prehodu starega v novo leto pripravilo edino prireditev v Celju v počastitev dedka Mraza. V drsalne šole je vključilo okoli 500 otrok. Zanje je pripravilo tudi pustno rajanje. Skratka, drsališče je polno zaživelo in potrdilo, da je najmočnejše in najpriljubljenejše športno in zlasti rekreacijsko središče v mestu.

Z otvoritvijo drsališča dela niso bila končana. Nadaljevala so se z gradnjo tribune, restavracijskih prostorov itd.

V marcu 1967. leta je HDK Celje na predlog kolektiva Aero, ki je dal finančna sredstva, kupil bronasti kip akademskega kiparja Vladimira Stovička »Kotalkarica«. Kip stoji začasno v avli novega objekta.

UREDNIŠKI ZAPISEK OB ENAJSTEM CELJSKEM ZBORNIKU

Deseta knjiga Celjskega zbornika nosi letnico 1965, izšla pa je šele v juliju 1966. Takrat smo mislili, da bomo to zamudo dohiteli in nadomestili z izdajo obsežnejše knjige, ki bi veljala kot dvojni letnik za leti 1966 in 1967. Toda zgodilo se je nekaj nepričakovanega, kar prav gotovo ni samo posledica objektivnih težav ob uresničevanju gospodarske reforme, ampak ima svoje korenine tudi v subjektivnem nerazumevanju in nejasnih pojmih o vlogi pravega kulturnega dela. Občinskemu skladu za kulturo in znanost so bila za leto 1967 odmerjena denarna sredstva tako na tesno, da je bilo med drugim postavljeno na kocko tudi nadaljnje izhajanje Celjskega zbornika, ki ga omogoča predvsem ta sklad z rednim dotiranjem.

Svet za kulturo in znanost Skupščine občine Celje je po treznem predudarku ugotovil, da bi prenehanje ali tudi samo začasna prekinitev izdajanja Celjskega zbornika pomenila prehudo osiromašenje kulturnega in raziskovalnega potenciala celjskega pokrajinskega območja ter je soglasno sklenil, naj zbornik izide tudi v letu 1967. Imenoval je nov uredniški odbor in zagotovil letno dotacijo za izdajo. Iz prej navedenih razlogov seveda ta dotacija ne zadostuje za izdajo dvojnega letnika. Ker tudi prizadevanja uredniškega odbora, da bi zbral dodatni denar iz drugih virov, niso rodila pomembnih uspehov, smo se morali odločiti za obseg enega samega letnika (okrog 500 strani). Zato nosi enajsta knjiga Celjskega zbornika na naslovni strani letnico 1967, zbornik za leto 1966 pa ni izšel, razen če štejemo obsežno deseto knjigo kot dvojni letnik (1965/1966).

V negotovem položaju, ko nismo vedeli, ali bo mogoče zagotoviti denar za natis letošnjega zbornika, smo prišli celo na misel, da bi zbornik tudi vsebinsko omejili samo na obravnavo problemov kulturnih dejavnosti na območju cejske občine, ki edina financira to izdajo. Vendar smo to v stiski porojeno misel takoj zavrnili v prepričanju, da bi bilo to dvojno osiromašenje, ki bi nadaljnjemu obstanku in razvoju zbornika prej škodovalo kot koristilo. Publicistično in raziskovalno delo namreč sega na vsa področja družbenega razvoja in javnega dela. Omejevanje na kulturna vprašanja bi lahko učinkovalo kot izločanje tega področja iz naravnega okvira širše družbene problematike, kamor sodi kot eden njenih bitnih sestavnih delov. Tudi zapiranje v občinske meje je za vse javno delo, zlasti pa kulturno in raziskovalno dejavnost nekaj nenaravnega in ni prav nič v skladu z osnovnimi smernicami našega družbenega razvoja.

Kljub temu načelnemu stališču v vsebinskem konceptu pa je moralo uredništvo ostati v mejah materialnih možnosti in ni mogla razširiti fizičnega obsega letošnjega zbornika, čeprav je moralo nekaj kvalitativnih prispevkov odložiti za objavo v prihodnjih letih predvsem zato, ker so po obsegu močno presegali letošnje možnosti.

Uredništvo je želelo v letošnjem zborniku dati primeren poudarek nekaterim obletnicam iz zgodovine našega narodnoosvobodilnega boja in ljudske

revolucije: 25-letnici ustanovitve Osvobodilne fronte (1941—1966), 30-letnici ustanovitve Komunistične partije Slovenije (1937—1967), 25-letnici II. grupe odredov NOV Slovenije (1942—1967), vendar nam ni uspelo pridobiti avtorje, da bi nam napisali primerne prispevke. Razpravo o Veličkovi četi I. štajerskega bataljona, ki nam jo je avtor zatrdno obljubil, saj je to samo odlomek iz obširnejšega dela o II. grupi odredov, ki ga ima v rokopisu pripravljenega, smo hoteli uvrstiti na uvodno mesto, vendar kljub ponovnim prošnjam nismo dobili rokopisa niti potem, ko smo vse druge prispevke že oddali v tiskarno. Namesto izpadlega smo uvrstili že v letošnji zbornik nekaj manjših prispevkov, ki smo jih prvotno namenili za naslednji letnik. Ponovno odlaganje bi nas zavedlo v še večje zamude, zato smo hoteli izpolniti sklep sveta za znanost in kulturo SOb Celje, naj zbornik vsekakor izide še letos, čeprav so nam neizpolnjene obljube sodelavcev preprečile, da bi v celoti uresničili prvotni vsebinski koncept letošnjega zbornika.

Ne da bi si lastili dokončno sodbo o vrednosti enajste knjige, menimo, da nam je kljub temu uspelo obdržati raven prejšnjih letnikov. Ne samo v imenu sodelavcev ampak predvsem v imenu vseh tistih, ki znajo prav ceniti vrednost takih publikacij, se zahvaljujemo vsem, ki so s svojo dotacijo zagotovili izid te knjige, predvsem občinski skupščini v Celju pa tudi tovarni AERO v Celju, ki se je edina od gospodarskih organizacij odzvala naši prošnji in pomagala pri kritju stroškov. Želimo, da bi se po njenem zgledu ravnale tudi druge gospodarske organizacije, vsaj tiste, ki jim njihova gospodarska moč to vsekakor dopušča. Če hočemo obdržati pri življenju naš zbornik, ki že več kot poldrugo desetletje nadvse dostojno predstavlja to pokrajino v slovenski narodni skupnosti in si je s svojimi dosedanjimi knjigami že pridobil primeren sloves, mu moramo ustvariti trden materialni temelj z zrelim sodelovanjem delovnih organizacij in družbeno političnih skupnosti vsega celjskega pokrajinskega območja.

Zahvaljujemo se vsem, ki so nam dali na razpolago že izdelane klišeje, predvsem Slovenskemu geografskemu društvu (več slik k razpravi o vodnem omrežju v Spodnji Savinjski dolini) in Slovenski Matici (reprodukcija Pilonovega portreta Vladmira Levstika k objavi Levstikove bibliografije). Tudi ti so nam pomagali k znižanju stroškov.

Prepričani smo, da bo družbena preobrazba vendarle strnila sile in zagotovila denar za nadaljnje izhajanje našega zbornika, ki je prav gotovo eden od pomembnejših oblikovalcev pokrajinske družbene skupnosti osrednje Slovenije.

VSEBINA

Emil Cesar: Pismeni stiki med pesnikoma Karlom Destovnikom — Ka- juhom in Francem Princem — Perotom	5
France Jesenovec: Aškerčev slog v Lirskih in epskih poezijah	29
Janko Glazer: Drobiž o Aškercu	63
Eva Bauman: Bibliografija Vladimira Levstika	67
Jurij Sadar: Novo poslopje Študijske knjižnice v Celju	117
Milena Moškon: Celjska zbirka poslikanih panjskih končnic	121
Vera Kolšek: O zgodovini celjskega lapidarija	133
Lojze Bolta: Nož iz bronaste dobe v Celju	141
Milan Natek: Vodno omrežje v Spodnji Savinjski dolini in njega uporaba za mlinarstvo in žagarstvo	143
Boris Strohsack: Avtonomno pravo delovnih skupnosti in delovni spori pred sodišči	189
Ludvik Rebeušek: Težaven položaj naravnih zdravilišč	205
Aleksander Hrašovec: Nekaj perečih vprašanj v zdravstvenem zavarova- vanju kmetov	217
Rudolf Cik in sodelavci: Napredek ginekologije in porodništva v letih 1956—1966	227
Franjo Baš: Prva filozofija	245
Ludvik Rebeušek: Novi sistem šolanja prodajalcev	249
Ivan Stopar: Štiri leta dela celjskega Zavoda za spomeniško varstvo	257
Janez Zmavc: Slovensko ljudsko gledališče v Celju v sezoni 1965/66	269
Juro Kislinger: Oris delovanja celjskega likovnega salona v obdobju 1965—1967	275
Gustav Grobelnik: Komorni moški zbor kot legat slovenske zborovske kulture	283
Milan Božič: Celje je dobilo umetno drsališče	291
Uredniški zapisek ob enajstem Celjskem zborniku	295

CELJSKI ZBORNIK 1967

Izdal

Svet za kulturo in znanost
Skupščine občine Celje
(predsednik Vlado Novak)

Uredil

uredniški odbor:
Gustav Grobelnik (odgovorni urednik)
Juro Kislinger, Vlado Novak,
Janez Rihteršič in Boris Strohsack

Redakcija končana 10. 7. 1967

Natisnilo

Grafično podjetje »Celjski tisk«
Celje 1967

TOVARNA

CELJE

KEMICNE POTREBŠČINE
SOLSKÉ POTREBŠČINE
PISARNISKE POTREBŠČINE
MATRICE

MICA
BELA BARVA ZA PERILO

AERO-SELOTEJP
NEPOGRESLJIV PRIPOMOČEK
DOMA, V PISARNI, TRGOVINI in INDUSTRIJI

